Rafael Alberti

CRÎN-GUL PIERDUT

Rafael Alberti • Crîngul Pierdut

Rafael Alberti

Crîngul Pierdut

(Cărţile I şi a II-a de *Memorii*)

În româneşte de
Paul Anghel şi
Dumitru Alistar

Note de
Andrei Ionescu

Bucureşti 1966

Editura pentru Literatură Universală

Coperta de *C. Müller*

Rafael Alberti

LA ARBOLEDA PERDIDA

© Compañía General Fabril Editora

Buenos Aires 1959

Cartea întîi

1902 — 1917

Nu știu cum poate trăi cel care nu păstrează pe oglinda sufletului imaginea copilăriei sale.

Miguel de Unamuno[1]

---

1 *Miguel de Unamuno* (1864—1936), personalitate proeminentă a culturii spaniole din prima jumătate a secolului, eseist, poet, romancier, filozof idealist cu contingențe existențialiste, unul dintre reprezentanții generației de la 1898, împreună cu Azorín, Pío Baroja, Valle-Inclán etc. Pentru atitudinea sa antimonarhică, a fost destituit din funcția de Rector al Universității din Salamanca, în timpul dictaturii lui Primo de Rivera. După rebeliunea franchistă, din iulie 1936, respinge fascismul prin memorabilele cuvinte : „Veți învinge, dar nu veți convinge !"

În orașul Puerto de Santa María, din provincia Cádiz, în dreapta unui drum mărginit de nopali, care ducea în circă, pînă la mare, numele unui bătrîn toreador — Mazzantini — era un loc plin de melancolie, cu grozame albe și galbene, pe nume Crîngul Pierdut.

Totul era acolo ca o amintire: păsările rotindu-se în jurul unor copaci care au pierit, fără viață, furioase de-a cînta pe ramuri ce nu mai sînt; vîntul, hoinărind din grozamă în grozamă, cerșind prelung coroane verzi și înalte, ca să-și poată auzi glasul prin ele; gurile, mîinile și frunțile căutînd odihnă cuminte, umbră și răcoare. Totul avea acolo iz de trecut, de bătrînă pădure dispărută. Pînă și lumina clipea ca o amintire a luminii; iar jocurile noastre de copii, cînd chiuleam de la școală, aveau și ele un aer de abandon în crîngul acela.

Acum, pe măsură ce mă afund în ani, cînd devin un punct tot mai mic, tot mai îndepărtat pe drumul ce se apropie de sfîrșit, de acel „golf de umbră" care abia așteaptă să se închidă peste mine, aud în spate pașii anilor mei, înaintarea tăcută, invazia inflexibilă a acestui crîng pierdut, care-mi năvălește în amintire.

Și-atunci, ascult cu ochii, privesc cu urechile, lăsînd mintea să dea ocol inimii mele, fără să întrerup marșul acesta supus. Și el se apropie, continuă să înainteze, zi și noapte, stăpîn pe urmele mele, pe somnul meu drămuit; lumină risipită, umbre defuncte de strigăte și cuvinte.

Cînd, în sfîrşit, se va fi încheiat ultima mea clipă de viaţă, cînd pămîntul îşi va fi împlinit cucerirea, cînd ne vom contopi acolo ca să ne scufundăm pentru totdeauna în golful de umbră care-i pregătit, deschis iremediabil, cine ştie dacă în dreapta altui drum, ce va duce tot spre mare ca şi celălalt, nu mă voi culca sub grozame albe şi galbene, ca să-mi amintesc, ca să fiu doar eu, întreg, crîngul întreg şi pierdut al sîngelui meu.

Şi o lungă amintire, de care nimeni, niciodată, nu va avea ştiinţă, va pribegi scrisă în văzduh, pe veci rătăcită, pierdută pentru totdeauna.

I

1902. An de mare agitație printre masele țărănești din întreaga Andaluzie, an ce pregătea viitoare izbucniri revoluționare. 16 decembrie : data nașterii mele, într-o neprevăzută noapte cu furtună, după cum spunea mama odată, și într-unul din porturile care străjuiesc minunatul golf din ținutul Cádizului : Puerto de Santa María — odinioară Puerto de Menesteos — la vărsarea rîului Guadalete, sau rîul Uitării.

Amîndoi bunicii mei erau italieni. Îmi amintesc că, pe cînd eram mic, am auzit vorbindu-se această limbă în casă. Una din bunicile mele se trăgea din Irlanda și alta se născuse în orașul Huelva. Pe bunicul meu după tată cred că l-am văzut o singură dată : lung, posomorît, întins în pat, cu ochii aproape acoperiți de o căciuliță ca acelea pe care le poartă azi funcționarii de la poștă. Nu-mi mai aduc aminte de chipul lui, nici nu-i pot reconstitui glasul în amintire. Pe soția lui, bunica mea după tată, parc-o văd : tristă, în colțul unei odăi cu ușa întredeschisă, nemișcată pe un scaun cu spătar foarte înalt, cu un baston de bambus în mînă fără vlagă.

Don Agustín, tatăl mamei mele, hălăduiește de mulți ani, galben, șters, prin sertarul vreunui scrin vechi, sau în vreuna din acele cutii pline de praf, care se descompun

pe încetul în subsol. Știu că ochii îi erau limpezi, că-i ascuțeau zîmbetul niște favoriți după moda italiană și că peste piepții fracului încheiat în nasturi, îi cobora cruciș de pe umăr o bandă lată moarată, acordată prin grația M.S. regelui Alfons al XII-lea. Pe soția lui, bunica mea după mamă, parc-o văd în grădină, pe la toacă, răcorindu-se cu evantaiul lîngă o tufă de iasomie și un șipot scund, din care apa curgea la înălțimea unui gît de ulcior. A murit în America de Sud.

Tata, care atunci era bolnav la pat, de icter, a fost chemat în grabă la unchii mei. Cînd ne întorceam de la plimbarea făcută cu mama pe țărm, am dat peste tata, care trecea colțul străzii, negru la față, descompus. Murise bunica Josefa la o moșie a copiilor ei, la cinci, șase kilometri de Buenos Aires.

Bunicii fuseseră podgoreni, mari burghezi, proprietari de vii și de crame, catolici pînă la cea mai extravagantă nebunie și pînă la cea mai violentă tiranie. Ei, și alte cîteva familii bogate, erau, încă la începutul acestui secol, adevărații stăpîni din Puerto. În casa părinților și unchilor mei, în toată copilăria mea, am auzit necontenit comentarii deșarte și nesuferite despre „timpurile acelea, epoca aceea bună", de lux, de lungi și fabuloase călătorii în Rusia, în Suedia și Danemarca, țări în care bunicii mei își exportau vinurile. Pînă acum cîțiva ani, în casa mea din Madrid, roase de umezeală și de șobolani și ajunse de culoarea frunzelor uscate, mai cădeau uneori, din tainițele cele mai mai nebănuite ale mobilelor, vechile etichete cu titluri aurite, împodobite cu medalii ce reprezentau chipul suveranilor suedezi sau danezi, prezidați de profilul țarului Alexandru al II-lea, ucis de teroriștii revoluționari pe străzile Petersburgului. Sub cele trei efigii se citea marca: „FRAȚII MERELLO, furnizori ai M.L., regii..." Apoi urmau numele acelor țări imaginate de mine timp de multe nopți ca niște întinse cîmpii de zăpadă, nelocuite, și întunecate păduri de brazi. Dar „timpurile bune", cu harfele lor becqueriene [1] în ungherul saloanelor, cu rugăciunile lente

[1] Adjectivul provine de la numele poetului romantic spaniol Gustavo Adolfo *Bécquer* (1836—1870), cunoscut îndeosebi prin *Rimele* sale, a căror sensibilitate delicată, uneori înviorată de adierea unei fine ironii, amintește de Heine și Eminescu.

și plicticoase la căderea serii, cu evantaiele și sofalele în formă de liră... s-au dus să asfințească pe nesimțite în cărți, fără puls, rămînînd țepene, ca un ram uscat prelungit pînă azi într-un nesfîrșit coșmar de unchi, mătuși, veri, verișoare, unchi și mătuși de-al doilea, bisericoși, maniaci, beți, bogați, săraci, teribili...

Cum tatăl meu era mereu plecat în călătorie prin nordul Spaniei, reprezentînd acum nu vinurile sale, ci pe acelea ale altor case importante din Puerto, iar noi, încă mici, locuiam cu mama, se poate spune că în viața mea a început adevărata și tiranica domnie a unchilor. Îi întîlneam pretutindeni. Ieșeau, fără de veste, din locurile cele mai neașteptate, de după o stîncă, atunci cînd, de pildă, transformam ora de aritmetică într-o veselă dimineață pescărească între turnul Pulberăriei și Santa Catalina, în fața Cádizului ; sau îndărătul unei piramide de sare, în seara cînd latina mă făcea s-o iau pe malul străjuit de pini în direcția San Fernando. Unchi și mătuși la nord, la est, la vest, la sudul orașului și la orice oră : la amiază, la trei, pe cea mai cumplită arșiță, la colțul unei străzi, încremeniți în cadrul porții la care te-ai fi așteptat mai puțin ; la opt seara, pe banca de piatră din vreo alee solitară, sau vorbind singuri, în genunchi, în colțul întunecos al bisericii celei mai izolate. Ei m-au pîrît mamei că am o drăguță, rătăcită undeva pe o terasă de acoperiș ; bătrînele mele mătuși, rele, au scris rectorului elegantului colegiu iezuit San Luis Gonzaga, denunțînd totala mea lipsă de reculegere în timpul liturghiei zilnice de la școală ; tot mătuși și unchi au fost cei care au obținut eliminarea mea fulgerătoare din religiosul centru de învățămînt și, o dată cu aceasta, pierderea totală a celui de al patrulea an, renunțînd definitiv la bacalaureat în favoarea picturii, cînd familia mea s-a mutat la Madrid, în anul 1917.

Dar această dominație isterică, această geloasă și bine intenționată asuprire, nu-mi devine clară și nu mă doare decît începînd cu vîrsta în care dobîndim ceea ce se numește uzul rațiunii, care începe la mine după primele mînii și jigniri, de ordin moral de data aceasta, pe care mi le-au adus rudele mele din „Compania lui Isus". Pe vremea abecedarului, la colegiul Surorilor Carmelite, nu-mi amintesc de domnia unchilor mei Fernando, Miguel, José María sau Guillermo.

Pe atunci, mai multă autoritate asupra mea chiar şi decît mama, avea Paca Moy, bătrîna servitoare care-i văzuse născîndu-se pe toţi ai casei, care tutuia şi chiar certa uneori pe părinţii mei, îndurînd cu neclintită răbdare repetatele noastre grosolănii :

Bătrînă, bătrînă, răsbătrînă,
tîrfă bătrînă !

În fiecare după-masă, cînd ieşeam de la călugăriţe, vreo cincisprezece, douăzeci de mici energumeni, colegi de clasă, pe care-i comandam eu, lansam în cor acest strigăt nemilos. Alteori, făcîndu-ne din şorţuri pelerine de toreadori, înconjuram pe Paca Moy şi, într-o larmă cumplită, o pofteam, cu figuri de urmărire şi de atac ca la taur, să se năpustească, pînă ce biata femeie, disperată, ne punea pe fugă ameninţîndu-ne cu o piatră. Apoi, cînd ajungeam acasă, fiecare din altă parte, ea vorbind singură în indignarea sa, eu temîndu-mă de o pedeapsă sigură din partea mamei, buna servitoare se mulţumea doar să murmure străbătînd curtea :

— Ce drac de copil !

În după-amiaza următoare, începeau din nou glumele jignitoare şi luptele de tauri, dacă nu cumva, pentru variaţie, decoram spatele bietei Moy, pe cînd trecea pe stradă, cu un mare „Dă-i drumul" — un muţunache tăiat din hîrtie de ziar — pînă ce la strigătele noastre de „Dă-i drumul, dă-i drumul, că nu-i al tău", de după colţul străzilor, ea îşi scotea şalul, descoperind şi făcînd fărîme puţin respectuoasa noastră glumă. Dar dragostea ce-mi purta o făcea să ierte toate renghiurile care i se jucau sub comanda mea, iar pe mine mă făcea s-o ascult şi să mă tem de ea mai abitir decît de un bătrîn matador înfuriat.

În ziua primei mele împărtăşanii, într-o dimineaţă ploioasă de martie, Paca Moy, lăsînd să cadă o geană de lumină deasupra patului meu, mă trezi, plină de bucurie :

— Azi e cea mai fericită zi din viaţa ta... Vei primi pe Domnul...

— Da, dar unde-s cele două tablete de ciocolată ?

— Ce vorbeşti, băiete ?

— Gustarea mea de fiecare dimineaţă...

— Or să-ţi dea după aceea Surorile Carmelite ciocolată cu gogoşi.

— Nu vreau de la călugăriţe ; vreau tabletele pe care mama mi le lasă în fiecare seară pe măsuţă.

— Ce drac de copil !

— Nici un drac. Dacă nu mi le aduci, nu mă împărtăşesc.

În faţa hotărîrii mele, Paca Moy ieşi din dormitor, pe jumătate scandalizată, pe jumătate fîstîcită. Se întoarse numaidecît aducînd cele două tablete, învelite în hîrtia lor argintie.

— Iată-le ; dar să ştii, băiete, că pe Dumnezeu îl primeşti pe nemîncate.

În timp ce bătrîna ţinea ciocolata în mînă şi eu mă îmbrăcam cu un ridicol costum albastru de marinar, făcut anume pentru acest eveniment, apăru mama, care mă sărută, emoţionată.

— Azi e cea mai fericită zi din viaţa ta, fiule. Uite ce fundă drăguţă ţi-a brodat mătuşa Josefa.

Funda trebuie să-mi fi părut atunci foarte frumoasă, pentru că-mi amintesc şi acum cu cîtă mîndrie am străbătut străzile încă pustii, în drum spre mînăstire. Înainte de plecare, Paca Moy, într-o clipă de neatenţie a mamei, îmi dădu tabletele, pe care le-am rupt în bucăţele, punîndu-le în buzunarul bluzei de marinar.

În biserica Surorilor Carmelite se slujea liturghia, cu o predică pregătitoare pentru cei ce urmam să ne împărtăşim pentru prima oară. Eram puţini. Vreo cinci. Eu eram, poate, cel mai mare dintre toţi. Ca să dăm exemplu elevilor mai mici, am ascultat liturghia în genunchi, fără să ridicăm ochii de pe cartea de rugăciuni, căzînd uneori într-o profundă meditaţie, pe care-o făceam şi mai profundă astupîndu-ne nasul cu cartea, pînă ce aproape nu mai puteam respira. Predica, pe care numai o inteligenţă de preot crede că un biet copil nemîncat o poate înţelege, trebuie să fi fost lungă şi plină de gogomănii, pentru că începui să uit că aceea era cea mai fericită zi din cîte mă aşteptau pe lume, o plictiseală amestecată cu foame, făcîndu-mă să casc mereu, într-un fel destul de edificator. Dar cum, din vina predicii, nu mai puteam medita, cum nu aveam putinţa să

astup acea gură spartă cu cartea de rugăciuni, a trebuit să iau un aer de copil impresionat de cuvintele sacerdotului, cuprinzîndu-mi faţa în palme şi astupîndu-mi urechile cu degetele mari. Foamea continua să-mi dea ghes, din buzunări urca prin mîneci o mireasmă de ciocolată cu adevărat diavolească. Cînd, după nu ştiu cîtă vreme, preotul îşi sfîrşi predica zicînd : „Şi acum, iubiţi copii, pregătiţi-vă să primiţi pe Domnul", mîna mea stîngă, nevrînd să ştie ce făcuse dreapta, tocmai se pregătea să desfacă din hîrtia ei argintie o a doua tabletă, a cărei aromă infernală devenea tot mai irezistibilă.

Cu toate remuşcările ce mi-au îngrozit somnul multe nopţi de-a rîndul, nimeni n-a aflat vreodată de acest sacrilegiu. Niciodată nu m-am învinuit de el în faţa vreunui duhovnic. Şi nu ştiu dacă nu cumva de atunci trăiesc în păcat de moarte.

Pentru a o linişti pe Paca Moy, în timpul gustării pe care Surorile Carmelite ne-au servit-o nouă, celor cinci copii, în ziua cea mai fericită din viaţa noastră, i-am dat tableta rămasă, spunîndu-i :

— S-o mănînci după-masă.

Ea mă sărută, foarte emoţionată, scîncind.

Din anii copilăriei petrecuţi în acel colegiu de călugăriţe îmi amintesc mai ales de o grădină prunduită în care era un closet — un loc strîmt, cunoscut sub numele de „odăiţă" — unde drăgălaşa soră Jacoba şi prea gingaşa soră Visitación duceau pe copiii cei mai mici, ambele întorcîndu-se adesea în clasă cu pantofii lor unîţi stropiţi de pipi. Această grădină, cu cei patru pereţi văruiţi, acoperiţi doar de un rămuriş des, plină la anumite ore mai mult de vrăbii decît de flori, păstrează fără doar şi poate ecoul primelor noastre jocuri, al primelor strigăte şi cîntece, care se ivesc atît de limpezi şi de plăcute la începutul amintirii mele.

Surorile carmelite
cu şorţuri azurii,
seamănă cu cerurile
cînd se dezbracă de nori.

De multe azururi e plină, e alcătuită copilăria mea în Puerto de Santa María. Le-am repetat, pînă am răguşit, în

cîntecele primelor mele cărți. Dar ele reînvie acum și se revarsă iar asupră-mi. Am deschis ochii și am învățat să citesc în acest azur de șorțuri, bluze de marinar și cer, de rîuri, golfuri, insule, bărci și văzduh. Acum nu mai pot preciza în ce moment anume se alătură literele alcătuind cuvinte, nici clipa în care aceste cuvinte se asociază și se înlănțuie, descoperindu-mi un tîlc. Cîte chinuri, cîte îngrijorări obscure, cîte lacrimi la colțul celor pedepsiți, cîte mese triste fără desert simt, cu spaimă, cum năvălesc în mine, începînd cu dimineața tulbure în care m-am întîlnit cu primele litere ale alfabetului, pînă în ziua grea și extraordinară cînd ochii, rotunzi în fața unei cărți oarecare, concentrează toată zbaterea sîngelui în limbă, făcînd-o să reverse pripit, de parcă s-ar dezlega din strînsoarea unei funii ce-o împiedică să se miște, un paragraf dintr-un text : *Soldații plecară la luptă și merseră timp de nouă ceasuri fără să se odihnească...*

Zi fără pereche și minunată, în care tăcerea purcede să vorbească, din vînt ies silabe, unindu-se în cuvinte care se rostogolesc din munți pînă în văi, și din mare se înalță imnuri care se destramă în nisipuri și în spumă ! Dar în aceeași seară copilul plînge, nu știe nimic, visează noaptea imense litere pîntecoase care-l urmăresc, greoaie, ca să-l înghesuie și să-l închidă într-un colț plin de păianjeni cenușii, mari cît majusculele care-l încolțesc. În dimineața următoare, cum școlarul este acum destul de mare ca să mai urineze în pat, mama îl pedepsește și-l ceartă, iar Paca Moy îl amenință, la ora luptelor de tauri, că povestește totul celorlalți copii, pe care el îi comandă atît de țanțoș.

Cum arăta mama mea în vremea aceea îndepărtată ? Înaltă și albă : foarte frumoasă. Se numea María. Mi-o închipui astăzi ca pe una din acele italience frumoase pe care le-am văzut prin muzee, sau poate în filme și reviste care nu mai există.

Mama era aproape întotdeauna singură, pentru că tata, cum am mai spus, călătorea prin Madrid, Galicia, San Sebastián, Bilbao..., uneori întîmplîndu-se să nu dea pe-acasă cîte un an și chiar mai mult de un an și jumătate. Pot afirma că n-am avut de-a face cu el și nici nu știu cum arăta pînă în ultimii ani ai vieții lui, cînd ne mutaserăm cu toți la

Madrid. Cred că mama, în timpul copilăriei mele, a fost o femeie drăguță, deși cam tristă, fără îndoială din cauză că-și trecea tinerețea într-o continuă despărțire matrimonială și în declin economic. Fiică și soră de catolici maniaci, nebuni bigoți andaluzi, era firesc să caute a-și mîngîia singurătatea și tristețile în liturghiile călugărilor de la Espíritu Santo, în murmurul monahilor printre zăbrelele groase ale chiliilor, în Joile Euharistice, în Ordinul al Treilea și în rugăciunile de la vecernie, prin capele întunecoase, unde obișnuia să mă ducă și pe mine. Îmi amintesc, pentru că am vizitat-o aproape zilnic, la capela de la Santo Tomás de Villanueva. Ajungeam la ea prin niște naosuri misterioase, aproape totdeauna în clipa cînd clopotarul — un om gălbejit, cu o față de călău ghilotinat — într-un colț întunecat al bisericii, mînuia ca pe niște funii de spînzurătoare funiile clopotelor, care-și trimiteau tînguirea pentru sufletele osîndite pînă la marea ațipită. Dinaintea grilajului închis al sfîntului, în picioare amîndoi, cu mîna întinsă ca pentru pomană, mama mă punea să repet o rugăciune, din care azi nu-mi amintesc decît începutul și versurile finale :

Tomás, sfînt de Villanueva,
sfînt ales de Dumnezeu,
ai în mîna ta o pungă,
ți-a trimis-o Domnu-n dar
să-l ajuți pe cel ce-i darnic.
Eu sînt, sfinte milostiv !

Ceea ce urmează n-am reușit să reconstitui niciodată. Dar, în schimb, finalul său frumos, plin de gingășie și de grație, mi-a răsunat mereu în auz, deschizîndu-mi încă de atunci, fără ca eu s-o fi știut pînă tîrziu, acea fereastră prin care trebuia să pătrundă atît de adînc în mine tot ceea ce este popular andaluz :

...și pe valurile mării
care vin și se retrag,
umple-mi de avere casa
de sfîntă sănătate.

În credința religioasă a mamei, partea bună și frumoasă era partea inocentă, populară, de care era pătrunsă. De

aceea azi, în amintirea mea, ea nu mă răneşte şi nu mă jigneşte ca urîta, rigida şi nesuferita evlavie a celorlalţi membri ai familiei. Ca andaluză, crescută între curţi interioare văruite şi grădini, mama cultiva florile, ştia să altoiască şi să taie trandafirii, cunoştea legendele de mii de ori reinventate ale narcişilor, floarea-patimii, anemonelor, siminocului... ; îşi amintea sute de nume de floricele de pădure, pe care mi le arăta cînd plecam duminica pe cîmp : rodul-pămîntului, papuceii Maicii Domnului, vărguţa sfîntului Iosif, coada-vulpii, vorba-omului... ; îi plăcea, în nopţile de august, să doarmă lîngă tufele de iasomie, în tovărăşia zumzetului de ţînţar, un gust de neînţeles pentru mine, dar pe care l-am constatat apoi şi la alţi andaluzi. Prin toate acestea ea era o femeie neobişnuită şi delicată care iubea, tot atît cît şi pe sfinţii şi fecioarele ei, plantele şi izvoarele, cîntecele lui Schubert, pe care le cînta la pian, coplele [1] şi romanţele sudului, pe care mi le transmitea numai mie, poate pentru că eram singurul din ai casei pe care-l atrăgea ceea ce ea simţea şi adora.

Locuiam pe atunci într-o casă din strada Santo Domingo, cu un patio pardosit cu lespezi roşii şi cu un portocal mare în mijloc. Era atît de înalt, că nu-l ştiu altfel decît cu crengile de sus tăiate. În felul acesta nu rupea cortul pe care-l întindeam ca să ne apărăm de soarele de vară. Trunchiul îi era înconjurat de mai multe cercuri de glastre cu aspidistre, întunecate şi zemoase. Sub scara care urca din patio la primul etaj se pitula magazia de cărbuni, odaia întunecoasă a primelor pedepse şi a primelor spaime. În faţă, dar mereu încuiată, era camera Crăciunului, pe care-o putea deschide numai cu cîteva zile înainte de Crăciun cel care păstra cheia tot anul : Federico.

Federico era un om din popor, un pivnicer care lucrase la fosta cramă a tatălui meu, om plin de imaginaţie şi îndrăgostit foarte de conţinutul butoaielor pe care le lucra şi le lustruia el însuşi. Cînd se apropia noaptea Crăciunului, Federico, cu ochii lucitori din cauza vinului de Jerez, venea să ne ia cu el în pădurile de pe ţărmul mării, ca să aducem ienupăr, pin şi mastic, cu care urma să împodobească munţii şi văile pe care le confecţiona slujit de închipuirea lui.

[1] In spaniolă *coplas* : cîntece populare, de dimensiuni reduse.

Ne însoţea Centella, o căţeluşă neagră, de soi arăbesc, născută în aceeaşi zi cu mine, într-un colţ de bazin fără apă. Pădurile aparţineau ducelui de Medinaceli, ca şi multe palate şi case din Puerto. Ducele de Medinaceli ! Ce mister pentru imaginaţia noastră necoaptă !

— Cine-i ăsta, Federico ?

Pivnicerul le ştia pe toate. Niciodată nu tăcea.

— Apăi ducele de Medinaceli era un senior care singur, cu spada lui, a făcut hîrşti ! şi i-a izgonit pe toţi maurii din Puerto.

— Şi unde i-a izgonit ? întrebam noi, uimiţi.

— Păi unde putea să-i izgonească ? În mare. I-a azvîrlit în mare. Tot golful e acum plin de mauri. Şi pinul cel mare pe care-l vedeţi colo, ei bine, hîrşti ! şi pe el l-a tăiat dintr-o lovitură. Şi toate lucrurile înalte pe care le vedea le tăia. Aşa au căzut turnurile, moriştile de vînt, hornurile, cuiburile păsărilor...

— Şi acum de ce nu mai vine să taie cu spada pinul ?

— Pentru că nu-l lasă regele : îl ţine prizonier chiar în palatul lui din Madrid.

Rămîneam tăcuţi. Apoi întrebam iar :

— Tu-l cunoşti pe duce ?

— Te cred ! De mai bine de o sută de ani.

— Dar cîţi ani ai, Federico ?

— Cît să am ? Cincizeci şi şapte.

O nouă tăcere. Apoi, imediat :

— Dar tata, îl cunoaşte ?

— Nu, pentru că domnul duce nu poate s-ajungă pînă-n Galicia.

— Unde-i Galicia ?

— De cealaltă parte a mării. Foarte departe de domnul duce.

— Dar tata se duce şi pe la Madrid.

— Pe domnul duce numai eu îl cunosc. Dar n-o să mai vină la Puerto, nici n-o să-mi mai scrie vreodată. L-a pus regele la închisoare...

— Păi, nu spuneai că-i în palatul lui ?

— În palatul lui, pe care l-a prefăcut în fortăreaţa din Ceuta.

În faţa acestui răspuns ermetic al lui Federico şi de teamă că n-o să mai vrea să răspundă la alte întrebări, con-

tinuam să smulgem în tăcere rozmarin și mastic, împărțindu-ne la sfîrșitul trebii sarcina, după cît putea duce fiecare.

La întoarcere, venea întîi sora mea cea mică, căreia-i spuneam Pipi, apoi soră-mea Milagros și eu, gîrboviți sub mica noastră legătură de crengi de Crăciun, supravegheați de pivnicer, care venea mai încet în urmă, cu capul încununat cu ramuri lungi de pin, ca un războinic shakespearean din codrul Birnam. Treceam astfel de cealaltă parte a rîului, pe podul San Alejandro și tot așa, ca niște copii ai pădurii, pe străzile principale din Puerto, pînă cînd ajungeam acasă. Firește, fără s-o uităm pe Centella, care mergea totdeauna înainte.

Serile, după cină, se construia Ieslea Sfîntă. Federico era mîndru de acel Betleem, în care totul era închipuit de el. Nu primea părerea nimănui, nici mic nici mare, supărîndu-se de-a binelea pe cei care se încumetau să-i dea sfaturi. Nu ne cerea ajutorul decît la transportul păstorilor și al celorlalte figurine, atunci cînd trebuiau scoase din cutiile lor, la așezarea copacilor și a tufișurilor, acolo unde ne arăta el, la împrăștierea nisipului pe cîmpuri și pe drumuri. Cît despre rest... Ferească sfîntul de inițiative! Și scena aceea făcută din hîrtii lipite cu pap pe un schelet de scînduri, încreștită de munți deasupra cărora o pensulă muiată în ceruză făcea să înălbească de departe zăpada; scena în care niște personaje minuscule de lut reprezentau taina nașterii lui Cristos, Betleemul acela conceput de Federico, bătrînul pivnicer al cramelor, se ivea, în cele din urmă, în fața ochilor noștri uimiți, ca o minune de grație, ca o delicată și gingașă creație a geniului popular andaluz.

Mama avea multe afinități cu acest muncitor, dar Paca Moy se temea de el, pentru că, scoțîndu-și mantaua și mînjindu-și fața cu o plută arsă, o imita, stîrnind hazul tuturor. Astfel, cu mustăți de funingine, asudat și totdeauna puțin cherchelit, Federico reinventa sau improviza în fața Betleemului său și în sunetul buhaiului dansuri și colinde, cu aceleași potriveli și stîngăcii ca și un cîntăreț din vechime. Îmi amintesc din acea vreme un cîntec, al cărui prim vers nu l-am înțeles decît mult mai tîrziu. Cîntecul ieșea din

gura pivnicerului, în timp ce tropăia dinaintea uşii pruncului de lut :

Culcă-te-n fîntînă
Că-i fi obosit,
Pentru mine nu-ţi fă
Nici griji, nici dureri.

Totdeauna, în adolescenţă şi în primii ani ai tinereţii, cînd îmi venea în minte această strofă, nu-mi explicam bine pentru ce Fecioara Maria îl sfătuia pe soţul ei, sfîntul Iosif, să se culce într-un loc atît de primejdios şi de nepotrivit.

Culcă-te-n fîntînă...

În sfîrşit, într-o zi, mi s-a lămurit pe neaşteptate totul. Mă uitam prin *Cîntecele populare spaniole* ale lui Francisco Rodríguez Marín [1], oprindu-mă asupra părţii dedicate coplelor şi colindelor de Crăciun. Am dat acolo deodată, întorcînd o pagină, de ceea ce reinventa Federico într-un chip atît de andaluz, de absurd şi poetic :

Culcă-te, bărbate,
Că-i fi obosit...

Pe acest *bărbate* [2], care era firesc, logic în colindă, zorita şi inconştienta repetare a pivnicerului gaditan l-a preschimbat în *în fîntînă* [3], transformare neaşteptată, variantă surprinzătoare, bază a vieţii proaspete şi diverse a oricărei adevărate creaţii populare. Am învăţat tot atunci şi o romanţă, din care m-a impresionat cu deosebire terminaţia unui cuvînt :

Mai sus este o livadă
Şi-n livadă un portocălaş...

Portocălaş ! Portocălaşi ! Minunată variantă andaluză pe care apoi, cu mulţi ani mai tîrziu, aveam s-o întrebuin-

[1] *Francisco Rodríguez Marín* (1855—1943), critic şi istoric literar. Ca folclorist, a cules şi publicat cîntece şi proverbe din Andaluzia.

[2] În spaniolă : *esposo.*

[3] În spaniolă : *en el pozo.*

ţăm de atîtea ori în primele noastre cîntece García Lorca şi eu !

Crăciunul, cu vicleimurile sale, ocupă zone mari şi nelămurite în visul meu de copil.

Aveam un unchi, frate cu don Agustín, tatăl mamei, care era o podoabă de smintit, om de rară erudiţie, imginaţie şi spirit. Unchiul Vicente ! Îmi aduc mereu aminte de el cu nesaţ, şi de la el scot substanţă şi materie pentru teatrul meu, liric sau dramatic.

Unchiul Vicente ţinea grozav de mult la una din fetele lui, al cărei celibat avansat s-a îndreptat încetul cu încetul spre dragostea pentru sfinţi şi pentru ţiganii săraci din cartierul La Rosa. Pentru mătuşa Josefa şi pentru zdrenţăroşii săi elevi — căci deschisese, gratuit şi din dragoste pentru ei, o şcoală într-o odăiţă scundă din propria sa casă — tatăl său plăsmuia în fiecare an un Betleem, fără îndoială cel mai frumos şi mai surprinzător din toate cîte se făceau la Puerto cu acest prilej. El însuşi, cu degetele lui galbene şi boante, modela din lut, pe care-l usca apoi la soare, pe terasă, păstorii şi turmele, sfînta familie şi cei trei Crai de la Răsărit, precum şi peisajul pentru reprezentarea misterului. Atît eu cît şi Paquillo, fiul birjarului, cu fraţii şi cu verii mei, îl ajutam să vopsească în culori de ulei, diluate în terebentină, ciudatele şi preistoricele figuri care ieşeau din mîinile lui. Îmi amintesc că o dată, într-una din serile de lucru, şi profitînd de lipsa momentană a unchiului, m-am încumetat să modelez şi eu o cămilă, pe care i-am arătat-o cu sfială. Se pare că nu i s-a părut prea nereuşită, căci ea a figurat în aceeaşi seară, lîngă alte cămile ale Crailor fabricate de el, pe drumul către staulul nou-născutului Dumnezeu.

Vicleimul unchiului se deosebea cu totul de acela al lui Federico. În Vicleimul acestuia din urmă, masticul, pinii, rîurile în care curgea o apă autentică sau simulată cu cristale, astrele lucitoare din hîrtie de bomboane, zăpezile de ceruză sau de bumbac pe crengi, însufleţeau o caldă şi intimă atmosferă poetică, de care şi azi mi-aduc aminte cu nostalgie. În schimb, în acela al unchiului Vicente totul era ursuz şi îngheţat, dur ca o planetă împietrită. În rîurile şi pîraiele sale amorţite curgeau doar nămoluri, iar copacii şi plantele care acopereau munţii lui erau anoste şi palide,

ca și lanurile închipuite care pătau, separat, livezile pătrate ocolite de poteci. Trist Betleem de argilă, de noroi uscat de un soare violent! Neplăcută schelărie de Crăciun, pe care țiganii o contemplau mai multe seri de-a rîndul, cu ochii lor mari, întunecați și impasibili!

Unchiul Vicente locuia într-o casă murdară și dărăpănată, de pe strada Fernán Caballero. Familia ocupa un spațiu din ce în ce mai mic. Plesniturile și crăpăturile ce se căscau necontenit în pereți au făcut-o să se retragă treptat, pînă ce a ajuns să ocupe, în vremea despre care vorbesc, o sufragerie urîtă cu ieșire pe o terasă mare, două-trei dormitoare și un coridor. Restul, sala și alte camere, în care locuiau mai înainte diverși nepoți ai unchiului, care se căsătoriseră, erau niște munți de moloz, de unde se putea coborî într-o pivniță neagră, care nu mai era decît un cuib de păianjeni îngrozitori.

Casă tristă și misterioasă, plină de spaime, în care n-am cutezat niciodată să ne ducem singuri, ci numai însoțiți de mama, sau profitînd de vizita unuia mai mare, care să ne ajute să ne stăpînim frica pe scara întunecoasă ce scîrțîia de nisipul fin căzut din tavan! Locuința aceasta, ca și familia care stătea în ea, decădea zilnic cîte puțin, pînă s-a ruinat de tot. Cînd, prin 1919, după ce lipsisem vreo trei ani din Puerto, m-am întors aici pentru scurt timp, vechea casă a unchiului Vicente nu mai avea decît un perete, ale cărui ferestre se deschideau spre cer. Atunci mi-am reamintit multe amănunte despre omul acesta, cu o figură atît de nobilă și cu o minte atît de sucită. Lîngă cenușa trecutului său, ochii mi s-au umplut de umbre. Crîmpeie de amintiri și de povestiri din viața lui, pe care ni le spunea el însuși pe înserate, jucîndu-se cu un nelipsit papagal, mi-au răsunat atunci din nou în auz. Unchiul Vicente străbătuse Europa în diligență, în drum spre Rusia.

— Pe atunci, copii, ca și în Sierra Morena de Córdoba, erau mulți tîlhari pe lume. Mă duceam la curtea țarului pentru niște afaceri cu vinuri. După ce-am străbătut Spania, Franța și Germania schimbînd de mii de ori catîrii și caii la stațiile de poștă, am ajuns la primul han polonez. Era iarnă. În zori trebuia să-mi continui drumul. După cină, hangiul m-a însoțit în camera mea și l-am rugat să mă trezească cu o jumătate de oră înainte de plecarea diligenței. Eram

foarte obosit. Dar desfăcînd patul în care trebuia să mă culc, am putut observa cu greață, la lumina lumînărilor, cearșafurile murdare și rupte. Atunci mi-am pregătit să dorm într-un fotoliu pe jumătate desfundat dintr-un colț al camerei. Era atît de incomod, că, așa sfîrșit de oboseală cum eram, nu mă prindea somnul, cu toate că țineam ochii închiși, ca să-l fac să vină. În această obositoare stare de veghe, aud deasupra mea un zgomot ciudat, ca un fel de zgîriat, fără să pot preciza de unde anume vine. Deschid ochii. Un capăt de lumînare, pe care uitasem s-o sting, arunca o lumină tremurătoare. Deodată, cade ceva pe la mijlocul patului și dispare fără zgomot, și apoi mai cade ceva, alunecînd pe pernă. Nu puteam pricepe ce era. Am apropiat făclia. Oroare! (Unchiul vorbea ca în romanele romantice.) Două pumnale mari. Primul, înfipt pînă în plăsele în saltea, și al doilea întins ca o cruce între pernă și tăblia patului; adică unul aruncat în inimă, celălalt în burtă. Cu rugăciuni și închinăciuni către stăpîna noastră făcătoare de minuni, pentru că m-a scăpat de crima aceea, am petrecut restul nopții, pînă ce am părăsit casa, înainte de zori, fără să mai aștept bătaia în ușă a hangiului, căruia i-am plătit cu amabilitate găzduirea, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Doar atît că, înainte ca sania să pornească spre Varșovia, m-am încumetat să-i fac această recomandare: „Ai grijă, prietene, ca altădată să fie cearșafurile mai curate". Și-am dispărut, lăsîndu-l speriat în mijlocul zăpezii.

Unchiul Vicente știa multe limbi, chiar și araba și ebraica. A încercat să mă învețe englezește, procurîndu-mi ca text o gramatică împărțită în patruzeci de lecții, care desfășurau istoria sultanului Mahomed. Acest sultan, după cîte-mi amintesc, voia să învețe de la vizirul său, care o înțelegea, limba minunată a păsărilor. Și astăzi, la treizeci și șase de ani, pot să repet din memorie primele șapte-opt capitole din cartea aceea: *„We are told that the Sultan Mamuth..."* [1]

În timpul lecțiilor, unchiul îmi vorbea despre lucruri nepotrivite cu vîrsta mea, al căror scop și tîlc nu le-am priceput pînă tîrziu. Era un dușman înverșunat al lui Voltaire, pe care-l califica periculos de „nelegiuit"; trăia

[1] Ni se spune că Sultan Mahomed... (engl.)

obsedat de masoni, în legătură cu care îmi povestea crime și sacrilegii infernale ; dar omul pentru care simțea cea mai adîncă scîrbă era Emile Zola. Într-o zi mi-a povestit cu o vădită plăcere moartea acestui mare scriitor :

— Intoxicat cu mangal ; în propria sa murdărie, cum a trăit. Toate romanele lui scîrboase sînt la Index[1]. Interzise. Ca s-o știi cînd îți vor cădea în mînă.

(Biet unchi naiv și fanatic ! Mi te închipui acum, în noaptea aceasta ploioasă de război, dîrdîind de frig prin spațiile cerești, aureolat de păsărelele tale și pe umăr cu acel bătrîn papagal regal care te iubea atîta. Ți-e frică. Dacă te uiți la pămîntul spaniol, acest pămînt pe care l-ai cutreierat de atîtea ori în diligență cînd erai tînăr, o să-l vezi plin de străfulgerări, o să-l auzi plin de detunături, sfîșiat tot de imense gropi ce vuiesc de sînge. Poate că Zola și Voltaire te urmăresc, avînd pe buze unele întrebări, ironice și supărătoare, pe care te temi să le auzi și le eviți grăbind pasul prin văzduh. Și eu aș vrea să-ți spun ceva, unchiule : „Ei ! Nu mă auzi ? Îți astupi urechile ? Nepotul tău strigă către tine. De la Madrid. Nu cobori ? Poate iei drumul spre Cádiz, Sevilla sau Burgos ? [În noaptea asta a căzut Barcelona.] Te îndepărtezi ? Nici măcar nu vrei să mă vezi ? Ți-e rușine de mine, unchiule !" Bietul meu unchi ! Adio ! Voltaire și Zola mă înțeleg.)

După cum se vede, ceea ce preocupa familia mea, mai ales, era educația noastră religioasă, formarea noastră în principiile cele mai rigide ale credinței catolice, cu toate consecințele ei cele mai supărătoare. Părinții, unchii și celelalte rude ale mele preferau o recitare bună, fără poticnire, a unui *Salve*[2] sau a rugăciunii Domnul Isus Cristos, unei demonstrații mediocre de citit sau de scris, lucruri pe care le așezau după mîntuirea sufletului. Astfel, unchiul Javier, de exemplu, la vîrsta de douăzeci și ceva de ani, cunoștea la perfecție toate îndatoririle creștinului, dar în timpul liturghiei ținea cartea de rugăciuni de-a-ndoaselea, încruntîndu-și fruntea analfabetă cu reculeasă suferință.

[1] Catalogul cărților a căror lectură este interzisă de autoritățile papale.
[2] Rugăciune către Fecioara Maria, la catolici.

Din toate colegiile andaluze, de grad elementar sau mediu, ieşeai cu capul plin doar de Tatăl Nostru, de predici înspăimîntătoare şi cu o groază de greşeli de ortografie, cu o ignoranţă atît de mare încît eu, chiar şi la douăzeci de ani, şi după cinci ani la Madrid, roşeam în faţa ştiinţei elementare a unui copil de unsprezece ani, elev de liceu, sau al oricărui alt centru de învăţămînt. Jalnice generaţii spaniole, ieşite din atîta putreziciune, clocite în vizuini atît de mediocre şi de murdare! Deşi acum detest şi urăsc imbecila paradă antireligioasă, dacă nu cumva mai rea în extremele sale, cel puţin tot atît de neplăcută şi incultă ca şi aceea a celui mai necioplit dintre bigoţi, vreau să consemnez din nou în opera mea sila pe care o simt pentru acest spirit catolic spaniol, reacţionar, sălbatic, care ne-a întunecat, încă de pe cînd eram copii, azurul cerului, care a aruncat peste noi sute de straturi de cenuşă, sub a cărei întunecime s-au asfixiat atîtea inteligenţe adevărate. Cîte braţe, cîţi plămîni zbuciumaţi am văzut luptînd cu mîndrie şi cu disperare ca să iasă din aceste prăpăstii, fără a reuşi să prindă măcar în treacăt un pumn de soare! Cîte familii prăbuşite! Ce moştenire groaznică de ruine şi naufragii! Fiinţele cele mai iubite din copilărie şi din anii tinereţii mele plutesc pe fondul acestei triste zgure, pierdute pentru totdeauna, căci a murit în mine nădejdea de a-i mai vedea vreodată, dîrji, deasupra luminii. În aceste mări de nenorocire se rostogolesc, ca nişte înecaţi vii, fraţii şi surorile mele, verii mei, o mulţime de prieteni de colegiu îndepărtaţi şi, ceea ce este mai dureros, maeştri admiraţi, tovarăşi de generaţie literară, oameni al căror ecou îl simt încă în mine, cărora le recunosc încă frînturi de voce şi de gesturi. N-a fost mai rău sfîrşitul unui Ortega y Gasset[1], al unui

[1] *José Ortega y Gasset* (1883—1955), filozof de formaţie neokantiană, profesor de Metafizică la Universitatea din Madrid (1910—1936). Prin activitatea sa de profesor, eseist (*Spania nevertebrată. Meditaţii asupra lui Don Quijote. Dezumanizarea artei. Rebeliunea maselor*) şi director fondator al publicaţiei de elevată ţinută intelectuală *Revista de Occidente (Revista Occidentului)*, în jurul căreia se grupează remarcabile valori ale literaturii spaniole, Ortega y Gasset se impune ca o personalitate culturală proeminentă. Pe plan politic, a militat pentru Republică, rămînînd în Spania după înfrîngerea acesteia.

Pérez de Ayala[1], vechi învățăcei ai iezuiților, decît acela al nebunei mele mătuși Josefa, sau ca al oricărui văr de-al meu cedist sau falangist[2], discipoli în același timp ai Companiei lui Isus, atît de mare admiratoare a lui Franco. Tristă cădere a astrelor, a unor lumini pe care le socoteam stele, coborîte azi vertiginos în gurile de canal, dispărînd în cele din urmă, în bolborosiri de apă și zăngănit de lanțuri, în hăurile cele mai negre și mai bine meritate!

...Eram acum un adevărat bărbat și nu mai puteam merge amestecat printre fete, nu se mai putea ca frumoasa soră Jacoba ori vesela Visitación să mă ducă la „odăiță" și să-mi dea jos pantalonii ca să fac pipi sau alte lucruri și mai urîte. De aceea mama m-a trimis la colegiul doñei Concha, despre care-mi amintesc mai ales faptul că le ura pe Surorile Carmelite, cum și celelalte școli de copii mici, căci această bătrînă doamnă socotea — gîndind foarte economicește — că toți copiii din Puerto trebuiau să fie elevii săi. Cu doña Concha am învățat ceva din Istoria Sfîntă, fiind foarte impresionat de povestea lui Iosif, pe care frații săi l-au vîndut negustorilor din Egipt; am mai învățat ceva adunare și înmulțire; nimic despre împărțire și scădere, ajungînd să pronunț *Catehismul* lui Ripalda[3] cu un accent tăios, aproape ca la Valladolid, atît de greu de pronunțat pentru un copil andaluz. Cea mai însemnată critică pe care o aducea noua mea învățătoare călugărițelor era aceasta: lipsa de bună dicțiune la toți prostuții care ieșeau din șor-

---

[1] *Ramón Pérez de Ayala* (1881—1962), romancier, poet și eseist, membru al Academiei Spaniole.

Resentimentele de „vechi învățăcel al iezuiților", ca atîția alți intelectuali spanioli, și le descarcă în romanul *A.M.D.J.* de violentă critică a educației într-un colegiu al Companiei lui Isus. Simpatizant al Republicii la început, sfîrșește prin a fi consilier cultural al ambasadei franchiste din Buenos Aires (1942).

[2] C.E.D.A. era gruparea clericalo-fascistă venită la putere în octombrie 1934; Falanga — partidul politic fascist spaniol.

[3] *Jerónimo Martínez de Ripalda* (1536—1618), scriitor religios spaniol, rector al Colegiului iezuit din Salamanca și autor al unui *Catehism și scurtă expunere a doctrinei creștine*, lucrare devenită obligatorie în colegiile Companiei lui Isus.

țurile lor. De ce, atunci, poruncea Doctrina acest lucru, în primul său capitol ? Ca să-și bată joc de el ?

...Bine pronunțat,
cu credință și corect,
să spunem așa :
Tatăl nostru etc. etc.

— Bine pronunțat ! Bine pronunțat ! Auzi ? mă dojenea ea, nesuferită. Dacă așa cere catehismul, de ce tocmai niște călugărițe să permită să se spună *s* cînd trebuie *z* și *ce*-uri ; sau *v,* atunci cînd *b*-urile de la *burro* [1] sînt mari cît urechile tale ?

În timp ce fata spăla,
bunicii balele-i căzeau... [2]

— Acest lucru, continua groaznica profesoară, atît de ușor pentru oricare dintre elevii mei, nici unul de la Carmelite nu-l va putea pronunța vreodată cum trebuie.

Și era adevărat, deși nu era vina noastră. Mie și altor copii, obișnuiți cu pronunțarea liberă andaluză, toate acestea ni se păreau atît de ridicole, încît era comic și trist să ne auzi citind cu voce tare, în fața solemnității cam mustăcioase a doñei Concha, vreun pasaj oarecare din Istoria Sfîntă sau vreuna din acele istorioare idioate care-au deformat curata noastră imaginație infantilă :

Jucîndu-se în grădina de zarzavat
Cu frățiorul său Lisandro,
Pepe a luat de jos o coajă cu spini
Picată din castan...

Doña Concha, înfofolită într-un halat verde, puchinos, moștenit de la iubita sa nașă, o babă răposată, care prezida colegiul din înaltul unui portret oribil, mă observa în

[1] În Andaluzia se face adesea confuzia între pronunțarea lui *s* și aceea a lui *c* urmat de *e, i,* sau aceea a lui *z* (sunet notat fonetic prin *θ*). De asemenea, între *b* și *v,* a căror pronunțare fricativă sau ocluzivă depinde, în mod normal, numai de poziția în care se află. *Burro* — măgar (span.).

[2] În textul original : *Miantras la niña lavaba, a la abuela se le caia la baba.* Versuri în care alternează literele *b* și *v,* pronunțate la fel — ca un *v* bilabial — cînd sînt în poziție intervocalică.

timpul ceasurilor de tăcere cu o lucire cenușie specială în ochi, căreia eram incapabil să-i rezist. Alteori venea spre mine ca o săgeată, pe neașteptate, ca să surprindă desenele plicticoase, operă a melancoliei copilărești, pe care le formau marginile albe ale textelor. Era jignitoare și aspră cu mine aproape totdeauna, purtare ce era poate izvorîtă din ura sa pentru călugărițe, sau dintr-o mică reducere a taxei școlare stabilită pentru toți elevii, înlesnire acordată familiei mele ținînd seama de declinul situației sale materiale. Urmările acestei atmosfere de umilință și de antipatie: o adevărată groază de profesoară, o plăcută lipsă de interes pentru tot ceea ce mi-ar fi favorizat cultura și o anumită mînie tristă și mocnită, amestecată cu admirație și pizmă, față de verii mei primari, elevi și ei ai doñei Concha, dar pe care ea îi prefera din cauza proprietăților lor și a unei minunate trăsuri cu cai lucioși, gata s-o plimbe în fiecare seară, cînd ieșea de la colegiu, după bine pronunțatele ei lecții.

Ori de cîte ori o vedeam pe femeia aceea urîtă, chiar și în momentele cînd repetam ca un papagal rugăciunile, o cinsteam cu ciudata „încurcătură de limbă", aleasă dintre cele mult auzite de la mama care — și astăzi îi recunosc justețea — o zugrăvea hazliu:

Doña Dírriga, Dórriga, Dárriga,
nas ca săpăliga,
mînuși de la mînușari
unde s-a-nmînușat riga,
nas ca săpăliga,
dă' mînușile i-s mari.

Firește că doña Concha nu avea mînuși din piele de vulpiță și poate că nici dintr-un alt fel de piele; dar numele atît de caraghios de Dírriga sau Dárriga, și mai cu seamă atunci cînd apărea încotoșmănată în nesuferitul ei capot verde, era unicul mijloc de a-mi răzbuna tristețea și furia mea de fost elev al Carmelitelor, jignit în taină.

Noroc cel puțin că, după-amiezile cînd mă întorceam acasă, Pepilla, spălătoreasa, îmi clătea șorțul și, legîndu-l cu o sfoară, se distra plimbîndu-l prin spălătoria albă de spumă de săpun, printre munți de rufe proaspăt spălate care miroseau a leșie:

— Puchinoasă ! Puchinoasă ! Verde coclit şi nemaipomenit, niciodînd n-am să-l uit.

Ca să-mi continui educaţia religioasă, mama m-a trimis apoi la Colegiul San Luis Gonzaga, al Companiei lui Isus.

Pe atunci aveam ceva mai mult de zece ani.

II

În timpul nu ştiu cărui eveniment revoluţionar — masonic, după unchiul meu — care s-a întîmplat în Spania pe la mijlocul secolului al XIX-lea, iezuiţii din Puerto au trebuit s-o ia la sănătoasa pentru un moment din proaspăt întemeiatul colegiu, mulţi dintre ei refugiindu-se prin casele cele mai bogate din Cádiz şi din localităţile mai apropiate. Familia mea a fost dintre acelea care-au primit cu cea mai mare plăcere un număr însemnat din aceşti prea vicleni şi redutabili părinţi, ai căror nu mai puţin profitori urmaşi aveau să fie, peste ani, recii şi chiar cruzii mei profesori. Drept recunoştinţă pentru strădania de tăinuire a bogaţilor, sfinţii părinţi iezuiţi au hotărît să deschidă numai pentru copiii din Puerto un externat gratuit, tocmai acela la care m-a dus mama şi unde pe lîngă o trîndăvie şi o chiuleală revelatoare, am fost nevoit să îndur umilinţe şi amărăciuni care şi azi mă ustură.

Colegiul San Luis Gonzaga era foarte frumos. Enormei sale întinderi şi capacităţii de a adăposti un număr mare de elevi le datora faima răspîndită în toată Spania de „colegiul cel mare", după cum colegiul madrilen Chamartín de La Rosa îşi cucerise distincţia de „marele colegiu", prin obîrşia aristocratică a multora din elevii săi. Distincţie semnificativă, foarte conformă cu spiritul Companiei.

Aşezarea colegiului din Puerto, la marginea oraşului, era minunată. Se mărginea cu vechea piaţă San Francisco, cu magnoliile şi araucariile sale ; era aproape de arena de tauri care, în duminicile de primăvară, ne trimitea, nouă elevilor pedepsiţi, sunetul trîmbiţelor sale ; de o stradă lungă cu magazii de mărfuri, avînd la capătul ei un imaş pe care păşteau vacile şi juncanii ce-au deşteptat în mine şi în alţi copii visuri de toreador ; şi de splendida mare a

Cádizului, a cărei forfotă de pescăruşi şi de nave o urmăream, printre eucalipţi şi palmieri, de la ferestrele dinspre apus ale clădirii, în timpul orelor de meditaţie.

Prima dimineaţă cînd am intrat în palatul iezuiţilor am fost zăpăcit ; dar cum toate dimineţile au fost mai mult sau mai puţin asemănătoare, pot spune că soseam aproape totdeauna adormit, pentru că, la şase şi jumătate, iarna, e încă noapte adîncă, şi nu e cea mai plăcută oră să asculţi liturghia, să te împărtăşeşti şi să deschizi apoi, tot pe nemîncate, o carte de aritmetică.

În primul an, nu-mi amintesc dacă din timiditate sau din excesivă candoare, am fost un elev aproape model : punctual, silitor, evlavios, plin de respect faţă de colegii şi de profesorii mei. Cînd s-au atribuit demnităţile în clasă, am fost numit şef secund de grupă. Se ştie organizarea de tip militar care domneşte în colegiile iezuite : e aceeaşi în toate, cu mici variante.

Colegiul nostru era organizat pe patru divizii. Fiecăreia din primele trei îi corespundeau doi ani de pregătire pentru bacalaureat, iar cea de-a patra era alcătuită din elevii de curs primar şi de copiii de la grădiniţă. Externatul alcătuia o divizie aparte, cu sală de studiu separată. Nu aveam contact cu internii decît în orele de curs, pe care le făceam împreună.

Cea mai mare demnitate în colegiu era aceea de Principe, cea mai mică aceea de şef secund de grupă. În general, la rangul de principe nu ajungea decît vreun fecior de aristocrat, de ciocoi sau de proprietar bogat, oameni care să poată oricînd sprijini, într-un fel sau altul, Compania. Externii, desigur din cauza situaţiei noastre recunoscute de inferiori, nu puteam aspira niciodată la această demnitate ; nu ni se permitea să ajungem decît pînă la gradele de brigadier, chestor al plebei, edil, sau şef de grupă. Uniforma care, pentru interni, era albastru-închis, cu fireturi de aur la pantaloni şi la bonetă, pentru noi externii consta din simpla noastră haină civilă. Demnităţile, ca şi în armată, foloseau stele şi galoane la manşete ; categoriile noastre însă erau marcate prin diferite medalioane, adevărate zdrenţe, şi mai hidoase încă pe democraticele noastre bluze. Diplomele pe care le obţineam noi pentru silinţă la învăţătură sau bună purtare, erau dintr-un

carton subțire și de calitate inferioară, pe care numele noastre, scrise la mașină, aproape că nu se desluşeau, şi nu din pergament desenat cu frumoase litere gotice, ca acelea pe care le primeau internii, cu o vădită ușurință. Deosebirile acestea mici şi mari ne dureau profund, înrădăcinînd în noi, pe măsură ce ni se dezvolta sensibilitatea şi raţiunea, o ură pe care azi o găsesc comparabilă cu aceea pe care-o nutresc muncitorii pentru patronii lor, adică o ură de clasă.

În acest prim an am mai făcut parte — alt merit — din congregaţia Sfîntului Stanislav de Kostka, un sfinţişor iezuit care, judecînd după gravurile şi sculpturile ce-l reprezentau, trebuie să fi fost destul de nătîng. El, cu sfîntul Luis de Gonzaga şi cu sfîntul Ioan Bergman alcătuiau tînăra trinitate angelică a Companiei. În orice predică sau cuvîntare moralizatoare eram îndemnaţi să urmăm pilda acestor trei palizi adolescenţi. Mulţi simpatizam mai mult cu sfîntul Luis. Ca un crin neprihănit, chipul zveltului Gonzaga, patronul colegiului, trezea în noi un oarecare amestec de admiraţie şi de sentiment nelămurit, foarte explicabil la vîrsta aceea de dorinţe precoce şi ambigue. Azi n-aş mai reuşi să deosebesc pe fiecare din aceste trei mimoze virtuoase în oribilele lor capele ogivale, lăcuite în culori vii, cu fire sclipitoare de purpurină proastă, care capătă cu timpul o culoare ocru-verzuie şi în cele din urmă se coşcoveşte.

Educaţia mea religioasă n-a fost făcută în marea epocă a altarelor şi a sfeşnicelor poleite cu aur, ci în cea decadentă şi jalnică a aurăriilor false, a strălucirilor înşelătoare, a Sfintelor Inimi fabricate în serie şi a tîmpitelor minuni rentabile ale vreunei Fecioare din Lourdes sau ale vreunui Crist din Limpias.

Iată, pe baza a diferite exemple, o tristă şi revelatoare scară descendentă a spiritului creator creştin, apoi catolic, a cărui ultimă treaptă iezuitică am putut-o coborî, ca s-o iau la sănătoasa :

De la naivele „Fericiri" şi de la „Slavă lui Dumnezeu în înalturi, şi între oameni bună învoire", la neruşinatul şi sectarul „Voi domni în Spania, şi chiar mai mult decît în restul lumii".

De la zbuciumatul, lentul şi cerescul spirit gregorian, la cuvintele idioate ale Marşului Regal Spaniol[1], produs tipic al ultimei arte poetice iezuite.

De la dramele religioase ale lui Calderón, la *Divinul Impacientat* al lui Pemán[2], trecînd prin oportunismul economico-mistic al lui Eduardo Marquina[3].

De la mănăstirea Escorialului, la pocita şi veşnic neterminata Almudena din Madrid, sau la oricare din ultimele temple ale iezuiţilor în Spania.

De la sfîntul Ignacio de Loyola[4] şi părinţii Mariana[5], Gracián[6], Suárez[7] etc., la cucernicul părinte Laburu, propagandist politico-taurin pentru cinematografele şi teatrele dinainte de 14 aprilie[8].

---

1 *Fecioara Maria*
e mîntuitoarea noastră,
binefăcătoarea noastră.
Nu trebuie să ne temem de nimic.
Război lumii,
demon şi carne,
război, război, război,
împotriva lui Lucifer ! (N.a.)

La acelaşi imn se referă Alberti şi cu fraza citată mai sus între ghilimele.

2 *José Maria Pemán* (1898), poet, dramaturg, orator şi nuvelist spaniol, ales în 1936 director al Academiei. Catolicismul său militant apare cu deosebită evidenţă în piesele de teatru. După încheierea războiului civil, devine unul din principalii sprijinitori ai regimului.

3 *Eduardo Marquina* (1899—1946), poet modernist şi dramaturg spaniol. Piesele sale cu subiect istoric glorifică figuri ale misticei spaniole *(Teresa de Jesús)*, ale Secolului de aur războinic *(El Gran Capitán)*, exaltă vremurile Imperiului lui Carol Quintul şi Filip al II-lea *(En Flandes se ha puesto el sol)*. Asemeni lui Pemán, după căderea Republicii devine scriitor „oficial" al regimului.

4 *San Ignacio de Loyola* (1491—1556), întemeietorul în 1540 al ordinului militant Compania lui Isus, replică dată de catolicism reformei lui Luther. Influenţa puternicului ordin al iezuiţilor se exercită atît pe plan religios, cît şi pe plan politic şi literar.

5 *Juan de Mariana* (1536—1624), este, alături de Baltasar Gracián, figura cea mai reprezentativă de scriitor al ordinului iezuiţilor în Secolul de aur.

6 *Baltasar Gracián* (1601—1658), scriitor baroc, culme a conceptismului spaniol.

7 *Francisco Suárez* (1548—1617), teolog şi filozof de mare autoritate în secolul al XVI-lea.

8 14 Aprilie 1931 ziua proclamării celei de a doua Republici spaniole.

De la granatele, ametistele, smaraldele, topazele şi perlele adevărate ale odăjdiilor, la bijuteriile de bazar — o, sarbede funduri de oală de noapte — cele mai sărăcăcioase şi vulgare.

De la zeloşii iconari spanioli, la fabricatele industriale ale îmburghezitului, afectatului şi standardizatului *Sacré Coeur*, cu aprinsa lui inimă stacojie pe bluză.

De la credinţa plină de grandoare, numai tunete şi fulgere, la cea mai josnică fătărnicie şi la exploatarea cea mai ticăloasă.

În rezumat : de la aurul curat al stelelor, la cea mai pură scîrnă muribundă.

De materialul acesta uman era plin sufletul Companiei lui Isus cînd am intrat la colegiul din Puerto. Acolo am suferit, am turbat de durere, am urît, am iubit, m-am jucat şi n-am învăţat nimic în cei aproape patru ani de externat.

Cine au fost profesorii, iniţiatorii mei în matematici, latină, istorie etc. ? Vreau să las o listă, nu numai a acelor părinţi şi fraţi care s-au amestecat în învăţătura mea, dar şi a acelora pe care, ocupînd alte posturi în colegiu, i-am întrezărit pe coridoare sau printre copacii din grădină, fără să am cu ei aproape nici o legătură.

Părintele Márquez, profesor de religie, căruia îi spuneam — firește pentru înţelepciunea lui — „Măgarul lui Balaam“ [1].

Părintele Salaverri, profesor de latină, un peruvian cu chip de idol care, din cauza culorilor sale aprinse, căpătase de la unul din elevi, sevillanul Jorge Parladé, o poreclă cam defăimătoare : „Enriqueta cea vopsită“ (o foarte cunoscută prostituată).

Părintele Madrid, profesor de Noţiuni de Aritmetică şi Geometrie, palid şi cu totul scufundat în dragostea pentru elevii săi.

Părintele Risco, profesor de Geografia Spaniei, poet foarte anost şi autor, pe lîngă toate, al unor prea stupide istorioare morale.

Părintele Romero, profesor de Istoria Spaniei, îndrăgostit şi el de elevii lui. (Într-o zi, acest părinte mi-a cîrpit

[1] După legenda biblică, măgar înzestrat cu darul vorbirii, care dă sfaturi înţelepte stăpînului său, Balaam.

o astfel de palmă că şi azi, dacă l-aş întîlni, i-aş da-o cu plăcere înapoi.)

Părintele Aguilar, fratele nu ştiu cărui conte de Aguilar, andaluz, iezuit simpatic şi înţelegător, om de lume, blînd în pedepsele şi mustrările lui.

Părintele La Torre, profesor de Algebră şi Trigonometrie, blagoslovit cu porecla de „Părintele Bucă", din pricina obrajilor săi umflaţi şi dizgraţioşi.

Părintele Hurtado, profesor de Chimie, cenuşiu de mătreaţă pe umerii lui ascuţiţi, parcă ar fi fost o mătură veche, îmbrăcată.

Părintele Ropero, profesor de Ştiinţe Naturale, pe jumătate nebun, căruia, cînd îşi sufla nasul, îi ieşeau deodată din batistă şopîrliţe mici şi iuţi, pe care le prindea în grădină.

Părintele Zamarripa, rectorul colegiului, care reprezenta autoritatea maximă, un basc roşcat, înalt, slab şi glacial, tăios şi redutabil ca o spadă neagră, care apărea totdeauna tocmai cînd îl doreai mai puţin.

Părintele Lirola, duhovnicul, foarte sentimental şi naiv, strîngînd mai mult decît era necesar la inima sa îndurerată, şi în singurătatea chiliei sale, sufletele rătăcite ale elevilor.

Părintele Ayala, prefectul colegiului, murdar, plin şi el de mătreaţă pe umerii împovăraţi, umbră veşnic trează, care se ivea pe neaşteptate, cu paşi înăbuşiţi de pîslă.

Părintele Fernández, încrezut, elegant, lustruit, poate singurul iezuit pe care mi-l amintesc pieptănat cu cărare. S-a distins, în cei doi ani cît a avut în grijă divizia externilor, prin bunătatea sa faţă de mine şi printr-o neaşteptată delicateţe faţă de situaţia noastră de elevi gratuiţi.

Părintele Andrés, martir nefericit al cruzimilor şi sălbăticiilor noastre. Era al doilea responsabil al externatului.

Părintele Lambertini, un italian distins, bolnav, om cumsecade, duhovnicul meu, dar care, cînd mă uşura de păcate, mirosea totdeauna a cafea cu lapte de la dejun.

Fratele „Zarzavat", aşa numit pentru că ne îndemna necontenit şi fără motive justificate să ne îndopăm cu verdeţuri. (Noi, elevii dintr-a treia, ştiam şi comentam faptul în secret, că fratele se masturba la soare, lîngă un eucalipt izolat din grădină.)

Îmi mai aduc aminte de fratele infirmier, de fratele portar, de grădinar şi de alţii, pe care i-am cunoscut doar din vedere, fără să vorbesc cu ei vreodată.

Dintre colegii care au început o dată cu mine pregătirea pentru bacalaureat şi care au continuat-o şi-n anul cînd eu am părăsit şcoala din cauza mutării familiei mele la Madrid, nu-mi amintesc decît de foarte puţini. Slabă urmă trebuie să fi lăsat în sufletul meu, de vreme ce azi abia dacă-mi sună numele lor în amintire. Totuşi, dintre interni, pentru firea lor antipatică şi pentru fudulia provincială, pot reconstitui acum limpede pe Jorge şi Enrique Parladé, sevillani, fii de negustori de vite, foarte iubiţi şi alintaţi de iezuiţi, favorizaţi pe nedrept în clasă, fără să fie altceva decît o pereche de măgari andaluzi ; pe Galnares Sagastizábal, alt sevillan, rahitic şi cu părul pomădat, dar bine dotat pentru matematici ; pe Guzmán, care la lecţia de latină era împărat roman sau cartaginez ; pe Claudio Gómez, un cordobez, posac şi posomorît, cu o faţă de scandalagiu, fiul nu ştiu cărui grangur din Montoro sau din Pozoblanco ; pe José Ignacio Merello, văr primar şi condiscipolul meu la colegiul doñei Concha, dar care, cînd a intrat ca intern la colegiul San Luis Gonzaga, am observat că afişa un anume dispreţ, prost ascuns şi plin de orgoliu, foarte jignitor şi trist, pentru mine, care-i fusesem bun prieten de joacă şi de pozne prin curţile mohorîte ale depozitelor de mărfuri ; pe Eduardo Liosent, îmbrăcat totdeauna cu cămăşi nou-nouţe şi cu cravate strălucitoare ; pe Sánchez Dalp, pe Ponce de León, pe Pemartín, pe Osborne, pe Estrada etc., toţi fii de mari producători de vinuri, sau fii de moşieri, viitori proprietari de vaste întinderi de vii, de livezi de măslini...

Dintre externi, adică din proletariatul şcolar, îmi amintesc de fraţii Bootello, ceva mai bine trataţi decît ceilalţi, fiindcă tatăl lor era şeful gării din Puerto şi iezuiţii obţineau, prin influenţa acestuia, ca funcţionar al Societăţii de Cale Ferată, nu ştiu ce reducere în timpul examenelor din iunie, epocă în care elevii de la San Luis Gonzaga ocupam zilnic trenurile ce mergeau la Jerez, pentru că oraşul nostru depindea de institutul de acolo ; de José Murciano, care a murit într-o seară de martie şi ne-am dus cu toţii, împreună cu părintele Fernández, să-l înmormîntăm

într-un cimitir din împrejurimi, pe drumul spre Sanlúcar ; pe Gutiérrez, un țigan ursuz și fățarnic, nu prea mîndru de tatăl său, felcer și potcovar ; pe Cantillo, mic și mereu înghețat, cu un guler rotund, scrobit și cu lavalieră roză, fiul locotenentului din garda civilă ; pe Porreyro, a cărui mamă se spunea că era o prostituată de pe strada Jardines ; pe Juan Guilloto, fiul unei femei zvelte și distinse, numită Milagros, croitoreasă, și care mi se pare că a lucrat și în casa noastră.

Acest Guilloto, ceva mai mic ca mine, a ajuns, după douăzeci de ani, cel mai demn dintre tovarășii mei de colegiu, cel mai extraordinar, înlăturînd aproape din inima și mintea mea pe ceilalți, care acum sînt doar un nume, o trăsătură a feței sau o anecdotă măruntă.

Era la Madrid, în timpul măreților și eroicelor zile din noiembrie 1936. Regimentul al V-lea [1] mă chemase într-o seară ploioasă de bombardament să recit la postul său de emisiune unele romanțe și poeme ale mele dedicate apărării capitalei. În holul unui mic palat cucerit m-a oprit, deodată, cînd mă pregăteam să plec, un tînăr comandant, șef de miliție.

— Eu te cunosc perfect pe tine, spuse el cu accent andaluz, lăsînd să cadă pe umărul meu o mînă aspră. Eu sînt Modesto [2].

— Modesto ! Dar cine nu te cunoaște din auzite ? Eu însă te văd pentru întîia oară.

— Numele meu adevărat este Juan Guilloto. Din Puerto. Am fost împreună la colegiul iezuiților.

L-am îmbrățișat, plin de mîndrie.

— Dac-ar ști părintele Andrés ! Sigur că la Puerto nimeni nu bănuiește nimic.

— Nici măcar părinții mei. Presa rebelă mă atacă violent : sînt numit șef de bandă, tîlhar de drumul mare, rus... Și habar n-au că sînt un dogar din provincia Cádiz.

---

[1] După rebeliunea generalilor din Maroc și luptele din Andaluzia, Partidul Comunist Spaniol — care avea doi reprezentanți în guvernul prezidat de Largo Caballero — creează Regimentul al V-lea al Milițiilor Populare, nucleul armatei regulate a Republicii.

[2] *Juan Modesto*, membru marcant al Partidului Comunist Spaniol, unul din comandanții Regimentului al V-lea, participant la eroica apărare a Madridului.

Am trecut într-un salonaş, unde ni s-a servit coniac. Ce mare bucurie mi-a făcut această surpriză ! Simţeam o mîndrie cinstită, orgoliul demn al celui care descoperă ceva de prestigiu ; pentru că flăcăul acela andaluz era un erou, iar eu îl ştiam de copil, prieten al copilăriei mele ; şi trecutul acesta depărtat devenea deodată o prezenţă plăcută, iluminînd un ansamblu de peisaje uitate.

Care copil andaluz n-a visat cîndva să fie toreador ? Spatele colegiului dădea spre un imaş cu grozame, unde erau duse la păscut vacile şi tăuraşii unchiului meu José Luis de la Cuesta. La vîrsta de unsprezece ani, şi mai ales cînd hrăneşti iluzii de tauromanie, eşti un adevărat viteaz. Ne duceam vreo cîţiva, în ora de latină sau de matematici — Luis Bootello, José Antonio Benvenuti, Aranda... — elevi din clasele a doua şi a treia de bacalaureat, hotărîţi să luăm din cireadă un juncan, primul pe care l-am fi putut scoate afară. Juan Guilloto, deşi mai mic, ne însoţea uneori şi el ; din cînd în cînd ni se mai alătura un ţigan poreclit „La Negrita", ceva mai mare ca noi şi care se bucura de admiraţia noastră, pentru că intrase în arenă în timpul unei lupte cu tăuraşi şi ajunsese la închisoare.

Venea clipa să despărţim animalul. Dar micii văcari vegheau. Trebuia cel puţin să le abatem atenţia sau să-i îndepărtăm de la pază. Moment primejdios. Noi, imberbi toreadori, ne apropiam de cireadă separat, cu buzunarele pline de pietre şi cu o rezervă de muniţii pe care Juan Guilloto le strîngea în bonetă şi le îngrămădea îndărătul grozamelor. Semnalul de atac era un fluierat. Şi, prin surprindere, mai înainte ca paznicii să se poată apăra, ploaia de pietre cădea asupra lor, obligîndu-i să fugă sau să se arunce la pămînt, ca să nu moară cu capetele sparte, şi noi să evităm astfel riposta praştiilor lor. În timpul luptei, cel mai priceput izola juncanul, care uneori se întîmpla să fie o vacă fioroasă, locomotivă cornută, care ne punea pe fugă, iar noi ne vedeam retragerea barată de cireada speriată şi împroşcaţi de un torent de pietre şi înjurături. Cînd totuşi lupta de tauri avea loc, ea consta din fugăreli dezordonate, din rostogoliri cu călcături în copite, transformate apoi în împuşcături care nu se puteau ascunde şi în vînătăi negre. În ciuda durerii pe care ne-o pricinuiau, aceste lovituri şi contuzii erau mîndria noastră. Ne gîndeam

la grozavele împunsături de coarne primite de matadori faimoşi în arene imense, în mijlocul unui delir de evantaie şi aplauze. Şi după aceea — convorbirile pline de născociri, comentariile entuziaste. În ele figurau insistent „infirmeria întunecoasă a arenelor, iodoformul, gangrena, ruptura femurului, sau moartea instantanee prin şoc (!!)", cuvinte învăţate de la revuiştii taurini, pronunţate adesea mai mult cu groază decît cu curaj, datorită misterului pe care-l cuprindeau încă pentru nişte învăţăcei începători şi neînsemnaţi ca noi.

— De obicei, îmi aminteşte Modesto, purtam aceste discuţii îndopîndu-ne cu smochine sau cu migdale verzi furate de prin livezi, preferînd pe aceea a unchiului tău José Luis. Bietul tău unchi era totdeauna cel mai păgubit...

— Pentru că într-o zi i-am alergat o vacă gata să fete, făcînd-o să lepede viţelul, s-a dus furios, şi pe bună dreptate, să se plîngă mamei, care m-a spus părintelui Ayala, punînd astfel în mare cumpănă vocaţia mea de torero.

— Tot aşa, continuă să-şi amintească Modesto, o dată „La Negrita" a furat de la unchiul tău o grămadă de ceapă şi de roşii...

— ...cu care mi-a frecat un umăr, de parcă era o salată, ca să mă aline de înverşunarea cu care m-a călcat în copite juncanul cel roşcat.

Epocă extraordinară, cînd visam naiv şi cu toată convingerea la un viitor plin de matinee glorioase, cu fotografii în reviste, cu efigia noastră voioasă popularizată pe cutiile de chibrituri !

— Poate că tu nu ştii, Modesto, cum s-au sfîrşit ambiţiile mele de toreador. Îl cunoşteai foarte bine pe Manolillo, bărbierul de pe strada Luna, mare amator de corride. I-a trăsnit prin minte, odată cînd mă tundea, să-mi lase cosiţă de torero. În ziua aceea am ieşit din mîinile lui cu un cioc de păr ce se ivea de sub creştet ca un plisc de bîtlan. La început nu se observa şi mi-am destăinuit secretul, arătîndu-i cosiţa cu mîndrie doar lui Benvenuti, care se gîndea cel mai serios să se facă matador. După două luni, cosiţa crescuse peste măsură, obligîndu-mă să nu-mi mai scot boneta aproape de loc şi în clasă s-o acopăr cu mîna, ceea ce-mi dădea o atitudine forţată de elev meditativ, destul de suspectă. În cele din urmă a venit şi ziua cînd

taina mea s-a dat pe față în gura mare. Știa de asta un frate al meu și cîțiva din cei mici, de la cursul primar, pe care-i lăsam din cînd în cînd să-mi pipăie cosița, cu neputință acum de ascuns și de fixat sub restul părului, de altă lungime. Pînă la urmă m-au pîrît. Era în ora de franceză. În spatele meu stătea un intern. A fost o neglijență a mea. O imprudență a mîinii care-mi servea de paravan. Internul — nu-mi amintesc cum îl chema — a descoperit totul. Era și prea vizibilă, prea indecentă acea claie de păr. Oroare! Un hohot general de rîs.

— Ce înseamnă asta?

— Priviți, părinte Aguilar.

Acesta se ridică, sever, întrebător, fără să coboare însă de pe piedestalul catedrei.

— Explică motivele acestui rîs.

— Cosița lui Alberti! Priviți, priviți!

A fost mare scandal. Clasa întreagă era în picioare. Iar privirea părintelui Aguilar, dură, ca o sabie, îmi pătrundea în suflet. Cred că de rușine am roșit pînă la rădăcina amenințatului simbol tauromahic, pe care tot mai încercam să-l ascund între degetele tremurătoare.

— Tăcere! porunci profesorul de limbă franceză.

Atunci Benvenuti, care stătea în bancă lîngă mine, scoțînd un briceag știrb, ruginit, din acelea folosite ca reclamă pentru coniacul Domecq, mi-o tăie cu o teribilă și neuitată smuncitură și-o aruncă pe masa părintelui Aguilar care, cu un nestăpînit gest de scîrbă, o aruncă în coșul de hîrtii. Fără cosiță m-am simțit înfrînt, bătrîn, ca un jalnic prim matador de cincizeci de ani, care supraviețuiește triumfurilor sale.

— Asta n-o știam, comentă Modesto prăpădindu-se de rîs. Eu n-am stat decît un an la iezuiți. Părinții mei erau săraci... Aveau nevoie de ajutor... M-au plasat atunci la crama lui don Edmundo Grant, de unde am fost dat afară după șase luni, și am trecut la farmacia lui Lucuy — colț cu străzile Larga și Palacios, ți-aduci aminte? — unde am învățat să fac hapuri pentru gripă. Dar m-au dat afară și de aici, pentru că jucam broasca cu pîlniile de sticlă de care se servesc spițerii. Le ocheam de la distanță... Am spart cîteva... Și Lucuy mi-a făcut vînt...

Modesto — firește că fără s-o știe — începea să-mi povestească viața lui în același stil ca și Lazarillo de Tormes sau alt personaj picaresc : viață hazlie și amară de copil spaniol din popor, în permanență erou al unor mizerii anonime și al unor măreții legendare.

— Mi-am schimbat meseria de farmacist cu aceea de dogar, intrînd ca ucenic la gaterul mecanic al lui don José María Pastor. Acolo am lucrat pînă m-au luat în armată, cînd m-am dus la Cádiz și am intrat în regimentul întîi de artilerie de coastă. Pentru că am fugit la Puerto fără permisie, am fost pedepsit cu șase luni de închisoare. Cum însă după aceea situația mea se îngreuiase, am obținut să plec în Africa cu alți camarazi, ajungînd chiar să capăt galonul de fruntaș, în grupul al patrulea de trupe regulate din Larache. Dar le-am pierdut curînd, pentru că m-am îmbătat. Între timp, stagiul meu se apropia de sfîrșit, și a venit și ceasul liberării. Dar, sub pretextul beției și al unei certe neghioabe cu unul din garda civilă, în loc să mă întorc acasă, m-am văzut exilat într-un lagăr de muncă silnică. Într-o zi, sătul de toate, plictisit și fără nici un fel de acte, am fugit... Dar într-un ceas rău, pentru că de-abia debarcasem la Cádiz că au și pus laba pe mine și am ajuns în carcera cazarmei de infanterie. După cîteva luni, și după ce-am cîștigat încrederea unor ofițeri, am cerut o permisie ca să iau masa în oraș. Mi-au dat-o. Am luat trenul spre Puerto, luîndu-mi concediu fără limită.

(Continui aceste memorii la Paris ; aceste scumpe amintiri ale primilor ani petrecuți pe lume, acest blînd, trist și drag crîng pierdut al copilăriei mele. E ora patru și cinci minute dimineața. Șase octombrie. Iar e război. Ce vacanță scurtă, Doamne! Cînd de-abia începeam să înțeleg din nou ce înseamnă să te plimbi în tihnă într-un oraș luminat, iată că Franța întreagă se stinge deodată, răsună sirenele de alarmă la Paris și primele canonade pe linia Maginot. Trăiesc aici de la douăsprezece martie. În ziua de șase a aceleiași luni am plecat din Spania, din frumoasa și nefericita mea Spanie, prin Orán. („Servea pe rege la Orán...") Drum ceresc, pentru că l-am făcut cu avionul, pe cerul Mediteranei. La Elda (Alicante), ultima reședință a guver-

nului Republicii, l-am văzut pe Modesto. Şi, de asemenea, pe doctorul Negrín[1]*. Pe Modesto, pentru ultima dată. În grădiniţa casei generalilor Hidalgo de Cisneros şi Cordón*[2]*, unde am fost găzduiţi María Teresa şi eu, Modesto a schiţat pentru noi, în noaptea cu aparenţă liniştită, cîţiva paşi de dans, în stilul minunat al celui mai bun dansator gaditan. S-a rîs. „Într-o zi, cînd vom fi singuri, vom dansa. Dar trebuie să fim singuri", repetă el privind în toate părţile. În aceeaşi dimineaţă s-a răsculat garnizoana din Cartagena, înălţînd drapelul monarhic pe forturi. După cîteva ore, la Madrid, colonelul Segismundo Casado se ridica împotriva guvernului Negrín, făcînd cadou lui Franco dîrza, adorabila, invincibila noastră capitală eroică, aceea care a uimit lumea mai bine de doi ani. În drum spre Orán, ne-am pierdut unul de altul ; cît pe ce să cădem la Melilla. La cîteva minute după avionul nostru, mai ateriza unul, aducînd pe Pasionaria. Inima Spaniei fusese vîndută, trădată din nou.*

Mergeam pe străzile Parisului cu sufletul plin de nobilul sînge vărsat şi cu auzul plin de explozii ; am locuit cu marele şi umanul Pablo Neruda, adevărat înger pentru spanioli, pe malul Senei, pe Quai de l'Horloge, nr. 31. Pe la mijlocul lui august, spre a nu muri de foame şi a evita să fim o povară pentru de loc generoşii şi fricoşii francezi, María Teresa şi cu mine am acceptat la Radio Paris-Mondial, la sugestia şi cu recomandarea lui Picasso, o modestă ofertă de simpli traducători pentru emisiunile în spaniolă destinate Americii Latine. Ce am făcut în lunile acestea ? Ce am produs ? Nimic. Am văzut doar cum mureau de foame şi de persecuţii mulţi buni spanioli şi cum se îndepărtau de coastele Europei foarte buni prieteni. Dar despre aceasta voi vorbi altă dată. Zilele de acum sînt prea grele, prea triste pentru a scrie despre ele. Vreau să mă întorc la celelalte, la zilele copilăriei mele lîngă marea Cádizului, să-mi răcoresc fruntea cu adierea pinilor de pe ţărm, să simt cum mi se umplu pantofii cu nisip, să

[1] Declarîndu-şi dezacordul cu politica defetistă a ministrului apărării, Indalecio Prieto, doctorul *Negrín*, preşedinte al guvernului, îşi asumă la 8 aprilie 1938 sarcina apărării Republicii şi încearcă să repare [illegible] ale lui Largo Caballero şi Prieto.

[2] Generali ai armatei republicane.

simt nisipul auriu al dunelor fierbinți umbrite pe alocuri de grozame.)

Dunele ! În timpul chiulului de la școală, pe care m-am hotărît să-l cunosc și să-l gust la începutul anului al treilea, dunele, cu nisipul lor auriu și mișcător, au fost refugiul meu fierbinte, ascunzătoarea răcoroasă în timpul plicticoaselor ore de matematici și a rugăciunii de seară. Ne instalam, ca sub niște corturi, la umbra unor copaci ce seamănă cu niște mingi verzi, și cărora pe aici li se spune storuri, poate din cauza crengilor lor, lungi și îndepărtate una de alta, cu frunze numai în vîrf. Ascunzișuri plăcute din care, după ce ne puneam la adăpost cărțile și hainele, coboram pe țărm goi, scăpați de teoreme și de ecuații ! Marea *Cádizului !* Ce armonie, ce lumină fulgurantă îmi evocă aceste cuvinte ! (Tot atît de orbitor ca și sonetul lui Lope :

Cu părul răsfirat pe spate,
păr ce înfrunta și uimea soarele,
Silvia culegea în poală scoici,
pe malul verde al mării Cádizului...)

Numai copiii orbi, silitori și nătîngi din colegiu n-au cunoscut aceste ore radioase, pline de vînt și de soare, ce tremurau de la albul salinelor pînă la Puerto Real și Insulă, suficiente ca să-ți îmbibe întreaga viață cu o infinită lumină albastră, cu neputință de alungat din ochi. Cînd voi muri, dacă nu cumva trupul meu nu va fi aruncat neantului de vreo bombă, în Europa, vreau să mi se deschidă încet ochii ; ei vor vedea cum se albesc degetele de spuma mării, cum se umplu unghiile de nisip fin ; iar în pupilele mele, ca în două lagune minuscule de cristal, se va răsfrînge, rotund și perfect, golful plin de pînze gaditane, cu orașele mele minunate în jur, legănate de catarge și coșuri de vapoare.

— Privește. Ăstuia i-a și crescut părul.

— Pentru că-i mai mare ca tine.

— Da, eu am doisprezece ani.

— Mie mi se întîmplă însă altceva. Vreți să vedeți ?

Curioși și cuprinși de rușine totodată, pentru că aproape știam ce avea să urmeze, spuserăm da. Cu toții, așa des-

puiaţi cum eram, ne aşezarăm roată la intrarea „storului". Elevul acela prezida cercul. Nimeni nu vorbea. Aşezîndu-se, elevul spuse răspicat :

— Sînt într-a cincea. Studiez fiziologia...

Era cel mai mare dintre noi toţi. Nu pricepeam nici unul de ce ni se asociase nouă, celor dintr-a doua şi a treia, în ziua aceea de chiul, nici de ce ne pomenise cu îngîmfare despre acea materie din clasa a cincea. Fiziologia ! Cuvînt straniu, cu rezonanţă de grădină închisă, oprită. Nu tratează cumva despre femei goale ? Iar dacă-i aşa, cum sînt îngăduite astfel de studii într-un colegiu creştin ? Aveam impresia că mai văzuserăm, dar numai în treacăt şi fără să putem preciza unde, nişte planşe roze cu trupuri feminine deschise, avînd deasupra o inscripţie, lîngă un număr : *Fiziologie, nr. 1, nr. 2...*

În după-amiaza aceea ne-am întors cu toţii acasă trişti şi gînditori. Nimeni n-a vorbit pe drum. Elevul care studia fiziologia s-a arătat pe urmă rezervat faţă de noi şi n-a mai vrut niciodată să vină cu noi cînd chiuleam printre dune.

Într-o zi, după una din aceste absenţe de la ore, cînd petrecusem ca de obicei jucîndu-mă pe plajă, liber de orice îmbrăcăminte şi încercînd din cînd în cînd să reproduc miracolul elevului dintr-a cincea, mă chemă părintele spiritual pe neaşteptate în camera lui.

— Fiule, şopti el, după ce încuiase bine uşa cu cheia şi mă pusese să-mi aplec capul pe pieptul sutanei sale. Sînt foarte supărat pe tine. Dac-ar şti bietul tău unchi Vicente, care-i un sfînt ! Ceea ce faci tu cu ceilalţi diavoli e unul din cele mai grele păcate pe care le pot săvîrşi copiii. Crezi că eu nu ştiu ?

— Ce păcat, părinte ? îndrăznii să-l întreb îngrozit şi amintindu-mi deodată de elevul cu fiziologia.

— Nimic. Mi-e şi ruşine să-ţi spun.

Şi mă strînse şi mai tare în sutană, sărutîndu-mă pe frunte.

— Părinte ! respirai eu, mort de frică.

— Dumnezeu v-a văzut. Mai ales pe tine.

Urmă o tăcere tristă, plină de bîzîit de muşte.

Părintele spiritual continuă. Dar cum îmi astupase o ureche cu un nasture de la sutană şi pe cealaltă cu braţul,

fără să bage de seamă, glasul lui îmi suna îndepărtat, ca printr-un zid capitonat.

— La ce-ți servește asta, copile? Să-l superi pe El și să mă superi pe mine, atîta doar. Pentru că nu e vorba numai de stricarea sufletului, ci și de ceva foarte rău pentru trup. Îmi făgăduiești să nu mai faci? Părintele Prefect nu știe. Dacă i-aș spune, te-ar elimina din colegiu. Îmi făgăduiești? De-ar ști bietul tău unchi Vicente!

În aceeași seară, un elev dintr-a șasea i-a povestit totul fratelui meu Agustín, care mi-o repetă serios, dar mușcîndu-și poate buzele, să nu rîdă:

— Părintele Hurtado, din sala de fizică, v-a văzut cu ocheanul...

Descoperirea se răspîndi printre acuzați, uluindu-ne și înspăimîntîndu-ne în același timp. Era adevărat: privind către Cádiz, un ochean mare cu vederea lungă, era sprijinit de una din ferestrele ce dădeau spre grădină.

Din clipa aceea orele de chiul și timpul liber legal ni le-am petrecut în altă ondulație a dunei, de unde nu se zărea nici măcar paratrăsnetul colegiului.

Deși, după cum am spus, lipseam de multe ori de la curs, orele de Istoria Spaniei nu le pierdeam aproape niciodată. Studiam textul, foarte înflorit și plăcut ca stil, al unui profesor de la Institutul din Cádiz: Moreno Espinosa. Specialitatea mea erau datele. Nu era bătălie al cărei an să nu-l știu. Și, fără să vreau, am făcut ca toți colegii mei să fie obligați să le învețe.

— Cel care la examenul de sfîrșit de an nu le știe ca pe apă va rămîne corijent, amenința părintele Romero, profesorul de specialitate, în fața unei table pe care eu, în timpul unei captivități de cîteva ore în acea clasă, pictasem aproape cu cretă locul și data tuturor bătăliilor ce s-au dat în istoria Spaniei.

Colegii m-au privit cu ură. La examen au fost multe corijențe din vina mea, dar eu am primit nota „excepțional", cu dreptul la insigna de onoare.

Din acea carte metaforică îmi amintesc încă mici aliniate retorice și sonore, pe care n-am uitat niciodată să le repet cu succes ori de cîte ori am avut prilejul să particip la desele și hăzoasele discuții despre nerozia sau naivitatea textelor de pe atunci.

Moreno Espinosa proclama, categoric, cu privire la fenicieni : „...şi toate acestea se petreceau pe timpul imoralului şi ticăloşitului Sardanapal şi al libidinoasei Semiramida".

În aceeaşi lecţie, acest final plin de ritm şi pe care toată clasa ardea de poftă să-l cînte : „...pentru că ei ne-au adus : în limbă alfabetul, în degete moneda şi în pînzele corăbiilor suflul civilizator al Orientului".

Şi lecţia care începea aşa : „Graţie filologiei comparate, ştim azi..."

Din alte texte, chiar din cele învăţate demult, în copilărie, îmi joacă de asemeni în memorie rînduri şi pagini întregi, pe care mi le repet, singur, ca să mă distrez.

Din *Juanito,* şi de pe timpul cînd eram elev la colegiul Carmelitelor : „Nu, nu. Nu trebuie să dorm. Cecilia mea e foarte bolnavă : a muşcat-o o viperă... Aş fi o mamă rea... Nu, nu..."

Tot din această carte fără pereche şi arhiîngerească : „Istorioară. Juanito, care e un copil foarte rău, a sărit într-o zi peste un gard, furînd cea mai frumoasă pară din toată livada. Dar pe cînd pleca liniştit, ascunzînd fructul furat, auzi o voce misterioasă care-i strigă : Dumnezeu te-a văzut, hoţomane!"

Din toate cuvintele care mi se perindă prin cap, acesta e preferatul meu, şi mai cu seamă deliciosul lui diminutiv : hoţomane. Mai sînt şi alte cuvinte pe care le-am învăţat atunci, care mă umplu de fericire ori de cîte ori mă întîlnesc cu ele. Ar putea exista oare în limba noastră ceva mai nostim şi mai ridicol decît calificativele de „nătărău", „prostălău", sau exclamaţia „la naiba" [1] ?

Ca orice scriitor, am şi eu preferinţele şi repulsiile mele. De cînd eram tînăr de tot, am căpătat o antipatie specială şi o aversiune puternică pentru substantivul „voluptate" şi mai ales pentru forma sa adjectivală : „voluptuos". Ce oroare ! Mi se umple gura de salivă şi mi se contractă unghiile de la piciorul stîng de cîte ori îl aud sau îl văd scris. Voluptuos ! E groaznic chiar şi în franţuzeşte. Doar Baude-

[1] În spaniolă cuvintele sînt : *badulaque, mentecato* şi *cáspita.*

laire mi l-a făcut acceptabil, în refrenul la a sa *L'invitation au voyage (Invitație la călătorie) :*

Acolo-n frumusețe domnesc toate :
Lux, calm și voluptate.

Detest și substantivul „glie". În toată opera mea, poezie sau teatru, nu veți întîlni niciodată aceste cuvinte odioase. Și jur să nu pătez niciodată cu ele vreo pagină viitoare.

...Mi-am pătat însă mult sufletul. După cum am mai spus și am arătat cu exemple, sufletul mi-a fost întinat la colegiul San Luis Gonzaga cu păcatul contra castității, amestecat în mod necesar cu acela al minciunii. A doua călăuză spirituală a mea era părintele Lambertini, italianul ; de cîte ori, iscodindu-mi păcatele la spovedanie, nu m-a dojenit aspru și retoric !

— Dacă ți-ai putea vedea sufletul, ai muri de groază. Ți-e murdar ca o pînză de in pătată de noroi. Căci dacă desfrîul înnegrește sufletul, minciuna îl face și mai negru. Păcătuiești și tăgăduiești greșeala. Adică, păcătuiești îndoit...

Pe atunci, tovarășul meu de păcat era Paquillo, fiul birjarului. Prilejul păcatului avea totdeauna formă de fereastră, o ferestruică sus, pe un acoperiș verzui. Ne urcam în mare taină, după ce se înnopta, și ne întindeam pe marginea acelei ferestre ca pe malul unei băltoace. Asta se întîmpla multe duminici de-a rîndul, în timpul vacanței și acasă la unchiul Vicente. Așteptam, cu răsuflarea oprită, sufocați. Uneori nu se întîmpla nimic. Geamul se înnegrea, o dată cu noaptea, reflectînd lumina primei stele. Dar și cînd se petrecea ceea ce așteptam !... O, atunci geamul se lumina pe dedesubt, trimițîndu-ne o lumină voalată, ca de lumînare scufundată în adîncul unui eleșteu. Și vedeam, tocmai în fund, lîngă galbenul palid al unei rogojini de trestie, pe mătușa Josefa, tînără încă, cum își schimba îmbrăcămintea, arătîndu-ni-se în cămașă — o cămașă largă și tristă — timp de cîteva clipe. Extaziați și muți, fiul birjarului și cu mine, rămîneam apoi pe acoperiș pînă la ora cinei.

Castitate ! Castitate !

În atmosfera aceea de catolicism smintit și de exagerări bisericoase, cum să nu păstrezi în ochii, plini de spaimă și

de suavitate în același timp, imaginea fugară a surorii sau a mamei cînd se dezbracă ?

O, Doamne, ce mare păcat ! Cum să-l spui a doua zi fără să tremuri părintelui Lambertini ?

Minciuna era atunci unica apărare, unicul mijloc de a potoli mîniile duhovnicului și de a putea să mă îndrept, înspăimîntat și în plin sacrilegiu, către împărtășanie.

A izbucnit apoi marele război din 1914. Despre primul său an nu știu nimic. Îmi amintesc numai de un cuvînt, pe care cu siguranță atunci l-am învățat : „Ultimatum". Trecuseră aproape doi ani de la începutul conflictului fără să simt vreun interes sau atracție pentru el. Între timp...

Tata continua să călătorească prin nordul Spaniei, iar familia, mama cu cei șase copii și cu Paca Moy, se mutase în altă casă : locuiam atunci pe strada Neverías, strada înghețatelor și a răcoritoarelor în nopțile de vară.

Fratele meu Vicente, cel mai mare, își terminase bacalaureatul și a fost trimis, puțin după aceea, să învețe la Cádiz ingineria, să urmeze „cariera de inginer", cum sublinia, cu mîndrie, bătrîna servitoare. Era un flăcău frumos, înalt, blond și cu ochi albaștri. În Andaluzia atlantică întîlnești foarte des ochi ca marea limpede și păr aproape de un roșu aprins. Am văzut țigani gaditani blonzi și cu nume germanice, cu corturile întinse sub podurile rîului Guadalete, pe cîmpia de la Jerez și în Sanlúcar de Barrameda, lîngă gurile Guadalquivirului.

Familia mea era plină de fete frumoase, brunete și albe, meridionale și nordice în același timp.

Cînd vinurile din Jerez și Puerto au căpătat renume internațional, călătorind, străbunicul meu D.[1] Vicente Alberti a fost unul din principalii regi și ambasadori ai sucului din viile gaditane în expansiunea sa spre nordul Europei. Suveranii Suediei, Norvegiei, Danemarcii și țarii Rusiei l-au numit furnizor al regalelor lor mese. Anglia îndrăgește și ea podgoriile înmiresmate de la Cádiz. Ca și gîștele din fiordurile lor, care vin în landele franceze, în cîmpiile și munții Spaniei ca să ierneze în bălțile calde ale Guadalquivirului, au sosit pe cheiurile Cádizului bărbați scandi-

[1] Prescurtare a particulei de politețe *Don*.

navi şi s-au stabilit prin satele atît de frumoase şi de încîntătoare. Vinurile bătrîne, vinurile generoase, muscatul ars de soare, vinurile aproape negre, cele albe din podgoriile jerezane, şi varietăţile de *amontillado* [1] se europenizează, se universalizează. Sosesc acum şi italieni, englezi şi germani. Nume ca Domecq, din Franţa, Burdon, Gordon, Osborne, Pemartin, Ivison, Byass, Bolin şi mai tîrziu Terry Ahupol şi Grant au început să răsune de la Puerta Tierra pînă la Sanlúcar. În cea mai mare parte, ei veneau atraşi de mirosul vinului, dar cu punga goală. Am auzit ades pe mama spunînd că primul Osborne era un englez lipit pămîntului, cu pantalonii cîrpiţi, care a apărut în pieţele şi pe străzile din Puerto vînzînd stampe, cărţi de rugăciuni şi alte fleacuri pioase.

Aceştia sînt ochii albaştri, ei sînt părul blond dar mai e, după aceea, toată această frumoasă şi romantică Andaluzie, care merge de la Cádiz, ocoleşte Gibraltarul, pînă la livezile de lămîi, garoafele şi viile sacre de la Málaga.

Străbunicul meu, D. Vicente Alberti, căsătorindu-se cu o Merello, fiica altui italian, originar din Genova, a avut cinci fii : Agustín, Vicente, Julio, Ernesto şi Eduardo, care au promis în genunchi, lîngă patul tatălui pe moarte, să nu se despartă niciodată şi să cultive împreună minunata lor moştenire vinicolă. Dar, viaţa fastuoasă a lui Agustín, tranzacţiile nenorocite ale lui Vicente, capul greoi al lui Ernesto, trîndăvia lui Eduardo şi indiferenţa lui Julio, toate acestea puse lîngă cel mai desăvîrşit şi smintit bigotism, au păpat moştenirea, umplînd-o de creditori, iar ticsitele şi umedele crame au trecut treptat în mîinile acestora.

Cei mai însemnaţi dintre ei sînt Osbornii, care devin cu timpul monopolizatorii bogăţiei vinicole din Puerto. Deşi fiii bunicilor mei, şi alţii încă, continuă să fie cîtva timp mici proprietari, Osborne — în Puerto — şi Domecq — în Jerez de la Frontera — se înalţă în regatul lui Bacchus, ruinînd casele mai mici.

Victima a fost tatăl meu, pe care Osborne, ce-şi exporta mai înainte vinurile numai în Anglia, îl numeşte agent general în Spania, trimiţîndu-l în zona cantabrică şi gali-

[1] Vin alb de Jerez.

ciană, mai întîi ca ambasador al vinurilor *Fino Quinta* și *Fino Coquinero*, apoi al unui coniac, creat numai pentru a-l combate pe Domecq. Astfel, au trecut ani întregi fără să-l văd, fără să-i cunosc fața, fără să-mi amintesc măcar de glasul său. Știu că tata era un om cinstit, din cale-afară de muncitor și, în afară de aceasta — după cum am auzit spunîndu-se pe ocolite — un mare iubitor și băutor al licorilor pe care le reprezenta, continuînd astfel tradiția familiei și a concetățenilor săi.

Cine n-a văzut, cînd cade seara și se îngînă ziua cu noaptea, străzile din Puerto pline de domni cu desăvîrșire beți? Unii, serioși, demni, care-și iau drumul spre firida cu icoane a bisericii Maica Domnului Făcătoarea de Minuni, ca să recite în genunchi o rugăciune pioasă și uneori să plîngă pe întuneric, cu sufletul plin de remușcări; alții triști, melancolici, o iau pe țărmul rîului pînă la eucalipții de pe plajă; unii, prăbușiți pe băncile de prin alei, vorbesc singuri cu umbra lor; cîte unii vociferează violent pe la ușile cîrciumilor sau spun vorbe dulci femeilor, cărora le fac imposibilă plimbarea de seară; iar prin cartierele de jos, pe mulți muncitori de la crame, care trag vinul la butoaie, îi vezi clătinîndu-se în zig-zag de la un trotuar la celălalt, în grindina de țipete ale unei puștimi războinice, răsărite din curțile și tinzile adînci.

Înnoptări bețive, învăluite în parfumul busuiocului, al iasomiei și al acidității descompuse a vărsăturilor! Chefliii ajungeau pînă la marea cu licuricii ei răsfirați, departe, pînă la marginea Cádizului, sprijinindu-și frunțile încinse de nisipul pe care-l răcorește festonul fugar al valului. Iar cei cărora, în singurătatea unei piețe sau a unui drum întunecat de noapte, li se suie vinul la inimă și-i îmbolnăvește de alean, își revarsă în afară un cîntec ca o zdreanță, îndurerînd cu adevărate suspine ecourile îngrozite.

Unchiul Guillermo stă singur, așezat pe scara vreunei uși închise. În prima tinerețe a vrut să se facă preot. De atunci, cei mari și cei mici din familie, prieteni și dușmani, îi spun: popa Guillermo. S-a întors din nu știu care seminar din Cádiz sau Sevilla. Iar acum se îmbată de unul singur și plînge, fără să știe nimeni, o dragoste sfărîmată, cu

o vară primară. Uneori, cînd merge prin casă, Paca Moy îi cîntă printre dinți, malițioasă :

Ziua student,
noaptea ibovnic,
nu prea calci
a preot.

Unchiul Guillermo, preotul, nu face nimic. Și-a cîștigat o mare faimă de hoinar, de om fără rost în viață. Obișnuiește să mănînce în fiecare zi în casa vreunei rude. La noi vine uneori. Îl iubim. Îl necăjim cu tonsura.

— Hai, Guillermo, arată-ne coronița !

Și el zîmbește, îngăduitor, și ne arată capul trandafiriu, complet chel, aplecîndu-l spre noi.

Știm că iezuiții îl sfătuiesc să se întoarcă pe drumul cel bun, ținîndu-i predici. Multă vreme s-a ținut tare. Dar, brusc, într-o zi, a dispărut în chip misterios. Am aflat după vreun an și jumătate că unchiul Guillermo își slujise prima liturghie la Málaga. S-a întors la Puerto și toți am vrut să ne spovedim la el. N-a reușit decît o soră a mamei, nostimă și veselă, mătușa Pepa.

În cîteva luni, fața sa fragedă de om mîncăcios, făptura lui rotofeie și îmbuibată suferiră, cum spunea înduioșată Paca Moy, „o mare pierdere". Bujorii din obraji, ba chiar și cei din chelie, i s-au uscat în așa măsură, încît a ajuns să semene cu coperta îngălbenită a unui liturghier. Lumea a început să-l ia în serios, să-l respecte. Acum toți spuneau :

— Unchiul Guillermo are chip de sfînt.

Episcopul de Málaga, fost coleg de seminar cu el, l-a luat la palatul diocezei, făcîndu-l unul din intimii săi. Și-a cîștigat repede faimă de duhovnic printre bătrînele bigote și printre tinerelele din societatea bună malaghenă. Ajunsese la modă să fii iertată de păcate de părintele Guillermo. El însă continua să aibă un chip tot mai spiritualizat. Pînă ce, într-o zi, după o boală lungă, suportată cu resemnare, și-a încredințat sufletul lui Dumnezeu, lăsînd aici pe pămînt un miros suav de strugure muscat și de misterios vin vechi evaporat.

Unchiul Ignacio își făcea și el drum prin mijlocul unui flux de alcool. Dar valurile care-l cuprindeau și-l împin-

geau spre larg nu erau de vin, ci de coniac. Era judecător de pace. Trăia numai stînd pe scaun, atît la masa de acasă, cît şi la aceea de la judecătorie, în faţa unui pahar mare de Martel, în care muia distrat, ca pe nişte periuţe de curăţat ţevi, ţigările de foi de Havana. Cînd umbla, lua pe mîneci şi pe genunchii pantalonilor tot varul de pe pereţi. Mi-l amintesc, înconjurat de copiii săi, dirijînd vertiginos rugăciunile de seară şi — altă tradiţie a familiei, al cărei reprezentant şi mai autorizat era unchiul Vicente — trăgînd pîrţuri la unison cu litaniile :

— Sancta Maria.[1] (Prrr, prrr !) Sancta Dei Genitrix.[2] (Prrr, prrr, prrr !) Sancta Virgo Virginum.[3] (Prrr, prrr, prrr !)

Om vesel şi simpatic, pe care n-am reuşit să-l mai revăd vreodată.

În lipsa tatei, după cum am mai spus, unchii şi mătuşile o sfătuiau pe mama în privinţa educaţiei pe care trebuia să ne-o dea, dictîndu-i norme de purtare pentru noi. Eu, poate şi pentru că eram cel mai mic, am fost preferatul unchiului Ignacio. Ştiu, de pildă, că mătuşa Titi mă pîra adesea mamei :

— Copilul ăsta e foarte vioi, dar vine aproape totdeauna tîrziu la liturghie.

Este adevărat că această angelică şi biată soră a tatei îmi putea măsura cu precizie punctualitatea, căci zilnic, de cum se lumina de ziuă, o găseam ghemuită şi singură în fundul bisericii San Francisco, biserica colegiului, unde noi, externii, ascultam obligatoriu şi zilnic liturghia de la ora şapte.

Chiulul devenea foarte primejdios, ţinînd seama de mania unchilor mei de a se plimba prin locurile cele mai neobişnuite. Crîngul Pierdut, ca şi drumul lui Mazzantini, au fost excluse din vizitele noastre. Mătuşile mele Josefa şi Luisa găsiseră aceste locuri foarte potrivite pentru romanticele lor rugăciuni de seară spuse cu voce tare, printre nopali şi tufişurile de grozame.

Nici şoseaua către Jerez nu era mai puţin compromisă. Pe ea veneau şi plecau la orice oră toţi unchii care se

---

[1] Sfîntă Maria (lat.).

[2] Sfîntă Născătoare de Dumnezeu (lat.).

[3] Sfîntă Fecioară între Fecioare (lat.).

învîrteau pe-acolo cu negustoria lor de vinuri. Drumul spre Puerto Real, dinspre podul San Pedro, între saline şi păduri de pini, deveni şi el un loc puţin recomandabil pentru chiulul de la orele de latină. Îl străbăteau, într-o trăsură frumoasă cu doi cai, conduşi de unchiul Jesús personal, verii mei cei mai mici.

Primăvara, promenada de pe plaja mărginită de eucalipţi, de lîngă fabrica de gaz, devenea tot atît de compromiţătoare ca şi celelalte. Unchiul José Luis şi mătuşa Milagros, eleganţi, tăcuţi, melancolici, contemplau dintr-o trăsurică, trasă de cai englezeşti, care mergeau la pas, cum cădea soarele pe turlele aurite ale catedralei din Cádiz. De aceea, singurele chiuleli ideale erau cele din timpul dimineţii, pe spinarea ondulată a dunelor.

Zeloşii sfătuitori ai mamei m-au pîrît în faţa ei de multe ori, şi am suferit pedepse foarte aspre, dar nici pe ceilalţi fraţi ai mei nu-i neglijau.

Uitîndu-mă prin borta cheii, am văzut într-o zi cum au apărut unul cîte unul şi s-au aşezat în tăcere în sufrageria scundă ce dădea în grădină. Probabil că se petrecea ceva grav, din moment ce mama ceruse prezenţa în casă a fiorosilor unchi. Toţi, în jurul mesei pe care ea o prezida, ascultară, foarte serioşi, motivele teribile ale acestui urgent consiliu de familie. Eu, ţinîndu-mi răsuflarea şi strîngînd mîna minusculă a surioarei mele Pipi, care era prea mică şi nu putea ajunge la gaura cheii, chinuit de un inexprimabil amestec de dragoste şi de frică pentru mama, urmăream cum îi tremurau ochii, convins că avea să izbucnească în plîns, că va ţipa sau că va cădea fără simţire peste masă. Atît de palidă şi descompusă era.

— Am primit o scrisoare de la Cádiz, de la unchiul Julio, rosti ea în sfîrşit. Şi desfăcînd, tremurătoare, un mic plic de hîrtie, citi cu voce aproape stinsă : „Fiul tău Vicentito, care e foarte sîrguincios şi învaţă mult, de la un timp încoace nu mai merge pe calea cea bun. Tovărăşiile rele vor face din el un păcătos. Închipuie-ţi că aseară cineva care are cuvenita autorizaţie ca să se ducă prin locurile acelea, l-a găsit la teatru, cu toată şleahta lui de buni prieteni, asistînd, nici mai mult nici mai puţin, decît la *Curtea Faraonului !*"

Biată mamă, care voia să continue lectura, se opri, întreruptă de murmurul surd pe care cred că l-a emis acel tribunal straniu, şi care s-a limpezit de îndată în aceste izmenite şi puţin variate exclamaţii :

— *Curtea Faraonului !*
— Nemaipomenit !
— Ce necuviinţă !
— Nemaipomenit !
— Vicentito la *Curtea Faraonului !*
— Nemaipomenit !
— *Curtea Faraonului !*
— Ia te uită, ia te uită, ia te uită, ia te uită !

Şi după ce-au întocmit-o de comun acord, au dat spre semnare nenorocitei mele mame o scrisoare îngrozitoare, adresată unchiului Julio, prin care îi aminteau lui Vicentito chinurile iadului, ameninţîndu-l cu nu ştiu ce veşnice şi înfiorătoare pedepse pentru eternitatea întreagă.

(Unchilor, unchilor, unchişorilor ! Eu vă iubesc cu toate acestea şi vă admir şi mă distrez vorbind cu duioşie despre voi. Ce vreţi mai mult de la mine ? Vedeţi. E ora cinci dimineaţa. Avioanele germane pe urmele marinei britanice au bombardat podurile de peste golfurile înguste ale Scoţiei. Iar eu, în acest timp, îmi amintesc de voi şi vă evoc maniile şi nebuniile voastre bigote, de la acest post de radio din Paris, unde cîştig şaizeci de franci cu o reducere de doisprezece — impozitul de război — stricîndu-mi ochii toată noaptea şi odihnindu-mă ziua doar cîteva ore.)

...Dar cel care exercita cea mai mare autoritate asupra mamei şi a noastră era fratele ei, Jesús.

Unchiul Jesús avea pe atunci paisprezece sau cincisprezece copii. (Cred că a ajuns apoi la şaptesprezece.) Cel mai mare dintre ei, José Ignacio, învăţa cu mine, dar ca intern, la colegiul San Luis Gonzaga. Unchiul Jesús era unul din cei mai buni moştenitori ai spiritului familiei. În el se puteau desluşi limpede capriciile şi încăpăţînatele extravaganţe religioase ale unchiului Vicente, amestecate cu comicul şi cu firea celorlalţi unchi. Eu însă, deşi mi-aduc aminte de el cu simpatie în noaptea aceasta pariziană rece şi ploioasă, nu l-am putut niciodată privi cu aceeaşi încredere

ca pe ceilalți, unchii mei. În anii de colegiu, chipul lui era pentru mine imaginea groazei, a respectului din obligație și a recunoștinței silite. Devenise sprijinul și totodată batista de șters lacrimi a mamei. În lunile rele, cînd tata nu putea trimite nimic acasă, unchiul Jesús „ne scotea la liman", ajutînd-o pe mama nu numai cu bani ci și cu îmbrăcăminte, cu haine vechi, purtate de el sau de copiii lui. Pe mine, deși niciodată n-am putut să mi-l definesc, acest lucru mă deprima vag, pricinuindu-mi uneori atîta durere, încît mă duceam să plîng singur de pe-o terasă pe alta și de pe-un acoperiș pe altul.

Sentimentul nelămurit de mulțumire sufletească pe care-l încercam, de pildă, lîngă bătrînul unchi Vicente, se preschimba în rezervă și lipsă de spontaneitate în fața fratelui mamei mele.

Raporturile cu copiii lui îmi produceau de asemenea un sentiment de pizmă și de tristețe în același timp. Deși am petrecut cu ei cele mai plăcute vacanțe din copilăria mea, n-am putut suporta fără durere, care se transforma uneori în ură, trăsurile luxoase trase de Morita sau de Alzano, pivnițele adînci și vilelele lor, de care mă bucuram numai ca invitat. Îmi voi aminti totdeauna că, puțin timp după ce am intrat ca extern la colegiul iezuiților, vărul meu José Ignacio, trecînd pe lîngă mine cu frontul internilor care se ducea la liturghia de la ora șapte, aproape că a întors capul ca să nu mă salute sau, dacă m-a salutat, a făcut-o cu atîta răceală, încît mi-a întunecat lumina multor zile viitoare. Și totuși, nu i-am spus niciodată nimic. Doar acum, și după aproape treizeci de ani, cutez să mărturisesc aceste triste și mărunte tragedii transcendentale, al căror comentariu devine poate ridicol în ziua de azi.

José Ignacio a fost totdeauna ursuz și ciudat. Fiind adolescent, călărea singur pe plajă sau pe drumul către Puerto Real, grăbind pasul, speriat parcă de îndată ce zărea pe cineva, chiar și din familie. Îmi amintesc că acasă i se spunea „Trăsnitul".

Frățiorul său Agustín era mai bun. Plin de haz și de vioiciune și avînd în plus un dar admirabil : acela de a trage atîtea pîrțuri cîte i se comandau.

— Agustinillo — i se cerea, uneori chiar de față cu musafirii — trage două pîrțuri lungi.

Cu ochii ca două cepe, Agustinillo ridica piciorul și executa comanda.

— Acum cinci ; dar trei lungi, unul scurt și ultimul lung, lung, pînă-ți spun să te oprești.

Desfăcîndu-și fălcile cu o expresie de cal, Agustinillo întreba :

— Vreți să le trag în patru picioare, ca Morita ?

Cînd era mai mic, Agustinillo ar fi vrut să fie cal. Stătea dimineți întregi în grajd, studiind mișcările și atitudinile Moritei și ale lui Alzano. Cînd ieșeam la plimbare, o lua totdeauna înainte, mergînd la trap și mișcînd capul ritmic, ca un mînzoc închipuit. Dacă dădea de o băltoacă sau de un bazin, se apleca pe dată și, întinzînd gîtul și botul, sorbea cu zgomot, pînă ce se apropia vreunul din frați, care-i dădea o lovitură de picior, în fesele ridicate în sus. Puțin mai încolo, tăvălindu-se prin pir cu picioarele în sus, scotea niște nechezături atît de perfecte, încît caii ce păsteau împiedicați pe cîmp îi răspundeau imediat, melancolic.

A fost totdeauna poznaș, elev rău și băiat de treabă. Cînd l-am văzut pentru ultima oară, acum vreo zece ani, ochii săi mari și bulbucați, precum și obrazul prelung mai aminteau încă în chip ciudat de Alzano și de Morita, cele două modele hipice din vremea fericită în care idealul său era să se piardă în galop întins, cu coama și urechile în vînt, în lunca Guadaletelui.

Cine n-a dorit vreodată să fie patruped sau pasăre ? O mătușă de-a mea, nu-mi mai amintesc acuma care, visa să se preschimbe în păsărică, doar într-o păsărică, și să intre fîlfîind din aripi, prin nu știu ce fereastră. Dorința aceasta nu era decît un crîmpei de cîntec popular, care i se rătăcise prin minte. Pe măsura anilor și a celibatului ea a înnebunit. Afirma că locuința îi este o colivie și, cum ea se transformase într-o păsărică captivă, nu putea ieși din casă pentru că i se mai tăiaseră și aripile.

În cele din urmă, gălbejită de întuneric și de lipsă de aer, a murit într-un sat din provincia Sevilla.

Andrés Fericitul, unul din săracii ocrotiți de familia mea, și mai ales mare admirator și prieten al mamei, afirma că e un purice și că a luptat în arena de tauri cu Palomo,

farmacistul, care a pierdut lupta, deşi s-a năpustit asupra lui prefăcut în elefant alb.

Unchiul meu Javier voia să fie dropie sau lişiţă, ca să moară de un foc de armă tras dintr-o barcă, pe baltă. De-abia dacă a ajuns să-şi silabisească şi să-şi scrie numele. Ca să facă ceva, familia lui l-a pus să conducă o prăvălie cu articole sportive, pe care au numit-o, cu ostentative litere albe pe fond roşu, „Sportul Portuan". Într-o zi, cînd fratele meu Agustín trecea pe la uşa prăvăliei lui, unchiul Javier îl chemă cu un fluierat :

— Uite ce e, Agustín, îl rugă el cu aerul unuia care-i necăjit de o mare dificultate ; tu, care ştii englezeşte, scrie-mi pe eticheta flaconului ăstuia ce-ţi dictez eu : Pulbere englezească.

Pe cînd încerca o puşcă de vînătoare, îşi prinse o pleoapă cu percutorul, de era cît pe ce să-şi piardă ochiul. În loc de edificiu, spunea orificiu, şi de cîte ori încerca să descifreze cuvîntul *navío* [1] îi ieşea negreşit *novio* [2]. Într-un caiet înregistra socoteala ouălor pe care i le făceau găinile în fiecare zi, pe o terasă înaltă a casei. Cum credea sincer că zerourile din dreapta reprezintă aceeaşi valoare ca şi cele din stînga, într-o seară coborî de pe terasă, fericit şi uluit totodată, anunţînd un total de zece mii de ouă slobozite de generoasele lui găini într-o singură zi.

Un unchi prin alianţă al mamei, D. Manuel Docavo, de cîte ori se întorcea de la Stăreţie, după vecernie, se aşeza grabnic în pat, scoţîndu-şi numai ciorapii, pe care şi-i trăgea pe mîini ca pe nişte mănuşi, pentru a-şi continua lectura cucernică. Niciodată nu s-a ştiut dacă era o măsură contra frigului, contra ţînţarilor, sau o ciudată manie. După ce-şi termina rugăciunile, sărea din pat, alergînd la bucătărie, totdeauna cînd nu era nimeni acolo, şi încerca, înarmat în prealabil cu o furculiţă, să pironească dintr-o singură împunsătură slănina din oală, care apărea şi dispărea în clocotul fierturii pentru cină. Urma apoi imediat după aceea o goană nebună în căutarea unei cîrciumi de prin împrejurimi unde, bînd şi bînfind cu alţi unchi ai mei, îşi petrecea serile de chefliu pînă la ora întoarcerii acasă.

[1] Navă, corabie (span.).
[2] Mire, logodnic (span.).

(Afurisită și adorabilă faună familială! Mi-e dor de voi, unchi poetici ai vieții mele. Vreau să vă dau întîlnire aici, la Paris, în această ploioasă noapte de război, atît de deosebită de nopțile din inima Spaniei, singur în această clădire imensă de pe Avenue de Ségur, locul obositoarei mele munci de zi și de noapte.

Poftiți. Poftiți. Așezați-vă. E puțin cam frig. Vă șiroiește apa din pantofi. Și deși sînteți arși de soarele Cádizului, din umbrelele voastre se scurge o tristă urină pariziană înecînd parchetul nou al acestui birou al Radioului, în care traduc în fiecare seară insipidele și aranjatele comunicate de război ale Inaltului Comandament Francez.

Ce-mi povestiți despre Spania? Despre munții și mările sale? Despre măslinii și portocalii ei? Despre cerul, despre taurii săi sălbatici, tînjind după moarte pe islazuri și prin bălți?

Sînge, sînge, sînge.

Nu vă ponegresc, nici nu sînt de rea-credință față de voi, îndepărtații mei unchi, cînd îmi amintesc uimitoarele voastre virtuți, grațiile, neștiința și maniile voastre. Acest biet nepot al vostru s-a dovedit a fi o broască. „Cînd vă spuneam noi că va da bir cu fugiții!" Tăcerea în care mă învăluiți știu că e plină de reproșuri, de creștinească osîndire. Dar nu-mi pasă. Ați fost smintiți și generoși, unchii mei, ca vinul din butoaiele voastre. Ce s-a întîmplat cu vinul Spaniei? Cu viile din Jerez și cu strugurii din Valdepena? Cu pămîntul prefăcut în cîmp de bătălie? Cu prietenii adevărați și cu frații adevărați?

Sînge, sînge, sînge.

Unchilor, unchilor, dragii mei unchi! Plecați. Duceți-vă. Clima franceză, propice reumatismului, o să vă strice oasele. Eu nu pot merge acolo, unde aș vrea să mă duc prin văzduh. Capul mi se rostogolește pe jos, sărind de trei ori în sus. Din ochi îmi ies fulgere și se închid în cele din urmă lîngă ochii morților mei. Bine. Acum e bine. Noapte bună, unchilor.)

Îmi vin în clipa aceasta în minte colțurile de stradă, tapetate cu afișele albastre ale Societății Transatlantice: „Balvanera", „Patricio Satrústegui", „Infanta Isabel".

Ca să nu mai adoarmă niciodată în timp ce-şi făcea rugăciunea sub iasomia din grădina ei, cu „Balvanera" a plecat bunica la Buenos Aires, cu trei din fiii ei : Pepe, Agustín, Miguel.

Mă văd parcă şi acum cocoţat pe-o fereastră, temîndu-mă să nu mă prindă cineva, dezlipind dintr-o mişcare afişul, vaporul zugrăvit, în care mi-o închipuiam pe bunica Josefa, micuţă şi privind lung şi trist printr-o ferestruică, depărtîndu-se din val în val, în drum spre America.

Am început să desenez transatlanticul, să-l copiez aşa cum era pe afiş. „Balvanera" marchează o epocă din viaţa mea. Pe zi ce trecea îmi plăceau tot mai puţin cărţile, învăţătura. Timp de cîteva săptămîni, în clasă n-am făcut altceva decît să umplu marginile albe cu mici Balvanere, urmate melancolic de un şir de pescăruşi, ca un V. Chiulurile se îndesiră. Pe cînd acasă, după aşa-zisa întoarcere de la colegiu, mă apucam să copiez exact afişul cu vaporul, pe plajă şi pe malul Guadaletelui, umpleam file de caiet cu acuarele şi desene de peisaje marine, înălţînd de obicei pe fundalul lor sarea sclipitoare a salinelor, împietrită în piramide, turnul Santa Catalina şi cel al Pulberăriei, fără să uit vreodată Cádizul, pierdut între catarge şi ceţurile coşurilor de vapor.

După multe după-amiezi de muncă, „Balvanera" mi-a reuşit perfect. Mi-am pus semnătura într-un colţ al hîrtiei, cu litere mari şi frumos făcute, trasate cu mîndrie. Am dat apoi fuga să-mi arăt opera, mai întîi Mariei, bucătăreasa, după aceea mătuşei Lola, cea din Granada.

Maria, bucătăreasa casei, era o bătrînă din Algeciras, cu vederea slabă, care credea în vrăjitoare şi mă admira mult ; mătuşa Lola, din Granada, o soră a bunicii, se ocupa de grădină şi de pictură în momentele sale de răgaz. Pe atunci consideram că părerea lor era singura demnă de luat în seamă.

Maria, punîndu-şi o mînă deasupra ochilor, ca o vizieră, spuse concis, în faţa tabloului meu :

— Foarte exact !

Iar mătuşa Lola, după ce l-a examinat cu atenţie :

— E bine, Cuco.

(Cei din familie mi-au spus totdeauna Cuco, nume de pasăre şi de toreador. Am uitat să v-o spun.)

Mătușa Lola, care suferea de inimă din tinerețe, ducîndu-și viața aproape numai pe scaun lîngă gărdutul dinspre stradă, a chemat-o apoi pe fiica sa Gloria :

— O să-i dau culorile mele lui Cuco. Du-te și adu cutia ; e pusă în sertarul din mijloc al scrinului.

În seara aceea am aflat că există o culoare numită ocru închis și altele : verdele de Verona, alb de Spania, cadmiu, lutișor de Sevilla...

— Acum vreau să-ți dau ceva făcut de mine, ca să copiezi. Dar ai s-o faci aici în casă, căci s-ar putea să se rupă.

Și Gloria, după indicațiile mamei sale, îmi puse înainte o paletă mare de pictor, rotundă, plină de peisaje și de figuri.

— Toate astea-s din Granada, spuse, mîndră, mătușa Lola, dîndu-mi explicații. Ăștia de-aici, de jos, sînt Regii Catolici, Don Fernando și Doña Isabel. Cei din partea asta sînt Boabdil și Aixa, mama sa, care-i reproșează : „Te bocești ca o muiere după ce n-ai știut să aperi ca un bărbat". În mijloc e un fragment din „Predarea Granadei", copiat după vestitul tablou al lui Pradilla [1]. Sus e o vilă de pe malurile rîului Darro... Vreau să începi cu ce este mai ușor : vila. E un tablou făcut după casa în care locuiam noi. Vei copia-o pe tăbliță pe care tot eu am să ți-o dau. Cum nu mai pictez de mult, mi s-a terminat uleiul de terebentină... Poți cumpăra de la farmacie sau de la magazinul de fierărie din colț... Costă numai cîțiva gologani...

Terebentină ! Terebentină ! Ciudat nume ! N-auzisem niciodată de ea.

În dimineața următoare am ieșit de cu vreme în căutarea ei, gîndindu-mă mult la misteriosul *ras* care atîrna de „apa" aceea [2] pe care mi-o recomandase mătușa. Sub privirea ei, bună dar și exigentă, am pictat în cîteva ore vila de pe malul rîului Darro, uimit de magica putere a terebentinei de a spăla pensulele și de a întinde delicat uleiul pe scîndură.

---

[1] *Francisco Pradilla y Ortiz* (1846—1921), pictor spaniol cunoscut mai cu seamă pentru tablourile sale cu subiecte istorice, cum sînt : *Doña Juana la Loca*, *El robo de las Sabinas* și *La rendición de Granada a Los Reyes Católicos*, despre care vorbește Alberti.

[2] In spaniolă : *aguarrás* (terebentină), în care *agua* : apă.

Tot acasă la mătuşa Lola am descoperit săptămînalul madrilen *La Esfera (Sfera),* cu gravurile sale colorate, care reproduceau totdeauna cîte un tablou celebru din muzeul Prado.

De mic copil, dintre toţi pictorii spanioli, cel care mă impresiona cel mai mult era Murillo, foarte popular, mai ales în Andaluzia. Îmi erau familiare din reproduceri tablourile cu „Imaculatele Concepţii", „Sfîntul Ioan"... şi cred că altceva nimic. În schimb, Velázquez... Pentru mine era atunci doar un nume, dar mult mai puţin repetat decît numele celuilalt pictor sevillan.

Pe cînd copiam vila din Granada, mătuşa Lola proorocise, convinsă :

— Copilul ăsta va fi un Murillo.

Profeţie repetată şi de alte voci din familie, deşi fără cel mai mic entuziasm :

— Va fi un Murillo.

Dar nimănui nu i-a trecut vreodată prin minte că aş putea fi un Velázquez. Cred că nici măcar nu ştiau cine era. Murillo !

— Dacă nu rămîi corijent la examenele din iunie, te ducem la Cádiz să-i vezi tablourile.

De la mătuşa Lola am aflat într-o seară că blîndul şi duiosul Bartolomé Esteban îşi sfîrşise zilele acolo, căzînd de pe o schelă, pe cînd picta frescele unei biserici.

Poate pentru că Velázquez îmi era mai puţin cunoscut şi-i ignoram cu desăvîrşire operele, am fost nespus de uimit cînd am văzut în *La Esfera* reproducerea unora din ele. Nu pot uita mirarea amestecată cu bucurie pe care mi-a pricinuit-o portretul călare al principelui Balltasar Carlos. Calul acela imens şi imposibil, cu acel luxos copil auriu cocoţat pe crupă, mi-a deschis o fereastră spre un nu ştiu unde cu adevărat inexplicabil.

— Îmi împrumuţi *La Esfera,* mătuşă Lola ?

— Dar, băiete, e foarte greu. Nici eu n-aş îndrăzni să-l copiez...

Şi într-o spălătorie înaltă, părăsită, de la noi de-acasă, am început din zorii zilei următoare copierea acelui prinţişor călare al lui Velázquez.

Am corectat, am retuşat, am aşteptat să se usuce tabloul ca să retuşez din nou şi, după o săptămînă şi ceva, cînd a fost terminat şi uscat, i-am dat lustru cu un lac transparent şi mirositor, cumpărat de la drogheria din colţ.

Am coborît ca o săgeată, într-un suflet, s-o caut pe bătrîna bucătăreasă.

— Priveşte, Maria, priveşte !

Foarte mioapă, Maria îşi puse mîna streaşină la ochi, ca să concentreze toată biata ei vedere chinuită asupra a ceea ce-i băgam eu sub nas cu atîta violenţă.

— Foarte bine, băiete, foarte bine, comentă ea după o scurtă tăcere, pe care eu o socoteam, cu nelinişte, fără sfîrşit.

— Ce e ? o întrebai, serafic, convins că va face o descriere amănunţită a tabloului.

Maria rămase pe gînduri şi, streşinindu-şi iar ochii cu mîna, rosti, calmă, după o altă tăcere, şi mai chinuitoare :

— Păi ce să fie, băiete ? O mică englezoaică pe un căluţ de munte.

Furios, întorcîndu-i spatele, i-am spus textual :

— Du-te dracului !

Şi am alergat, gîfîind, la mătuşa Lola, unde am obţinut un succes răsunător. Din acel moment mi-am jurat să n-o mai consult niciodată pe bătrîna Maria în probleme de pictură.

După cum am spus, războiul european izbucnise şi Germania dăduse Franţei acel ultimatum. La puţin timp după începerea luptelor, *La Esfera* începu să publice în fiecare număr, şi pe două pagini, nişte înfiorătoare desene de război semnate de un oarecare Matania. Se vedeau în ele cele mai contorsionate atacuri ale germanilor împotriva reţelelor de sîrmă ghimpată franceze ; explozii care aruncau în aer trupuri fără cap, puzderii de schije, puşti făcute ţăndări, harnaşamente ; cai înhămaţi la tunuri şi cabrînd ; care de asalt turtind cadavre ; cruzimi ce m-au răscolit şi mi-au dat ghes să copiez acele îngrozitoare gravuri.

Mătuşei Lola îi făceau silă, fiind împotrivă ca eu să-mi petrec orele libere înnegrind hîrtie după hîrtie cu aceste măceluri înfiorătoare, care au sfîrşit prin a-mi deştepta dorinţa stupidă de a mă juca de-a războiul.

Am ales ca inamic docil pe sora mea Josefa, Pipi — cum îi spuneam noi. Într-o curte interioară de acasă am desenat cu cărbune hărțile Franței și Germaniei, despărțite în chip arbitrar, prin Canalul Mînecii. Am început să cumpăr soldați de hîrtie, pe care-i lipeam noaptea pe carton și apoi îi decupam, ajungînd astfel să recrutez o respectabilă armată, peste o mie de infanteriști, pe care, trăgînd-o pe sfoară, i-am împărțit cu sora mea. Eu eram Germania : Kaizerul, și ea Franța : domnul Poincaré. Niște capsule de plumb, turtite cu piciorul, care se potriveau la sticlele de vin părintești, erau gloanțele aproape adevărate, pe care ni le aruncam în timpul luptelor. Escadra, din șipci umplute cu cîlți, o făceam scrum, bombardînd-o în marile bătălii navale cu chibrituri aprinse și cu petarde.

Pasiunea pentru jocul acesta prostesc ne-a făcut să ne încăierăm uneori cu adevărat, dîndu-ne palme și suspendînd ostilitățile pentru zilele cît dura supărarea.

Tatei, care continua să călătorească prin nord, îi ceream întăriri ca să putem continua războiul. Armatele noastre creșteau, numărînd amîndouă, la începutul lui 1917, vreo cinci mii de oameni. Războiul pe care-l purtam sub acoperișul însorit al curții noastre interioare reveni atît de faimos în cercul verilor noștri și al întregii familii, încît nu era zi să nu vie cineva să asiste la reproducerea vreunei bătălii, citită în ziare în seara precedentă. Detestabil joc, a cărui amintire s-a transformat într-atît cu anii, încît am ajuns azi să-l simt ca o pată neagră de sînge adevărat, o băltoacă întunecată în mijlocul luminoasei mele copilării andaluze ! Mă chinuie neîncetat, ca un sfredel, și-mi cere să-mi descarc conștiința, așa cum arată, printre altele, acest poem, pe care l-am găsit azi din întîmplare printre puținele vechi originale salvate din războiul spaniol, o dată cu capul meu :

Ce știam noi,
cu o copilărie fericită pe terase,
de grădini inutile și de lungi vacanțe în
preajma rîului !
Soseau seara revistele,
ilustrate de morți,
cu tranșee aruncate în aer

şi cu nave care, scufundîndu-se, se prefăceau
în trombe înalte de sînge.
Ce ştiam noi!
Ieri zece avioane s-au scufundat în mare
şi un submarin, rănit, a năvălit în ape neutrale.
Priveşte.
La lumina lămpii,
liniştiţi şi departe,
războiul era un joc ce deschidea în pernă
eroice visuri tulburi.

(Altă oprire, impusă, forţată, în acest crîng pierdut, tot mai pierdut, mai îndepărtat şi mai aproape, al copilăriei mele andaluze.

După cum îmi comunică, rezervat şi mîhnit, domnul Fraisse, tînărul director al lui P a r i s - M o n d i a l, însuşi mareşalul Pétain, ajuns de curînd să stea la coadă, ca un simplu sergent, la uşa generalisimului Franco, trasează ca sarcină guvernului acestei F r a n c e é t e r n e l l e[1] *plecarea noastră imediată de la Radio, întrucît e necesar să se dea urgent satisfacţie într-un fel oarecare Spaniei Unite a lui Caudillo. Cum se putea îngădui ca doi roşii de temut, doi scriitori periculoşi, primiţi într-o zi de Stalin în sălile Kremlinului, doi duşmani — cine îndrăzneşte să se îndoiască? — ai Franţei, care tocmai îşi sărbătorise a 150-a aniversare a Revoluţiei, să-şi strice ochii pentru patruzeci şi opt de franci pe seară, lansînd lumii prin intermediul spiritualelor unde galice „eroicele" comunicate de război, născocite printre stindardele învinse ale Înaltului Comandament Francez?*

— V o t r e t r a v a i l c o m m e s p e a k e r, m e s c h e r s a m i s, é t a i t e x c e l l e n t... m a i s... c ' e s t l e M a r é c h a l... V o u s c o m p r e n e z...?[2]

— O u i, M. F r a i s s e, îi răspundem, recunoscători. N o u s s o m m e s f i e r s d ' ê t r e m i s à l a p o r t e d e l a F r a n c e d e v o t r e n o b l e M a r é c h a l...[3]

---

1 Franţa eternă (franc.).

2 Munca dumneavoastră de crainici, dragi prieteni, era excelentă... dar...Mareşalul... Înţelegeţi... ? (franc.)

3 Da, domnule Fraisse. Sîntem mîndri de a fi daţi afară din Franţa nobilului dumneavoastră Mareşal. (Franc.)

Şi într-o noapte pariziană fără lumini, tremurînd de aceea nemuritoare panică, atît de caracteristică pentru burgheza Franţă în anii 36, 37, 38, 39, 40... prin Gare de Lyon, am plecat spre Marsilia, unde, înainte de plecare, am făcut onorurile ultimelor languste şi buiabese[1] *libere din această ţară, pe care o lăsam cu un nume încă luminos, etern, înlocuit după cîteva luni, trist şi simbolic, cu acela al unei ape digestive, pusă în sticle : Vichy.*

„Je quitte l'Europe"...[2] *ca Rimbaud, dar nu pentru a vinde cai şi a străbate deşerturi fierbinţi. Părăsesc Europa, Europa mea, ca să-mi împlinesc destinul de spaniol rătăcitor, de pelerin pribeag al speranţei pe pămînturile Americii.*

În chip miraculos, şi pentru a treia oară în patru ani, îmi salvez viaţa. Vaporul „Mendoza", în ultima sa cursă spre Buenos Aires, mă izbăveşte din mîinile „nobilului" Maréchal, care a dat pe mîna lui Franco atîţia spanioli buni şi încrezători.

Pe „Mendoza"
totul miroase a spaniol
neruşinat, din Oran.
Albastră, insula Ibiza rămîne în urmă.
Acolo am fost prizonier
într-o pădure de pini.
Viaţa mea era o colibă
făcută din umbrele şi vînturi marine.
1936.
Sînt tonuri aurii din cartierul Montaña
pe acest vapor vechi.
Pleacă fără voie în Legiune
aurul curat al Spaniei.

Aşa-mi începeam „Jurnalul de bord" pe vasul acela mohorît. Şi aceasta pentru că din magazii, din fundul pîntecului său murdar, împuţit, dintre fesurile roşii ale unor algerieni, printre ciudate cuvinte castillane, au urcat spre noi cîntece domoale din provincia spaniolă Levante.

---

[1] Ciorbă provensală preparată din peşte cu vin alb şi usturoi.
[2] Părăsesc Europa.

Un soldat ne-a răspuns în limba noastră, nu fără oarecare mîndrie :

— Majoritatea din cei cinci sute de oameni de aici sîntem din Oran, fii de alicantini. Venim de pe linia Maginot, pentru o lună, în permisie.

Asistăm de pe covertă la debarcarea lor și la ceva foarte dureros, mai ales pentru noi, emigranți norocoși care ne duceam în America. În fața portului Oran, pe o terasă vastă pe care seara își arunca umbrele, au fost încolonați și trecuți în revistă voluntarii pentru Legiunea Străină : mai toți, aur curat și nefericit al Spaniei : studenți, profesori, muncitori, țărani, eroi ai gloriosului nostru război, care preferau morții lente în lagărele de concentrare franceze viața aspră și plină de primejdii, moartea în luptă deznădăjduită, fuga poate...

Printre lacrimi ce-mi urcau din măduva oaselor i-am văzut, prost îmbrăcați și gravi, dispărînd unul după altul și înfundîndu-se, desigur pentru a nu mai ieși niciodată, în inima arsă a Africii.

Vaporul s-a desprins de țărm... Noapte în fața coastelor de la Almería, Granada, Málaga ; ceasuri de îngrozitoare și obscură prezență a pămîntului natal.

Zbuciumat încă de spaima insomniei, mi-am scos capul înainte de crăpatul zorilor prin ferestruica cabinei mele. Gibraltar. Peñón : neagra coadă uzurpată a sărmanului taur spaniol, trezindu-se dimineața, scufundată în cețoase ape sîngerii. Și sub arcuri argintii de delfini, peste plajele de la Tarifa, am avut plăcuta viziune a unor grădini învecinate cu școala, a unor dune aurii, a chipului meu, liber, pe malul mării...

Apoi, Casablanca... Insulele Canare, presimțite doar, cu neputință de atins... Dakar... O călătorie lungă, lungă, teribilă, în timpul căreia pentru prima oară am simțit cum mi se răspîndea Europa în sînge.

Și, în sfîrșit, America, Buenos Aires, Argentina, în trecere spre Chile. Spre Chile ? Nu, pentru că rămîn la Buenos Aires, unde mîini bune și prietenești îmi întind punți de speranță și unde locuiesc — rod trudnic al muncii mele — într-un mic apartament nu departe de rîu ; încerc aici să

pun un pic de ordine în durerile pe care le-am adus cu mine din Spania și, totodată, în aceste amintiri risipite din primul meu crîng pierdut.)

Dolores, María, Gloria : trei albe și foarte frumoase andaluze, trei granadine neobișnuite, femei misterioase și singure, nemăritate.

— Doloreitei, mi-a șoptit confidențial mătușa Lola, privind-o printre zăbrelele grădinii cum umbla de colo-colo, acoperită de sus pînă jos de sticle colorate, i se spunea la Granada „Huria Alhambrei".

N-am îndrăznit atunci s-o întreb pe mătușa ce înseamnă hurie ; dar totdeauna mi-am închipuit-o pe tăcuta și alba ca zăpada Doloreita plimbîndu-se cu o lungă tunică brodată, printre mirții și fîntînile din grădinile palatului Generalife, cu o umbrelă verde deschisă deasupra capului, apărînd-o vesel de păsările și de fluturii care o înconjurau.

Cele trei surori au fost celebre ; au trezit suspinele și dorințele pasionaților hoinari de pe malurile rîului Darro.

Dolores a avut un pretendent, un marchiz, pe care l-a speriat sora ei María : María a avut un logodnic pe care l-a pus pe fugă în cele din urmă sora ei, Gloria ; iar Gloria a avut cîțiva adoratori, cărora María și Dolores împreună nu le-au îngăduit niciodată să treacă mai departe de leandrii din patio.

Ca să nu fie văzute, nici admirate, cele trei surori se grăbeau fiecare pe alt drum la prima liturghie, pe care o ascultau despărțite, în biserici deosebite. Restul zilei era apoi pentru toate trei amorțeală, trîndăveală pe fotolii într-o încăpere pereche cu aceea în care mama lor, cardiacă, încerca să-și abată gîndurile de la respirația ei gîfîitoare. Iarna, la fel, continuau să lîncezească, arzîndu-și frumusețea în jurul vasului cu jar, interesate cînd și cînd doar de forfota plicticoasă de pe stradă, estompată prin brizbrizurile fine de batist. Vorbeau puțin, iar cînd vorbeau era ca să facă aluzie la lucruri vagi din viața lor la Granada, amintiri întretăiate pe care nu le duceau la capăt niciodată, dar pe care, toate trei, le rezolvau cu un suspin sau cu un zîmbet abia schițat.

Cu Tomás şi Luis, cei doi fraţi care le susţineau, aceste frumuseţi nefericite se arătau tot aşa de puţin explicite. Celălalt frate era Pepe Ignacio, ateul, republicanul, ruşinea familiei, care s-a dus de tînăr la Madrid, a făcut o căsătorie proastă cu o femeie cumsecade, lucru care nu conta de altfel pentru restul familiei, atinsă de fumuri aristocratice. Acest descreierat semăna puţin cu tatăl său, unchiul Tomás, un bătrîn şi frumos garibaldin, care-şi arăta cu mîndrie mîna dreaptă cu trei degete lipsă, smulse de un glonte la asaltul grădinilor Papei.

Înainte de a-l cunoaşte pe unchiul Tomás, l-am cunoscut — teribilul glonte rătăcit — pe fiul lui. Cînd a auzit de sosirea acestuia la Puerto, familia a trăit aceeaşi panică pe care trebuie că o produce diavolul, cînd urmează să se arate. Mătuşa Lola, din colţul trist şi slab luminat al iatacului, a sfătuit pe cele trei strălucitoare frumuseţi stinghere ale ei să-l anunţe neapărat pe duhovnic. Şi din seara aceea, ca un adaos la rozariu, a mai spus un şir de *Tatăl nostru* şi de *Ave Maria*, special pentru „sufletele rătăcite".

Alte mătuşi au venit în vizită cu verişoarele mai mari, mîhnite şi misterioase ca la prezentarea de condoleanţe, rămînînd ceasuri întregi ca să căineze, între ciocolată şi biscuiţi, „rătăcirea unui băiat aşa de bun". A venit pînă şi unchiul Vicente, taciturn şi foarte prost dispus, bodogănind între două cupe de jerez împotriva maşinaţiilor masonice care-i răpeau astfel nepotul.

Şi nepotul sosi în sfîrşit, într-un amurg.

— Iată-l şi pe republicanul nostru !

Aşa l-au salutat pe Pepe Ignacio, drăgăstoase şi serioase, cele trei surori.

Pepe Ignacio era un om paşnic, duios, sentimental ; foarte cult, mare traducător de piese de teatru, jucate cu succes în premieră la Madrid. La Granada ar fi vrut să se facă pictor, dar au biruit în el pasiunile literare, făcîndu-l să renunţe la dorinţa lui din tinereţe. Îşi iubea mult mama şi, deşi uneori îl scoteau din fire, şi surorile.

— Să nu cumva să ne faci de ruşine şi să nu mergi duminică la liturghie.

— Trebuie să ne ferim să ne arate lumea cu degetul.

— N-avem nevoie de atei în casă.

Cu aceste admonestări alternative, mamă și fiice amărau puținele zile pe care bietul și rătăcitul Pepe Ignacio își propusese să le petreacă lîngă ele, la Puerto ; s-a întors la Madrid istovit : făclii de ceară, sfaturi și privegheri mîntuitoare de suflet ; și în plus, fruntea însemnată de o vînătaie pe care i-a făcut-o relieful unei monede sfințite, pe care angelica demență a Doloreitei o ascunsese pe furiș între meșina și fetrul pălăriei, ca să-i accelereze convertirea.

Ce idei ne băgau în cap iezuiții, nouă, sărmani elevi ai colegilor lor, despre liberalism și celelalte infernale doctrine democratice ? Ideea de groază. Iar în familii, mai ales în acelea ale unor unchi ai mei, stropiți cu zeamă heraldică, aceea de dezgust și de ură, împănate cu critici ridicole aduse modei. Nu „ședea bine", nu era „de loc elegant" să fii republican. Paznicii de noapte, birjarii, băcanii, poate și vreun aprod de la primărie își puteau îngădui „aceste mojicii". Și bețivii, firește. Din zilele acelea mi-a rămas imaginea unui om beat, care mergea bălăbănindu-se pe înserate și care, singur și rătăcit prin cîte-o ulicioară, smulgea din visul său confuz de libertate un : „Trăiască Republica !"

— Rafaelito, ține minte sfatul ăsta : să nu imiți vreodată pe unchiul tău Pepe Ignacio !

Recomandarea aceasta mi-a făcut-o părintele Lambertini, cu afecțiune și pe șleau, după ce m-a iertat de păcate la spovedania de duminică și în momentul cînd îi sărutam mîna pentru a mă duce să mă împărtășesc, act pe care îl jucam, cu o deosebită reculegere, ori de cîte ori mă știam privit de Milagritos Sancho.

Deși sufeream pe atunci în tăcere, nutrind o dragoste fără speranță pentru mătușa mea Gloria, eram cu adevărat îndrăgostit de Milagritos, o fetiță care locuia pe strada Crucilor, în drumul meu spre colegiu.

Milagritos Sancho, ceva mai mică decît mine, era destul de drăguță, de loc răsărită și cu picioarele foarte groase. Deși n-a ajuns să fie niciodată iubita mea, ea a fost cauză și pretext pentru nenumărate chiuluri de la școală, pentru notele rele săptămînale și pentru eliminarea mea temporară din religiosul centru de învățămînt.

Îmi destăinuiam pasiunea născîndă lui Trevino, un elev dintr-a cincea, prea înalt ca să mai poarte pantaloni scurți.

În anul acela şcolar — 1916-1917 — se vorbea insistent în familia mea despre mutarea noastră la Madrid, încă un motiv pentru a lăsa gîndurile să-mi zboare la Milagritos, pe plaje şi pe terase, departe de al doilea an de franceză şi de urîta Teorie literară.

O hardughie nelocuită de la colţul străzii se învecina cu modesta căsuţă cu două etaje în care stătea Milagritos cu mama şi surorile ei. Fusesem cu ea numai o dată şi mergînd alături, mort de sfială, i-am atins uşor mîna, într-o grădină plină de umbră de pe promenada Victoriei, în faţa Penitenciarului, tristul Penitenciar din Puerto, care a smuls atîtea suspine din gîtlejul cîntăreţilor ţigani.

— O cunoşti pe Milagritos ? mi-a strigat, întorcîndu-se brusc, roşie de tulburare, o prietenă a surorilor mele, care o însoţea în seara aceea.

Eu, care le urmăream de la distanţă încă de pe plajă, n-am mai avut timp să mă ascund sau s-o iau la fugă, atît de neaşteptată şi de rapidă a fost întrebarea. M-am apropiat, tremurînd, cu tot sîngele năvălindu-mi în cap, mergînd mut lîngă ea pe un bulevard larg. Se lăsa noaptea, şi Milagritos, apropiindu-se de Penitenciar, se topea lîngă mine în umbra parfumată a aleii. Am simţit atunci cum îşi rupea de la pardesiu un nasture de sus, care era pe jumătate desprins, lăsîndu-l pe furiş în mîna mea, fără îndoială ca zălog romantic al primei noastre întîlniri.

Trecuse mai mult de o lună de la acea tăcută întîlnire, în care timp relaţiile noastre se reduceau doar la bineţe fugare, şi la ocheade timide în drum spre colegiu, şi la întoarcere. M-am hotărît cu Trevino să vizitez pe stăpînul acelei căsoaie neînchiriate din colţ, născocind că familia mea are nevoie de chei ca să vadă încăperile.

Zidul terasei Milagritei era lipit de terasa cea mai de jos a hardughiei care avea numai parter. Într-o seară, cînd la colegiu se făceau exerciţii spirituale, stăpîni pe uriaşa cheie mîncată de rugină, am deschis, de parc-ar fi fost porţile raiului, uşile ce, prin coridoare coşcovite, prin dormitoare şi spălătorii pline de şobolani, aveau să ne apropie de ochii, de zîmbetul, poate chiar de mîna ei, care era acolo sus, înger solitar rumenit de amurg, un pic cam umflat în pene şi aşteptînd să ne vadă trecînd la ora aceea pe strada ei.

Cînd, după o insistentă și timidă țistuială, am reușit s-o facem pe Milagritos să se uite la noi, de sus, îmbujorată, și surprinsă, spaima de-a nu o supăra cu îndrăzneala noastră, de-a nu fi descoperiți, ca nu cumva să se ivească mama ei, toate acestea, care în mine se complicaseră cu o necunoscută zvîcnire a sîngelui în tîmple, ne-a legat în așa chip limba, încît aventura s-a mărginit la o extaziată și triplă tăcere, întreruptă doar de un strigăt lung, pornit de nu știu unde și poruncind dragostei noastre să coboare imediat la cină.

Din cauza întunericului și a fricii de singurătatea aceea pustie, plină de trosnituri misterioase, am încercat, profitînd de absența, pe care o socoteam de moment, a Milagritei, să evadăm din hardughie, dar nu pe ușa de la stradă, ci din terasă în terasă. Prima din itinerarul nostru va fi terasa ei, unde speram s-o surprindem, pentru a continua, sub privirile ei admirative, să parcurgem tot cartierul, pînă vom ajunge pe acoperișul casei unui coleg, care locuia pe acolo, coborînd astfel în piața San Francesco.

Ca să putem urca la primul punct al aventurii noastre, ne bizuiam pe o scară portativă, uitată într-o spălătorie. Vom escalada cu ajutorul ei peretele, pe care iluzia ni-l înfățișa ca pe un zid gros de cetate, ducînd la un donjon încoronat de creneluri. Primul aveam să urc eu, în timp ce Trevino urma să țină bine de scară ca să nu alunece pe mușchi. Apoi, odată ajuns pe terasă, trebuia s-o sprijin eu la capăt, ca și el să poată veni fără nici o primejdie. După ce am stabilit lucrurile astfel, mi-am început ascensiunea, vreo patruzeci de trepte care, pe măsură ce se îngustau spre cer, mă făceau să tremur tot, n-aș putea spune azi dacă din cauza nesiguranței scării sau de teama emoționată de a mă întîlni pe neașteptate cu Milagritos ori, ceea ce era și mai grozav, cu mama ei, o femeie solidă și voluminoasă, foarte temută. Mîinile mele neliniștite atingeau deja marginea parapetului, agățîndu-se cu putere, pentru a trage după ele corpul ; tocmai mă ridicam, privirea îmi trecea peste zid, ochii mi se umpleau, printre palmieri și araucarii, de o viziune confuză a golfului, cu cupolele din Cádiz în fund ; încercam acum să sar pe terasă, cînd o potaie care atipise chiar pe locul unde calculau picioarele mele să se așeze,

se repezi furioasă în obrazul meu, sculînd în picioare toată mahalaua cu lătrăturile sale asoutite și dezarticulate. Surprins, înfricoșat și neputîndu-mă apăra cu mîinile, căutam cu disperare scara cu picioarele atîrnate în gol, dînd de ea abia cînd se comenta de acum cu țipete pe toate acoperișurile scandaloasa întîmplare.

În ziua următoare, pe cînd treceam dis-de-dimineață cu Trevino prin fața casei Milagritei, din ușă ieșiră subit niște mîini aspre, care mi-au înhățat prietenul și au dispărut cu el într-o clipă. Ceea ce s-a petrecut, i-am explicat eu Milagritei într-o scrisoare pe care am alcătuit-o după-amiază la colegiu și pe care credeam că i-o voi putea trimite a doua zi, servindu-mă de prietena ei și a surorilor mele. Mai mult sau mai puțin, scrisoarea suna cam așa :

„Neuitata mea Milagritos,

Cînd Trevino și cu mine am încercat să ne urcăm aseară pe terasa ta, ca să te așteptăm și să stăm cu tine, pentru că la aceasta rîvnea sufletul nostru, cățelul tău s-a repezit la mine, fiind cît pe ce să-mi piend viața din pricina lui. Cînd am încercat să plecăm, lumea din cartier s-a îmbulzit în fața ușii hardughiei, în timp ce puștii strigau că în casă sînt duhuri. Dar cînd cineva a țipat furios că nu, că erau niște copii de la iezuiți, atunci am deschis ușile vitejește, spunînd cu mîndrie că da, noi eram, luînd-o apoi la fugă în mijlocul huiduielilor și insultelor generale. Azi dimineață, cînd treceam pe la ușa ta, a ieșit Toto (servitoarea), cu scopul de a pune mîna pe noi ; eu însă am putut scăpa, fugind. Dar nu și Trevino, pe care Toto l-a dus în ghionți într-o odăiță din casa voastră, unde mama ta ne aștepta furioasă ca să ne certe. Trevino mi-a povestit că i-a spus, referindu-se la mine, «că nici nu-ți vine a crede că un băiat dintr-o familie atît de distinsă să îndrăznească să compromită pe fiica sa Milagritos, scandalizînd tot cartierul».“

Scrisoarea, care continua, exagerînd, cu alte amănunte inocente ratata noastră aventură, se termina cu o frază de declarație, aleasă dintr-o misterioasă cărticică, care circula printre elevii dintr-a treia și a patra, conținînd instrucțiunile necesare pentru fiecare caz de iubire :

„În așteptarea înaltului și plăcutului tău răspuns, care va aduce sufletului meu odihna după care jinduiește, își ia rămas bun de la tine, al tău smerit

Rafael."

Familia mea începuse să aibă de mult timp bănuieli grave în ceea ce privea lipsa mea de sîrguință și de frecvență la colegiul San Luis Gonzaga. Existau date revelatoare, printre altele, aceea că prea de multe ori patul îmi era plin dimineața de nisipul fin al dunelor. Paca Moy, bătrîna servitoare, deși cu jumătate de gură, pentru că mă iubea, dădea mamei a înțelege, pe cînd îmi deretica prin odaie :

— Afurisitul ăsta mic parc-ar învăța pe cîmp, nu la colegiu...

Singurul vinovat că Paca Moy îmi descoperise chiulurile eram eu, pentru că mă culcam aproape îmbrăcat, uneori cu guler scrobit și totdeauna fără să-mi scot ciorapii.

În seara aceea, după o predică înfumurată despre chinurile iadului, am ieșit vesel de la colegiu, cu scrisoarea bine împăturită pusă în portofel, dorind să vină mai repede aurora zilei următoare, ca să i-o trimit Milagritei. M-am culcat aproape fără să cinez, adormind pe dată, cu visul străbătut de terase albastre, pe care ea sărea voioasă, urmărită de mine și de lătrăturile cîinelui său, în mijlocul larmei întregii mahalale, cocoțată pînă în vîrful morișt ilor de vînt. Însă nici unuia din noi trei nu-i păsa. Fără Trevino, care n-am știut niciodată prin ce cotlon al visului se rătăcise, noi continuam să alergăm, călare pe balustrade, tot mai departe de cei care strigau la noi, pierzîndu-ne în cele din urmă în penumbra răcoroasă a cartierului cu coșuri de fum colorat care ducea spre mare...

Cînd sună deșteptătorul la ora șase punct, vestindu-mi ora plecării la colegiu, pe scaunul pe al cărui spătar atîrna în fiecare noapte vesta, lîngă cele două tablete de ciocolată ale micului dejun, am văzut — și de spaimă am sărit drept în mijlocul camerei — portofelul care cu atîta zel ascundea scrisoarea mea... scrisoarea... care zburase în timpul visului meu cu terase și balustrade, în care o urmăream pe Milagritos.

Cu moartea în suflet, şi după o lungă plimbare pe malul rîului, am trecut iar, înainte de răsăritul soarelui, pe sub balconul ei, în drum spre liturghia de la şapte. Apoi, în front, prin curţile de recreaţie sonore şi goale, spre sala de meditaţie, mergeam lipsit de vlagă, apăsîndu-mi mîinile încrucişate pe pieptul pustiu de scrisoarea care-i fusese aproape o zi întreagă mai mult decît o inimă. Grozav de tristă a fost dimineaţa aceea în faţa textului de algebră, cu ecuaţii de gradul al doilea pe care aş fi vrut să le înţeleg, măcar pentru a simţi un pic de uşurare, ca să uit un pic de nenorocirea mea şi să îndepărtez marea aripă neagră a pedepsei, pe care o simţeam fîlfîind în preajmă.

Tocmai cînd eram mai deprimat, monitorul ne chemă în clasă. Aici, cu totul absent, urmăream numai numerele scrise cu creta pe tablă, cînd deodată intră un elev dintr-a cincea, care vorbeşte între patru ochi, misterios, cu părintele La Torre, profesul de algebră.

— Rafael Alberti, la salonul de vizite, acesta fu ordinul pe care mi-l comunică sec părintele, la plecarea elevului.

Am ieşit, urmărit de privirile intrigate ale întregii clase. Era cu totul neobişnuit ca un extern să fie chemat în acel salon, rezervat numai pentru familiile internilor, la vizita lor săptămînală de duminică.

Am străbătut curtea cea mare, întunecoasă încă, cu ochii aţintiţi la o fărîmă de soare, agăţată de ceasul din turn. Am străbătut-o încet, abia tîrîndu-mi picioarele, cu ferma intenţie de a nu ajunge niciodată. „De ce la salonul de vizite, mă muncea gîndul, şi nu în camera părintelui spiritual sau a părintelui prefect? Mama! Mama! Să fie cu putinţă oare să fi venit ea? Mama, cu scrisoarea, ca să mă pîrască?" Şi am simţit o durere crîncenă ca durerea de dinţi, o dîrdîială nesuferită, care făcea să-mi vină lacrimi în ochi.

Cînd în fine nu-mi mai rămînea altceva de făcut decît să intru în salon, cum picioarele îmi tremurau în faţa uşii, mi-am venit pe dată în fire şi am intrat cu un aer liniştit, aproape vesel.

În fundul imensei săli, lîngă părintele prefect, mă aştepta o doamnă înaltă în doliu, pe care n-am recunoscut-o la început, dar care, pe măsură ce înaintam, se schimba spre

marea mea surprindere şi indignare, în mătuşa Titi, nefericita habotnică, soră cu tata, care locuia pe strada Crucilor, vizavi de aleasa mea.

Cele două figuri mă aşteptau prea serioase şi prea reci ca să-mi urmez senin înaintarea. Cred totuşi că am ajuns pînă la ele destul de stăpîn pe mine, deşi prezenţa neaşteptată a mătuşii, pe care-o ştiam vecină cu Milagritos, cînd ar fi trebuit s-o văd pe mama aici, mă neliniştea de moarte.

— Rafael... începu prefectul, posac şi dur, în timp ce mătuşa Titi îşi pleca ochii, apăsînd nervoasă mătăniile pe cartea de rugăciuni.

Făcu o pauză scurtă, chinuitoare, în timpul căreia văzui cum o muscă se învîrtea pe rama de baga a uneia din sticlele ochelarilor săi ; cum prin uşa cea mare cu geamuri ce dădea spre grădină trecea fratele grădinar, cu sutana suflecată, împingînd o roabă cu iarbă ; cum lui Isus din icoana care prezida sala i se descreţea barba, pierzîndu-şi obişnuitul aer pomădat de client proaspăt ieşit de la frizerie... Cum urma să văd şi mai multe lucruri în răstimpul acelei scurte tăceri de moarte, vocea prefectului reluă, tăioasă :

— Ia-ţi cărţile, mantaua şi boneta....

Îmi amintesc că m-am uitat la el uluit, cu nişte ochi cît nişte guri căscate, ieşiţi din cap, ca să strige cît de excesivă, de nedreaptă şi neaşteptată era acea măsură.

— Da, continuă ca un cuţit cucernicul părinte. Ajunge cu scandalurile şi cu chiulul. Un elev al colegiului San Luis Gonzaga, un extern, care mai e şi în toiul exerciţiilor spirituale, să necinstească Compania ! Aşa că... Haide... Nu mă face să-ţi mai spun încă o dată. Mantaua, boneta, cărţile... A vorbit mătuşa ta cu mine... Şi spunînd aceasta îl văzui cum îşi trecea dintr-o mînecă a sutanei în cealaltă scrisoarea mea, prefăcîndu-se c-o face pe ascuns, anume ca s-o văd. O să pleci cu ea... Asta e...

Şi fără să-şi ia rămas bun nici măcar de la dezorientata femeie, plecă plin de mătreaţă şi murdar ca totdeauna, cu paşii săi înăbuşiţi încălţaţi în papuci de pîslă.

După ce-am ieşit din colegiu în mijlocul pieţei San Francisco, cu pardesiul, boneta şi cărţile, aşa cum dorea părintele prefect, am izbucnit în ţipete furioase, smulgîndu-mă din mîna mătuşii Titi.

— Tu ești de vină ! Tu, tu, care ai venit să mă pîrăști pentru că stai vizavi de familia Sancho, și mama ți-a dat scrisoarea ! (N-am îndrăznit să rostesc numele Milagritei.)

Și plecai în goană prin fundătura Șarpelui, luînd-o spre plajă, în timp ce mătușa se scîncea, tulburată :

— Puiule ! Cuco ! Nu voiam asta. Vai, ce nenorocire ! Mă înăbuș ! Cînd o să afle mama ta că ai fost eliminat !

Între dune, plîngînd în voie în pielea goală, în fața mării, nu numai că am iertat-o pe mama, dar și pe biata Titi, gîndind însă despre iezuiți lucruri pe care n-am putut să le spun decît cu mulți ani mai tîrziu.

(Acum, printre grozamele și buștenii amintirilor din crîngul meu pierdut, se împletesc complicate liane sîngerii, recente. Desfășurate prin ele, intercalîndu-se și amestecîndu-se de-mi vine greu să le mai deslușesc, se întind cele trei călătorii ale mele în URSS — 1932-34-37 — atît de mîrșav și de disperat atacată astăzi de Germania. Și se înalță — ude de lacrimi de mînie, pline de credință, de mîndrie și de nădejde : mîinile mele către soldații săi, inima mea spre marele său popor, sămînță verde a viitorului.)

Unchiul Tomás se ivise într-o dimineață în fața ochilor noștri uimiți și întrebători, ai tuturor nepoților săi, care-l vedeam pentru prima oară.

Bătrîn, mai mult decît frumos, falnic ; cu favoriți albi ca neaua, după moda italiană ; foarte distins, vorbind o castiliană nostimă, presărată cu accente andaluze și cu certe afinități granadine.

Unchiul Tomás era foarte bolnav și venise să-și vindece, printre pinii-umbrelă și sarea gaditană, sănătatea istovită, atît de pusă la încercare în anii tinereții lui. Era un frumos exemplu al acelui mîndru tineret garibaldin, creator al unității Italiei.

Unchiul Tomás era vesel și ironic, păstrînd încă în accent și în tot felul său de a fi ceva din zănaticul ce fusese cîndva.

Gloria militară a unchiului o rezumau cele trei degete pierdute de la mîna dreaptă pe care, povestindu-și amănunțit romantica istorie, o arăta numai puținilor și răuvăzu-

ţilor liberali din Puerto. În schimb, în mediul severităţii bigote şi nesuferite a familiei, unchiul Tomás avea grijă s-o ascundă cu prudenţă într-o mănuşă fină de piele de căprioară, desigur pentru a fi scutit de aluzii jignitoare, de critici voalate la adresa trecutului său, „pe cît de ruşinos, pe atît de groaznic". Nici celor mici, nici celor mari nu ne scăpa însă şoapta misterioasă după care unchiul Tomás era un excomunicat şi că un glonţ îi smulsese cele trei degete drept pedeapsă că luptase contra Papei.

— Unchiule, unchiule, vrem să le vedem ! îl pisam noi cînd îl găseam singur.

Unchiul Tomás ceda, îngăduitor şi bun, scoţîndu-şi mănuşa.

— Hai, lasă-ne să le pipăim !

Cu spaimă copilărească, siguri că din mutilata şi nelegiuita mînă vor izbucni flăcări infernale, scocioram în grabă în golurile ce corespundeau degetului mare, arătătorului şi mijlociului, murmurînd, extaziaţi :

— Unu, două, trei ! Unu, două, trei !

Unchiul Tomás era uituc, conştient sau nu, după cum îi convenea. Nu-şi amintea niciodată, sau se făcea că nu-şi aminteşte, de îndatoririle religioase, deşi biata mătuşă Lola îi era stimulent şi călăuză stăruitoare :

— Tomás, mîine e duminică... La anul nou trebuie să te împărtăşeşti... E acatistul sfintei patroane... E Adoraţia nocturnă...

Altele erau însă adevăratele lui goluri de memorie. Nu ne-a putut spune niciodată dacă s-a născut la Genova sau la Florenţa ; dacă fuseseră cinci sau şase fraţi, lacunele memoriei sale ducînd pînă la discuţia aprinsă cu unul din ei despre numele mamei lor.

— Îţi spun eu, Augusto, că pe mama o chema Rosa.

— Te înşeli, Tommaso ; pe mama noastră o chema Catalina.

— Dacă-ţi spun că nu, Augusto ; Rosa, Rosa...

— Catalina, Catalina...

— Rosa !

— Catalina !

Etcetera, etcetera.

Şi pe neaşteptate, tocmai cînd se părea că aerul din Puerto îl întărea şi-l înzdrăvenea, unchiul Tomás căzu la pat pentru a lupta cu moartea, îndelung şi dîrz, ca un soldat viteaz. Fiicele lui, Gloria, María şi Dolorcitas deveniră misterioase ; misterioasă mătuşa Lola, misterioasă casa, misterioasă şi întunecată zona din preajma patului bolnavului. Se petrecea ceva grav, pe care căutau să-l ascundă cu orice preţ. Nimeni nu ştia prea bine ce se punea la cale, deşi şoaptele neîncetate, intrările şi ieşirile din odaia muribundului, care mai coincideau şi cu prezenţa mîhnită a unui părinte iezuit în penumbra salonului, lăsau să se înţeleagă că situaţia era deznădăjduită.

Se înfăţişară şi ceilalţi unchi, adăogînd alte murmure şi mai multă taină clipelor din urmă ale unchiului Tomás. Am venit şi eu cu mama, căci eram nepotul lui preferat, şi am fost pătruns de tristeţea şi de îngrijorarea înecată în suspine a tuturora. Parcă se auzea în casă vibraţia unei nevăzute frînghii întinse, a cărei rupere inevitabilă era aşteptată cu spaimă, observîndu-se deja punctul slab care avea să provoace catastrofa.

Iezuitul, estompat totdeauna în sita de întuneric a unui colţ al camerei, ceru cu multă insistenţă să se recite rugăciunile din rozariu. Gloria, María şi Dolorcitas, în timp ce întristata asistenţă se întreţinea cu preotul, căzură în genunchi şi umplură cu plînsete şi cu sughiţuri cele cinci interminabile taine ca şi răpăitul monoton al litaniilor.

Numai mătuşa Lola stătea lîngă capul muribundului şi-i veghea lupta.

Cînd, după cele trei *Agnus Dei*, iezuitul ceru sfîntului Iosif cerească intervenţie pentru ca cineva, al cărui nume nu-l spuse, să aibă o moarte creştinească, apăru umbra mătuşii, care-l chemă cu o înclinare mută a capului. Părea că se apropiase clipa cînd acea întindere vibrantă a funiei nevăzute avea să plesnească şi să nu se mai audă. După întreruperea rugăciunii, în penumbra sălii bîzîi o tăcere chinuitoare, pe care o făcu şi mai neagră amurgul ce începea să astupe crăpăturile.

— *Santa Madonna!*[1] se auzi, deodată, prelung şi slab, din odaia morţii.

[1] Sfîntă Fecioară ! (Ital.)

După cîteva clipe, în care timp glasul iezuitului rostea rugăciunile latinești simultan cu acelea susurate de mătușa Lola, se auzi din nou tînguirea pocăită a muribundului:

— Doamne Isuse Cristoase!...

Aprinzînd o lumînare, Gloria, María și Doloricitas alergară spre camera tatălui, izbindu-se de preot, care stătea în cadrul ușii ca o umbră uriașă.

— Acum poate primi liniștit pe Domnul... declară el cu voce tare, anume ca toată lumea să-l audă.

Și pe cînd dispărea, victorios, ducîndu-se după împărtășanie, cele trei fiice intrară pline de bucurie ca să țină trează răsuflarea stinsă a bătrînului soldat pocăit.

A doua zi dimineață, mama m-a dus iar la mătușa Lola. Ne-a primit Gloria, cu ochii roșii de nesomn, umezindu-mi fruntea cu o sărutare prelungită în bocet. Apoi, cu brațele căzute pe umerii mei, mă conduse încet prin coridoare și odăi pustii în camera unchiului Tomás, așezat în sicriu, în veșmînt alb de călugăr șartrez. Încetase din viață la primul cîntat al cocoșilor. Un șirag gros de mătănii se încolăcea acum la rădăcina degetelor pe care o împușcătură vaticană le smulsese de la mîna dreaptă a patriotului.

— Du copilul ăsta de aici! ordonă mătușa Lola fiicei sale, după ce, îngenuncheată lîngă mine, mă pusese să bolborosesc mai multe rugăciuni.

Intrînd în salon, am văzut într-un colț pe iezuit, înconjurat de cîțiva unchi și de alți domni, pe care-i cunoșteam doar pentru că-i întîlneam beți pe stradă, în drum spre colegiu. Femeile nu erau acolo. Se găseau desigur în altă parte a casei, spre care s-a îndreptat mătușa Gloria, convinsă că o urmez.

Cu o hîrtie tipărită și cu chenar negru în mînă, iezuitul îl dojenea sever pe unchiul Luis:

— Sînt distincții care nu pot figura fără să provoace scandal în *faire-part*-ul unui om care a murit creștinește.

Dacă fața obosită a unchiului Luis trecea treptat de la culoarea galbenă la aceea a zăpezii, chipurile celor care ascultau deveneau din ce în ce mai întunecate, schimbînd priviri interogative.

— Deși, din fericire, am oprit la timp distribuirea lor, puținele anunțuri care s-au trimis trebuie să fi revoltat la

această oră conștiința unor foarte buni catolici — adăugă el, arătînd un pachet mare de plicuri, tot cu chenar negru.

Tușind de două ori într-o scurtă pauză, iezuitul continuă în mijlocul celei mai îndurerate tăceri :

— Trebuiesc făcute anunțuri noi. Înmormîntarea va fi abia mîine...

Și-i dădu unchiului Luis foaia de care am vorbit la început și pe care erau șterse cu o linie groasă unul din rînduri pe care cineva, cu teamă, încercă să le descifreze cu glas tare :

— Medalia Unității Italiei.

— Formidabil ! fu unica și unanima exclamație.

Nu mai e nevoie să spunem că din noul anunț, tipărit și împărțit după cîteva ore, drăceasca decorație dispăruse.

A doua zi, la unsprezece. D. Tomás Alberti y Sanguinetti, decorat cu Marea Cruce a Ordinului Carlos al III-lea, Crucea Ordinului Alfons al XII-lea, Cavaler al Ordinului de Malta etc., etc., primi înmormîntare catolică, pocăit și spovedit de toate păcatele, în cimitirul orașului Puerto de Santa María.

Bătrînul erou garibaldin, grație zelului militant al Companiei lui Isus, avea să odihnească pe veci, prădat de singura medalie cu care ar fi coborît cu mîndrie în pămînt.

(Eu te-am iubit, unchiule Tommaso, nu numai pentru admirația amestecată cu teamă pe care-o trezeau în mine cele trei degete pierdute ale tale, dar pentru că ai fost unul dintre puținii din familie care o aprecia și o mîngîia pe Centella, mica și nenorocita mea cățea arăbească.

Noaptea aceasta în Buenos Aires s-a prelungit pînă la coșmar. Legiuni neașteptate de uriași purici roșii au atacat pe Tusca fără milă pe întuneric. Reveria mea a suferit răpăitul neîntrerupt al labelor ei pe parchet, apărîndu-se de agresiune cu o scărpinătură violentă și furioasă.

Trei cățele latră prelung, aleargă și mă privesc, așezate în mijlocul vieții mele :

„Centella", cea a copilăriei mele.

„Niebla", cea a tinereții mele mature.

„Tusca" [1], *aceea a exilului meu în America.*

[1] *Centella, Niebla, Tusca :* Scînteia, Negura. Toscana (span.).

„Centella", prin salinele, pe plajele, prin pădurile de pini și turnurile din Puerto.

„Niebla, printre dărîmăturile Madridului, printre explozii și moarte, prizonieră a lui Franco cînd a căzut Castellón de la Plana.

Și „Tusca", creolă-scoțiană pură, neam de șoricar, veselă și nebunatică, liberă în vînt prin cîmpiile de la El Totoral de Córdoba ; disperată astăzi în strîmtoarea a două camere din Buenos Aires.)

Cînd am fost eliminat de la colegiu, și după moartea unchiului Tomás, dragostea mea pentru Centella a atins culmea. Mă deștepta înainte de zori, cu o săritură, lingîndu-mă pe obraz, de trebuia să-mi pun repede fața la adăpost de asalturile ei nebunești. Iar în curte, ea era prima care se repezea în stradă, pierzîndu-se ca o săgeată spre fabrica de gaz, în drum spre plajă, întorcîndu-se mereu din drum, bănuind că n-o urmez.

Zile de libertate, fără înșelătorii la întoarcerea acasă ! Lungi ore în pielea goală, cu fluxul ce mi se unea pînă la piept, fără frica de ocheanul din sala de Fizică, de convorbirile sinuoase ale părintelui spiritual sau de ofensele umilitoare ale prefectului !

— Haidem, Centella !

Pietrele netede, linse de mare, pe care le aruncam, ciupeau fața apei, în clipe de calm, în trei, cinci și chiar șapte salturi pe care le urmărea cățelușa în delir.

— Ai să te-neci, zăpăcito.

Și încă gîfîind, ca un mulaj ciudat de nisip, alge și salpetru, ea se culca nedumerită lîngă picioarele mele goale, ciulind urechea la poveștile cu marinari — Mayne Reid [1] — sau cu întortocheate isprăvi de detectivi — Sherlock Holmes, Nick Carter — pe care entuziasmul mă făcea să le citesc cu glas tare.

Centella nu ignora nici data, nici locul nașterii sale. Venise pe lume în aceeași zi cu mine, în colțul unui bazin fără apă, unde o broască țestoasă de vreo patruzeci de ani

[1] *Thomas Mayne Reid* (1818—1883), scriitor englez, autorul unui număr impresionant de romane de aventuri care se petrec în regiunile virgine ale Americii.

se plictisea singură, mereu în același loc, atacată zadarnic de feroci șobolani nocturni.

— Centella ! Acum avem paisprezece ani. În curînd am să te duc la Madrid. Acolo sînt oculiști foarte buni...

Acum, la bătrînețe, puțini o iubeau și ceilalți o evitau, plini de teamă. Un nor albastru care creștea mereu îi acoperea un ochi, împingîndu-i-l spre noapte. Dar și așa, slăbănoagă, pe jumătate oarbă, cu blana presărată de chelii, mai avea totuși vlagă și îndrăzneală ca să se avînte în mare, să se tăvălească în nisip și să dispară repede, într-un elan neașteptat.

Da, în curînd va fi tratată, întrucît apropierea mutării la Madrid se și anunța prin prezența lui Federico, bătrînul pivnicer, care făcea acum pe meșterul dulgher pentru ambalarea mobilelor, precum și prin forfota neîncetată a verilor care ne pizmuiau plecarea (nici mai mult, nici mai puțin decît în capitală), unde cu siguranță — așa auziseră spunîndu-se — „vom vedea pe regele Alfons al XIII-lea și pe regina Victoria".

Tata sosi din nord, apariția sa dînd pregătirilor de drum un caracter de imineță. Cu toate că închipuirea mea se și pornise să zboare departe de Puerto, mai ales după eliminarea din colegiu, gîndul că în curînd voi fi transplantat într-un oraș necunoscut, fără plajă, fără Milagritos, fără mătușa Gloria, chiar și fără unchii pe care-i uram tot atît pe cît îi iubeam, îmi pricinui o durere neașteptată, amestecată cu silă și indiferență față de plecare.

— Așadar te duci la Madriles ? Acolo zic și eu că sînt femei... îmi destăinui pe cheiul rîului Paquillo birjarul, făcîndu-mi din ochi.

— Femei ?

— Dacă-ți spun ! Mai frumoase și mai ieftine decît cele de la Penitenciar...

Și în noaptea aceea visul despre Madrid mi se pîrgui ca o piersică roșie și coaptă, sau ca o lămîie proaspătă și dulce, bulbucată la coadă.

În ziua următoare am alergat să-mi iau rămas bun de la iezuiți ; m-a primit singur, în camera sa, temutul părinte prefect.

— Îți vei termina bacalaureatul acolo, la marele nostru colegiu Chamartín de la Rosa — iată îngrozitoarele cuvinte

pe care mi le-a spus, ridicîndu-şi mîna la nivelul gurii mele, ca să i-o sărut, lucru pe care nu l-am putut face, într-atît eram de încremenit.

Aşa că Madridul îmi apăru cu turnuri şi ferestre de puşcărie, în noaptea aceea de insomnie, în care m-au scuturat frigurile unor temeri prelungi şi întristătoare.

— Să-mi scrii de cum ajungi, fu rugămintea mătuşii Gloria, însoţită de un sărut şi de o îmbrăţişare.

Iar mătuşa Lola mi-a spus, după ce mi-a recomandat stăruitor să fiu totdeauna cuminte :

— Ai să te gîndeşti la mine cînd vei vizita muzeul Prado ?

Noaptea următoare, ultima noapte a copilăriei mele la Puerto, am petrecut-o treaz, alergînd cu Centella prin curţile interioare şi prin sălile acum pustii, ieşind apoi pe acoperiş ca să aştept zorile.

Cînd s-a crăpat de ziuă, am coborît în goană s-o trezesc pe sora mea Pepita.

— Pipi, hai să ardem soldaţii. La ce mai sînt buni aici ?

— Pe toţi, Cuco ?

— Pe toţi.

Pipi se sculă, impresionată. Luptîndu-se încă cu somnul, ea îmi ajută să înalţ în mijlocul acelei curţi interioare, care fusese cîmpul atîtor bătălii adevărate, un rug din eroii noştri de carton, decupaţi cu răbdare într-un răstimp atît de lung. Şi în timp ce ferestrele geamlîcului se luminau în roz, au ars toţi, învăluiţi în aceeaşi flacără, şi de-abia dacă María bucătăreasa le-o fi măturat cenuşa.

Nu mai era nimic de făcut. Sosise ceasul. Împreună cu verii mei mai mari, care s-au sculat devreme ca să-şi ia rămas bun de la noi, au apărut — cu doliu la mînă — nepoţii bătrînei servitoare Paca Moy, care murise de curînd „ca o sfîntă", între dovlecii, roşiile şi coardele de viţă de vie din mica ei grădină, în satul Rota, pe malul mării.

La şapte şi jumătate, în două trăsuri împrumutate de unchiul Jesús, am plecat cu toţii la gară.

Adio, stradă Neverías, stradă a şerbeturilor colorate şi a înghe̊ţatelor din fiecare vară : adio, livezi de pe malurile rîului, adio, pod San Alejandro, lagune şi saline. Adio, copilărie liberă, pescuit, curţi şi pivniţe adînci ! Îmi veţi rămîne

pururi în amintire, ca o luntre plină cu garoafe, cu velele de busuioc, înaintînd pe o mare de iasomii risipite...

În gară, Carreja pescarul, cu mînecile şi pantalonii suflecaţi, o salută pe mama :

— Doña María...

Spre deosebire de unchiul Tomás, în loc să-i lipsească, lui Carreja îi prisosea un deget, apendice minusculă, cu unghia ca de rac, pe care noi îl mîngîiam înfricoşaţi şi uimiţi.

Mama îi dădu cinci *pesetas*.

— Să le dai soţiei tale...

Mîhnit, gata să plîngă ca orice beţiv de treabă, în timp ce trenul şuiera, pescarul ridică mîna pînă la fereastra unde ne îmbulzeam noi, emoţionaţi.

— Uite, copii... oferi el, ca semn de recunoştinţă. Înainte de a pleca...

Toţi deodată, mai mişcaţi ca oricînd, ne luarăm rămas bun de la degeţelul lui Carreja, care ne lăsă pe degete un miros puternic de scrumbii albastre şi de arome proaspete de pe Insulă.

Trenul se puse în mişcare.

Pentru o clipă, agăţate parcă de trena lui de fum, trecură bulevardul Victoriei, Penitenciarul, Poligonul de tragere de la Pichón...

Cînd, printre primele puţuri cu roată din grădinăria unchiului Jesús, apăru umbra smălţuită a unei pădurici de portocali, mi-a venit deodată în minte o ghicitoare uitată, auzită de la Federico :

Multe doamne-ntr-o cetate,
Toate-n galben îmbrăcate.

Şi cadenţînd răspunsul la cimilitură cu ritmul trenului care-şi croia drum prin lunca Guadaletelui, mi l-am repetat în gînd pînă la Jerez de la Frontera :

— Portocalele, portocalele, portocalele, portocalele...

Cartea a doua

1917 — 1931

I

Recitind în aceste zile de primăvară la Buenos Aires zănatica, violenta, pătimaşa şi desigur, uneori, mincinoasa viaţă a lui Benvenuto Cellini, mă bîntuia neînfrînată dorinţa să reiau „Crîngul Pierdut", a cărui primă cărţulie, aceea a anilor albi şi azurii ai copilăriei mele andaluze, se termină cu viziunea unor portocali de aur, văzuţi ca o strălucire de la fereastra trenului care mă ducea cu toată familia pe drumul către Madrid. Şi acum, în această după-amiază fierbinte de 18 noiembrie 1954, în grădiniţa mea înconjurată cu gard din strada Las Heras, *sub două stele federale înflorite, în mireasma ameţitoare a unui magnolier vecin şi a patru biete tufe de trandafiri, chinuite de furnici, în faţa verdelui aprins al unei şopîrle de pe perete, începe această a doua carte a memoriilor mele. Crîng îndepărtat, pierdut, sau mai curînd adormit, care trezindu-se azi din nou se grăbeşte în întîmpinarea mea, vine spre flacăra răscolită a sîngelui meu matur! Ies din cei cincizeci şi unu de ani pe care-i am şi, străbătînd atîţia ani de grozăvii şi de nefericiri, mă întorc spre ceilalţi, în care voioşia, bucuria, credinţa transparentă şi entuziasmul de-abia dac-au fost tulburate de primele lacrimi curate care, în loc să întunece, ne luminează şi mai mult ceea ce e frumos, mare şi profund în viaţă.*

...Purtînd încă în ochii obosiţi de nesomn strălucirea fugară a Giraldei[1] din Sevilla, mă văd în piaţa Atocha

[1] Turn din Sevilla, capodoperă a arhitecturii maure, construit între 1184 şi 1196.

din Madrid. Mai 1917. Deziluzie şi tristeţe! Dimineaţă cenuşie, fără soare, făcută din acel fin argint madrilen pe care am învăţat apoi să-l iubesc, dar care, în ziua sosirii mele, mi-a apărut ca negrul cel mai deznădăjduitor. Doamne! Eu veneam cu pupilele arse de albul varului, pline de sarea albă din lagunele Insulei, străpunse de albastrul şi de galbenul luminos, de violetul şi verdele rîului meu, mării mele, plajelor şi pădurilor mele de pini. Iar roşul cărămiziu al balcoanelor turtite şi întunecate, avînd pe ele haine umede şi murdare, care mă primea, era oraşul — capitala Spaniei! — cu care familia mea îndrăznea să schimbe Puerto. Să ne aducă să trăim în cărbunăria asta! Casa închiriată de tata era nu departe de Gara de Sud, chiar pe strada Atocha — încă un motiv de deziluzie şi de protest.

— N-am să stau aici nici un minut. Pipi şi cu mine ne vom întoarce la Puerto, hotărîi eu limpede şi cu glas tare, angajînd-o şi pe sora mea mai mică, fără ca măcar s-o fi consultat.

Ce aveam să facem, mai ales ea şi cu mine, în apartamentul minuscul şi întunecos, din strada aceea strîmtă, cu zgomot de tramvaie? În ce curţi însorite să ne organizăm jocurile, unde să purtăm crîncenele noastre bătălii? De pe ce terasă să sărim în goană pe celelalte, prin tot cartierul, şi să ascultăm zgomotul de prin bucătării, cu urechea la gura coşurilor? Vom pleca sau, dacă sora mea nu era în stare să mă însoţească, voi fugi singur, pe jos, pe şoseaua Andaluziei. Ca să-mi fac curaj, am scris o scrisoare mătuşii Gloria, ponegrind Madridul, vorbindu-i de rău pînă şi Poarta Soarelui, şi comunicîndu-i planul meu de fugă. Îmi amintesc că am întrebat de mai multe ori care-i drumul spre Puerto şi nimeni n-a ştiut să-mi răspundă, poate pentru că eu, în naivitatea mea, în loc de drumul spre Andaluzia întrebam mai totdeauna de drumul către satul meu, care nu era cunoscut de prea multă lume.

Între timp, cum nu era uşor să fug şi, după cîte bănuiesc acum, hotărîrea mea nu era prea fermă, mătuşa Gloria a avut timp să-mi răspundă la scrisoare, rugîndu-mă să fiu calm, ceea ce nu numai că m-a durut, dar a contribuit îndeajuns să-mi răcească iubirea nemărturisită pe care încă

i-o purtam. Mai mult, pentru „a mă face să renunț la planul meu absurd" — acestea erau cuvintele ei — îmi exagera plictiseala vieții din Puerto și-mi comunica, între alte mici vești neplăcute, pe care le-am uitat, sfîrșitul trist al Centellei, biata mea cățea maură pe jumătate oarbă, pe care o lăsasem fără milă în voia soartei cînd ne-am mutat la Madrid.

Nefericita cățelușă, găsind poarta casei închisă, a stat zi și noapte pe banca din față, așteptînd cu credință întoarcerea noastră. În prima săptămînă, cîțiva vecini miloși i-au dat de mîncare, dar ea abia o atinse, de mîhnită ce era. Moartă de foame și de amărăciune, continua să stea la ușă pînă ce, într-o după-amiază, două călugărițe milostive au luat-o la azilul lor unde, cu toată orbirea și bătrînețea ei, a devenit însoțitoarea păstorului care păzea vitele. După ce-a ieșit de cîteva ori la cîmp, ca paznică, vederea slabă și încetineala în mișcări au făcut-o să se apropie mai mult decît trebuia de coarnele unei junci neastîmpărate și sălbatice care, supărată fără îndoială de lucrul acela negru care-i stătea în cale, a luat-o în coarne și a trîntit-o de trunchiul unui copac, sfărîmîndu-i inima. O astfel de moarte, atît de asemănătoare cu o moarte în arenă, cînd Centella era aproape sfîrșită și prăpădită, ne-a impresionat pe toți și mai ales pe mine, care m-am socotit de atunci responsabilul principal al nemiloasei noastre părăsiri. În noaptea aceea nimeni n-a închis ochii fără ca o umbră de remușcare să nu ne pătrundă în cuget și să ne mîhnească. Firește că familia mea a uitat după aceea acest episod mărunt, nu însă și eu, care sufăr încă și, poate ca un fel de ușurare, îl povestesc ori de cîte ori vine vorba despre cîini.

După ce-au trecut vreo două luni, în timpul cărora dorul de mare și de saline a început să mă sfredelească, și cînd mi se domolise oarecum furia de fugă, am declarat deschis părinților mei că nu-mi voi mai continua bacalaureatul și că dacă rămîneam la Madrid — mă mai auziseră și altă dată spunînd aceasta — era numai pentru a mă face pictor.

— Ai să mori de foame. îmi prevestiră amîndoi, iar fratele meu mai mare le ținea hangul.

— Nu-mi pasă.

— Pictează, dar termină măcar bacalaureatul, chiar dacă după aceea nu vei face nici o carieră, mă rugă mama, totdeauna mai înțelegătoare.

— Nu ! am strigat eu.

— N-o să vezi nici un ban pentru creioane și culori.

— N-am nevoie.

— Atunci, treaba ta.

Gîndindu-mă mai bine și cum era vară, le-am spus după cîteva zile că voi învăța pe îndelete pentru anul patru, pentru care voi da examenele în iunie sau septembrie anul viitor.

Această hotărîre dibace îmi aduse cîteva *pesetas* cu care mi-am cumpărat tot ce-mi trebuia pentru desen, o cutie mică de culori de ulei și chiar un șevalet, ca să pictez în aer liber. Ce minunăție ! În dimineața aceea am crezut că am scăpat de vagile mele melancolii și mă socoteam un pictor ilustru, plin de glorie.

Am alergat într-un suflet la Casón, acel mic și frumos palat al regelui Filip al IV-lea, de pe strada Alfons al XII-lea, în fața grădinilor Buen Retiro. Voiam mai întîi să desenez, să fac „academie". Am intrat cu oarecare sfială la secretariat ca să mă înscriu, dar mi s-a spus că nu era nevoie, că lucrul în muzeu era liber și că portarul îmi va procura — gratis ! — planșeta pentru desen. Pe mine mă privea doar hîrtia și cărbunele de desen. În ziua următoare, înainte de nouă dimineața, mă găseam fericit la Casón, extaziat în fața Venerei din Esquilino.

Puțini adolescenți vor fi fost convinși, cum eram eu la cincisprezece ani, că adevărata lor vocație este arta desenului și a picturii. În zilele acelea de început, încă nu auzisem pe nimeni — cum s-a întîmplat de atîtea ori după aceea — renegînd și bătîndu-și joc de școală, de ucenicie și de disciplina de care e nevoie pentru susținerea și împlinirea operei viitoare. În casa regelui Filip al IV-lea, sub impetuoasa alegorie pe care Giordano a lăsat-o suspendată de tavanul sălii centrale, am copiat în toate dimensiunile, cu fervoare adevărată, stucurile albe care reproduceau transparența grațioasă a Victoriei din Samotrace, conturul arcuit al Discobolului lui Miron, simplitatea zveltă a lui Apoximen de Lisip, chinul nesfîrșit al lui Laocoon, anatomia brutală a lui Hercule, sprinteneala de copil a Faunului

cu iedul, fără să uit pe cele mai vestite mame ale amorului și grației : Venus din Milo și Venus Medici.

Toate reproducerile cîte erau în muzeu — fragmente, statui complete sau capete (acela al lui Seneca, poetul, semăna cu un șobolan !) — s-au ivit, cînd în contururi precise, cînd într-un clarobscur estompat, de sub cărbunele pe care mîna mea ajunsese să-l poarte cu îndemînare pe suprafața netedă a hîrtiei.

După cîteva luni cunoșteam pe de rost Casónul. Și azi încă, după atîta amar de ani, poate c-aș putea desena unele din sculpturile acelea fără să le am în față. Dar treaba aceasta, care mi se păruse atît de frumoasă la început, s-a schimbat, cînd știam și stăpîneam totul, în ceva monoton, și fără haz. Așa încît, fără să părăsesc cu totul desenul după statui, am vrut să încerc ceva ce mi se părea mai greu : să copiez în muzeul Prado, alegînd pentru început „Sfîntul Francisc mort", atribuit lui Zurbarán.

Încă n-am spus nimic despre surpriza pe care mi-a prilejuit-o minunatul nostru muzeu de pictură în cursul primelor vizite. Nu știu de ce, obișnuit în satul meu andaluz doar cu reproduceri în culori, proaste, și cu unele peisaje de școală velazqueză pe care le văzusem în casa bunicilor mei, credeam că pictura veche nu-i decît umbre, pămînturi sure, incapabilă de albastrul, roșul, rozul, auriul, verdele și albul pe care mi le revelau deodată Velázquez, Tizian, Tintoretto, Rubens, Zurbarán, Goya... Vedeam acum în fața mea pe adevăratul prințișor Baltasar Carlos, înălțat pe cel mai limpede albastru al cerului și pe albul pur al zăpezii din Guadarrama, nu pe fondul mort, plumburiu din stampa infectă pe care-o reprodusesem cu doi ani în urmă și care provocase ruptura dintre mine și María, bucătăreasa noastră din Puerto. Nu fără a-mi provoca prima oară o anumită sfială, se descoperiră ochilor mei naivi sidefurile strălucitoare ale carnațiilor lui Rubens, Grațiile voinice, Pomonele[1] risipitoare, Nimfe fugărite prin păduri, Diane împodobite cu cîini și cornuri de vînătoare, Venere înalte cu cingătorile desfăcute, zeițe goale care aveau să inunde și să zbuciume nopțile mele de insomnii adolescente. Pe atunci știam prea

[1] În mitologia greacă, divinități ale grădinilor și livezilor.

puține lucruri despre satiri, fauni, centauri, tritoni și celelalte personaje silvestre sau marine ; aveam ochii roșii, toți mușchii încordați de dragoste pentru zeitățile făcute din trandafiri și iasomii de penelul lui Rubens. Dacă torentul de forțe tumultuoase ale pictorului flamand a trezit în mine sentimentul a tot ceea ce viața ne poate oferi uneori rodnic, demn de dorit, dezlănțuit, limpezimea aurie a lui Tizian, odihna masivă a Venerelor sale îndrăgostite de muzică, zîmbetele lor calme și jocurile voioase sub „vîntul blînd" prin copaci ca în poemele lui Garcilaso [1] mi-au strecurat în sînge pentru totdeauna aspirația spre o tinerețe veșnică, spre o nemărginită și luminoasă armonie. În acel italian din Veneția, ca și în pînzele primăvăratice ale lui Veronese, sau în adierile calde ale lui Tintoretto recunoșteam, fără să mi-o spun însă răspicat, cît alb și azuriu, cît soare și cîte brize mediteraneene palpitau în măduva italo-andaluză a oaselor mele. Acolo se dezvăluia pe neașteptate, în fața uimirii mele mute, maturitatea deplină a grației nude, vîrsta de aur a culorii, expresia inexprimabilă a dorinței de dragoste, a pasiunii nezăgăzuite a tuturor simțurilor. Amintindu-mi puținele tablouri pe care le văzusem prin revistele și cărțile de la mătușa Lola, eu credeam că, în afară de coloritul său umbrit, tema principală a picturii clasice era cea religioasă și că pereții muzeelor sînt plini numai de demoni, îngeri, fecioare, Cristi, sfinți, papi, călugări și călugărițe de tot felul. Cît de violent mi-a schimbat această idee primitivă imensa sală centrală de la Prado ! Nici măcar pictura spaniolă, care ocupa o parte din ea, nu se mărginea la această tematică, deși, desigur, gravitatea melancolică a tonului său contrastează, făcîndu-l și mai trist, cu nebunia strălucitoare a lui Rubens și cu voioșia melodioasă a venețienilor. Și am înțeles că, în ciuda cenușiului, argintiului, albastrului și trandafiriului înaripat al lui Velázquez, a cerurilor noroase ale lui Murillo, a pucioasei incandescente

[1] *Garcilaso de la Vega* (1503—1536), ilustru poet spaniol, supranumit „principe al poeților castilieni", creator al liricii renascentiste spaniole sub influența italiană. Opera sa poetică fecundează nu numai epoca de aur a literaturii spaniole, ci și secolele următoare. „Nimeni nu va putea să ne răpească — spune undeva Alberti — acea *dureroasă simțire* a ta, Garcilaso ".

a lui El Greco, a ivoriului și albului lui Zurbarán, și a bogăției cromatice a lui Goya, ochii și sîngele meu, întreaga mea ființă aparțineau cu totul acelei lumi de păgînism auriu și verde în care Tizian a biruit pe ceilalți mari pictori — o, Tiepolo ! — mai mult ca oricine, prin simțul sigur al luminosului, el m-a făcut să confirm apoi, în chip definitiv, apartenența rădăcinilor mele la civilizația albului și albastrului, culori pe care le sorbisem de cînd eram copil din fațadele populare, din pervazurile ușilor și din ferestrele satelor din golful meu, umbrite de acel azur translucid care ne vine din adierile răcoroase ce pornesc din Creta, trec prin Italia și albăstresc tot litoralul mediteranean spaniol pînă în satele gaditane din Atlantic, urmîndu-și calea peste Huelva, pînă la hotarele Portugaliei.

Îmi amintesc că, în scrisori succesive, i-am comunicat aceste prime impresii asupra muzeului Prado mătușii Lola, pe care continuam s-o iubesc ca pe inițiatoarea mea în pictură. Ea, care a murit la puțin timp după ce ne-am mutat noi la Madrid, îmi răspundea ori de cîte ori îi dădea puțin răgaz boala de inimă, încurajîndu-mă, rugîndu-mă în una din ultimele ei scrisori să copiez pentru camera ei „Imaculata copilă" a lui Murillo. Un pictor pe care eu l-am schimbat cu Zurbarán, deoarece, dintre spanioli, cu Velázquez, El Greco și Goya, el m-a uimit mai tare la început.

Din momentul cînd i-am descoperit în Prado, am avut totdeauna o mare curiozitate și admirație pentru copiști, admirație pe care am extins-o apoi și asupra falsificatorilor de tablouri, cînd am legat prietenie cu vreunul din ei. Era un copist în sala Velázquez, „abonat" permanent la „Bețivii", pe care-i reproducea magistral, în toate dimensiunile ; am fost martor la culmea succesului său, într-o dimineață cînd muzeul era ticsit de vizitatori. După ce terminase o copie de aceleași proporții ca și originalul tabloului său favorit, în momentul cînd își scotea opera din sala de pictură a lui Filip al IV-lea pe șevaletul cu rotițe, lumea care se îmbulzea aici îi deschise drum, izbucnind în aplauze pe care omul — un tip ciudat de mic și de bărbos — le primi cu surîsuri și înclinări din cap.

Mereu foarte impresionabil, visam pe atunci să ating perfecțiunea în arta cuminte și minoră a reproducerii și să ajung să atîrn pe pereții casei mele operele preferate.

Dar neliniştea mea din anii aceia, tulburarea mea sufletească născîndă din cauza noilor tendinţe în pictură au făcut să nu termin nici măcar pe „Sfîntul Francisc mort" al lui Zurbarán, nici altă copie — „De-a baba oarba" a lui Goya — pe care am început-o ceva mai tîrziu.

Ceea ce în realitate mă mira mai mult pe mine era ambianţa muzeului, acel du-te-vino prin sălile şi coridoarele strălucitoare, învăluit în mirosul aproape adeziv de lac şi de ceară, mireasmă de neuitat, care mă făcea totdeauna să mă îndrept cu gîndul spre răşina purtată de vînt din pădurile de pini de la Puento.

În timpul iernii, temperatura din Prado era delicioasă. Nimfele înfierbîntate care alergau goale fugărite de satiri, Graţiile şi Venerele lipsite şi ele de orice îmbrăcăminte se ofereau liniştite extazului meu în căldura sălilor, la adăpost de cuţitele pătrunzătoare ale frigului din Guadarrama. Vara era şi mai plăcut, căci puteai lua muzeul drept cea mai bună baie sau pădure răcoroasă, saloanele de la parter — acelea unde erau Poussin, Claude el Lorenés [1] şi statuile — fiind cele mai pline de murmure şi mai discrete la ceasul siestei. Umbrele profunde ale peisajelor lui Claude Lorain, cu înserările lor apoteotice, în care se înalţă colonade şi ruine de temple, au umplut verile mele madrilene cu o realitate şi mai patetică decît aceea pe care mi-ar fi oferit-o cei mai frumoşi copaci din Aranjuez sau La Granja.

Cînd am început că copiez „De-a baba oarba" a lui Goya, care a rămas neterminată, cum am mai spus, era tot vară. Aproape toată opera lui Goya se găsea atunci la parter, ceea ce mă făcea să intru în muzeu prin uşa păzită de statuia lui Velázquez şi străjuită de cei mai frumoşi cedri pe care i-am văzut în Spania. Puţine erau dimineţile în care sora mea Pepita să nu vină cu mine ca să mă vadă copiind graţioasa schiţă a lui Goya. O făcusem şi pe ea să îndrăgească mult pictura şi întrucîtva şi versurile, pe care le citeam împreună în plimbările noastre la Hipodrom, prin grădinile de la Buen Retiro sau prin Grădina botanică. Trebuie să spun că nu mai locuiam pe strada Atocha, ci pe

[1] *Claude Cellée, el Lorenés* (1600-1682), pictor şi gravor de origină franceză, supranumit „Rafael al peisajului" ; a pictat din porunca regelui Spaniei cîteva peisaje marine, care se păstrează la muzeul Prado.

Lagasca, la numărul 101, destul de departe de Prado. Aceasta mă obliga să mă scol mai devreme şi să fac aproape totdeauna drumuri lungi, pentru că timiditatea mea concentrată şi ambiţia de a nu cere bani de acasă începeau să mă chinuie. Cunoşteam supărarea familiei — deşi în general nu lua altă formă decît aceea a tăcerii — din cauza vocaţiei mele de pictor şi din cauza bănuielii, întemeiată de altfel, că nici nu mă uit prin cărţi, căci promisiunea mea de a mă prezenta la examen în anul sosirii noastre la Madrid nu fusese ţinută. Aşa că această nechibzuinţă a mea era cauza principală pentru care nu îndrăzneam să cer nici măcar zece centime pentru micile mele cerinţe de transport. Dar pe atunci nu-mi păsa de loc dacă m-aş fi dus pe jos, nu numai la muzeul Prado, dar şi în orice parte a lumii.

Sălile Goya, în care erau expuse toate schiţele sale pentru „Fabrica Regală de Covoare", ofereau în fiece dimineaţă ochilor mei o sărbătoare, unica sărbătoare adevărată, organizată în mijlocul tristei, solemnei picturi spaniole, ca un şuvoi de graţie, de transparenţă veselă şi reconfortantă. Serbare populară de culori, exaltare gingaşă a Spaniei. Joc al aerului pe stradă, strai de lumină al amurgurilor în caleşti, comete zburătoare şi stele de foc de artificii. Erau acolo cele mai subtile tonuri de galben, roz, verde şi albastru, întinse parcă de o apă miraculoasă, un rîu ţîşnit dintr-un penel care ar revela brusc natura, scoţînd-o la lumină. O Spanie, în sfîrşit, capabilă de claritáţi, de zîmbet delicat, de o inimă generoasă şi aproape zgomotoasă, în veselia ei tonică.

Dar, ca un contrast crud, nu departe de acest ulcior răcoritor al covoarelor, se găseau desenele şi, dacă-mi aduc bine aminte, o parte din pereţii groaznici de la „Casa Surdului", lucrări ce-au fost apoi trecute în sălile de sus ale muzeului — aruncînd parcă o săgeată de obscuritate muşcătoare peste rostogolirea aceea de lumină, şi definind astfel ceea ce erau în realitate Goya şi întreaga Spanie pe care el a vrut s-o reprezinte : un imens galop de tauri, tăiat violent în două culori : negru şi alb. Alb de soare şi de voioşie. Negru adînc de umbră, de sînge negru închegat.

Titlurile pe care pictorul însuşi le-a pus sub desene şi acvaforte mă distrau şi aproape că mă ruşinau ; tremuram

de frică să nu le descopere sora mea pe cele mai fără perdea. În multe din aceste mici legende, ortografia lui Goya era mai mult decît liberă, trebuind să cauţi exactitatea limbajului său nu în cuvîntul scris, ci în imaginea desenată. Cît putea să-i pese de regulile gramaticii unui om care făcea din creion un mijloc de expresie atît de genial ? Pe mine, pe care în anii aceia gramatica mă lăsa la fel de indiferent, ceea ce aproape mă speria era descoperirea unei îndrăzneli, a cărei existenţă nici n-o bănuisem. Cum să nu-l tulbure pe un băiat de curînd venit din satul lui sperietori ca „Blegul mătuşii Gilla", „Orb îndrăgostit de iapa sa", „Ei nu spun nimic" [1], sau atîţia călugări jegoşi, mîncăcioşi şi impudici care înnegreau în chip obsedant acel perete al muzeului ?

Dimineţile şi după-amiezele înăbuşitoarei veri madrilene din 1918, între graţia sprinţară a tabloului „De-a baba oarba" şi acuarelele şi desenele în creion aparţinînd de loc complezentului portretist al ultimilor burboni Carlos şi Fernando, au deşteptat în mine pînă la urmă, deşi în chip vag şi naiv, entuziasmul şi înţelegerea pentru acea nefericită Spanie a lui, atît de asemănătoare încă — vai ! — cu aceea în care pătimim şi astăzi.

Puţina mea răbdare de copist în Prado o alternam cu vizitele la Casón, unde am cunoscut, printre alţi tineri ce desenau acolo, pe unul care făcea acest lucru mult mai bine decît ceilalţi şi cu care am ajuns să fiu foarte bun prieten. Era mic de statură, cu o inteligenţă foarte vie şi foarte sărac. Îl chema Servando del Pilar. Tatăl său era gunoier, un om foarte de treabă, care pleca din zori cu un sac, ca să ridice resturile şi murdăriile de prin case. Într-o dimineaţă m-am dus unde locuiau ei şi am rămas surprins şi mişcat. O măsuţă şi o laviţă, atît am putut descoperi în întunecimea umedă a cămăruţei care alcătuia toată locuinţa. Eram mişcat. Acel om simplu şi sărman şi cu adevărat sfînt, care se mîndrea cu talentul fiului său, muncea din zori şi îndeplinea o slujbă atît de umilă, visînd că într-o zi micul său pictor va ajunge să-i asigure în schimb o meritată viaţă tihnită şi îndestulată. Cum eu admiram atunci

[1] Titlurile unor *Capricii* de Goya.

pe Servando, îi repetam uneori, pentru a-l consola de neagra lui sărăcie, legenda aurită a lui Giotto, ciobănaș de oi, pe care o auzisem extaziat de la mătușa Lola, la Puerto.

Cînd nu desenam amîndoi la Casón, sau cînd ne săturam de Prado, filele caietelor noastre se umpleau de schițe după natură, peisaje, oameni pe terasele cafenelelor, muncitori la lucru sau adormiți la umbră în odihna de prînz. În unele după-amiezi, venea și Servando del Pilar la mine, și în camera mea de lucru, care era totodată și dormitor, eu îi serveam de model, iar uneori îmi servea el mie. Visam acolo amîndoi, la fereastra deschisă, prin care pătrundea albastrul șters al munților Guadarrama, pînă ce soarele cobora după culmi și pînă cînd, o dată cu primele stele, penumbra îndepărtată a Madridului începea să se aprindă de lumini.

Odaia mea din strada Lagasca, cu toată dezordinea din ea — mama îi spunea „cușca leilor", iar prietenii „tricliniu" — era cea mai animată din casă. Toți cei ce veneau în vizită, chiar și acei pe care niciodată n-am știut de ce-i supăra așa de tare vocația mea, curioși, vroiau să intre, să vadă ce se petrece acolo. Nu prea eram partizanul acestor inspecții, pentru că de cele mai multe ori se terminau cu rîsete batjocoritoare sau cu alte impertinențe, suscitate de picturile și desenele mele „prea nebunești și extravagante", cu tot caracterul lor normal și aproape academic.

Totuși, în afară de Servando del Pilar, și alte persoane erau totdeauna bine primite în „tricliniu". Prima era sora mea Pepita. Ea avea permisiunea să cotrobăiască în scumpa mea dezordine și chiar să ia cărți, mai ales pe acelea ale anumitor poeți pe care-i admiram amîndoi. Ceilalți prieteni care puteau intra nestingheriți se numeau Manuel Gil Cala, Celestino Espinosa și María Luisa, o fată frumoasă, noua tovarășă a surorilor mele, mult mai mare ca mine, căreia îi făceam portretul și de care mă simțeam îndrăgostit.

Manuel Gil Cala era poet, Celestino Espinosa la fel ; María Luisa nu era nimic, adică era foarte mult : înaltă și brună, cu ochi imenși, concentrați, cititoare a lui Béc-

quer, a lui Amado Nervo [1] și Rubén Darío [2], pe care mi-i făcuse de curînd cunoscuți Gil Cala.

Această destul de răutăcioasă María Luisa a prilejuit o încordare foarte serioasă, pe care niciodată n-am lămurit-o deschis, între Manuel, Celestino și mine. Se întîmpla ca în multe după-amiezi, cînd începea să se întunece, după ce-mi pozase în camera mea o oră, două, María Luisa și cu mine să ne ducem în taină în micul parc Salamanca, foarte solitar și misterios la ora aceea, strîns între brazii ale căror umbre adînci făceau băncile aproape invizibile. Pe una din ele, mereu aceeași, stăteam amîndoi, uneori fără să ne vorbim, pînă la zece seara, oră la care ea dispărea iute, de teamă să n-o surprindă cineva. Cei doi prieteni nu aflaseră nimic de aceste întîlniri, pînă ce într-o zi, unul din ei, Espinosa, nu știu cum de-a aflat ; a adoptat imediat față de mine o ciudată atitudine protectoare, plină de avertismente tainice și nu prea măgulitoare în legătură cu relațiile mele cu María Luisa, pe care le socotea primejdioase, putîndu-se transforma ușor într-un scandal, dată fiind prietenia tot mai strînsă care o lega de familia mea. N-am știut niciodată bine ce s-a întîmplat. Ceea ce e sigur este că, după puțin timp, María Luisa n-a mai venit în misterioasa grădiniță și că Celestino, pentru a mă consola desigur, mi-a dedicat un poem relativ la dragostea noastră, cu strofe în care se făcea aluzie la brazi și la banca aceea ascunsă în umbră.

Gil Cala, pe care nu-l bănuiam la curent cu toate acestea, ne-a uimit, pe Espinosa și pe mine, citindu-ne odată niște cople pătimașe dedicate de el Mariei Luisa, cople pe care amîndoi le-am ascultat în tăcere, fără a lăsa să ne scape nici cel mai mic gest de surpriză. După ce-am înghițit acest hap, n-am încercat niciodată să verific dacă

---

[1] *Amado Nervo* (1870—1919), poet modernist mexican, cu accente mistice.

[2] *Rubén Darío* (1867—1916), poet nicaraguan, creatorul modernismului în poezia de limbă spaniolă, figură proeminentă a liricii universale. Darío a realizat o revoluție a formelor poetice hotărîtoare pentru poezia de limbă spaniolă a secolului nostru, printr-o mare bogăție prozodică, varietate metrică extraordinară, uimitoare sonorități și o muzicalitate a versului ce amintește de Verlaine, al cărui discipol declarat este.

María Luisa mă trădase cu Celestino și dacă-l înșelase și pe acesta cu Gil Cala. Între noi trei însă, în tot timpul prieteniei noastre, care a fost lungă, a rămas totdeauna un colț întunecat, niciodată lămurit și peste care treceam cu o anumită abilitate surîzătoare cînd se ivea vreodată în convorbirile noastre.

María Luisa n-a mai călcat prin „trioliniu", deși portretul ei în mărime naturală, desenat în cărbune, a rămas mult timp atîrnat pe peretele din fața patului meu.

N-am să uit niciodată „cușca leilor", încîntătoarea mea cameră ; cameră care a fost martora atîtor bucurii și a atîtor insomnii zbuciumate, pînă cînd am părăsit-o definitiv, la douăzeci și opt de ani. De cîte ori au pătruns zorile prin fereastra ei, luminîndu-mi ochii înroșiți de oboseala nesomnului ! Dar n-au intrat în ea numai zorile liniștite, sau numai asfințiturile pline de zvonuri ce cădeau peste depărtările Guadarramei, răsfățîndu-mi cu roz perna, cărțile, planșeta de desen și șevaletul de pictor. Fereastra sa a fost într-o zi deschisă și ecourilor morții. Țăcănitul rapid al unor mitraliere mi-a speriat toropeala unei sieste de august. Venea dinspre Cuatro Caminos, cartierul muncitoresc din vestul Madridului. Pe atunci nu știam nimic despre greve, nu înțelegeam nimic din întemeiatele drepturi la viață ale acestor oameni numiți proletari. N-am înțeles bine ce s-a petrecut. Dar am aflat apoi despre morți, răniți, întemnițați, și-am auzit pentru prima oară numele lui Largo Caballero, Anguiano, Saborit, Basteiro [1], Fernando de Los Ríos [2]...

---

[1] Referire la greva generală „fără termen" din august 1917, cînd trupele generalului Millán Astray au răspîndit groaza în cartierul Cuatro Caminos, iar poliția a arestat pe conducători : socialiștii Largo Caballero, Anguiano, Saborit și Basteiro, pe atunci șefi ai Uniunii Generale a Muncitorilor. Mai tîrziu, Largo Caballero, lider de dreapta al Partidului Socialist Muncitoresc Spaniol, în perioada războiului civil, în calitate de șef al guvernului și ministru al apărării a frînat crearea armatei republicane, ducînd o politică capitulardă de sabotare a măsurilor propuse de Partidul Comunist.

[2] *Fernando de Los Ríos Urruti* (1897—1949), profesor de drept la Universitatea din Madrid, unul din șefii Partidului Socialist. Ministrul justiției în guvernul republican din 1931, e numit în 1936 ambasador al Republicii spaniole în Statele Unite.

După puțin timp am auzit vorbindu-se și de Lenin și despre bolșevici, dar ca despre niște nume de bandiți sau diavoli, dușmani nu numai ai religiei, ci și ai întregului neam omenesc. Înțeleg acum că trăiam înconjurat de oameni reacționari, în majoritate inculți, care credeau așa, închiși cu încăpățînare oricărei lumini lămuritoare a faptelor, punînd în cuvintele lor acea ură brutală, atît de caracteristică unei numeroase categorii de spanioli, numiți cu atîta dreptate „oameni ai cavernelor".

Cufundat cum eram în vocația mea și fiind încă de-abia un băiețandru, acele evenimente importante îmi scăpau, nelăsîndu-mi vreo urmă vizibilă, dar rămînînd în cele din urmă înregistrate în memoria mea.

Părinții mei făceau oarecare caz de Gil Cala, care era acum un bărbat. Ei se gîndeau că a fi pictor era o carieră — puțin rentabilă, e adevărat — ca și aceea de inginer sau de avocat, lucru ce se potrivea prea puțin cu viața mea dezordonată de desenator hoinar, sau cu capriciile mele de copist nestatornic la muzeul Prado. Așa că, după ce l-au consultat pe Gil Cala, s-au hotărît să-mi pună un profesor. Nu prea m-a înoîntat acest lucru, pentru că-mi vedeam primejduită libertatea pe care o dobîndisem din primele clipe ale sosirii mele la Madrid. Fără să protestez însă prea tare și gîndindu-mă că lucrul acesta ar putea să-mi folosească pentru ucenicie, am acceptat pe profesorul pe care mi l-a adus Gil Cala, un omuleț simpatic, absolut necunoscut, cu mustăți lungi și ascuțite, și care se numea Emilio Coli.

Ce-am învățat cu el, lucruri pe care eu să nu le fi știut, în lecțiile acelea plicticoase, bazate toate pe copierea de planșe pline de nasuri, urechi, picioare, mîini și ochi ? Lecțiile acestea au fost puțin profitabile pentru mine ; pentru Coli însă, întrucît le făceam în galeria casei noastre, au fost sigur fructuoase, pentru că flirta cu sora mea Pepita, fată care începea să conteze acum, cu farmecul celor cincisprezece ani ai ei. După cîtva timp, observînd Coli oboseala mea și inutilitatea de a-mi petrece după-amiezile reproducînd atîtea nasuri și atîția ochi, m-a sfătuit să mă întorc la Casón, și să mă ocup iar de Venerele și Apolonii de stuc.

Am reluat cu bucurie viaţa mea de stradă, alergînd cu noaptea-n cap la micul palat al lui Filip al IV-lea, pentru a mă exercita cu şi mai multă stăruinţă în desenul statuilor greceşti şi romane. Schimbarea galeriei casei noastre cu muzeul Casón nu i-a dat mare bătaie de cap profesorului Emilio Coli, pentru că de foarte puţine ori de-atunci încolo şi-a dat osteneala să-mi revadă lucrările. Neglijenţa lui a reuşit, dimpotrivă, să dea siguranţă zborului meu propriu, deşi mă stingherea în unele după-amiezi ruşinea tulburătoare pe care o simţeam cînd îl vedeam apărînd în spatele meu, cu privirea surîzătoare şi cu absurdele lui mustăţi ţepoase aţintite spre părţile cele mai apetisante a ceea ce desenam ; eram un mare specialist în Venus.

Îmi amintesc că într-o dimineaţă, un băiat, care picta nu departe de mine în aceeaşi sală, m-a întrebat maliţios cînd plecă Coli :

— Ai profesor ?

La care eu am răspuns, roşindu-mă, că nu, că domnul acela era un prieten al părinţilor mei, amator de pictură, şi care trecuse pe la Casón din simplă curiozitate, să vadă ce fac.

Cînd Coli a dispărut nu ştiu în ce chip, am găsit un al doilea maestru, Manuel Mendía, care s-a ocupat şi mai puţin de mine, nelăsînd în viaţa mea nici măcar amintirea hazlie a mustăţilor ascuţite ale celuilalt.

Din nou cu desăvîrşire liber, m-am consacrat cu pasiune adevărată picturii după natură. Am ieşit pentru prima oară în parcuri, pe cîmpuri şi pe uliţe cu o cutie de culori care era numai a mea, scăpat de imixtiunile grosolane şi familiare şi, ceea ce era mai liniştitor, fără să trebuiască de data aceasta să mă prefac că mă întorc de la colegiu. Niciodată n-am să uit cît e de minunat să te aşezi vara la umbra copacilor şi să redai undele pline de reflexe ale izvorului, verdele răvăşit de soare al frunzelor, violetul schimbător al munţilor, lumina revelatoare de contururi a Spaniei.

Infinit mai bine decît mai tîrziu, după ce părăsisem pictura, meneu închis în cameră, în faţa unui petec de hîrtie fără viaţă sau a răcelii înfricoşătoare a unei maşini de scris. O, să pictezi în aer liber, să îngrămădeşti cu can-

doare culorile şi să aduci cu tine acasă, sub formă de pete şi de puncte, iluzia ochilor deschişi în faţa unui peisaj! Potrivit cu vîrsta mea de atunci şi cu atmosfera Madridului, eu eram un începător imberb, impresionist sau puantilist, deşi nu prea îndepărtat de celelalte tendinţe — cubismul şi diferite alte isme — ce aveau să se reverse după război asupra tinerei generaţii de pictori din lumea întreagă, zguduind-o.

Influenţat de nu ştiu ce expoziţie văzută la Madrid, cu peisaje proaste, pictate la lumina lunii, am încercat să fac şi eu acelaşi lucru, plecînd în taină de-acasă într-o noapte cu lună plină, la ora cînd am bănuit că părinţii mei dormeau. După ce am colindat mai multe străzi şi pieţe din cartier, am ales Poarta Alcalá, ale cărei arcade umbrite făceau şi mai strălucitor albastrul lunii pe pietrele sale de granit. Pe la trei dimineaţa terminasem marele portic al lui Carlos al III-lea şi mă întorceam foarte fericit prin strada Velázquez, fascinat de prima mea aventură de pictor nocturn. Totuşi, inocenţa mea ignora încă faptul că pentru preacatolicele familii spaniole prilejul păcatului se poate ivi numai învăluit în întunecimea profundă a nopţii. Nici măcar noaptea atît de luminoasă pe care-o alesesem nu avea să-l facă pe tata să-şi schimbe ideile conservatoare. După ghionţii pe care mi i-a dat la sosire, am înţeles că pentru el diavolii care duc în ispită nu se lasă de obiceiurile lor corupătoare nici chiar sub cele mai blînde raze ale rotundei zeiţe a îndrăgostiţilor.

Am arătat alor mei, dimineaţa, Poarta Alcalá luminată de lună, şi l-am luat la o parte pe unul din fraţii mei, pe cel mai mare, care zîmbea batjocoritor :

— Asta ca să vezi şi tu că poţi pleca noaptea de acasă şi fără să te duci la dame.

Zîmbetul lui jignitor m-a făcut să înţeleg că el cel puţin era informat de plecarea mea nocturnă.

Cînd veni la prînz, tata mă sărută simplu, ca de obicei, şi am înţeles din asta că m-a iertat sau că se căise poate de nedreapta lui violenţă. Nici nu mai e nevoie să spun că în noaptea aceea mi-am luat din nou cutia cu culori şi, fără să cer voie cuiva, am şters-o prin împrejurimile Madridului în căutarea unui peisaj lunar. În felul acesta

continuam să-mi educ familia, apărîndu-mi libertatea şi făcînd să mi se respecte multiiubita vocaţie de pictor.

În timpul zilei, locurile mele preferate de pictat după natură erau : grădinile Buen Retiro, cu geometria ingenuă a straturilor lor de flori şi — toamna — cu aleea solemnă a statuilor ; apoi aleile romantice ale Grădinii botanice, în care murmurau şipote sculptate, înverzite de muşchi, pline de plante şi de copaci rari, clasificaţi cu nume pe care le psalmodiam ca pe o litanie : *Salix babylonica,* Sophora agăţătoare, arborele cerului...

Alte locuri favorite erau coasta înverzită de la Moncloa, cu albastrul Guadarramei în fund ; malurile rîului Manzanares, îndrăgite de Goya, ornate cu spălătorese şi cu frînghii de rufe fîlfîind în soare ; iar la est nemărginita cîmpie castiliană, întreruptă, în orizontul său linear de Dealul Îngerilor.

Tot atunci m-au atras în mod straniu vechile cimitire. Am petrecut îngrozitoare după-amiezi becqueriene cu ploaie şi vînt piotînd pe cărările lor cu chiparoşi, morminte prăbuşite, îmbrăţişate de iederă. Cel mai mult mă fascina cimitirul părăsit de la Santa Engracia. Mă emoţiona profund despărţitura copiilor mici, nu numai din cauza hreanului şi a urzicilor pline de melci, a şopîrlelor în extaz la soare, dar şi prin epitafurile inocente şi sfărîmate, pe care le copiam uneori în caietul meu de schiţe. Unul din acestea m-a făcut totdeauna să rîd, din cauza diminutivului său duios şi grotesc. Aşa exclama lespedea micului mort din 1870 : „Ah, Serapito, fiul sufletului meu !" Era cel mai tragic din toate.

În acelaşi an, la începutul lui 1919, m-am întors la Puerto. Călătorie scurtă, neaşteptată, cu fratele meu Vicente. Tata, care mă iubea mult, cu toată neliniştea şi supărarea pe care i le pricinuiau viitorul meu înnorat, mi-a spus într-o seară, la cină :

— Cu toate că nu meriţi, deoarece n-ai continuat bacalaureatul, aşa cum ai făgăduit, profită de călătoria fratelui tău, fiindcă ai dorit atîta să te întorci acolo.

Întoarcerea la Puerto continua să fie visul permanent al tuturor ceasurilor mele, deşi aceasta nu mă împiedica să mărturisesc că Madridul nu-mi mai apărea oraşul înfio-

rător de la sosire, şi că libertatea de care dispuneam era ceva nepreţuit de nou în viaţa mea de tînăr. Dacă am primit să fac acest drum, a fost pentru că acum, cînd presupuneam că am o mai mare experienţă, mă gîndeam la acele peisaje marine pe care le desenam şi le pictam cu cîţiva ani în urmă sub tutela entuziastă a mătuşii Lola.

Dacă Puerto mi-a apărut ca o minune, aşa cum nu încetasem niciodată să-l visez, l-am găsit trist fără mătuşa Lola, moartă puţin timp după plecarea noastră ; trist, cu colegiul său iezuit San Luis Gonzaga, în care-şi terminau în anul acela bacalaureatul foştii mei colegi, trist... Trist din atîtea motive : pentru că nu mai era Millagritos Sancho, fata cu pulpele groase, la care n-am reuşit să ajung, şi care mi-a făcut cunoscută dragostea ei de pe balustrada luminată de amurg a albei sale terase ; şi pentru că, pe tot ce nu era aer, soare, mare, rîu, case, păduri de pin, căzuse parcă un fel de praf galben, care scălda Puerto într-o melancolie de floare ce se vestejeşte.

În luna scurtă cît am stat la Puerto, deşi dormeam la unchiul Fernando Terry, cel cu coniacul, mi-am petrecut timpul cu vărul meu José Luis de la Cuesta, ceva mai mare ca mine, entuziasmat de pasiunea mea de pictor şi oricînd dispus să mă ducă în trăsura lui cu cai superbi în cele mai depărtate locuri ca să privească, plin de mirare, felul meu ciudat de a le picta. Din toate peisajele pe care le-am pictat în aceste zile prea scurte, cel care a scandalizat cel mai mult, nu numai pe el, ci şi pe ceilalţi prieteni şi rude, a fost curtea înconjurată de galerii a Mănăstirii Sartrezilor din Jerez, de mult părăsită, tablou pe care l-am realizat cu o tehnică divizionistă, mai mult sau mai puţin imitată — după cum mi-am dat seama mai tîrziu — după Paul Signac[1]. După comentariile muşcătoare pe care le-au făcut asupra operei mele toţi cei care au văzut-o, am înţeles că acolo, în tîrgul meu, nimeni nu era dispus să mă admire şi că dacă nu plecam imediat ajungeam să fiu considerat

[1] *Paul Signac* (1863—1935), pictor francez influenţat de impresionism, îndeosebi de Monet ; împreună cu George Seurat, el adoptă o tehnică nouă, *divizionistă*, care constă în separarea tonurilor pure, pe care artistul le foloseşte în tuşe alăturate, foarte mărunte, formînd pe retina privitorului impresia de griuri.

nebun și să fiu luat în rîs cu acea grosolănie făloasă a celor care se simt jigniți de ceea ce nu înțeleg.

După ce m-am întors la Madrid, am simțit iarăși pentru Puerto aceeași nostalgie acută : după albul și albastrul său, după nisipurile sale galbene, populate de turnuri, după copilăria mea fericită plină de transatlantice și de vase cu pînze în vîntul solipitor al golfului.

II

Îmi continui „Crîngul Pierdut", acest al doilea capitol despre adolescența mea, tot între șopîrlele de pe perete și sub stelele federale din grădinița mea din Buenos Aires. A treia vară aici, departe de Punta del Este, de La Gallarda, frumoasa casă a Aitanei[1]*, între pădurile de pini marini, salcîmii cu creștete aurii și vocea apropiată a mării. Căldura îmi dă ghes la lucru. Dogoarea care se filtrează printre frunzele celor doi, trei copaci ce mă protejează este o spadă numai bună să-mi deschidă cărările stufoase ale memoriei.*

Cînd m-am întors la Madrid, teribila gripă ce-a izbucnit îndată după terminarea războiului, și căreia niciodată n-am știut de ce i s-a spus „spaniolă", făcea ravagii în aproape toate localitățile din Spania. La cîteva zile după plecarea mea din Puerto mi-au murit mai multe rude, printre care și o frumoasă fată, sora vărului meu José Luis de la Cuesta. Crîncena boală a urcat și scările casei noastre, lovindu-l pe tatăl meu în plămîni, rană din care avea să i se tragă moartea după un an și jumătate. Mîhnit că nu-mi ținusem cuvîntul, m-am pus să învăț — mărturisesc — cu un entuziasm foarte potolit, nu numai pentru anul al patrulea de bacalaureat, dar și pentru unele materii dintr-al cincilea.

Cele cîteva zile petrecute la Puerto m-au făcut să-mi dau seama cît de mult datoram Madridului, socotindu-mă un tînăr complet format, sigur de vocația lui, foarte diferit de școlarul acela rău de la iezuiți, ce cutreiera plajele, pur-

[1] Fiica lui Rafael Alberti și a Mariei Teresa León.

tînd încă pantaloni scurți. Cei pe care-i purtam acum erau foarte lungi și-mi plăcea să port din cînd în cînd, în chip de baston, o trestie de bambus, care se lua la întrecere cu zvelțeța mea, vreau să spun cu alarmanta și palida mea slăbiciune. Eram pe atunci foarte slab și simțeam, deși nu mi-o spuneam, primele simptome ale bolii care, cu cîțiva ani mai tîrziu, avea să marcheze în parte noua cotitură a vieții mele. O neliniște inexplicabilă, un chin dureros, plin de insomnii și de coșmaruri nocturne, pusese stăpînire pe mine, răpindu-mi liniștea și întunecînd aproape sănătoasa mea veselie. Lipsei de somn i se adăuga un dezgust, o lipsă atît de mare de poftă de mîncare, încît treceau zile întregi în care nu trăiam decît cu cel mult o ceașcă de cafea cu lapte, luată din fugă într-o cafenea mică și veche din strada Serrano. Îmi erau picioarele grele, cînd mergeam simțeam parcă pe fiecare coapsă apăsarea unui sac de nisip. Dar în ciuda acestora eram susținut de o nestăvilită exaltare a sentimentelor, de un elan delirant și orb. Îmi amintesc de dimineața în care mi-am pierdut pentru prima oară cunoștința pe stradă și cînd, la trezire, m-am văzut îngrijit de o frumoasă doamnă, care-mi apăsa pe tîmple batista ei parfumată sub privirile compătimitoare ale unor fete ce se întorceau de la biserică. Cei de acasă n-au știut nimic despre aceste leșinuri pînă puțin după moartea tatei. Cum se ghicea însă după înfățișarea mea că sănătatea nu-mi era bună și cum tata era destul de bolnav, am fost trimis în vara aceea ca însoțitor al lui pe muntele San Rafael, unde aerul pinilor și soarele Guadarramei mi-au umplut plămînii de o viață nouă ; am renăscut în cîteva zile, după ce am rătăcit pe drumurile cu plopi și cu mărunții plopi negri și am atins albastrul culmilor bătute de vînt.

Am desenat acolo dumbrăvi de umbră și răcoare, urmărind printre pietre rostogolirea apei ce venea din piscuri. Acolo am fixat pe hîrtie bătrînii pini singuratici de pe înălțimi, botezați cu următoarea dedicație literară pe prima pagină a caietului meu de schițe : „Triștilor cavaleri ai aerului". O, de m-aș mai vedea o dată, și cu aceeași nevinovăție, între susurările și depărtările acelea sau pe caldele țărmuri malaghene spre care am coborît, tot în tovărășia tatei, la începutul iernii !

Málaga mi-a umplut hîrtiile și planșetele de schițe cu vibrația și spuma mării, cu bărci și castele, cu grădinile de pe malul canalelor, cu livezi de lămîi și cu var orbitor. Obișnuiam să mă duc dimineața la Caleta, ca să văd cum se „smulge fuiorul", o serbare populară veselă și brutală totodată, străfulgerată de strigăte și de salturile sclipitoare ale argintului mărunt al hamsiilor. Seara, locul meu de plimbare era parcul, în care mă feream totuși de întunecimile misterioase, totdeauna pline de buburuze dezmățate care așteptau acolo pe acele namile de necrezut ce coborau de pe vapoare ca să caute o plăcere pe care, în porturile mediteraneene, nimeni aproape nu îndrăznește s-o considere rătăcire.

Cu toate că fugeam de lume și mai ales de tinerii de vîrsta mea, m-am împrietenit cu cîțiva în iarna aceea, cunoscînd pe Luis Altolaguirre, fratele lui Manolito [1], pe atunci elev la colegiul iezuit din El Pallo și, cîțiva ani mai tîrziu, un mare poet al generației mele.

Cu acei prieteni, șterși azi din amintire, domnișori insuportabili din societatea bună malaghenă, am vizitat într-o noapte caldă un nostim bordel de lîngă mare. Nu fără oarecare teamă, de care am scăpat în cîteva clipe, am pătruns — făceam aceasta pentru prima oară — în acea casă mediteraneană a Venerei, adevărată grădină în care bunele sale fiice andaluze, lipsite aproape de orice văl, exalau, printre ghivece de mușcate și garoafe, miros ametitor de busuioc, magnolie și iasomie. O boltă de viță își întindea coviltirul verde pînă pe la jumătatea zidurilor vegheate de ușile alcovurilor misterioase cu perdelușe colorate. În mijlocul acelui patio-grădină se prăbușea un chioșc sub povara trandafirilor galben-aurii și sîngerii ; în el, un ghitarist aplecat peste instrumentul lui arpegia în surdină pentru niște marinari agățați de gîtul și de trupul bronzat al aleselor lor. Ne-am apropiat și noi treptat cu ale noastre și am înjghebat pînă la urmă o adevărată

[1] *Manuel Altolaguirre* (1906—1959), poet andaluz aparținînd generației de la '27. După înfrîngerea Republicii pe care o apărase în cei trei ani de război civil, s-a exilat în Mexic, unde a desfășurat o bogată activitate poetică și editorială. În proză a lăsat o biografie a lui Garcilaso de la Vega.

sărbătoare a dragostei, în care cîntecul, isonul refrenelor, voioşia rîsului şi strigătele, din ce în ce mai aprinse de flacăra vinului, uneau şi se înlănţuiau cu zvonul mării, pe care-l aducea vîntul pe joasele terase. Întorcîndu-mă acasă aproape de răsăritul soarelui, n-am fost certat de tata, şi aceasta pentru că de data asta nu mă întorceam, ca în noaptea aceea la Madrid, de la pictatul lunii.

Oricît de minunată mi-a părut atunci aventura mea şi revelaţia pompeianului lupanar malaghen, m-am reîntors la plimbările mele singuratice şi la schiţele după Caleta, Limonar şi depărtările cîmpeneşti şi marine de la Gibraltar.

Cum, pe zi ce trecea, suportam tot mai greu mofturile boiereşti andaluze, cu deliberata lor ostentaţie bufonă, am căutat să fug de societatea acelor prieteni de ocazie, care se şi mobilpsiseră de cele mai proaste tradiţii ale bunei societăţi locale. I-am auzit povestind cu glume murdare şi hohote de rîs o istorie teribilă, al cărei protagonist fusese unul din grup. S-a întîmplat ca o altă şleahtă de coconaşi din cele mai suspuse familii să exploateze înclinaţiile efebice ale unui german bogat care apăruse într-o iarnă pe acel litoral fierbinte. Într-o seară, cei ce aşteptau ca totdeauna într-o trăsură întoarcerea celui ce era de rînd la dragostea neamţului şi-au pierdut răbdarea din cauza vizitei prelungite şi s-au năpustit în vila în care locuia acesta, forţînd uşa. În seara următoare, ziarele locale anunţau cu zgomot ştirea îngrozitoarei crime : fusese găsit un străin răstignit cu lovituri de pumnal pe unul din pereţii domiciliului său. Primele cercetări începură să dea la iveală nume din cele mai cunoscute în lumea elegantă malaghenă. Şi cum pe listă figura şi unul din fiii guvernatorului, afacerea a fost muşamalizată, lăsîndu-i să circule nepedepsiţi prin Málaga pe autorii unei crime atît de înfiorătoare şi de mîrşave.

Desprins din zgura aceea ciocoiască şi provincială, din nou singur cu mine însumi, am întîlnit într-una din plimbările mele de seară chipul lui Salvador Rueda [1], cîntăreţul uitat al acelor minunate peisaje terestre şi marine. Mai

[1] *Salvador Rueda* (1857—1933), poet andaluz, precursor al mişcării moderniste, pe care o va reprezenta strălucit Rubén Darío.

întîi l-am văzut pe coperta unei cărți, în dosul geamurilor unei librării. Stătea acolo — încoronat cu lauri și cu mustăți lungi răsucite — într-o atitudine meditativă.

Învingînd sfielile mele subite de pe atunci, m-am încumetat să-l vizitez.

L-am găsit, custode al Bibliotecii Municipale, plîngîndu-se de orbirea lui progresivă și de uitarea nedreaptă la care fusese osîndit. Cu voce blîndă și emoționată mi-a arătat meritele sale : umil păstor din Benaque, sătucul său natal, venit la Málaga „cu capul plin de faguri..."

Avea conștiința rolului său de precursor al modernismului poetic, recunoscut cu generozitate de Rubén Darío, care i-a dedicat la sfîrșitul secolului trecut două minunate și scînteietoare poeme. Mi-a spus că vocea parnasului modern era voce de femeie. Nervo ? Villaespesa [1] ? Jiménez [2] ? Poezie feminină.

Am ieșit împreună, în dimineața însorită, însoțindu-l pe multe străzi și alei în drum spre casa lui. Am aflat apoi că aceasta consta dintr-o foarte modestă cameră într-un bordel din cartierul popular Perchel. Acolo trăia nefericitul și luminosul cîntăreț al acelor țărmuri, contemplînd, nostalgic, prinse în cuie deasupra patului său mizer, multele coroane care-i împodobiseră fruntea în anii glorioși ai călătoriilor sale prin Spania și America.

Nedreaptă era patria cu acest poet adevărat, care mai era rămit — lucru de care se plîngea abătut — de faptul că niciodată nu găsise sprijin suficient pentru a figura printre nemuritorii Academiei Regale.

În legătură cu demersurile lui Rueda pentru a intra în acea doctă instituție, mi s-a povestit mai tîrziu la Madrid următoarea anecdotă hazlie :

Drept merit principal al vieții sale, bardul malaghen considera faptul că fusese cioban pe cîmpiile sale natale. Repeta același lucru oricărui academician nos de molii. Cînd a venit la rînd cel mai zbîrcit și mai prăpădit din toți, acesta i-a răspuns cu melancolică șiretenie :

---

[1] *Francisco Villaespesa* (1877—1936), poet facil și fecund, dramaturg și prozator aparținînd școlii moderniste.

[2] *Juan Ramón Jiménez* (1881—1958). unul dintre cei mai de seamă poeți spanioli din secolul nostru, laureat al Premiului Nobel pe 1956.

— Uite ce e, Rueda, nu insista. Din păcate, acolo, la Academie, nu avem nevoie de ciobani. Sîntem atît de bătrîni, că nici unuia nu-i mai arde de capre.

Bietul Salvador Rueda! Am vrut, după mulți ani și aici, la Buenos Aires, să încerc o reînviere a gloriei lui, publicînd în Colecția Mirto, al cărei director eram, o Antologie a celor mai bune versuri ale sale. A fost atunci amintit cu elogii în cîteva cronici. Și asta a fost totul. Poezia sa, pe de o parte atît de americană sub multe aspecte, n-a trezit ecoul pe care-l așteptam pe bună dreptate. Lucru care nu trebuie să ne mire, pentru că azi nici măcar Rubén Darío nu mișcă, cum ar trebui, inima noilor generații. Mare păcat!

Întors la Madrid și ținut mereu de rău de toată familia, pentru că nu-mi ținusem făgăduiala de a trece bacalaureatul, am continuat să studiez cu ceva mai multă rîvnă. Mă durea văzînd cum se agrava starea tatălui meu și mă îndurera gîndul că ar fi putut să moară înainte de a-i putea face măcar această mică bucurie.

Fără a renunța la vizitele la Casón și la muzeul Prado, nici la plimbările și nocturnele poetice cu Gil Cala și Celestino Espinosa, am pregătit prost în timpul verii Istoria Universală, Teoria Literaturii și Istoria Literaturii. Cînd au venit în sfîrșit examenele din septembrie, m-am prezentat mort de frică la Institutul „Cardinalul Cisneros". Îngrozitoare după-amiezi, mai rele decît cele de la Jerez, cînd am fost examinat la Aritmetică și Geometrie. Am trecut la Istoria Universală. Dar la Teorie... O, Doamne! Textul cărții madrilene era mai misterios, mai de neînțeles decît acela al iezuiților din Puerto. Mi s-au pus întrebări despre didascalie; am auzit confuz vorbindu-se despre paragogă, emistih, hiperbaton, metonimie. Aproape de sfîrșit, cînd, cu un efort disperat pentru a mă promova, profesorul a explicat mutismului meu chinuit că „emoția colectivității dă loc epiniciului", am înțeles mai bine ca oricînd că era mult mai frumos și mai liniștitor să alergi prin cîmpii și grădini cu o cutie de culori, cu ochii limpezi și cu mintea liberă, decît să bîlbîi ceea ce se pare era atît de trebuitor pentru a fi un bun poet.

Pentru că am rămas corijent la Teorie, n-am putut da examen la Istoria Literaturii. O picătură de clor mi-a

ajutat să șterg *corijent* și să-mi dau un *bine* ; iar o notă în alb, furată de un prieten, ca să-mi falsific un *admis* la cealaltă materie. Astfel, cu cele trei calificative în mînă, am năvălit cu mare dezinvoltură, deși cuprins de tristețe, în camera tatălui meu, cîntînd de departe notele, la care el de-abia s-a uitat, dar care i-au luminat cu un zîmbet blînd chipul obosit. Soootindu-mă în vacanță, după o înșelăciune pe cît de urîtă pe atît de nevinovată, m-am întors ca în delir la preocupările mele obișnuite, care nu erau în definitiv altceva decît intrarea prin pădurile și mările virgine ale vieții. Cu Espinosa și Gil Cala citeam versuri, uneori pînă se iveau zorii. Ei au fost inițiatorii mei, ei au deșteptat în mine fiorul poeziei. Ei mi-au dat să citesc *Platero și cu mine*, magica elegie andaluză a lui Juan Ramón Jiménez, într-o frumoasă ediție pentru copii. Mai stăruie încă în mine, de-a lungul anilor, primele impresii ale acestei cărți. O repetam cu sora mea Pepita prin Grădina botanică, prin orîngurile de la Buen Retiro, pe costișele de la Moncloa. Am început să cumpăr la întîmplare, de prin prăvăliile de vechituri, orice operă găseam pe măsura pungii mele sărace.

O dată cu „novellierii" italieni, ale căror povestiri picante m-au desfătat, descopeream pe clasicii greci în ediții publicate de „Prometeu", editura valenciană condusă de Blasco Ibáñez. M-a entuziasmat Aristofan, mai ales *Lisistrata* lui, pe care o citeam printre îmbujorări pudice și hohote de rîs. Măreția lui Eschil m-a făcut să-mi pierd somnul ; zeii războinici ai *Iliadei* și aventurile albastre ale lui Odiseu m-au umplut de iluzii eroice ; *Idilele* lui Teocrit m-au făcut păstor printre trandafiri și chiparoși și am început să simt, după aceste lecturi — deși foarte vag — dorința chinuitoare de precizie și claritate care acum mă stăpînește mai presus de orice.

Cu Celestino Espinosa, care era cel mai muzician din toți trei, am asistat la primul concert din viața mea. A fost la Circul Price, sub bagheta maestrului Bartolomé Pérez Casas, directorul Orchestrei Filarmonice. Din program îmi amintesc doar ceva care, poate pentru că se asemăna cu dispoziția mea din acele zile, m-a zguduit pînă în adîncul sufletului și m-a scăldat într-o lumină de ne-

şters. Pînă azi, de cîte ori ascult *Ifigenia în Aulida* de Glück, mă simt atins de graţie, scăldat în cea mai pură armonie.

Ca omagiu adus lui Claude Debussy, mort în anul acela (1919), am ascultat, dirijată tot de Pérez Casas, premiera *Iberiei*, ofranda celui mai transparent muzician al Franţei oferită parfumului îndepărtat al unei Andaluzii de vis. Cu toată uimirea pe care mi-a pricinuit-o imprecizia misterioasă care a început să se reverse din orchestră, acele ritmuri întrerupte de dansuri şi de lovituri de beţişoare în surdină, am început să mă simt captivat, tîrît parcă de o tălăzuire molcumă, care s-a risipit într-un tumult de aplauze, strigăte şi bătăi, atunci cînd majoritatea auditoriului a pornit cel mai zgomotos şi tauromahic protest culminînd cu întreruperea operei, cu insulte la adresa lui Debussy şi a bietului maestru Pérez Casas care încerca, impasibil, să continue opera. Dar, o dată cu cea de a doua stagiune — lucru pe care l-am văzut repetîndu-se de atîtea ori în viaţă — aceeaşi *Iberia* primită la început cu manifestaţii atît de ostile şi de barbare a devenit una din piesele repertoriului orchestral cele mai solicitate de publicul madrilen.

Tot în acel an am asistat la primele spectacole de operă. Mă invita adesea în loja ei o frumoasă doamnă italiană, soţia arhitectului de la Teatrul Regal, care locuia în aceeaşi casă cu noi, la etajul trei. Pe atunci erau foarte la modă *Tosca* şi *Boema* lui Puccini şi, dintre tenori, Anselmi, de care erau îndrăgostite multe domnişoare din lumea muzicală. Îmi amintesc că un portret al său prezida iatacul unei verişoare de-ale mele, cam trecută. Niciodată n-am văzut un cap mai banal şi mai lins, nici gropiţă mai rotundă în mijlocul bărbiei, nici expresie mai gretoasă de femeie de patruzeci de ani pe un obraz de bărbat. Foarte greu mi-a venit după aceea să evit ca vocea tenorilor să nu-mi evoce mereu viziunea acelui portret, asimilată cu aceeaşi silă pe care mi-o provocau bomboanele de ciocolată, necomestibile, moi, umplute cu o cremă albă asemănătoare cu ceea ce iese din gîndacii striviţi sub talpă.

Tot în loja aceea am asistat la prima reprezentaţie a *Tricornului* lui Manuel de Falla. Deşi Nijinski înnebunise,

baletul rus al lui Deaghilev continua să uimească lumea şi să răscolească în peregrinările sale cercurile artistice. La această premieră, pe lîngă descoperirea ritmului pasionat şi a sufletului adînc al lui de Falla, mi s-a relevat toată graţia şi elanul creator al lui Picasso. Minunata cortină indigo peste podeţul sugerat din ochi negri, varul clocotitor al pereţilor şi puţul, toată această geometrie simplă şi caldă care se îmbrăţişa şi se contopea cu coloritul mlădios al balerinilor ! Nimic din ceea ce am văzut la acest ansamblu nu m-a impresionat atît şi n-a întipărit în sufletul meu o urmă mai adîncă. Şi de fapt *La Boutique fantasque* de Rossini-Respighi, cu decoruri de Derain, *Şeherazada* şi *Tamara* lui Rimski, cu apoteotica fantezie scenografică a lui Leon Bask, însemna atunci, alături de celelalte mari spectacole pe care le oferea Deaghilev, cel mai nou limbaj, cea mai îndrăzneaţă expresie a noului ritm corporal, muzical şi pictural ce inaugura secolul al XX-lea.

Ce nelinişte cruntă, ce delir şi ce insomnii chinuite am avut în anii o mie nouă sute nouăsprezece şi douăzeci ! Începuse să mă pasioneze literatura, notîndu-mi impresiile şi dragostele trecătoare cu caractere alfabetice inventate de mine, litere cu trăsături arabe, un fel de spaniolă scrisă arăbeşte, pe care îmi era imposibil s-o mai descifrez dacă n-o practicam cîtva timp.

Mă obseda plecarea de acasă. Mîncam singur şi adesea în picioare, în bucătărie, unde urcam din două sărituri pe scara interioară. Cînd dispuneam de cîţiva reali, mîncam un sandviş cu şuncă în vreun bar din centru şi, dacă nu alergam la Gil Cala acasă, porneam să mă plimb fără ţintă prin cartierele mărginaşe, întorcîndu-mă frînt de oboseală în odaia mea, după ce străbătusem toată Castellana. Halucinaţiile, insomniile ce alternau cu coşmaruri mă făceau să ajung în zori cu pleoapele obosite şi cu ochii aproape însîngeraţi. Eram chinuit de spaime, de o groază nestăpînită. În multe seri, sub pretextul că nu mă simţeam bine, rugam pe paznicul de noapte să mă întovărăşească pînă la apartamentul meu, atît de frică-mi era să mă simt deodată, după terminarea lumînării, înconjurat de obscuritatea tăcută a scării. Îmi aduc aminte că, întorcîndu-mă acasă într-o geroasă dimineaţă de ianuarie, mi-a îngheţat sîngele în vine şi am rămas ca bătut în cuie la cîţiva

metri de poarta casei. Niște călugări extatici, avînd în cap glugi de un alb-gălbui și puști negre în mîini, păzeau intrarea. Cum nu îndrăzneam să înaintez și gardianul de pe stradă nu venea la bătăile mele din palme, m-am dat înapoi îngrozit și am rătăcit prin cartier pînă cînd prima năvală a luminii a curățat ușa de năluci și am putut în sfîrșit să trec prin ea mai liniștit.

Mai mult decît muzeele, școala mea era strada. Cînd nu repetam la nesfîrșit scene cu zidari culcați sau mîncînd sub copaci, cînd nu desenam căruțe descărcînd lemne și cărămizi în fața construcțiilor, mă plimbam observînd orașul și recitînd versuri în după-amiezile de primăvară, cu prietenii mei Gil Cala și Espinosa. Ei mi l-au arătat o dată :

— Acela-i Amado Nervo.

Poetul mexican, care cred că era atunci ambasador la curtea Spaniei, mergea agale pe strada Sevilla. Îi cunoșteam versurile. Nu mă minunaseră niciodată, deși știam cîteva pe de rost, datorită insistenței și entuziasmului lui Gil Cala :

O, Kempis, Kempis, ascet pustiit,
palid ascet, ce rău mi-ai făcut !
Cartea pe care ai scris-o
mă ținuiește, de mulți ani, bolnav.

Noi repetam neîncetat poemul acesta anapoda. Poate că era cel mai faimos poem al lui. Multe prietene ale mele îl purtau în cartea de rugăciuni și-l recitau cu evlavie în biserică, ca pe-o rugăciune. Amado Nervo era considerat mistic și un alt poem al său, în care-și compara iubita cu Ave Maria, împăienjenea ochii unor întregi legiuni de doamne și domnișoare catolice. Oricum, din opera lui Amado Nervo se vedea că era un om nespus de bun și poet nu atît de vrednic de dispreț cum e considerat astăzi, cînd a căzut în cea mai cumplită uitare.

Altă dată, pe strada Alcalá, Gil Cala a oprit un tînăr oacheș, slab, cu ochii arzători, cu toate trăsăturile feței frumoase. Era sculptorul Julio Antonio[1], ca o apoteoză

[1] *Julio Antonio Rodriguez Hernández* (1889—1919), celebru sculptor spaniol, răpus prematur de tuberculoză.

pe atunci, în ajunul consacrării şi în acelaşi timp în ajunul morţii lui. Eu îi ignoram cu desăvîrşire opera, deşi numele îmi era familiar pentru că Gil Cala, foarte fudul că era prietenul lui, îl repeta neîncetat. De la el am aflat că femeile — şi asta m-a făcut să mi le închipui în vremea aceea ca pe nişte monştri şerpuitori băutori de sînge — îi sleiseră fermecătoarea tinereţe, ducîndu-l în cele din urmă la tuberculoza care-l subţiase ca o lamă şi-l ţinea în stare de febră. M-a invitat zîmbitor, cu simpatie, în atelierul său. Am făcut vizita, însoţit tot de prietenul meu, dar cu ghinionul de a nu-l găsi. Cauza absenţei era înrăutăţirea sănătăţii sale — ce i-or fi făcut femeile în zilele acelea?

Ne-a primit tovarăşul său de atelier, Salazar, alt tînăr sculptor, destul de bolnav şi el, care în momentul acela lucra la barba lui Ruperto Chapí [1], sculptură pe care Julio Antonio nu o sfîrşise şi care, terminată apoi de elevul său, figurează azi ca monument în memoria marelui compozitor de operete, în grădinile de la Buen Retiro. Atelierul lui Julio Antonio se găsea nu departe de casa mea, la capătul străzii Juan Bravo. La intrare, pe stîlpii care susţineau micul grilaj, se înclinau două capete de piatră îndurerate, de o puternică inspiraţie clasică: capetele eroilor pentru monumentul comemorativ al apărării Tarragonei în Războiul de independenţă [2] şi care erau de o mai bună calitate sculpturală decît cele definitive. În atelier, în afara blocului de lut al lui Chapí se vedea, răsturnat pe o schelă, un enorm bust al lui Wagner, turnat în stuc, aparţinînd altui proiect monumental, pe care de asemenea moartea nu i-a îngăduit să-l ducă pînă la capăt. Ceea ce-mi amintesc cel mai bine din vizita aceasta e frigul pe care l-am îndurat şi o senzaţie tulburătoare de ceva ce părea părăsit, fără a fi încă. Şi chiar aşa a şi fost. Mîna lui Julio Antonio nu s-a mai întors în atelier ca să se aşeze pe acele fragmente, pe acele bucăţi din luminoasa lui tinereţe ratată. La cîteva zile după vizita mea, tot Madridul, făcînd coadă

[1] *Ruperto Chapí* (1851—1909), compozitor spaniol, autor de *zarzuelas* (un fel de operetă), muzică de cameră şi numeroase opere.

[2] Războiul dus de poporul spaniol împotriva armatelor Imperiului francez, care invadaseră Peninsula Iberică (1808—1814). Tarragona a rezistat eroic unui îndelung asediu.

în faţa uşii uneia din sălile Muzeului de Artă Modernă, defila înaintea ultimei lui opere sculpturale : monumentul funerar al familiei Lemonier. Acolo, în spatele mamei care-şi plîngea în genunchi pe frumosul său adolescent mort, l-am văzut pentru ultima oară pe Julio Antonio, scofîlcit, galben, îndepărtat, aproape o umbră care se risipea, în care numai ochii mai străluceau, legaţi încă de pămînt.

La puţin timp după moartea lui Julio Antonio am început să-i apreciez vag opera, pe care o cunoscusem pe apucate. Mai multe busturi, pe care le-am putut vedea înainte ca muzeul să deschidă pentru public sala ce-i fusese destinată, m-au ajutat să ghicesc că în acea specie de realism industrial care invada sculptura spaniolă era posibilă o nouă legătură cu cele mai limpezi unde spirituale şi plastice ale Mediteranei. Şi deşi acest lucru se încrucişa în mine cu emoţiile tuturor aventurilor estetice care agitau pe atunci Europa şi care începeau să se infiltreze şi în Spania, înţelegeam totuşi că în busturile, pe care Julio Antonio le-a numit ale Rasei, se reiniţia un ideal de frumuseţe cu totul dispărut de pe pămîntul nostru.

În mai mare măsură decît sculptorul, o orientare mai largă mi-a deschis prietenia cu Daniel Vázquez Díaz [1], pictor andaluz de curînd sosit de la Paris, pe care l-am cunoscut tot prin Gil Cala. Apropierea atelierului său — locuia la capătul străzii mele şi la parterul casei prietenului meu — a fost cu siguranţă motivul pentru care am devenit repede intimi, văzîndu-ne des. Ceea ce surprindea la Vázquez Díaz era spiritul său, dinamismul, combativitatea. Era un fel de ţigan din Huelva, cu atitudini şi gesturi teatrale, care mergeau pînă la exagerările cele mai ilariante. Se căsătorise cu Eva Aegerolhm, o bună sculptoriţă, fină şi îndrăzneaţă, cu ochii ca nişte palide lacuri nordice. Era straniu contrastul dintre această femeie, romantică, îndepărtată, visătoare, şi soţul ei cu debitul torenţial, cu strivitoarea sa limbuţie. Puşi unul lîngă altul, alcătuiau ceva asemănător cu o cursă de tauri într-un fiord

[1] Pictor influenţat de cubism. *Vázquez Díaz* este un remarcabil portretist, şi cunoscut ca decorator al mînăstirii din Rabida, pe pereţii căreia a zugrăvit istoria descoperirii Americii.

înghețat, cursă în care Vázquez Díaz era taurul, publicul, calul și toreadorul în același timp. Cît m-au distrat poveștile sale pariziene despre aventurile amoroase ale lui Modigliani și Juan Gris[1] ! Despre acesta din urmă, ca să arate gradul de abstinență la care ajunsese în momentul cînd a apărut în Cartierul Latin, spunea : „Juan Gris, care a venit în Franța cu treizeci de ani de sămînță în vîrful penelului..." (!!) Vázques Díaz povestea toate aceste grozăvii amestecînd în andaluza lui fraze franceze, cît se poate de simple și elementare, pe care le traducea totdeauna, presupunînd fără îndoială că auditoriul său nu cunoștea de loc frumoasa limbă a lui Molière : *Oui. oui.* (Da, da.) *Ouvrir la porte.* (Deschideți ușa.) *Comment allez-vous ?* (Ce mai faceți ?) *A bientôt.* (Pe curînd.) Etc. Franțuzirea lui Daniel Vázquez Díaz, atît în purtare cît și în expresii, era pitorească. Se mișca de colo pînă colo, făcînd gesturi și genuflexiuni pe care el le credea de cel mai rafinat gust parizian, și rar se întîmpla ca o dedicație sau o scrisoare să n-o termine cu un distins *prietenește (amicalmente),* adevărat pietroi galic incorporat de pictor în grațioasa lui limbă andaluză din Huelva.

În mediul de pictori plicticos și academizant din Madridul acelor ani, apariția lui Vázquez Díaz a fost ca un antidot, ca un stimulent activ pentru cei tineri. Deși nu era un revoluționar de pe cele mai înaintate poziții, portretele sale desenate, cu linii simple și planuri sugerate, pictura sa de obîrșie cezaniană ca tehnică, dar de un puternic spirit spaniol, au fost ca o breșă deschisă spre orizont, ca un început eliberator de noi experiențe.

Prezența altor pictori — ca uruguayanul Barradas, polonezii Ihal și Marian Paskiewicz, francezii Sonia și Robert Delaunay, aruncați de război în Spania — a contribuit mult și ea la această bătălie de eliberare.

În saloanele oficiale își atîrnau încă pînzele Benedito, Sotomayor, Eugenio Hermoso, Lopez Mezquita, Romero de Torres, Anselmo Miguel Nieto etc. Îmi amintesc că medalia de aur, suprema aspirație a pictorilor, mai mult pen-

[1] *José Victoriano González,* cunoscut sub numele de *Juan Gris* (1887—1927), pictor spaniol ; este unul dintre creatorii cubismului, alături de Picasso, Braque și Léger.

tru valoarea ei materială decît pentru semnificaţia artistică, o obţinuse Eduardo Chicharro, pe atunci director al Academiei Spaniole de Arte Frumoase din Roma, cu „Ispitirile lui Buda", un tablou înfiorător şi aproape pornografic cu nuduri răsucite, luminate într-un verde veninos.

Eugenio Hermoso, originar din Extremadura, a obţinut, în acelaşi an cred, prima medalie pentru nişte ţărăncuţe îmbujorate, purtătoare de dovleci şi găini, sub un soare de amurg. Mai erau încă apreciate pe atunci stampe bune pentru muzeul etnografic şi mai circula încă multă literatură proastă castilianizantă, în stil Zuloaga şi 1898.[1] Chiar şi Romero de Torres, simpatic şi bătăios, adăuga voluptuoasa lui ţigănie de almanah ieftin cadrului peninsular pe care-l completau catalani ca Viladrich[2] şi basci ca Maeztu[3], fraţii Zubiaurre[4], Arteta şi alţii cîţiva.

La optsprezece sau nouăsprezece ani, cînd dai repede calificativele sau cînd ochii riscă să facă diferenţieri profunde, critica se înalţă cu profil de spadă, omorînd uneori pentru a omorî, dar şi servindu-se de asemenea nedreptăţi pentru a reuşi să se afirme definitorie. Azi ştiu cît rămîne bun şi permanent din aceşti pictori, dar pe timpul acela... Cărui tînăr, care era cu adevărat tînăr, îi putea servi tot acel talmeş-balmeş de pictură spaniolă care în majoritatea cazurilor nu ajunsese nici la impresionism? Altceva erau pictorii ca Darío de Regoyos[5], Nonell[6], Suñer, Mir[7], To-

---

1 Referire la realismul închistat, academist, al pictorului foarte apreciat în primele decenii ale secolului nostru *Ignacio Zuloaga y Zabaleta* (1870—1945), şi la întreaga mişcare artistică de la 1898, care nu mai putea oferi soluţii pentru noua generaţie.

2 *Miguel Viladrich*, pictor realist, foarte fecund, posesor al unei tehnici superioare.

3 *Gustavo de Maetzu* (1887—1947), pictor academist, frate cu Ramiro, cunoscutul scriitor din generaţia de la 1898.

4 *Ramón* şi *Valentín de Zubiaurre y Aguirrezábal*, pictori foarte apreciaţi la începutul secolului, pentru fidela reproducere pe pînză a realităţii, fără vreun efort de interpretare.

5 *Darío de Regoyos Valdés* (1857—1913), unul din puţinii pictori impresionişti spanioli de la sfîrşitul secolului trecut; admirabil colorist; ilustrator al volumului *España negra* a lui Verhaeren.

6 *Isidro Nonell Monturiol* (1873—1911), peisagist spaniol din şcoala impresionistă.

7 *Joaquín Mir Trinet* (1873—1940), peisagist catalan, impresionist, animator de şcoală.

gores[1]. Pe atunci însă, pe toți, în afară de penultimul, Madridul îi ignora cu desăvîrșire. Iar Gutiérrez Solana[2], retras la Santander, nu adusese încă pe podișul castilian realismul său vizionar, molipsit uneori, ce e drept, de cea mai proastă literatură de moravuri, dar salvat totdeauna de geniala sa forță plastică. Așa se explică de ce apariția lui Vázquez Díaz cu prima sa mare expoziție de la Muzeul de Artă Modernă a rupt ritmul conformist și somnolent al capitalei, scandalul ajungînd pînă la Academia Regală San Fernando, unde se mișcau încă umbrele centenare ale lui Garnelo, Moreno Carbonero, Cecilio Pla...

În același an 1920, animat de Vázquez Díaz, am expus primele mele tablouri. În octombrie trebuia să se inaugureze primul Salon de Toamnă din Madrid. Ihal, Paskiewicz, un tînăr mexican — Amado de la Cueva — eu și altul, de care nu-mi mai amintesc acum, alcătuiam, împreună cu pictorul din Huelva, o sală specială, care chiar în ziua deschiderii salonului a fost socotită drept Sala crimei. Lucrările pe care le expuneam erau foarte diferite : una, cea mai normală, influențată de Vázquez Díaz și intitulată „Evocare" și alta, cea mai extravagantă, „Ritmica nocturnă a orașului". Era un joc de unghiuri curbe, verde deschis și roșu, care se suprapuneau cu transparență într-o repetiție muzicală, împodobită pe alocuri cu puncte negre, și care voia să sugereze într-un mod decorativ mai mult sau mai puțin naiv efectul de lumini al unui oraș modern văzut din zborul unei păsări. Tabloul a stîrnit hohote de rîs la aproape toți vizitatorii. O zeflemea generală care a ajuns să se concretizeze într-o nostimă caricatură apărută în „Gazeta Artelor Frumoase". Sub o parodie unghiulară și punctată a lucrării mele, desenatorul comenta :

Această ritmică nocturnă, ziua
e-un pepene pe care-l bate piua.

În loc să mă supere, zeflemeaua m-a măgulit foarte mult și am alergat în grabă s-o arăt cunoscuților, fiind convins că faima mea de pictor se inaugura țipător și

---

[1] ***José de Togores*** (1893), pictor spaniol postimpresionist.

[2] *José Gutiérrez Solana* (1866—1945), pictor al cărui realism viguros a avut o puternică influență asupra generațiilor mai tinere.

scandalos. După această intrare publică în lumea artelor, am continuat să-l frecventez pe Vázquez Díaz și să pictez cu însuflețire, fără însă a adera la vreunul din grupurile care începeau să se profileze, atît în literatură cît și în pictură.

Îmi semnam pe atunci tablourile cu un Rafael María de Alberti. Era poate mai eufonic, dar destul de neghiob.

III

Un cal mă privește fix din fundul rîpei, fără să mă vadă. Valurile verzi ale celorlalte veri s-au preschimbat azi într-o imensă pășune de smarald, mare calmă de pămînt unde vara pietrifică în soare și în vînt turmele de vite. Un rîu mare încercuiește cîmpia; altul, mic și adînc, care se prinde de celălalt, o despică larg, lăsînd o parte din ea între ape, formînd astfel una din nenumăratele insule pe care Paraná le înșfacă cu milioane de brațe și de fire în drumul său. Cea din fața mea se numește El Dos de Oro. Puținii săi locuitori, cînd vor să treacă pe pămînt sigur, o fac traversînd Baradero; iar cînd sînt semne de creștere a apelor, trec cu toate vitele, înainte ca rîul cel mare să se unească cu cel mic și să transforme cîmpia într-o mare întinsă de care e greu pe urmă să fugi. Vreau să spun cu asta că valurile marine ale celorlalte veri uruguayene s-au dus definitiv de la mine, atît timp, cred, cît voi locui în Argentina. Am schimbat verile petrecute în „La Gallarda", frumoasa mea casă dintre pinii de pe malul mării, la Punta del Este, cu veri mai calme, într-o vilă numită „Mayor Loco", deasupra rîpelor instabile de la San Pedro, în fața solemnului Paraná de Las Palmas. În fața panglicii sale enorme, în dimineața aceasta de un senin palid ca fraga, reiau firul uitat al „Crîngului meu pierdut" — pe care l-am părăsit acum trei ani — și încep un nou capitol.

Cu ce bucurie mă întorc la anii aceia din Madrid, neotrăviți încă de ură și departe de asemenea de rîurile de sînge pe care le vor face să curgă prin toată Spania tichăloșii de militari, răsculați în 1936!

Continui să-mi fixez amintirile din 1920. An de bucurii și de necazuri. Trei morți, fiecare din ele impresionîndu-mă și mișcîndu-mă în alt fel, umplu lunile de primăvară ale acestui an : în martie, aceea a tatălui meu, iar în mai aceea a genialului toreador Joselito și aceea a marelui și popularului romancier D. Benito Pérez Galdós.

Cînd mă întorceam într-o seară acasă, am presimțit, de cum am ieșit din ascensor, că se petrecea ceva teribil în familia mea. Prin ușa larg deschisă se auzeau pe palierul scării voci confuze, amestec de vaiete și de plînsete. Deși starea tatei nu era mai rea în acele zile, nu mai încăpea îndoială că ceasul din urmă îi sunase mai devreme la ceasornicul aproape sfărîmat al vieții lui.

Frumoasa doamnă italiană, care mă invita deseori în loja sa la Teatrul Regal și care locuia în stînga apartamentului nostru, a fost prima persoană pe care am întîlnit-o cînd am intrat în vestibul.

— Ce mare nenorocire ! i-am spus.

Și — amestec de copilărie și cinism — am profitat de clipa aceea dureroasă ca s-o strîng în brațe și să-i dăruiesc sărutul care-mi stătea de mult timp țintuit pe buze și de care nu găseam prilejul să mă eliberez.

Desprins în cele din urmă de gingașul ei gît și fără să cutez a măsura efectul unui asalt atît de neașteptat, am alergat în dormitorul de unde auzeam plînsete și unde l-am găsit pe tata deja întins pe pat și îmbrăcat în hainele în care l-a prins moartea. Murise subit, vărsînd în clocote pe gură tot sîngele din trup, rămînînd prăbușit în vestibul, ca un taur care-ar fi primit un *golletazo*, lovitură de sabie în plămîni. Suspinînd și palizi, mama și frații mei îl înconjurau înmărmuriți. Cînd m-am apropiat de pat ca să-l sărut, Agustín, fratele meu care, deși plin de haz, era totdeauna cel mai serios, izbucni în vaiete și în cuvinte ce păreau mai curînd versuri picurate din vreo copla a cîntecului nostru țigănesc.

— Vai, ce durere ! Ce durere ! Uită-te cum stă întins, așteptînd pămîntul ! Ce-o să ne facem ? Aveam pînă adineauri un tată, și acum... Vai, vai !

Și din cînd în cînd relua acest bocet, cu o durere asemănătoare cu aceea a andaluzului care cîntă singur în

fierărie, acompaniat doar de ciocănitul funerar al barosului pe nicovală.

Noaptea de priveghi a fost lungă, întreruptă necontenit de murmurul și șoapta îndurerată a vizitatorilor. Pe la trei dimineața, corpul tatei a fost îmbrăcat într-un veșmînt alb al Ordinului Dominican al Predicatorilor, a fost băgat într-un sicriu simplu de culoarea mahonului și i s-au aprins patru făclii. Cineva i-a mai pus la picioare un buchet de flori. Cu gluga în cap, ținînd în mîinile livide un rozariu și un crucifix, cu pieptul ridicat și învăluit tot în penumbra gălbuie a lumînărilor, părea pînza impunătoare a lui Zurbarán, în care corpul mort al papei San Buenaventura se înalță scăldat într-o lumină învăluitoare ce te înfioară puternic.

Pe măsură ce se apropia dimineața, lumea începu să dispară din cameră și frații mei, obosiți, cu ochii prăpădiți de plîns și de nesomn, s-au retras și ei, adormind pe vreun fotoliu sau vreo sofa. A rămas numai mama la căpătîiul sicriului, scufundată într-o toropeală întreruptă de rugăciuni și de lacrimi. Am plecat și eu, buimăcit și impresionat, de lîngă tata. Stătea acolo mut, aproape în aceeași poziție ca și în dimineața în care i-am arătat de departe, înșelîndu-l, notele falsificate ale examenelor mele. Și am simțit ca și cum o piatră — sau un cui chinuitor — mi s-ar fi urcat din inimă în gît. Eram cuprins de remușcare, copleșit de o nesfîrșită părere de rău că m-am purtat cu el aproape totdeauna cu o nepăsare și o răceală ce semănau mult cu lipsa de dragoste. În Andaluzia, cînd eram copil și el era mereu pe drumuri, dragostea mea se rezuma la așteptarea vreunui dar adus de departe, cînd se întorcea acasă, după absențe care uneori ajungeau pînă la doi ani. Cînd ne-am mutat la Madrid — împlinisem deja cincisprezece ani — am stat mai mult timp cu el împreună, pentru ca să fim și mai intimi în timpul bolii sale, dar dragostea mea tot n-a fost destul de fățișă, la fel cu a lui ; în realitate iubirea lui pentru mine nu era de loc exigentă și avea manifestări de dispreț nedrepte și duritățI care-l mîhneau, deși foarte rar s-a hotărît să-mi arate acest lucru. Eram cuprins de căință și de dorința de a-i vorbi, de a umple acea tăcere adîncă, acum cu adevărat de moarte, cu cuvinte de dragoste și de iertare, răspuns

tardiv la purtarea mea nesuferită. Pe atunci eu nu plîngeam, şi cu atît mai puţin în faţa unor ochi străini. În plîns vedeam doar obrazul desfigurat al oamenilor şi cînd mă gîndeam la faţa mea udată de lacrimi mă cuprindeau enervarea şi ruşinea. Dar ceva trebuia să fac, trebuia să dau o dovadă de durere în acel moment greu. Cuiul nevăzut care părea că-mi străpunge pereţii pieptului îmi cerea imperios acest lucru, sfîşiindu-mă. Am scos atunci un creion şi am început să scriu. Era, într-adevăr, prima mea poezie.

...trupul tău,
lung şi umflat
ca statuile Renaşterii,
şi nişte flori ofilite,
de un alb vătămat.

Nu-mi amintesc decît de aceste rînduri. Din noaptea aceea am continuat să fac versuri. Vocaţia mea poetică începuse. Aşa, la picioarele morţii, într-o atmosferă funebră şi romantică.

Am fost trist mult timp. M-am îmbrăcat în doliu. Toţi ai mei s-au cernit. Au început rugăciunile şi litunghiile, îndelungatul doliu insuportabil, plin seara de vizitatori cunoscuţi, ca şi de corbii lugubri care-şi fac apariţia numai cînd le miroase a stîrv. Eu plecam de acasă, căutînd singurătatea în împrejurimile cartierului. Cîmpia, cu plopii săi negri, îngînduraţi, şi Guadarrama albastră în depărtare au fost bunii mei tovarăşi în lunile acelea. Stăteam pe cîmp pînă seara tîrziu. Şi — o, minune! — poemele continuau să apară ţîşnind parcă dintr-un izvor misterios pe care-l purtam cu mine şi nu-l puteam opri. Îmi amintesc acum şi începutul altui poem, înfiripat pe cînd se îngîna ziua cu noaptea, într-un amurg de primăvară:

„Mai încet, mai încet".[1]
Nu tulburaţi tăcerea.

---

[1] León Felipe (n.a.) *León Felipe Camino* (1884—1963), unul dintre cei mai viguroşi poeţi spanioli din secolul nostru. Luptător de partea Republicii, în 1939 e nevoit să apuce — după propriile sale cuvinte — calea „exodului şi plînsului". A continuat să scrie în Mexic o poezie socială, plină de durere şi bărbăţie.

De un ritm fără seamăn,
lent,
foarte lent,
e ritmul acestei luni de aur.
Soarele a murit.
Pînă şi bucuriile sînt triste̦i,
dar în acelaşi ritm :
lent,
foarte lent.

Urmau apoi alte strofe, nu mai puțin melancolice ca aceasta. În acele zile, un poet care venise cred din Fernando Poo, la Ateneul[1] din Madrid, își recitase poemele dintr-o broșură pe care o publicase de curînd. Titlul ei : *Versuri şi rugi de călător*. Autorul, un necunoscut : León Felipe. Cu ceva din accentul lui delicat am scris eu în ceasurile de început. Nu l-am putut vedea atunci. Şi n-am mai ştiut nimic de el pînă cînd l-am cunoscut, după paisprezece ani, în 1934. Vreau să aduc acum la cunoştinţă acestui sfînt profet încrîncenat că primele sale versuri, grave şi sărace în mijloace, au umplut de fiori frunzele tinere ale celui mai fraged crîng pierdut al meu...

Într-o seară de mai, cam obosit de singurătatea mea îndoliată, am luat tramvaiul şi am coborît în centrul Madridului. Cînd am ajuns la Carrera de San Jerónimo, am văzut că toată lumea se năpustea, uluită, asupra vînzătorilor de ziare, care strigau, insistenţi :

— Moartea lui Joselito la Talavera de la Reina !

— Cum ?

— Ce ?

— Asta nu poate fi adevărat !

În seara aceea, tuturor li s-ar fi părut verosimil lucrul cel mai absurd, în afară de acesta, care umpluse nu numai străzile Madridului, ci şi pe acelea ale întregii Spanii.

— Moartea lui Joselito în arena de la Talavera de la Reina !

Am cumpărat, cum am putut, un ziar, cred că primul din viaţa mea. Nu mai încăpea nici o îndoială. Era scris pe hîrtie. Un taur, numit „Dansator", al cincilea intrat în

[1] Club al intelectualităţii spaniole.

luptă, îi înfipsese coarnele în burtă. Cumnatul său, Ignacio Sánchez Mejías [1], care era partenerul lui, a trebuit să-l ucidă.

— Un taur să-l omoare pe Joselito ! Dacă ar fi fost Belmonte ! Dar pe José !

Niciodată taurii nu-i atinseseră nici măcar hainele. Dușmanii lui spuneau că-i hipnotiza sau că-i făcea să-și piardă puterea cu o basma îmbibată cu cloroform, și lupta cu o siguranță și grație zeflemisitoare, cu un dispreț de moarte unice în istoria luptelor de tauri. Joselito avea douăzeci și cinci de ani. Tînăr și frumos, murea ca un zeu. Cînd i-au adus corpul străpuns de coarne la Madrid, o imensă mulțime tăcută, cu ochii plini de lacrimi și de spaimă, l-a însoțit la Gara de Sud, de unde a fost dus cu un tren special la Sevilla, pentru ca acolo să-l plîngă țiganca Giralda, maestra sa în arta spiritului, a farmecului și a veseliei luminoase.

Neașteptata dispariție a tînărului toreador andaluz mi-a lăsat un semn al drumului său : o stelă îngropată care, cu ani mai tîrziu, m-a stăpînit, deplină, făcîndu-mă că condensez în cîteva versuri toată neliniștea, toată tragica fulgerare pe care nu le putusem exprima atunci, în zilele copleșitoare ale morții sale glorioase.

Tot în acel mai madrilen a zburat, nu spre glorie, ca José, ci poate în purgatoriu, sufletul lui D. Benito Pérez Galdós, din care eu nu citisem aproape nimic pe atunci, dar pe care-l cunoșteam pentru că-l văzusem în grădinile de la Retiro, unde se ducea să-i pozeze lui Victorio Macho [2]. Sculptorul, la adăpostul copacilor, îi cizela statuia, iar bietul și tristul D. Benito, complet orb, consimțea răbdător să asculte plesniturile pietrei din care ieșea figura lui.

Ca și moartea toreadorului, aceea a uriașului romancier a lăsat și ea în mine făgașe ascunse, care mi s-au deschis mai tîrziu și m-au făcut să simt toată măreția lui, toată evlavia pe care n-am putut-o avea pentru el în anii aceia

---

[1] Vestit toreador, imortalizat în elegiile pe care i le închină la moarte foștii săi prieteni, García Lorca și Alberti.

[2] Cunoscut sculptor spaniol, născut în 1887, a dat viață busturilor lui Menéndez y Pelayo și Benito Pérez Galdós, precum și unui impunător monument al celui dintîi.

tineri de sectarism și de lepădare de tot ceea ce bănuiam că e perimat.

1920. Trei morți, pe care nu le pot despărți cînd îmi amintesc de acest an : tata, Joselito, Galdós.

Deși, după cîteva luni, durerea începuse să se potolească la toți ai casei, o aripă întunecată de tristețe îmi lovea nopțile, transformate la venirea zorilor în noi poeme disperate și mohorîte. Pictura, care mă stăpînea încă, cu toată surpriza versurilor, din excentrică și strălucitoare începea să fie scăldată în ocru și vioriu, trecînd la un realism asemănător cu cel mai posomorît curent al școlii spaniole. Mi-a dat atunci prin minte s-o pictez pe sora mea Pepita, dar nu veselă și luminoasă, cum s-ar fi cuvenit pentru cei șaisprezece ani ai ei, ci cu trupul întins, cu profilul fără sînge și înfășurată într-un giulgiu cu culori stinse. Ca s-o alin pe mama, i-am caligrafiat două „Nocturne" de Chopin cu note ce zburau prefăcute în păsări negre pe firele portativului. Am început iar să vizitez cimitirile, cu Bécquer pe buze și cu o greutate în piept care mă făcea să merg cerînd din cînd în cînd sprijin copacilor.

Într-o zi rea, cum inutila mea vocație continua să pară puțin rentabilă alor mei — pe cea nouă, cea poetică, o ascundeam cu un oarecare mister — fratele meu Vicente m-a chemat deoparte și mi-a propus cu ton serios :

— Ar fi bine dacă m-ai ajuta. Tata a murit și trebuie să te ocupi și tu de vinuri. Vei pleca la drum și vei cîștiga după însușirile tale de vînzător.

N-am îndrăznit să refuz. Și deși nu știam nici măcar să fac o adunare și habar n-aveam de negustorie, m-am pregătit de plecare ca misit al casei Osborne, spre satele din provinciile Madrid și Guadalajara.

Ca să mă inițieze în comerț, fratele meu a găsit că era nevoie de tovărășia unui expert. Se numea Velayos și era un om de treabă, mic de stat și bețiv, care sforăia noaptea ca niște foale și mai slobozea și niște vînturi, care mă făceau să-mi țiuie urechile. Am vizitat cu el Arganda, un sat plăcut, madrilen, cu vinuri naturale, bune ; Alcalá de Henares unde, pe motiv că arătăm excelentele calități ale coniacului Osborne, am ars o astfel de beție — acestea erau cuvintele lui Velayos — încît în ziua următoare nu mai știam nici rezultatele vînzării și nici în ce cîrciumi

fuseserăm. Apoi, tot în strînsă tovărăşie cu sforăiturile şi cu vînturile lui, am vizitat alte cătune de mai mică importanţă, şi m-am despărţit de el, sub pretextul că de-acum pricepusem ; o diligenţă trasă de catîri urma să mă înfunde prin satele din munţii Albarracín. Singur acum, am vizitat sătucurile şi tîrgurile Cidului Campeador. M-am dus la Atienza, unde am vîndut cinci lăzi de vin şi două de coniac şi m-am oprit la Sacedón, pe care niciciînd nu-l voi uita. Într-o noapte întunecoasă cu ploaie torenţială eram găzduit într-un fel de han-cîrciumă şi mi-a venit să întreb de closet. Cineva, cu un zîmbet foarte larg, mi-a răspuns :

— Este ogradă... Colo după uşă e umbrela.

Ca să nu mai lungesc vorba, am deschis umbrela fără cel mai mic semn de mirare, am ieşit afară unde ploua cu găleata. M-am ghemuit cum am putut lîngă nişte scînduri groase legate cu sîrmă, în care era să-mi zgîrii obrazul şi, cu umbrela în mînă, mi-am început simpla şi omeneasca îndeletnicire. Deodată am simţit o agitaţie, o bătaie din aripi ciudată, însoţită de cotcodăceli sacadate şi, cît ai clipi din ochi, bietul meu fund sări din locul acela, ciupit de douăzeci de orătănii pitulate în umbră.

Cu toată această întîmplare neobişnuită, demnă de aventurile eroului quevedian Buscón [1], am făcut afaceri. Dar în diligenţa care m-a dus departe de Sacedón a trebuit să merg în picioare, pentru că nu puteam suporta să stau pe nici un scaun. Înainte de a mă reîntoarce la Madrid m-am oprit într-un sat din provincie : Colmenar de Oreja. Piaţă minunată, înconjurată ca de un zid de imense ulcioare de lut. Am văzut acolo un circ popular, care mai mult m-a umplut de tristeţe decît m-a amuzat. Tradiţionala fată stîngace care face acrobaţii, jigăritul cîine dresat, capra care stă cu toate cele patru picioare pe dopul sticlei şi Gutiérrez Solana, tragic şi agitat, în toate numerele [2] : aceasta a fost seara mea la Colmenar. N-am vîn-

1 Protagonistul romanului picaresc al lui Francisco de Quevedo *La Historia de la vida del Buscón llamado Don Pablos, ejemplo de vagabundos y espejo de tacaños (Povestea vieţii pehlivanului numit Don Pablos, pildă pentru vagabonzi şi oglindă a pezevenghilor).*

2 Aluzie la predilecţia lui Solana pentru zugrăvirea mizeriei trupelor de teatru de provincie.

dut nimic. Am făcut o poezie, din care nu-mi amintesc nici un vers. Dar cînd m-am întors acasă, fratele meu m-a felicitat, după ce-am făcut socotelile şi mi-a dat douăzeci de *duros*. Era comisionul ce mi se cuvenea după cincisprezece zile de muncă.

La puţin timp după aceasta, pe cînd stăteam într-o seară la Hipodrom cu un fel de iubită pe care-o aveam, am simţit în gură un gust ciudat de metal. Am scos batista şi am înroşit-o de sînge. M-am întors acasă cuprins de fiori. Spre dimineaţă l-am trezit pe fratele meu Agustín, care dormea în cameră cu mine.

— Scuip sînge.

— Eşti un dobitoc ! fu răspunsul lui. Stai cu faţa în sus, fără să te mişti.

În dimineaţa următoare : plînsul mamei şi mustrările aspre ale întregii familii, care-mi reproşa că numai eu eram de vină. Aveau mai mult decît dreptate. Nu mă îngrijeam. Trăiam ca un cal nărăvaş. Nu mîncam. Abia dacă dormeam patru ore. Eram într-adevăr un dobitoc. Bine spusese Agustín. M-au dus la doctorul Codina, specialist în boli de plămîni. După analiza sputei şi după radiografie a pus diagnosticul : „Adenopatie hilară cu infiltraţie în lobul superior al plămînului drept". Mi-a plăcut foarte mult numele lung al bolii mele. Am dedicat bietului meu piept învins cîteva poeme, pe care le-am numit „Radiografice". Şi mi-am început tratamentul mărginindu-mă, în aşteptarea verii, la camera mea — „tricliniul" meu atît de drag şi dezordonat — şi galeria învecinată, ale cărei ferestre mari se deschideau spre copacii şi casele oraşului, cu Guadarrama îndepărtată în fund.

Luni îndelungate de supraalimentaţie. De nemişcare. De plictiseală. De frică. Şi de tăcere aproape absolută, pentru că, deodată, teama că mă voi îmbolnăvi cu adevărat, că voi muri în definitiv, a fost tot atît de mare pe cît de mari fuseseră înainte nepăsarea şi lipsa de scrupule. Din primele zile de cînd am început să-mi supraveghez sănătatea, mi-am eliminat mai întîi prietenii, refuzînd pînă şi conversaţia cu familia mea, căci discuţia mă excita şi făcea să mi se urce temperatura cu vreo cinci linii. În afară de aceasta, cum mi se recomandase aerul curat, am deschis ferestrele, deşi era toamnă şi vîntul îngheţat al sierrei înfi-

gea în singurătatea mea acele sale cele mai ascuțite. Aceasta n-a speriat numai pe vizitatorii inoportuni, dar și pe mama și pe frații mei, care n-aveau poftă să capete vreo pneumonie într-o asemenea „ghețărie", cum au numit de atunci acea parte a casei. Schimbarea aceasta a felului de viață mi-a fost de folos — ei i-am datorat aproape totul — mi-am liniștit nervii și, încetul cu încetul, calul cel neastîmpărat și nesăbuit de mai înainte s-a transformat într-unul cuminte. Am citit mult. Mi-au căzut în mînă *Antologia poetică* a lui Juan Ramón Jiménez, *Singurătăți și galerii* a lui Antonio Machado și primele cărți din Colecția Universală (Calpe), apărută atunci. Și am scris cu stăruință și pasiune fără a pierde, mulțumită surorii mele mai mici, contactul cu strada, ale cărei ecouri literare și artistice îmi soseau, stridente, în *Ultra*, foile volante pe care înflăcărații tineri avangardiști le lansau la Madrid, iscînd scandal și proteste nu numai din partea „bătrînilor" dar și a celor mai îndepărtați de lumea literelor. În afară de numele lui Ramón Gómez de la Serna [1], am văzut scrise pentru prima oară numele lui Gerardo Diego [2], Luciano de San-Saor, Humberto și José Rivas Panedas, Ciria Escalante, Ildefonso Pereda Valdés, Jorge Luis Borges [3], alături de nume străine, tot atît de necunoscute pentru mine, ca Ivan Goll, Jules Romains, Apollinaire, Max Jacob și alții pe care nu mi-i mai amintesc. Printre versurile dislocate, proza trepidantă, aforismele insultătoare și dezordinea tipografică a acelor pagini irumpeau, colaborările plastice — desene și gravuri în lemn — Norah Borges [4] și cei

---

1 *Ramón Gómez de la Serna* (1891—1963), scriitor spaniol foarte fecund, creatorul *greguerieі*, definită de el ca umorism sub haină metaforică. Prin aceasta e legat de grupul *ultraist* din anii 1919—1922, curent de avangardă apărut ca o reacție împotriva modernismului lui Rubén Darío și prezentînd asemănări cu suprarealismul francez : asociații neașteptate, șocante, violență imagistică, ostentație.

2 *Gerardo Diego* (1896), unul din marii poeți spanioli ai secolului nostru, animator al sărbătoririi centenarului lui Góngora din 1927, continuator mai degrabă al lui Juan Ramón Jiménez decît al lui Machado.

3 Ultimii doi, uruguayanul *Ildefons Pereda Valdés* și argentinianul *Jorge Luis Borges* aflați atunci la Madrid, au devenit apoi scriitori însemnați în țările lor.

4 Pictoriță argentiniană, soră a lui Jorge Luis și soție a lui Guillermo de Torre.

care-mi erau deja cunoscuți: Barradas, Paskiewicz, Ihal, Delaunay etc. Un nume se detașa pe atunci cu mai multă forță și zgomot în trenul acela aiurit care era *Ultra*[1]: acela al lui Guillermo de Torre[2], fondatorul și cel mai îndrăzneț animator al mișcării. El lansase un manifest — cu un portret în linii de Barradas — intitulat *Pisc*, o zgomotoasă „locomotivă" care m-a uimit, mi-a plăcut și m-a șocat la început. Îmi mai amintesc încă din el cîteva rînduri, ca acestea: „Lesbiene morfinomane își injectează în endocard hiperestezia dinotipurilor..." Și altul: „Fată brună desfășoară în fața mea filmul ochilor tăi carburatori..." (cineva, mai tîrziu, m-a făcut să înțeleg, nu fără spirit, cît de mult se asemăna acest din urmă rînd cu limbajul madrilenizant al pungașilor din Arniches. Cred că nu ofensez prin această mică revelație pe bunul meu prieten de azi Guillermo).

În cele din urmă, *Ultra* a sfîrșit prin a mă entuziasma și așteptam apariția fiecărui număr cu adevărat interes și nerăbdare. Am vrut să colaborez la revistă. Dar cum nu cunoșteam pe nici unul din acești scriitori, m-am încumetat să trimit prin poștă un poem din cele pe care le compuneam pe atunci. Nu mi-l amintesc acum, dar țin minte cele cîteva rînduri care-l însoțeau. Spuneam: „Vă trimit această colaborare, ca să faceți cu ea ce vă trece prin cap, fie bun, fie rău". Am bănuit după aceea că a nimerit la coșul de hîrtii, pentru că niciodată, cu toate că mi-am stricat ochii căutîndu-mi colaborarea în mai multe numere, n-am văzut-o publicată. Am fost dezamăgit și întristat, fiindcă mă gîndeam: „E limpede, asta s-a întîmplat pentru că mi-am băgat nasul unde nu-mi fierbe oala. Poate că cei de la *Ultra* mă cunosc ca pictor și fireşte..." Etc.

Începuse crîncena, crunta și zbuciumata mea bătălie pentru a fi poet.

---

[1] Aluzie la definiția dată de inițiatori mișcării ultraiste: „Ultraismul este trenul care trece necontenit; trebuie să te urci și să cobori în mers".

[2] *Guillermo de Torre* (1900), teoreticianul curentului ultraist, mai tîrziu valoros critic literar, fondator împreună cu Giménez Caballero, al revistei *Gaceta literaria* (1927), cunoscut îndeosebi ca autor al studiului *Literaturi europene de avangardă* (1925). După război s-a refugiat în Argentina, unde își continuă activitatea literară și îngrijește editarea operelor complete ale lui García Lorca.

Constatam, cu tot mai multă convingere, că pictura, ca mijloc de expresie, mă lăsa complet nesatisfăcut, fiindcă nu găseam modalitatea de a pune într-un tablou tot ce-mi clocotea în imaginație. În schimb, pe hîrtie, da. Acolo-mi era ușor să-mi iau zborul după pofta inimii, dînd extensie unor sentimente care nu aveau nimic, sau aveau puțin de-a face cu plastica. Nostalgiile mele marine de la Puerto au început să mi se prezinte sub o altă formă : le vedeam încă în linii și culori, dar estompate de o mulțime de senzații cu neputință de fixat cu penelul. Mi-am promis să uit de prima mea vocație. Voiam să fiu numai poet. Și doream asta cu furie, căci la douăzeci de ani neîmpliniți mă socoteam aproape un bătrîn pentru a porni pe un drum nou și atît de anevoios. Am văzut atunci cu surprindere că nu-mi lipseau mijloacele limbajului, că posedam o limbă de o mare varietate și bogăție, dar că în schimb ortografia mea era mai mult decît deficientă, iar sintaxa mi-era adesea potrivnică. Am început să dau mai multă atenție lecturilor mele, să observ fiecare cuvînt, să consult des dicționarul, negăsind niciodată în gramatică cheia dibuirilor mele. Munca și timpul au pus lucrurile la punct. Dar nu cu totul, pentru că și acum chiar, cînd scriu, sînt plin de îndoieli.

După ce-a trecut prima iarnă melancolică, după ce contemplasem Madridul pierdut în neguri, sub zăpadă sau luminat de acel cer care-i este atît de caracteristic, întins ca un arc de azur înghețat ; după ce am găsit alinare în făptura unei fete — mai mult ghicite — care-și petrecea ore întregi după geamurile unui balcon din casa de vizavi, a venit primăvara și în mai, înainte de sosirea verii, mi-am grăbit pregătirile de plecare, spre pădurile de pini de la San Rafael.

Tihnite zile de vară, culcat într-un comod șezlong, citind, scriind sau stînd cu ochii pierduți în călătoria molcomă a norilor. Această liniște plină de șoapte era tulburată doar seara de forfota trenurilor care plecau spre plajele estivale din nord.

Cu nostalgia mării,
iubita mea bea bere
în vagonul-restaurant.

Obișnuiam să-mi citesc poemele cuiva, mai mare ca mine, care se odihnea adesea în preajma mea. Era un francez, student la Madrid, dar care, fiind atins la un plămîn, căuta și el aerul sănătos al Sierrei. Cu optsprezece ani mai tîrziu, după terminarea războiului nostru civil, pe cînd eram exilat la Paris, a venit să mă salute, dovedindu-se a fi, nici mai mult, nici mai puțin decît Marcel Bataillon [1], marele ispanist. Îmi aducea, cu dedicație, ultima lui carte : *Erasm în Spania,* o operă capitală, fundamentală pentru cunoașterea ideilor din țara noastră în timpul secolului al XVI-lea.

Acolo, în munții Guadarramei, cu inima sătulă de cîntecul însorit al pinilor, am renăscut la viață. M-a părăsit ușoara febră care se înregistra la căderea serii, am crescut în greutate — ceva mai mult decît se cuvenea pentru un tînăr poet — și am început să mă plimb din nou cîte o jumătate de oră în fiecare dimineață și o altă jumătate înainte de apusul soarelui.

Scriam ca un nebun. Eram aproape mulțumit de versurile mele, foarte diferite de cele la modă, ale ultraiștilor, deși, firește, avînd ceva din dezordinea lor. Într-o zi, un prieten pictor venit să mă viziteze mi-a adus o carte — se intitula *Carte de poeme* — căreia i se aduceau la Madrid cele mai mari elogii. Pictorul era Gregorio Prieto [2] și autorul volumului Federico García Lorca : un flăcău din Granada, care-și petrecea iernile în capitală, găzduit la Căminul Studențesc.

M-au entuziasmat multe din poemele sale, mai ales cele de factură simplă, populară, împodobite cu grațioase refrenuri cantabile. Pe altele, în schimb, nu le-am aprobat. Nu înțelegeam cum în anii aceia de trudă inovatoare se putea publica un cînt închinat Doñei Juana la Loca [3] și altele încă, pe același ton obosit și academic. Anumite adieri din

---

[1] Profesor universitar, cunoscut ispanist francez, autor al unor valoroase lucrări de investigație istorico-literară : asupra romanului picaresc, asupra lui Erasmus de Rotterdam și influența lui asupra unor scriitori spanioli ai vremii — în lucrarea *Erasme et l'Espagne* (1937) — traducător al lui Sarmiento și Unamuno.

[2] Pictor spaniol, născut în 1900, supranumit „pictorul Manchei".

[3] *Juana la Loca* (Ioana Nebuna) 1479—1555), regină a Castiliei (1504). Îndurerată de moartea soțului său, Filip cel Frumos, arhiduce de Austria, a înnebunit.

Viliaespesa și chiar din Zorrilla[1] — cîntăreți ai Granadei — suflau inopontun prin carte. Cu toate acestea, se contura un mare poet și ardeam de dorința de a-l cunoaște. Vor trebui mai mult de trei ani pentru ca acest lucru să se întîmple.

În altă zi, pe cînd mă odihneam în preajma unui pîrîu ascuns, drumurile și pădurile de la San Rafael s-au umplut, la sosirea trenului, de un strigăt care a fost un mister pentru mine la început. Vînzătorii de ziare strigau :

— Dezastrul de la Annual ! Dezastrul de la Annual ! Generalul Navarro prizonier !

Era vorba de marele dezastru militar și politic din Maroc — mii de soldați de-ai noștri uciși de mauri — a cărui consecință avea să fie, după doi ani, dictatura militară a lui Primo de Rivera. Nimeni nu putea ști atunci că generația noastră va porni la drum sub acest semn. Altă generație, cea de la '98, venise și ea sub semnul altei catastrofe naționale : prăbușirea totală a vechii autorități monarhice spaniole. Ambele evenimente au imprimat caractere bine definite acestor două promoții de scriitori. Dar a noastră n-a putut afla pînă la instaurarea Republicii, în 1931, că avea să-și atingă maturitatea poetică în anii dictaturii. Despre aceasta voi vorbi mai departe.

Spre sfîrșitul lui octombrie, cînd toamna trecuse de jumătate, m-am întors în „ghețăria" mea. Părăseam cu tristețe San Rafael, solemn și melancolic, rămas fără vilegiaturiști, cu plopii golași, cu frunzele lor îngălbenite zburînd în vîrtejuri pe șosea.

Era frumoasă sosirea toamnei în munți și simțeam că-mi aparțin mai mult soarele și murmurul prelung al vîntului prin desișurile de pini. O dată cu primele semne de frig, în zilele albastre, munții se făceau mai mici, iar cei care alcătuiau, către Segovia, „Femeia moartă", prezentau un vast și impresionant profil. În anul acela mă întoarceam la Madrid în preludiul fin al zăpezii și în urletul timpuriu al lupilor prin pădurile năpădite de noapte. Mă pregăteam pentru o nouă iarnă fără sfîrșit. Deși acum odihna și tăcerea nu aveau să-mi fie atît de stricte, frica pe care-o prinsesem de boală mă face încă prudent în a

[1] *José Zorrilla* (1817—1393), poet romantic spaniol.

întinde mai lang mîna unor vizitatori inoportuni. Noroc că, drept mîngîiere a izolării mele, fata din casa de vizavi a reapărut după geamurile balconului, unde rămînea în orele ei de răgaz. Ne bănuiam reciproc prezența și stăteam și eu la fereastră pînă se întuneca.

Am continuat să scriu. O lună glacială și înceată în care n-am primit pe nimeni. Pînă ce, deodată, într-o seară, fără veste, intră în camera mea primul vizitator al sezonului. Era vorba de un tînăr scriitor, pe care-l cunoscusem în anii din urmă, cred că la Salonul de Toamnă. Numele său era Juan Chabás.[1] Valencian, brun, cu ochi mari și cu gene și mai mari, cu voce plăcută și voalată, în haine gri, cu guler moale și lavalieră neagră, cu fundă. Un tip de levantin de o incontestabilă frumusețe, simpatic, dar uneori cam obositor. Îmi adusese o cărticică de poeme — *Valuri* — prima pe care o publica. Am citit dedicația : „Pictorului Rafael Alberti". Nu mi-am putut reține un gest aproape de neplăcere.

— Nu știu dacă ai aflat, dar m-am lăsat de mult timp de pictură. Medicul mi-a interzis să stau în picioare... Nici mirosul culorilor nu-i bun pentru sănătatea mea — i-am spus, exagerînd. Acuma scriu.

— Bine... Ai putea desena șezînd. Și să revii la tablouri cînd vei fi complet sănătos.

— Nu voi avea timp pentru amîndouă lucrurile. Vreau să mă uite lumea ca pictor. Îmi place mai mult poezia. Am să-ți citesc ceva. Te interesează ?

Și repede, fără să-i aștept răspunsul, i-am recitat din memorie trei poeme. Unul din ele — unicul de care-mi mai amintesc — era așa :

Noaptea executată
în spînzurătoarea unui copac.

Bucurii îngenuncheate
îi sărută și-i ung sandalele.

---

[1] *Juan Chabás* (1898—1955), scriitor din generația de la '27. Devenit profesor universitar, se consacră exclusiv istoriei și criticii literare. După războiul civil, s-a refugiat în Cuba, unde a publicat valoroasa lucrare *Literatura española contemporánea.*

Vînă
suav îndepărtată
— brîu al Globului.

Artere infinite,
Mări ale inimii care se goleşte de sînge.

— Ştii că e foarte bine? lăsă el să cadă după o tăcere calculată. Mai ai?

— Multe. O carte întreagă.

O nouă tăcere.

— Venisem pentru altceva. Poate că ţi-ar plăcea să faci o expoziţie din lucrările tale în sala mică a Ateneului. Eu fac acum parte din direcţie şi pot să ţi-o organizez...

— Pentru ce? O să-mi strice.

— Nu fi prost. Tu vei rămîne totdeauna pictor, chiar dacă vei scrie.

— Nu mă mai interesează.

Eram prăbuşit în sinea mea. Poemele mele nu-i plăcuseră. Eram sigur. Nu-i era prea greu să se prefacă.

— Ai putea aduce cele mai bune lucrări ale tale... uleiuri şi desene.

— Nu.

— Mă însărcinez eu cu toate... Va fi rămasul tău bun ca pictor... Ce spui?

Am şovăit. Eram încredinţat de înfrîngerea mea, de faptul că scriitorii nu mă vor lua niciodată în serios. De-acum înainte voi scrie numai pentru mine, mi-am spus. Poemele mi le va judeca doar sora mea Pepita.

— Bine. Dacă te ocupi tu de toate... Va fi un adio pe care-l spun picturii, cum zici tu. Eu nu ies pe stradă... Pentru ce dată?

— La începutul anului.

— Voi da pe la Ateneu în ziua inaugurării.

I-am întins mîna. A plecat.

Aproape am plîns de ciudă, trîntit pe pat. Dar în dimineaţa următoare mi-am revenit. Şi am scris din nou, deşi socoteam bătălia pierdută.

După mai bine de-o săptămînă, Chabás a apărut iar. Nu era singur.

— Dámaso Alonso [1]...

Acest nume nu-mi era cu totul necunoscut.

— Îţi aduce şi el o carte.

În timp ce noul autor îmi dădea cartea, am putut să-i citesc titlul : *Poeme pure. Mici poeme citadine.*

— E formidabil, îi dădu înainte Chábas, declamator.

Dámaso Alonso schiţă o mişcare a buzelor, între contrariere şi ironie. Cînd am intrat mai tîrziu în legături cu el şi am devenit buni prieteni, am putut să mă conving că strîmbătura pe care-o făcuse în faţa elogiului scriitorului valencian fusese sinceră. Dámaso Alonso, pe atunci un tînăr de o maturitate precoce, cu un talent extraordinar, era deziluzionat, cu o neînţeleasă lipsă de siguranţă în sine, care se apropia adesea de tragic. Îi dădea complexe mai cu seamă figura sa : mică, durdulie, încununată de o chelie în vădită creştere. Îl mai făcea să sufere şi al doilea nume de familie al său — Redondas [2] — pe care l-am cunoscut curînd şi nu de la el. Bea peste măsură, lucru ce-o supăra pe maică-sa, şi era un mare afemeiat. Se vorbea despre el ca despre un fenomen de erudiţie şi de ştiinţă. Avea o memorie uriaşă — mai ceva încă decît aceea de care sufăr eu — ajungînd să ştie, în epoca entuziasmului nostru pentru Góngora, *Singurătăţile* şi *Polifem* [3] ale lui Don Luis, fără nici o poticneală. Era dotat ca nimeni altul pentru poezie, deşi scria puţin, din cauza unui simţ autocritic exagerat şi a acelui fel de dezamăgire şi de nesiguranţă care îl striveau. Am prins o mare dragoste de el. Lui îi datorez multe lucruri. Mai ales unul, fundamental : m-a făcut să-l cunosc pe Gil Vicente [4], care încă îmi împrospătează cîntecele din ultimii ani. Cartea pe care mi-a lăsat-o în după-amiaza aceea era foarte bună, departe de

---

[1] *Dámaso Alonso* (1898), personalitate proeminentă a literaturii spaniole, poet, istoric şi critic literar. Unul din iniţiatorii sărbătoririi lui Góngora în 1927, căruia îi consacră apoi cîteva studii importante.

[2] Rotunde (span.).

[3] *Las Soledades* şi *El Polifemo*, poeme extrem de dificile, prin alegoriile şi complexitatea metoforelor, ale marelui poet culteran din secolul de aur, don *Luis de Góngora y Argote* (1561—1627).

[4] *Gil Vicente* (1465—1536?), dramaturg medieval, cu accente renascentiste. A scris numeroase farse, comedii, tragicomedii, atît în portugheză cît şi în spaniolă.

orice zarvă ultraistă şi anunţînd profilul spaniol care avea să distingă generaţia noastră. Mai aproape de Antonio Machado decît de Juan Ramón Jiménez, cartea : *Poeme pure. Mici poeme citadine,* prin fiorul său uman, prin simplitate şi prin excesiva sa economie de expresie, a deschis drumul spre marea poezie a acelei decade.

Poate că mulţi — Dámaso însuşi — nu-şi amintesc de cartea aceea. Eu, da. Îmi amintesc atît de bine, că şi azi pot repeta din memorie unele din sonetele şi stanţele pe care le-am învăţat chiar în noaptea ce-a urmat vizitei pe care mi-a făcut-o într-o după-amiază de iarnă din 1921.

Poemele mele, pe care i le-am recitat, cred că i-au plăcut, deşi nu atît cît acelea pe care le-am scris mai apoi. Dar ţinînd seama că nesiguranţa mea ca poet începător era atunci dramatică, şi că el nu ignora vocaţia mea de pictor, n-am vrut să-mi fac iluzii, nici multe nici puţine, cu vorbele sale încurajatoare.

În ianuarie sau februarie 1922, am asistat la deschiderea expoziţiei mele în sala mică a Ateneului. Bunul Juan Chabás, ţinîndu-şi fidel promisiunea, se ocupase de toate : aşezarea tablourilor şi a desenelor, catalogul, preţul lucrărilor etc. Nu mi-a displăcut să văd adunate şi ordonate cu oarecare graţie lucrările mele din acei ani, care investigau tendinţele cele mai disparate. Se puteau găsi acolo figuri şi peisaje influenţate de Vázquez Díaz, explozii de culori supuse unor ritmuri dinamice, văzute la Delaunay, alături de cele mai naive jocuri geometrice de provenienţă cubistă. Erau şi desene schematice de dansuri, amintire liniară a Baletului Rus, amestecată cu viziuni din cavernele preistorice. În faţa acestui ansamblu al operei mele, am simţit ispita să revin la muribunda mea vocaţie plastică. Dar nu. Era prea tîrziu ca să mă întorc. Drumul fusese rupt şi paşii mei ce înaintaseră pe drumul nou al liricii îmi spuneau că această revenire ar fi fost o gravă eroare.

Expoziţia a fost aclamată mai curînd de tinerii literaţi decît de pictori. Lucru ce m-a indispus, deşi nu îndestul pentru a mă amărî. Printre prietenii de breaslă care au vizitat-o îmi amintesc pe Gregorio Prieto, destul de cunoscut deja, şi pe Francisco Bores, care era în ajunul plecării sale în Franţa, unde va deveni în foarte scurt timp unul

din pictorii cei mai personali și mai siguri din grupul spaniol — „école de Paris" — care începea atunci să se contureze.

La această expoziție am avut o mare surpriză : vînzarea unui tablou cu 300 de *pesetas* unui funcționar al ambasadei republicii Perú, care l-a luat nu fără oarecare entuziasm cu cîteva zile înainte de închidere. Expozantul care m-a înlocuit în salonașul Ateneului se numea Francisco Cossío, și el, peste puțin timp, parte integrantă a grupului parizian de artiști spanioli. Am devenit întrucîtva prieten cu el, dar am încetat să-l salut cu ani mai tîrziu cînd, din nou în Spania, a avut puțina inteligență de a se face falangist.

Cînd tablourile mi s-au întors acasă, am simțit o imensă ușurare. Mi se părea că făcusem o spovedanie publică a tuturor păcatelor mele, că mi-am purificat conștiința, punînd-o, fără remușcări acum, în stare de grație, în toiul luptei pentru a ajunge în sfîrșit la ceea ce condensa unicul zbucium al nopților mele. O fi departe victoria ? Atunci era greu de precizat. Dar, după expoziția de la Ateneu, drumul spre reușită îl vedeam pentru prima dată mai deschis și mai luminos. (Și aceasta în afară de marea rezistență pe care aveau să mi-o opună tinerii literați.)

Trebuie să recunosc, pe drept, că Juan Chabás, cu tot interesul pe care l-a arătat pentru pictura mea, a fost poate, dintre toți scriitorii, cel care m-a ajutat cel mai mult să uit de ea.

Ieșise atunci o revistă nouă : *Orizont*. Mai senină, mai potolită. Un curcubeu după aversa ultraistă. Directorul său era un nou poet : Pedro Garfias [1], sevillan din Osuna, considerat, alături de Gerardo Diego, drept una din marile promisiuni ale momentului. (Am aflat mai apoi că pe Garfias nu-l prea măgulea alăturarea de poetul din Santander.) Ca totdeauna, tot lui Juan Chabás i-am datorat vizita andaluzului, pe care l-am primit tot în „ghețăria" mea, mai puțin glacială ca de obicei, pentru că aerul primăverii

1 *Pedro Garfias* (1894), poet andaluz, participant la mișcarea ultraistă, va cultiva apoi o poezie cu preocupări sociale. După înfrîngerea Republicii, e silit să se refugieze în Mexic.

începuse deja să dea tîrcoale ferestrelor. Garfias ascultă cu atenție poemele pe care, la cererea lui Chabás, le-am recitat fără nici un preambul. Comentariul său a fost categoric decisiv în viața mea :

— Dă-mi pe cele trei care-ți plac mai mult pentru numărul viitor al *Orizontului.*

În noaptea aceea n-am dormit și pînă ce, după cîteva săptămîni, n-am avut revista în mîini, nu mi-am găsit astîmpăr. Va publica Garfias poemele ? Sau se va căi că mi le-a cerut, găsindu-le proaste la o nouă lectură ?

Nimic din toate acestea nu s-a întîmplat, întrucît am apărut în atît de doritul număr alături de *Mica baladă a celor trei rîuri* a lui García Lorca, de poezii ale lui Garfias însuși și de cîteva cîntece scurte ale lui Antonio Machado.

Acel nou *Orizont* știa să-și justifice titlul. În ampla sa linie luminoasă au venit să se înfrățească poeți excluși atunci deliberat de la *Ultra.* Alături de Machado se găsea din nou Juan Ramón. Din primitiva corabie avangardistă, foarte puțini din membrii echipajului reușiseră să înoate pînă la mal. Scufundare aproape totală, căci au scăpat teferi numai Gerardo Diego, ca poet, iar dintre critici, Guillermo de Torre, căpitanul vasului.

Altă revistă, cu doi ani de existență deja și pe care o cunoșteam, apărea în orașul La Coruña, cu un titlu nostim : *Lut.* Cu un criteriu foarte larg, în paginile sale totdeauna armonioase și spațioase își găseau loc cele mai diverse nume, reprezentînd toate tendințele. Scara mergea, pentru spanioli, de la Azorín [1], Unamuno sau Miró [2] pînă la ultimul țipăt ultraist ; iar pentru americani, de la Lugones [3],

---

[1] *José Martínez Ruiz*, cunoscut sub pseudonimul *Azorín* (1873), scriitor spaniol, reprezentant al generației de la 1898. Romancier și eseist, se remarcă prin calitățile stilistice ale prozei sale : claritate, suplețe, concizie. Orientarea sa conservatoare l-a izolat de noile generații.

[2] *Gabriel Miró* (1897—1930), unul dintre cei mai mari stiliști ai prozei spaniole.

[3] *Leopoldo Lugones* (1874—1938), scriitor argentinian, reprezentant al modernismului în poezia latino-americană.

Sanín Cano[1] sau Alfonso Reyes[2], pînă la martinfierristul[3] cel mai violent. Directorul şi editorul statornic al *Lutului* era un senin şi înflăcărat poet uruguyan, Julio J. Casal, care era şi consul al ţării sale în oraşul galician. El şi compatriotul său, pictorul Barradas, o fiinţă cu adevărat genială, „secerată înainte de vreme şi aproape în floare", au lăsat în Spania, alături de amintirea lor neştearsă, sămînţa adîncă a muncii lor generoase.

Dacă am putut avea atunci unele relaţii cu pictorul, n-am reuşit să mă împrietenesc cu poetul pînă în 1940, cînd mă aflam exilat în Argentina. Primul contact cu el îl datorez lui Daniel Vázquez Díaz ; i-am trimis un articol despre pictura lui, scris de mine, şi pe care Casal l-a publicat, ilustrat cu cîteva din cele mai bune tablouri ale pictorului andaluz.

După ce trecuse destul timp, şi cum nîvna mea de a mă face cunoscut începea să fie tot mai mare, mi-am amintit deodată de *Lut* şi, nu fără oarecare timiditate, am trimis mai multe poeme la revistă. După cîteva luni am primit un exemplar, însoţit de cîteva rînduri afectuoase ale directorului şi cu versurile mele la loc de frunte. Poemele erau de aceeaşi factură ca şi cele publicate în *Orizont*. Nu le-am inclus apoi niciodată în vreo carte şi am uitat cu totul de ele. Acum însă, cînd Robert Marrast, un tînăr ispanist francez traducător al teatrului meu, a avut bunătatea să-mi trimită o copie, vreau să le reproduc aici, socotindu-le de oarecare interes pentru scurta preistorie a poeziei mele.

BALCOANE

1

Te salută îngerii, Sofia,
licurici din vale.

---

[1] *Baldomero Sanín Cano* (1861-?), prestigios eseist şi critic literar columbian.

[2] *Alfonso Reyes* (1889—1959), unul dintre cei mai preţuiţi intelectuali latino-americani, întemeietorul catedrei de literatură spaniolă la Universitatea din México, poet, nuvelist, dramaturg şi critic literar.

[3] Nume dat scriitorilor grupaţi, în 1924, în jurul revistei *Martín Fierro* (de la numele eroului din poemul lui José Hernández), dintre care amintim pe Ricardo Güiraldes, Olivierio Girondo, Ricardo Molinari etc.

Steaua Domnului
zboară din coliba ei
la casa ta de la țară.
Roagă-te pentru luceafărul pierdut,
felinar al cîmpiilor :
ca să-l elibereze soarele
mărului înțepat,
de acele castanului.
Fluturaș în tunel,
sirenă mică a mării, Sofia :
pentru ca găoacea unei nuci
să ne fie mereu, în vis, corabie.

2

Pămîntul patinează
și zăpada începe să-ți cînte :

Un înger îți trage săniuța,
soarele s-a dus la văratic.

Eu duc pomul de Crăciun
pe spatele meu de hîrtie.

Privește, Sofia, cerul cuvîntează :
orașul este pentru tine o caramea
de caise,
de zmeură
sau de lămîie.

3

Beam această rugăciune din degetarul tău,
această rugăciune cu trei aripi :
Lasă acul, Sofia.
În cortina de stele,
tu ești Fecioara Maria
și Scufița Roșie.
Toate satele te cîntă, pe tine.
Despre tine cîntă,
pentru că ești lumină
ce izvorăște din lumină.

Această Sofia era o fetiță de doisprezece sau treisprezece ani, pe care în îndelungatele luni de la începutul bolii mele o vedeam gînditoare în fața unui atlas geografic, după geamurile luminate ale ferestrei sale. De la a mea, numai cu un etaj mai sus, vedeam cum degetul ei călătorea încet pe mările albastre, pe capurile, golfurile și uscaturile hărților, strînse toate în plasa fină a meridianelor și paralelelor.

Sofia broda flori și inițiale pe batist auriu sau pe o pînză ușoară de cînepă, lucru de elevă, pe care-l făcea cu aceeași atenție concentrată ca și călătoriile sale. Ea a fost mîngîierea mea tăcută în multe seri. Nu mă privea aproape niciodată și dacă se încumeta vreodată o făcea într-un chip ciudat, cu imobilitatea profilului său, pe care aproape că nu-l mișca. Această curată imagine dintîi a Sofiei la fereastră m-a întovărășit mult timp, pătrunzînd pînă și în cîntecele din *Marinarul pe uscat,* într-un timp cînd ea schimbase deja albastrul atlaselor și acul de cusut cu un flirt duminical și matinal, la ieșirea din biserică. Și dacă mai înainte, la treisprezece ani, Sofia îmi prilejuia o simplă privire furișă, cînd era în floarea celor cincisprezece, de cîte ori ne întîlneam pe stradă față în față se aprindea la chip și se tulbura în așa hal, încît în cele din urmă eu mă simțeam și mai rușinat și o lăsam să treacă, cu o indiferență bine simulată, ca și cum ar fi fost vorba de o necunoscută. De atunci, deși am continuat să locuiesc în aceeași casă pînă în 1930, Sofia mi s-a șters cu totul din minte, murind cu adevărat pentru mine și sfîrșind prin a nu mai fi decît un nume frumos răzlețit în firele poemelor mele.

Cu o serie lungă de poeme în același stil ca și primele, închinate Sofiei, continuam să compun o carte, căreia-i și pusesem titlu, unul foarte pe gustul acelor ani, desigur, dar care nu plăcea aproape nimănui : *Giroscop.* Eu pretindeam că poemele mele cu imagini multiple erau bine rezumate de acest cuvînt, care definește sfîrleaza sau titirezul cu muzică, cu dungi colorate, bucuria copiilor.

Natural, tot lui Juan Chabás îi datorez faptul că Gabriel Miró, retras pe atunci în iubitele sale ținuturi de pe coasta de răsărit, a luat cunoștință de cartea mea. La cîtva

timp mi-a sosit o scrisoare de la adorabilul autor al *Fumului adormit*, în care îmi spunea, cu fraze curtenitoare și pline de bunătate, că : „în *Giroscop* — mă încurc în titlu (nici lui nu-i plăcea) — sînt cuvinte pline de intensă frumusețe". Ce perspicacitate a avut Miró, căci nebunia mea pentru cuvîntul frumos a atins paroxismul în anul centenarului lui D. Luis de Góngora cînd, în *Calcar și cîntec*, frumusețea formală a pus atîta stăpînire pe mine, încît aproape îmi împietrea sentimentul.

IV

Acum, la Castelar — la vreo treizeci de kilometri de Buenos Aires — și în casa unor foarte buni prieteni — familia Dujovne — caut reculegerea necesară pentru a termina — adevărat să fie? — această a doua carte a C r î n g u l u i p i e r d u t, de atîtea ori întreruptă.

Dar, între capitolul anterior și cel pe care-l voi începe acum, ce lungă paranteză, doi ani trecuți și plini din viața mea, după ce, slavă Domnului, am rupt cu acea pasivitate monotonă, cu acea ancorare involuntară, proprie celor mai sterile uscăciuni! Ce ploi, ce irigații binefăcătoare mi-au udat lăstarii, rădăcinile mele flămînde, făcîndu-mă să înverzesc din nou, să mă înalț iar ca un copac în stare să-și deschidă ramurile și frunzele ciripitului de păsările și vîntului?

Vouă, vă spun, plopi, casuarine, chiparoși, cedri și eucalipți din pădurile acestea, minune înghețată a pădurilor poloneze, dangăt nins al clopotelor din Cracovia, ecou păstoresc al fluierelor în văile românești, codri germani de mesteceni și pini, soare ce bate în aurul stelelor Kremlinului, privire înaltă și limpede pornind din inima împăcată a omului curat al acestor popoare.

Vouă, trandafiri de toamnă, Zinnias[1] *strălucitoare de hîrtie, dalii rotunde ca niște scuturi, iasomii de zăpadă măruntă, vouă vă destăinui secretele florilor din China, vă povestesc despre pielea fetelor ei, mai suavă și mai gingașă*

[1] Plante decorative, originare din Mexic.

decît aceea a tuturor petalelor voastre; despre pînzele întinse ale joncelor sale, fluturi enormi pe panglicile de mătase ale rîurilor. Am călătorit, am văzut chipuri diferite, ceruri şi peisaje deosebite. Hărţi îndepărtate au întins în faţa privirii mele culorile lor necunoscute. Şi acum, la atîtea mii de kilometri, sîngele îmi trece prin inimă plin de milioane de ochi, de milioane de glasuri, de milioane de mîini frăţeşti, care mi-l strîng şi mi-l încălzesc dîndu-i un nou ritm, scăldîndu-l anticipat în cuvintele care vor continua să pună în mişcare văzduhul evocat al acestui C r î n g p i e r d u t al meu.

Trecea timpul şi „adenopatia hilară cu infiltraţie în lobul superior al plămînului drept" se ameliora. Atît de mult, că niciodată nu mă simţisem mai puternic. Acum nu mă mai odihneam toată ziua. Numai după mese mă culcam o oră, căutînd să-mi alung somnul cu lectura vreunei cărţi. În orice caz, ieşeam puţin, reducînd acele obositoare plimbări din primii ani la Madrid la scurte raite pe cîmpiile din preajma cartierului meu, la Retiro şi la Moncloa, sau la vizitele făcute puţinilor prieteni pe care-i aveam. Printre aceştia era şi Luis Alberti, fiul mătuşei Lola, prima mea maestră de pictură, şi frate cu José Ignacio, traducătorul anarhizant şi republican, prietenul anilor de boemă ai lui Baroja [1].

Luis era un om afectuos, destul de solitar, care locuia acum la Madrid, însoţind pe cele trei frumuseţi granadine, surorile lui — Dolores, María şi Gloria — care suportau alături de el un celibat retras şi morocănos. Deosebit de atent faţă de mine, Luis mă primea în biroul său de la „Casa Calpe", editura la care lucra. Lui îi datorez îmbogăţirea culturii mele literare, căci, generos totdeauna, în rare dimineţi mă întorceam acasă fără un morman de cărţi sub braţ. „Colecţia Universală", cu coperţi gălbui, ne-a iniţiat pe toţi în cunoaşterea marilor autori ruşi, foarte puţin cunoscuţi înainte de a-i fi publicat Calpe.

Gogol, Goncearov, Korolenko, Dostoievski, Cehov, Andreev... mi-au tulburat zilele şi nopţile. Un roman, din

[1] *Pío Baroja* (1872—1956), celebru romancier spaniol, reprezentant al generaţiei de la 1898.

toate, a impresionat profund tinerimea intelectuală spaniolă, peste care suflau puternice vijelii de anarhism : *Saşa Iegulov*, de Andreev, autor care murise în anii aceia în Finlanda, departe de revoluţia lui Lenin, pe care n-a reuşit s-o înţeleagă. Eu făceam parte dintre tinerii aceştia cărora tinereţea eroică şi aventuroasă a lui Saşa le-a alungat somnul. *Posedaţii* lui Dostoievski mi-au trezit atunci mai mult nedumerirea decît admiraţia. Toată lumea aceea de ţicniţi, care se purtau atît de firesc şi pentru care anormalul apărea ca lucrul cel mai natural, m-a lăsat perplex şi pe gînduri. După această lectură am început să-mi dau seama că Spania, mai ales în satele ei, şi mai cu seamă în cele din sud, era plină de o specie similară de posedaţi, căreia îi aparţineau nu puţine exemplare din propria mea familie.

De la sminteala ciudată a personajelor dostoievskiene am trecut la captivanta melancolie şi la graţia acelora din Cehov. Reciteam cu sora mea Pepita, pînă ne podidea plînsul, istorioarele cu sărmanii săi vizitii, ţărani, modeşti funcţionari şi profesori...

Primul lucru din Gorki pe care l-am cunoscut a fost *Malva*, o povestire minunată, al cărei strigăt final — „Cine mi-a luat cuţitul ?" — l-am băgat, nu ştiu pe ce căi ciudate, într-un cîntec din *Marinarul pe uscat*. Poate că totuşi noi spaniolii nu ne-am mărturisit cît datorăm acelei surprinzătoare revelaţii care s-a produs în faţa noastră cînd s-a ridicat cortina nuvelisticii ruse apărută în anii aceia.

Eu aveam atunci buzunările goale. De-abia dacă aveam bani de tramvai. Boala mea era scumpă : doctorii, injecţii, radiografii, odihnă la munte. Nu-mi venea să cer bani de acasă. Aşa că puţine cărţi puteam cumpăra. Unchiului Luis deci, care mi le dăruia cînd îl vizitam, îi datorez o bună parte din lecturile mele juvenile, în care la loc de frunte stăteau autorii ruşi dinainte de Revoluţie.

Unchiul Luis era adorabil şi pe deasupra plin şi de mici „posedări". Pe timpul cînd îmi dăruia cărţi, era mai singur ca oricînd. Tocmai rupsese cu amanta pe care-o avea. Se îngrăşa peste măsură. De mai multe ori o avertizase : „Dacă ai să ajungi la optzeci de chile, te las". Într-o după-amiază a cîntărit-o la unul din cîntarele din staţiile de

metro. Acul, fără să ascundă nimic, a arătat ceva mai mult de optzeci. Şi chiar acolo, pe peron, i-a dat papucii. N-a mai văzut-o niciodată.

Pe Gil Cala şi pe Celestino Espinosa, prietenii din primii mei ani madrileni, nu-i mai vedeam. Gil Cala lucra nu ştiu pe unde, cred că la Sevilla, iar Espinosa îşi făcea stagiul militar în Africa. În schimb, pe Vázquez Díaz îl vizitam mai des ca oricînd. Mereu foarte amuzant, repetîndu-şi poveştile din Paris, bîrfind pictorii... şi pe toată lumea! Cît de mult semănam cu el! Ce haz avea! Şi acum rîd cînd mi-l amintesc.

Dar o nouă prietenie intrase de cîtva timp în viaţa mea, o prietenie care s-ar fi putut numi la început rulantă, pentru că ne întîlneam totdeauna pe platforma tramvaiului 3, în drum spre Poarta Soarelui.

Noul prieten se numea Vicente Aleixandre[1] şi locuia, ca şi mine, în cartierul Salamanca. Nu la Ateneu, la expoziţia mea de pictură, cum crede azi Vicente, ne-am văzut pentru prima oară. A fost cu mult mai înainte. În ce loc să fi fost? Nu-mi amintesc. Poate că l-am cunoscut la Juan Chabás, la Dámaso Alonso sau la nişte veri ai lui Vicente, care locuiau în aceeaşi casă cu noi, la al doilea etaj. Multe amintiri, cuprinse în aceste memorii, păstrez despre poetul care, începînd cu *Mediul*, cartea sa de debut, avea să se afirme ca unul dintre cei dintîi din generaţia noastră, acea generaţie pe care războiul civil avea s-o sfarme violent, împrăştiind-o, ajungînd chiar să ucidă unul din glasurile ei cele mai geniale. Păstrez multe amintiri, dar mai presus de toate îmi va răsări totdeauna în minte figura unui Aleixandre, înalt, subţire, blond — deşi fără acea faţă trandafirie pe care i-a dat-o după ce s-a îmbolnăvit aerul de munte de la Miraflores — sprijinit pe platforma tramvaiului de noapte ce-l ducea spre o lojă de la Regal, elegantul teatru în care eu reuşeam să intru doar din cînd în cînd, ca invitat al frumoasei italience Consuelo Flores, şi ea locatara unuia din apartamentele casei noastre.

Cum îngrijirea sănătăţii devenise pentru mine o obişnuinţă comodă, de cum venea căldura puneam familiei mele problema plecării la munte, ca să fug de vară şi de

[1] *Vicente Aleixandre* (1898), însemnat poet al generaţiei de la '27.

văpaia ei, atît de dăunătoare — accentuam eu — pentru plămînul meu încă incomplet calcificat. Şi mă duceam la munte, alternînd odihna şi obsedantele luări ale temperaturii — spărgeam o sumedenie de termometre pe an — cu îndrăgostiri mai mult sau mai puţin durabile şi, mai ales, cu elaborarea unei noi cărţi de poeme, căreia îi dădeam formă şi pentru care şi găsisem titlul : *Pămînt şi mare.*

Iniţiat de curînd de Dámaso Alonso în opera lui Gil Vicente şi în *„Cancionierul muzical al secolelor al XV-lea şi al XVI-lea"*, de Barbieri [1], am scris între pinii de la San Rafael primul meu cîntec de factură tradiţională : *Căprioara albă,* în care urmam îndeaproape ritmul melodic al unuia din cele mai scurte şi mai misterioase dintre cîntecele anonime din cancionier şi care începe aşa : „În Avila, ochii mei..."

După cum dădea de înţeles şi numele, *Pămînt şi mare* avea două părţi. Prima grupa poemele inspirate direct de ţinutul muntos al Guadarramei, alături de altele cu tematică diversă, iar a doua — pe care o intitulam *Marinarul pe uscat* — poemele pe care mi le inspira dorul de marea Cádizului, de lagunele sale, de vapoarele şi salinele ei.

Lui Dámaso, care avea obiceiul să mă viziteze, i le aduceam la cunoştinţă, primind uneori aprobarea sa entuziastă. În timpul acela mă ţineam departe de orice amestec sau dezordine ultraistă, căutînd o simplitate extremă, o linie melodică limpede, precisă, ceva din ceea ce Federico García Lorca realizase din plin în a sa *Mică baladă a celor trei rîuri.* Dar noua mea lirică nu se alimenta numai din cîntece. Se adăpa şi din Garcilaso şi din Pedro Espinosa [2]. (Góngora va veni după aceea). Mă atrăgeau în egală măsură sonetele şi terţinele, dar nu şi octavele regale, minunate la poetul din Toledo ca şi la cel din Antequera, dar prea închise, prea lente şi plicticoase pentru nerăbdarea şi intenţiile mele de atunci. Ultraiştilor, care simulau o reacţiune violentă, cu arma în mînă aproape, împotriva

---

[1] *Francisco Asenjo Barbieri* (1823—1894), compozitor de operc, dirijor, bun cunoscător al istoriei muzicii europene. *Cancionierul* său este pînă astăzi izvorul principal pentru studierea muzicii vechi spaniole.

[2] *Pedro de Espinosa* (1578—1650), poet liric, baroc, de o fină sensibilitate şi bogăţie metaforică, deşi adversar al culteranismului gongoric.

formelor clasice şi romantice, a scrie un sonet li s-ar fi părut ceva mai rău ca o crimă. Eu însă, poet în definitiv mai tînăr, liber şi, pe deasupra, şi necunoscut, asta am făcut. Am scris un sonet în vers alexandrin — „Lui Juan Antonio Espinosa, căpitan de vas" — cu un moto din Baudelaire. Acest Juan Antonio, romancier acum, frate cu Celestino, nu cred să fi fost atunci căpitan, şi cu atît mai puţin de vas, dar îl admiram mult, nu numai pentru că-l ştiam navigînd cu nu ştiu ce flotilă pescărească în golful Biscaia. M-am apucat de asemenea de aventura de a cizela cîteva terţine — *Visul Marinarului* — în care concentram toate dorinţele mele de călătorie, toată melancolia mea crescîndă de copil al mării, ancorat la ţărm. Am inclus în carte ambele poeme, punîndu-l pe al doilea ca prolog în aranjamentul definitiv.

Eram oare un dezertor de la poezia numită pînă atunci de avangardă pentru că revenisem la cultivarea unor forme cunoscute? Nu. Noua şi adevărata avangardă aveam să fim noi, poeţii pe punctul de-a apărea, toţi inediţi încă — în afară de Dámaso, Lorca şi Gerardo Diego — dar pe unii îi făcuse cunoscuţi revista pe care Juan Ramón Jiménez începuse s-o publice, *Indice*, paralel cu o editură cu acelaşi nume. Cealaltă primă avangardă, cea ultraistă, era în retragere. Morţii, eroici dacă vreţi, pe care-i lăsa pe cîmpul de luptă, erau destui; cei salvaţi puţini. Deşi Juan Ramón, într-un moment de dreaptă supărare pe mine, m-a calificat apoi de -ist, adică m-a acuzat de a fi cultivat ismele în vogă, ţin să arăt aici oroarea mea de clasificări şi, dimpotrivă, dragostea de independenţa cea mai absolută, de varietate, de permanenta aventură prin codri şi mări neexplorate. Că m-am frecat de isme, că uneori m-am molipsit de ele pînă la a părea prins deodată în ochiurile lor, era inevitabil şi firesc. Ismele se infiltrau pretutindeni, se succedau în talazuri subite, ca nişte cutremure seismice şi era mai mult decît greu să rămîi cu totul nevătămat în neîncetatul lor flux şi reflux. Dar în definitiv, acum, după atîta vreme, mă pot întreba: cărui ism anume aparţine azi opera mea sau aceea a tuturor poeţilor spanioli din generaţia mea? Cred că pot afirma că nici unuia, că poezia noastră, în momentele sale cele mai elevate, a fost mai

presus de mode, că rareori şi-a pierdut timpul cu distracţii sterile, constituind astfel adevărata avangardă a unei mişcări lirice care, în Spania, în ciuda celor mai triste necazuri — şi nu mi se pare exagerat nici lipsit de modestie s-o spun —, continuă într-un anumit mod să fie în frunte.

Pînă şi Gregorio Prieto, care chiar şi atunci mă stima mult mai mult ca poet decît ca pictor, a venit să mă vadă în vara aceea la San Rafael. Prestigiul lui creştea necontenit. Cîştigase cred şi o medalie la Salonul Naţional, pentru un tablou cu un titlu foarte lung şi literar: *Soledad, Encarnación şi Asunción culegînd mere.*

Cînd m-am întors de la munte, toamna tîrziu, mi-a propus să-mi facă un portret. I-am pozat la el acasă, în nu ştiu ce stradă boierească madrilenă. De curînd, Prieto mi-a trimis la Buenos Aires o fotografie după acel tablou. Sînt pictat bust, îmbrăcat încă în doliu după tatăl meu, cu gîtul alb şi subţire, fără cravată, slab, cu profilul de o expresie concentrată, înălţat, şi cu o carte deschisă între degete. Lucrare foarte juvenilă, care pare că rezistă de-a lungul anilor şi păstrează încă destul farmec şi simpatie. Ca să-şi arate lucrarea unui scriitor cunoscut şi pentru a-l face totodată să cunoască unele din poemele mele, Prieto l-a invitat în atelierul său, într-o după-amiază, pe Enrique Díez-Canedo [1]. Nu-l văzusem niciodată. Îi cunoşteam numele, dar nu şi opera. Ştiam că era un foarte însemnat critic literar şi teatral în reviste şi ziare. Şi că făcea şi versuri. În momentul acela, dintre contemporanii mei spanioli mai mari îmi erau familiari Antonio Machado (mai mult decît Manuel, fratele său) şi Juan Ramón Jiménez. Din Gabriel Miró cunoşteam numai nişte povestiri scurte şi *Fumul adormit,* un roman desăvîrşit care, pentru că trata despre educaţia într-un colegiu iezuit, m-a atras şi m-a mişcat mult, făcîndu-mă să-mi amintesc zilele mele de şcolar la colegiul San Luis Gonzaga din Puerto. Din Azorín începusem să citesc *Clasici şi moderni.* Şi-mi plăcea. Din

---

1 *Enrique Díez-Canedo* (1879—1944), poet postmodernist spaniol, traducător al lui Verlaine şi Francis Jammes.

Unamuno, Barója, Valle-Inclán[1], Pérez de Ayala, D'Ors[2], Ortega y Gasset... Doamne sfinte! Eu eram aproape mai mult pictor și poet în stadiu de nebuloasă, care se omora pentru poezie și pe care-l prindeau zorile cu ochii însîngerați de nesomn din cauza ei. Romanul spaniol mă interesa puțin sau, mai bine zis, era în mine ceva care mă împiedica să-i ies în întîmpinare. Eseurile filozofice... De la distanță, fără să le cunosc, îmi produceau somnolență. Pe atunci îmi era uneori necesară această abrutizare, pentru a mă concentra numai asupra a ceea ce doream, a ceea ce eram pe punctul de a pretinde cu furie : să fiu considerat numai poet. Toate celelalte aveau să vină după aceea. Va fi destul timp pentru a umple golurile teribile ale ignoranței mele.

La început, Díez-Canedo m-a șocat cu vocea lui subțire de fată care suflă într-un fluier spart, cu manierele sale mătăsoase și cu micul său zîmbet imperceptibil strecurat printre dinții rari și galbeni. A lăudat portretul meu și nu și-a putut ascunde surpriza — lucru neplăcut, la care mă așteptam — cînd Gregorio Prieto m-a rugat să-mi citesc poemele.

— Credeam că sînteți numai pictor... îndrăzni să spună el, timid.

Era cît pe ce să-i trîntesc o grosolănie. Dar din fericire m-am stăpînit, înțelegînd cît de nedrept și de necinstit ar fi fost să trimit la dracu o persoană care nu cunoștea noua mea vocație și care se pregătea să mă asculte cu toată amabilitatea.

Mi-am scos manuscrisul nu fără să tremur un pic. Și pentru prima dată am citit unui personaj important cîteva din cîntecele și sonetele mele. Comentariul lui Canedo a fost bun, dar zgîrcit. I-au plăcut mai ales versurile mele marinărești. Ca și Juan Ramón și García Lorca, eram și

---

[1] *Ramón Maria del Valle-Inclán* (1866—1936), scriitor modernist, reprezentant al generației de la '98. Dintre lucrările sale amintim romanul *Tirano Banderas, Sonatas*, și noul tip de teatru — *esperpento* (un fel de farse) : *Divinas palabras, Luces de bohemia, Martes de Carnaval.*

[2] *Eugenio D'Ors* (1882—1954), filozof, istoric și critic de artă de faimă europeană, cunoscut îndeosebi prin studiile despre *Goya, Poussin y El Greco (1922) Tres horas en el Museo del Prado (Trei ore în muzeul Prado)* (1923).

eu andaluz. Şi lucrul acesta era vizibil şi dădea un aspect specific poeziei mele în faşă.

Puţinele sale cuvinte nu mi-au displăcut. Spusese destul pentru un critic ilustru, ştiut fiind cîtă grijă au aceştia ca să nu-şi asume riscul grav de a se înşela. Curînd după aceea am ştiut de la Gregorio Prieto că Díez-Canedo îşi sporise elogiile, ceea ce m-a umplut de un nou elan şi de entuziasm.

Lunile treceau. Altă iarnă, cu griji mai mici, dar petrecută în retragere voluntară, rareori întreruptă, în „gheţăria" mea. *Pămînt şi mare*[1], intensa mea preocupare, creştea şi se întindea, fluturînd în vîntul imaginar al camerei mele flamura desfăşurată a micului meu marinar. Iubita abia întrezărită pe o terasă în îndepărtata mea copilărie la Puerto, se preschimbase în sirenă de grădină, în iubită care lucra în livezi şi grădini submarine. Am pavoazat catargele inconsecvente ale cînturilor mele cu steguleţe şi fanioane de culorile cele mai nestatornice. Cartea mea începea să fie o sărbătoare, o regată scînteietoare care se agita sub soarele sudului. Am făcut un *Triduo de zori de zi* — trei sonete — *Sfintei Fecioare din Carmen*, patroana surîzătoare a marinei, şi l-am dedicat mamei mele, care a fost foarte tulburată, închipuindu-şi că aceste oraţiuni lirice arătau o înviorare a indiferenţei mele religioase, deja vădită. M-am văzut pirat, furînd aurora boreală pe mări necunoscute. Am închipuit un taur albastru — cel din miturile clasice — pentru arcul perfect al golfului gaditan, pe ale cărui ţărmuri albe, într-o seară îndepărtată din copilăria mea, ieşisem să pieptăn coada cometei Halley. Am văzut, am visat sau am inventat şi alte multe lucruri mici, scoase toate din acel izvor de nostalgie, tot mai adînc, pe măsură ce mă îndepărtam de viaţa mea cea dintîi, spre interiorul ţării. Şi am obţinut un ansamblu de poeme de o mare varietate de „culori, parfumuri, muzică şi esenţe", fără să recurg la „cărăuşia comodă" a elementului popular, cum va semnala mai tîrziu Juan Ramón Jiménez, cînd a fost vorba să compare poezia mea cu aceea a lui García Lorca.

Totul era copt acum ca să-l cunosc pe Federico. Sunase, în sfîrşit, ceasul. S-a întîmplat într-o după-amiază de la

[1] Titlul iniţial al volumului *Marinar pe uscat.*

începutul toamnei. Şi tot Gregorio Prieto, lucru pe care l-a clarificat de curînd într-o scrisoare, mi l-a prezentat.

Eram în grădina Căminului Studenţesc (pe înălţimile de la Hipodrom), unde pe timpul cursurilor García Lorca — avocat aspirant — îşi petrecea vremea de mai mulţi ani.

Cum era luna octombrie, poetul tocmai venise din Granada lui. Brun măsliniu, cu fruntea largă, pe care se zbătea o şuviţă de păr negru-albăstrui ; ochi strălucitori şi un zîmbet deschis, care se revărsa iute în hohot ; înfăţişare nu de ţigan, ci mai curînd de ţăran, acest om, distins şi necioplit totodată, pe care-l produce pămîntul andaluz. (Aşa l-am văzut atunci, şi aşa continui să-l văd, ori de cîte ori mă gîndesc la el.)

M-a primit cu bucurie, cu îmbrăţişări, cu rîsete şi manifestări exagerate de mirare. A afirmat că mă cunoaşte, şi încă bine, ca şi pe rudele mele granadine. Între altele, mi-a spus că vizitase, cu ani în urmă, expoziţia mea de la Ateneu ; că-i eram văr şi că voia să mă pună să-i fac un tablou în care pe el să-l înfăţişez adormit pe malurile unui pîrîu, iar sus, în vîrful unui măslin, să fie chipul Fecioarei cu următoarea legendă pe o panglică şerpuitoare : „Apariţia Sfintei Fecioare a Dragostei Frumoase poetului Federico García Lorca". Propunerea m-a măgulit, deşi l-am avertizat că va fi ultimul tablou pe care-l voi picta, întrucît mă lăsasem de mult de pictură şi nu mă mai interesa decît să fiu poet — lămurire căreia atunci abia dacă i-a dat atenţie.

În seara aceea m-a invitat să cinez acolo, la Căminul Studenţesc, în tovărăşia altor prieteni ai săi, printre care se găseau Luis Buñuel, departe atunci de renumele lui universal de cineast, poetul malaghen José Moreno Villa şi un tînăr plăpînd, cu mustăcioară blondă, absurd şi vesel, care se numea Pepín Bello şi de care am prins o simpatie fulgerătoare. După cină ne-am întors în grădină, în acea frumoasă incintă străjuită de plopi negri, tăiată de vîna de apă a Canalului Mic, pe care o fură oleandrii şi o pradă iasomiile ce se revarsă în valuri lîngă pavilioanele studenţilor.

Nu-l auzisem niciodată recitînd pe Federico. Avea faima că o face foarte bine. Şi în obscuritatea aceea, luminată

de departe de ferestrele aprinse ale camerelor, m-am convins că așa era. García Lorca recita ultima lui romanță țigănească adusă de la Granada :

Verde pe care te vreau verde.....

Noapte neuitată a primei noastre întîlniri ! În întreg Federico era o magie, un duh, ceva irezistibil. Cum să-l mai uiți, după ce l-ai văzut sau l-ai ascultat o dată ? Era, într-adevăr, fascinant : cînd cînta, singur sau la pian, cînd recita, cînd făcea glume și chiar cînd spunea nerozii. Dobîndise de pe atunci un mare prestigiu, poeziile sale, spusele lui, miile de mici anecdote granadine despre el — unele adevărate, inventate altele — se repetau în toate adunările literare de cafenea și în toate cercurile studențești. Lucrările sale fundamentale din anii aceia continuau să rămînă inedite. Pînă atunci publicase numai două cărți : una, abia cunoscută — *Impresii și peisaje* (1918) — dedicată profesorului său de muzică, și alta — *Carte de poeme* (1921) — bine primită de critică și cu care eu mă și desfătasem în munții Guadarramei. Federico vorbea puțin despre ele, deși l-am auzit de cîteva ori recitînd cîntece din cea de-a doua.

Ceea ce îl arunca atunci pe poet în cele patru vînturi erau romanțele sale țigănești, alternate cu mici cîntece sprintene sau cu acelea pe care le-a adunat sub titlul de *Poemul cîntecului țigănesc*. Printre prieteni se mai comentau de asemenea două opere dramatice : *Teatru de păpuși* și *Mariana Pineda*. Mai tîrziu le-am ascultat pe amîndouă. Dar din acea primă seară a prieteniei noastre îmi voi aminti totdeauna *Romanța somnambulă*, misteriosul ei dramatism, care înfiora și mai mult în penumbra grădinii Căminului Studențesc, cu murmur de plopi.

— La revedere, vere, îmi spuse Federico, cînd am rămas noi doi, după ce trecuse de douăsprezece.

Începea să plouă. O strălucire bruscă prevestea apropierea furtunii. Și deși am ajuns acasă ud leoarcă, m-am simțit fericit, știind că o filă a vieții mele fusese însemnată cu o dată de nesters. După cîteva zile i-am înmînat lui García Lorca tabloul cerut și încă ceva : un sonet pe care i-l dedicasem. (Pe celelalte două, pe care le-am inclus și

în *Marinarul pe uscat,* le-am scris în același an, ceva mai tîrziu.) Mi-a lăudat pictura cu cele mai hiperbolice cuvinte și gesturi. A atîrnat-o imediat la capul patului său, promițîndu-mi s-o pună în același loc în vila sa de la țară, de la Fuente Vaqueros, unde am fost invitat chiar în aceeași clipă să-mi petrec vara, pentru ca să mă conving. Cît despre sonet... I-a plăcut și m-a pus să-l repet prietenilor care-i năvăleau mereu în cameră. Am profitat de ocazie ca să-i recit cîteva poezii. Le-a ascultat cu atenție. Iar la despărțire, în grădină, îmi amintesc că mi-a spus : „Tu ai două lucruri bune pentru a fi poet : o memorie grozavă și faptul că ești andaluz. Dar să nu te lași de pictură."

Cu toate acestea, m-am întors acasă vesel.

Cum sosise luna octombrie și începeau cursurile, a apărut într-o zi la Cămin un tînăr slab, cu capul fin și frumos, cu ten bronzat și cu un puternic accent catalan. Într-una din rarele vizite pe care i le-am făcut în toamna aceea, Federico mi l-a prezentat :

— Acesta este Salvador Dalí care vine, cum spune el, să studieze la Madrid profesiunea de pictor.

(Dalí ! Toți îl cunoșteau, în afară de mine, deși eram informat despre talentul său de Daniel Vázquez Díaz precum și de unele reproduceri ale tablourilor sale, apărute în *Lut.)*

— Profesiunea de pictor ! Să fie cu putință ? întrebai eu, uimit.

— Da, răspunse Federico serios. Profesiunea de pictor. La Academia Regală San Fernando. Îi mai trebuie doi ani — așa cred că a spus — ca s-o termine.

Ceea ce părea mai degrabă o glumă a lui Lorca era adevărat. Tatăl lui Dalí, un notar de treabă din Figueras, dorea ca fiul să facă lucrurile pe îndelete. Pictura era o profesiune, ca și aceea de notar pe care o avea el, și trebuia să dea examene timp de patru, cinci ani, ca să obțină titlul. Și nu era nimic mai nimerit decît să-l primească de la o autoritate atît de competentă ca Academia din Madrid. În fond, poate că avea dreptate. (După cum se poate ca academismul afectat, mort, al actualului Dalí să se tragă tot de atunci. Dar despre aceasta se va vorbi mai departe. în al treilea sau al patrulea volum al memoriilor mele.)

Salvador Dalí mi s-a părut atunci foarte timid și zgîrcit la vorbă. Mi s-a spus că lucra toată ziua, uitînd uneori să mănînce sau ducîndu-se la masă după închiderea cantinei Căminului. Cînd i-am vizitat odaia, o chilie simplă ca și aceea a lui Federico, aproape că n-am putut intra, căci nu știam unde să calc, toată podeaua fiind acoperită cu desene. Dalí avea o vocație formidabilă și pe vremea aceea, în ciuda celor numai douăzeci și unu de ani ai săi, era un desenator uluitor. Desena cum voia, după natură sau din imaginație: o linie clasică, pură, o caligrafie perfectă care, deși amintea pe Picasso din etapa sa elenistică, nu era mai puțin admirabilă; sau linii încîlcite ca niște aluniță păroase, ștersături și împroșcături de cerneală, ușor acuarelate, care anunțau cu vigoare pe marele Dalí suprarealist din primii săi ani la Paris.

Cu o anumită seriozitate foarte catalană, dar în care se ascundea un umor fin netrădat de nici o trăsătură a feței, Dalí explica totdeauna ce se petrece în fiecare din desenele lui, demonstrîndu-și aici inegalabilul său talent literar.

— Aici e bestia, vomitînd. (Era vorba de un cîine, care părea mai curînd un ghemotoc de cîlți.) Ăștia-s doi din garda civilă care fac dragoste, cu mustățile lor și cu toate cele... (Efectiv, două smocuri de păr cu tricornuri se vedeau îmbrățișate pe ceva care sugera un pat.) Acesta este un putrezit, care stă la cafenea. (Desenul era o simplă linie verticală, cu o mustăcioară fină sus, tăiată de o linie orizontală, care indica masa.) Și aici, din nou bestia, tot vomitînd....

Putreziții lui Dalí aminteau uneori figura schematică a lui Pepín Bello, acel simpatic și amuzant locatar al Căminului, pe care mi-l prezentase Federico. Cred chiar că erau o invenție a lui Pepín, de care Dalí se folosea cu mult haz. Putrezitul, cum nu e greu de dedus din numele său, rezuma tot ce era perimat, tot ceea ce se înfățișa mort și anacronic în multe lucruri și ființe.

Dalí îi vîna pe putreziți repede și ușor, desenîndu-i în diferite feluri. Cu fulare, înecați de tuse, singuratici pe băncile aleilor. Cu baston, eleganți, cu floare la butonieră, însoțiți de bestie. Era putrezitul academic și acel care era putrezit fără să pară. Erau de toate genurile: masculini,

feminini, neutri și epiceni. Și de toate vîrstele. Termenul a ajuns să se aplice oriunde: în literatură, pictură, modă, case, obiectele cele mai variate, de îndată ce miroseau a putred, de îndată ce stînjeneau și împiedicau înaintarea fermă a epocii noastre.

Azorín, de exemplu, era pe atunci pentru noi — lucru greșit — un putrezit. Să nu mai vorbim de un Ricardo León [1], de un Emilio Carrere [2], sau de pictori ca Benedito, Eugenio Hermoso, Sotomayor... Și M. S. Alfons al XIII-lea era un mare putrezit. Și Papa. Și mulți dintre conferențiarii francezi care treceau pe la Cămin. Și încă multe ființe și lucruri de care nu-mi mai amintesc acum. Plăcute și vesele erau zilele acelea, dar fecunde în muncă, pline de lucrări care aveau să dea lumină în anii ce urmau!

O altă născocire a lui Pepín Bello a fost coșcogea hoitul, care se împletea uneori cu putrezitul, dar cu nuanțe diferite, văzute cu cea mai mare acuitate de către același Pepín Bello, totdeauna plin de duh și de imaginație, risipite din belșug asupra întregului grup de căminiști, din care făcea parte și Luis Buñuel, cel ce a știut, cîțiva ani mai tîrziu, să folosească împreună cu Dalí, în *Ciinele andaluz* (cel mai extraordinar film pe care l-a lăsat suprarealismul), multe din ideile acestuia amuzante și chiar geniale. Despre marea mea prietenie cu Pepín Bello și despre alte nostimade ale lui, pline de prospețime și poezie, voi vorbi mai tîrziu

Acum vreau să vorbesc de două persoane care m-au ajutat mult în greul și durerosul meu drum poetic: una se numește José María Chacón y Calvo [3], scriitor și diplomat cuban, iar cealaltă Claudio de la Torre [4], din insulele Canare, scriitor și el. Pe José María cred că l-am cunoscut prin Federico, iar pe Claudio prin Juan Chabás.

José María era un om bun, cu un fel de moliciune de fruct tropical, mare amator de zăpezile din munți, și care

---

[1] *Ricardo León* (1877—1943), poet și romancier mistic spaniol.

[2] *Emilio Carrere* (1880—1947), poet al boemei decadente a Madridului, traducător și imitator al lui Verlaine.

[3] Critic și istoric literar cuban, autorul sintezei *Origenes de la poesia en Cuba* (Originile poeziei în Cuba).

[4] *Claudio de la Torre* (1902), poet, romancier și dramaturg cu un dezvoltat simț al umorului și o fină sensibilitate.

schia cea mai mare parte a iernii. Pînă atunci publicase o singură carte : *Fratele mai mic* și îngrijea, cred, în Spania, o ediție a operelor complete ale lui Martí [1], delicatul poet apostol al libertății patriei sale. A fost prietenul cel mai entuziast al cîntecelor mele marinărești și al primelor mele terține. Ori de cîte ori voiam să-mi întrerup odihna, mă invita să cinez în casa sa de pe strada Pardiñas. Și acolo mă punea să-i repet versurile mele, numai lui sau și invitaților săi, care erau uneori mulți. Într-o seară mă prezentă unui domn masiv și prozopopeic, cu o căpățînă enormă, cu sprîncenele pieptănate, cu pîntecele rotund, jachetă neagră și pantaloni cu dungi. Numele său : Eugenio D'Ors, „Xenius", filozoful catalan, autor al lucrărilor *Glosar* și *Lucrul bine spus*, operă spirituală, pe care o terminasem de citit de cîteva zile.

După desert și cafea, José María, mereu doritor ca cineva să mă asculte, m-a rugat să-i recit lui D'Ors cîteva din cîntecele mele, pe care le știam pe dinafară și pe care în epoca aceea de pasiune și entuziasm le recitam cu plăcere la cea mai mică aluzie. Eugenio D'Ors m-a ascultat atent, cu ochii ascunși după sprîncenele stufoase și cu un zîmbet amabil pe buzele cărnoase. A lăsat apoi să cadă un singur comentar, încet, aproape ca un murmur, cînd am terminat recitarea :

— Îți vine să faci versuri *à la manière* de...

Mai întîi nu l-am priceput, dar după cîteva clipe mi-am dat seama de importanța elogiului său. Dovadă că și acum, la cincizeci și cinci de ani, nu l-am uitat.

Nu l-am dat uitării nici pe Claudio de la Torre, care ocupă încă în inima mea, în ciuda anilor tulburi care au urmat războiului civil, locul pe care și l-a cîștigat atunci. Cîtă afecțiune liniștită, cît firesc interes pentru poemele mele, chiar din seara primei noastre întîlniri, în nu-mi mai amintesc ce hotel de pe Gran Vía, unde locuia ! Ce prieten bun al zilelor atît de complicate ale începuturilor mele literare ! Admiram în Claudio, poate că în virtutea legii contrastelor, eleganța sa foarte îngrijită, tonul măsurat,

[1] *José Martí* (1853—1895), personalitate, proeminentă a vieții politice și a literaturii cubane din secolul trecut. Pentru activitatea sa socială în slujba cuceririi independenței a fost supranumit *„el Apostol"* — Învățătorul. Ca poet, este socotit un precursor al modernismului.

politețea sa fără cusur, metalul gingaș al vocii sale, susținut de grația accentului din Canare, atît de plăcut pentru auzul meu andaluz. Îl admiram fără îndoială pentru toate acestea, dar și mai mult încă pentru că se născuse în niște insule al căror vechi nume — *Afortunadas* (Insulele Fericite) — mă făcuse să visez de pe cînd eram mic, lîngă marea mea de la Cádiz. Un alt sonet al meu — al doilea în versuri alexandrine — i l-am dedicat lui Claudio la cîteva săptămîni după ce l-am cunoscut. Era omagiul adus de marinarul de pe uscat noului prieten sosit de departe, cu prestigiul celui care trăiește pe țărmuri verzi, îmbrățișate de valurile oceanului.

Într-o seară, în camera lui de la hotel și după ce terminasem de citit o ultimă serie de cîntece, Claudio de la Torre mi-a spus :

— Pentru ce nu te prezinți la Premiul Național de Literatură pe anul acesta ? Juriul este foarte bun. Fac parte din el Antonio Machado cu Gabriel Miró, Menéndez Pidal [1], Arniches [2], Gabriel Maura [3] și Moreno Villa.

Am fost convins că prietenul meu Claudio de la Torre, atît de serios, atît de puțin glumeț, pe lîngă faptul că înnebunise, își mai și bătea joc de mine.

— Se prea poate să-ți dea premiul, adăogă el.

Am întîrziat cu răspunsul. Ce-mi propunea era nemaipomenit.

— Ce spui ?

— Să te prezinți, că se prea poate să-ți dea premiul, repetă el, fără umbră de batjocură.

Cu un an în urmă, premiul îi fusese atribuit lui, pentru un roman : *Viața domnului Alegre*, pe care eu nu-l cunoșteam încă. Claudio însă era numai scriitor. Destul de matur deja. Foarte serios. Foarte ordonat, foarte... În sfîrșit, foarte

---

1 *Ramón Menéndez Pidal* (1869), savant de renume mondial, director al Academiei, unul dintre părinții filologiei spaniole. Pe lîngă lucrări de lingvistică a scris și studii fundamentale de istorie și istorie literară, îndeosebi asupra evului mediu și Secolului de aur.

2 *Carlos Arniches* (1866—1943), dramaturg spaniol, în tradiția *entremeses*-urilor lui Cervantes. Farsele — *sainetes* — lui Arniches, care aleătuiesc, după propria-i caracterizare „o tragedie grotească", pline de grație, vioiciune și haz, păcătuiesc uneori prin vulgaritate.

3 *Gabriel Maura y Gamazo* (1879), jurisconsult, istoric și literat spaniol, membru al Academiei.

potrivit ca să merite o asemenea recompensă. Eu, în schimb... Cine eram ? De unde ieşeam ? Ce legătură aveam eu cu literatura ? Ce va crede un Antonio Machado despre bietele mele cîntece ? Şi un Menéndez Pidal ? Moreno Villa era singurul care ştia ceva despre mine, dar ca pictor...

— Cum de-ţi trece aşa ceva prin minte ? Nu cred în ruptul capului că vorbeşti serios, i-am spus eu lui Claudio, speriat.

— Se prea poate să ţi-l dea. Prezintă-te.

M-am sculat să plec.

— Ascultă-mă pe mine... insistă el, în uşa camerei.

I-am cerut atunci cîteva centime pentru tramvai. Mi-a dat cinci *pesetas*. (Cele ale premiului vor fi cinci mii.)

La cîteva zile de la această vizită la Claudio de la Torre, şi sunîndu-mi mereu în auz acel insistent „Se prea poate să-ţi dea premiul", fără să-mi iau rămas bun de la nimeni, am luat un tren care m-a dus spre sud, la Rute, un sătuc din munţii Cordobei, unde locuia sora mea María, după ce se căsătorise cu Ignacio Docavo, un notar simpatic, vioi, spiritual, deştept foc, puţin rudă cu noi. M-am dus să stau acolo cîtva timp, gîndindu-mă mereu la sănătatea mea, complet restabilită, dar căreia continuam să-i dau o atenţie ce începuse să devină o plăcută obişnuinţă, după atîţia ani de odihnă. Eram recunoscător plămînului meu drept, căci lui, în mare parte, îi datoram părăsirea primei mele vocaţii şi înaintarea sigură pe noul meu drum.

Era aproape noapte, cînd am ajuns la Rute cu sufletul încărcat de livezi de măslini, uimit de strania viziune a Lucenei, un oraş vechi înconjurat de nişte ziduri de ulcioare pîntecoase, de ulei; de Martos, cu stînca sa ascuţită; de albul orbitor al varului risipit peste satele ce se iveau ca nişte îngrămădiri de cărbune pe netedele pămînturi roşii sau în fundăturile munţilor plumburii. Tristă şi dramatică călătorie, pînă la apariţia subită a satului Rute, care s-a înălţat în sfîrşit în faţa ochilor mei sub sîngele întunecat al unui apus gata stins.

Sora mea m-a instalat la etajul de sus al casei. Cum sosisem obosit, am adormit deîndată. Dar mai înainte, după sănătosul meu obicei de atunci, am deschis larg balconul

noului meu dormitor, în care aveam să-mi mut pentru cîteva luni exagerata mea dorință de liniște și panica de a nu mă îmbolnăvi din nou. Zorile răcoroase m-au trezit, îmbujorîndu-mi ochii. Nu mai vedeam Guadarrama, nici cenușiul fin și aerian al peisajului urban madrilen. O uliță strîmtă în pantă, care ducea pe de o parte spre cîmpuri și pe de alta în munți, era tot ce puteam vedea acum din odaia mea de la Rute. Dar la acest etaj era din fericire o mică terasă. De aici puteai avea în schimb priveliștea unei părți din satul alb, urcat în pantă, străjuit în punctul cel mai înalt de tragicul Munte al Crucilor, precum și o vastă panoramă a pămînturilor galbene, stacojii, acoperite de măslini și vii.

Toată înfățișarea satului Rute respira ceva aspru, aproape sinistru. Unul din pereții camerei mele, cel de care-mi sprijineam capul cînd dormeam, era lipit de o celulă a închisorii. Visul a început să-mi fie străbătut de strigăte și glasuri. Mi-am pus pe masa de lucru manuscrisul *Pămînt și mare*, pregătindu-mă să-l copiez cu răbdare la mașină.

Aceasta a fost prima sarcină pe care mi-am impus-o a doua zi după sosirea mea. Cum era iarnă și ploua mult, m-am hotărît să nu cunosc satul și pe nimeni pînă nu se va îndrepta vremea.

Trecînd poemele pe curat, îmi veneau în minte altele, cu aceeași atmosferă marinărească și care-mi îmbogățeau cartea și o sporeau. Acel „Se prea poate să-ți dea premiul" al lui Claudio de la Torre m-a însoțit în tot timpul acestei munci, amestecîndu-se printre refrenele cîntecelor mele.

Într-una din seri, bătută furios de ploaie și de vînt, a ciocănit cineva la ușa de la stradă, după ce trecuse de ora zece. Am auzit cum cumnatul meu se apleca peste balcon, mirat, fără îndoială. Prin balconul meu, deschis ca totdeauna, a urcat pînă la mine acest dialog ciudat :

— Cine bate la ora asta ?

— Catîrgiul...

— Cum ?

— Da, don Ignacio, Andrés... catîrgiul doñei Colo.

— Dar bine, Andrés... cum de-ți trece prin cap...

— Apoi uite că stăpîna mea, doña Colo, zice că dacă don Rafaelito ar vrea să vină la ea...

— La ea ? Dar plouă şi e foarte tîrziu !

— ...la ea, ca să ia ceaiul...

— Ceaiul ? Spune-i doñei Colo că don Rafaelito trebuie să fi adormit...

— Aşa spune stăpîna mea, don Ignacio... Să ia ceaiul.

— Spune-i... repetă cumnatul meu, cu un ton mai răstit, semn neîndoios că-l va trimite la plimbare pe catîrgiul doñei Colo.

În acest moment, şi gîndindu-mă că în seara aceea avea să se petreacă ceva deosebit şi nostim, am intervenit de la balconul meu :

— Spune-i, Andrés, stăpînei tale, că vin...

— Cum asta ? îmi strigă cumnatul, surprins că mă aude. Nu dormi ?

— Nu ! Spune-i, Andrés, doñei Colo că vin... Cobor numaidecît.

M-am îmbrăcat din nou, într-un minut. La uşă mă aştepta catîrgiul cu o enormă umbrelă roşie. Pe uliţă cobora un adevărat rîu. Am pornit la drum, tăcuţi. Vîntul ce venea dinspre munte ne lovea în faţă. Cum mergeam încet, apa se învolbura în saboţii lui Andrés. Din întuneric ieşi cineva, bălăbănindu-se.

— Bună seara, Andrés şi la toată lumea...

— Bună seara, Lino...

Ne-am urmat drumul, în tăcere.

— Lino ?

— Cel cu pîrţul.

— Cum ai spus, Andrés ? am cutezat să-l întreb.

— Cel cu pîrţul, repetă serios catîrgiul. Îl cunoaşte tot Rute.

N-am putut cerceta mai mult, căci poarta doñei Colo era deja în faţa noastră, întredeschisă, aşteptîndu-ne.

— Poftim, poftim, don Rafaelito... Ce onoare ! Credeam că n-o să veniţi...

Întinzîndu-mi mîna, se ridica în mijlocul coridorului însăşi doña Colo, doña Clotilde, o doamnă solidă îmbrăcată toată în negru, cu o panglică tot neagră, care-i susţinea guşa imensă.

— Pe aici, don Rafaelito...

Am intrat într-o sufragerie drăguţă, împodobită cu dantele, cu geamuri verzi la bufet şi cu lămîi palide care ieşeau

din cupe. Pe fața de masă rotundă, cești negre de lut smălțuit, o sticlă de rachiu și o fructieră mare plină cu struguri.

— Fetelor ! strigă doña Colo.

Își făcură apariția două fete, binișor trecute, cu garoafe roșii în păr, una cu un jerseu albastru, cealaltă cu unul galben.

— Fetele mele, Carmen și María, don Rafaelito...

Două mîini inerte, înghețate, căzură într-a mea, însoțite de o înclinare țeapănă din cap.

— Îmi pare bine, am șoptit, întretăiat.

— Luați loc, don Rafaelito... Hai, fetelor... ce faceți ?

Se hotărîră să stea jos. Nimeni nu se încumeta să vorbească.

— Bine, don Rafaelito... începu doña Colo. Știm că la Madriles lumea bună agrează ceaiul... Nu-i așa ?

— Da, doamnă, e adevărat...

— Doream tare mult să vă cunosc...

— Și eu, doamnă...

— Ce e de făcut ? le-am spus fetelor... Să-l invităm pe don Rafaelito la ceva care să-i placă.

— Sînteți prea amabilă, doña Clotilde !

— Doña Colo, don Rafaelito, așa cum îmi spune toată lumea...

— Doamnă !

— Apoi, a început ploaia... dar... cum spuneam... ce-i pasă de ploaie lui don Rafaelito, care trăiește la Madriles ?

— Nu-i nimic, doña Colo... Am venit cu multă plăcere.

Pauză.

— Cum doriți ceaiul ?

— Așa cum îl luați dumneavoastră...

— Nouă ne place cu rachiu de anason...

— Cum, doamnă ?

— Cu rachiu de anason... E foarte bun pentru rîgîială.

Nu-mi venea nimic în minte, dar...

— Și mie, doña Colo...

— E delicios... Poftiți sticla ici. Serviți-vă cît vreți.

Îmi turnă în ceașcă un șuvoi de rachiu. Apoi toate trei făcură la fel.

— Carmen, du-te după prăjituri... cu toate că noi îl preferăm cu struguri...

— Nu vă deranjaţi, domnişoară Carmen. Îl voi lua şi eu tot cu struguri.

— Spuneţi-i tu, vă rog, don Rafaelito...

— Bine, de-acum înainte...

— Cum vă spuneam... Cu struguri... Aştia-s din cei puşi la grindă... pentru iarnă... Ia priviţi cît sînt de frumoşi... Luaţi un ciorchine.

Am luat. Tăcere profundă. L-am ridicat puţin şi l-am cufundat încet în ceaşcă. Apoi l-am dus la gură şi am rupt cu dinţii prima boabă.

Toate trei, fiecare cu ciorchinele ei, mă priveau, nelinîştite.

— Aşa se face la Madrid, don Rafaelito ?

— Da, răspunsei eu calm doñei Colo. Aşa este elegant.

— Atunci, nu mai avem nimic de spus, fetelor. Dacă zice don Rafaelito...

Şi tustrele, la unison, şi-au băgat ciorchinii în ceai şi i-au dus apoi şiroind la gură.

— Cum vă plac fetele mele ? (Grrr !)

Doña Colo dăduse drumul primei rîgîieli.

— Foarte frumoase, ca nişte andaluze ce sînt.

— Din Rute, vă rog. María mea este într-adevăr frumoasă. Plinuţă la trup. Dacă aţi vedea-o ! Numai slăninuţă şi carne macră — grrr ! (a doua rîgîială a doñei Colo) — peste tot...

— Mămico ! protestară cele două fete, aprinzîndu-se la faţă.

— Dar vedeţi dumneavoastră, don Rafaelito, cum e viaţa. María face toate paralele. În schimb, e atît de proastă ! Pe cînd cealaltă... Ca să vedeţi, don Rafaelito... Cea slabă ! Închipuiţi-vă că a pescuit un logodnic bogat, cu care o să se mărite la sfîrşitul anului !

Carmen, biata slăbătură, a încercat să spună ceva, dar — grr, grr ! — două rîgîieli una după alta au împiedicat-o.

— Vedeţi, don Rafaelito ? Ce vă spuneam ! Rachiul de anason ! Nu, nu-i nimic mai bun pentru gaze ! O să vă mai dau un păhăruţ.

— Cum doriţi, doña Colo.

În acest moment, grr ! dădui, în sfîrşit, şi eu drumul unei rîgîieli.

— Lăsați, nu-mi mai dați. Cred că de acum nu mai e nevoie.

— Bravo, bravo, don Rafaelito ! Și dumneavoastră ! Cum vă simțiți ? Nu, anasonul din Rute e fără pereche ! Ce bine o să dormiți la noapte !

După ce s-a terminat ceaiul, în rîgîieli, în trăncăneala doñei Colo și tăcerea fetelor ei, am jucat cărți, „măgarul în picioare", un joc idiot și nevinovat, singurul joc de cărți pe care-l cunoșteam de pe cînd eram copil. Cum continua să plouă cu găleata și trecuse de douăsprezece, cerui doñei Colo permisiunea să mă retrag.

— Cum doriți, don Rafaelito... A fost o mare onoare...

În coridor am strîns mîna puternică a doñei Colo și pe cele înghețate ale fiicelor sale.

— Să nu vă rătăciți, don Rafaelito...

— N-aveți grijă, doña Colo...

Cum n-am vrut să mă întovărășească catîngiul, marea sa umbrelă roșie m-a apărat de ploaie pînă acasă.

Aceasta a fost prima mea ieșire la Rute. Fusese minunată. Demnă de un basm arabo-andaluz din *O mie și una de nopți.*

A doua zi, la ora prînzului, l-am distrat pe cumnatul meu, povestindu-i vizita, cu ison de rîgîieli, la doña Colo.

— Asta încă nu-i nimic, îmi spuse el. Pe aici este lume și mai nebună. Ăsta-i un sat de rachieri... Se trage prea mult la măsea. Ai să vezi.

— Ai auzit de Lino ? l-am întrebat apoi.

— Care Lino ? Cel cu pîrțul ?

— Da ! Cel cu pîrțul. Ne-am întîlnit aseară, cînd mă duceam cu Andrés.

— Nu ți-a spus povestea ?

— N-a avut timp. De altfel, cred că bietul Andrés nici nu s-ar fi priceput să mi-o spună. Mi s-a părut foarte greu de cap.

— E foarte nostimă.

M-am pregătit să ascult o nouă poveste arabă.

— Trebuie să știi, începu cumnatul meu, că deși avem aici un teatru, trupe vin de foarte puține ori. Acum cîțiva ani a venit una. Mare eveniment. S-a anunțat nu știu ce

piesă a lui Echegaray[1]. Cred că *Pata care purifică*. S-a dus tot satul s-o vadă. Era plin. Jos, în fotolii, cu primarul, judele, notarul — care nu eram eu atunci — şedeau familiile bogate, care-s numeroase pe aici. Sus, lume mai modestă: culegători de măsline, muncitori, ţărani din împrejurimi... Pe scenă, piesa se desfăşura normal, spre marea satisfacţie a publicului, care sublinia cu aplauze scenele sau replicile cele mai reuşite. Se apropia, în sfîrşit, apogeul dramei. Nu se auzea nici musca. Deodată, de la galerie, porni un zgomot. Ce era? Un enorm pîrţ, sonor. Actorii au încremenit. Primarul s-a sculat în picioare. Tot publicul din fotolii s-a întors, privind în sus.

— Cine-a fost? răcni primarul.

Tăcere.

— Să se scoale imediat cel care-a fost, repetă el, mai furios.

Nimeni nu cuteza să vorbească.

— Toată galeria la închisoare, pînă va mărturisi. Să urce sus jandarmii!

Atunci se auzi:

— Lino a fost! Lino! Lino! strigară cu toţii în cor.

L-au ridicat. Piesa, a cărei putere de emoţie pierise, a putut ajunge cu mare greu pînă la sfîrşit. Cînd, după cîteva zile, Lino a ieşit de la închisoare, tot satul i-a dat porecla pe care o are azi: cel cu pîrţul.

— Ce nenorocire! Vedeţi şi dumneavoastră, spune Lino, oricui vrea să ştie azi istoria adevărată a poreclei sale.

L-am cunoscut pe Lino în plină lumină a soarelui. Era un om hîtru, plin de viaţă, cu faţa strălucind de veselie. Ca atîţia andaluzi săraci, se hrănea cu aer. Cîştiga doar cîteva *pesetas* — foarte puţine — pe timpul culesului măslinelor. Le arunca îndată pe rachiu şi apoi... Trăia iar cu aer tot restul anului! Am reuşit să mă împrietenesc cu el. De cîte ori îl întîlneam, îi dădeam cîţiva reali, pentru care-mi mulţumea cu o snoavă, şi pe care se ducea să-i bea în prima cîrciumă ieşită în cale. Lino cel cu pîrţul! Ce s-o fi întîmplat cu el?

---

[1] *José Echegaray* (1832—1916), dramaturg postromantic spaniol, laureat al Premiului Nobel în 1904, împreună cu Gabriela Mistral.

Într-o seară am înțeles, deodată, că terminasem *Pământul și marea*. Nu mai aveam de adăogat nimic. Copia la mașină — trei exemplare — era perfectă. Părea aproape o carte tipărită. Timp de mai multe dimineți am ieșit cu ea pe cîmp. Acolo, sub măslini, sau pe o piatră de pe podul Rîndunelelor, mi-o citeam cu glas tare și nu mai găseam nimic de corectat. O gîndisem mult înainte. („Se prea poate să-ți dea premiul!") Ce să fac cu ea? Care editor din Madrid se va încumeta s-o publice? Poezia nu era o afacere. Pe atunci Juan Ramón Jiménez își edita singur operele. Abia în 500 de exemplare. De ce să nu urmez sfatul lui Claudio de la Torre? Trebuia să mă hotărăsc. Timpul trecea și expira termenul de admitere. Într-o după-amiază, după ce-mi terminasem odihna de prînz, am împachetat două copii, m-am dus la poștă și le-am trimis urgent la Madrid, pe adresa lui José María Chacón y Calvo. Într-o scrisoare separată, rugam pe scriitorul cuban să facă în așa fel ca una din ele să ajungă la Concursul Național de Literatură. La cîteva zile am avut răspunsul prietenului meu. sosise tîrziu, dar cîteva *pesetas* vrăjite date nu știu cărui funcționar de la minister au servit ca să se aranjeze totul

Liniștit, deși nu fără unele remușcări de ordin moral și estetic, pentru că mă lăsasem să cad în ispita de a mă prezenta — ca un poetastru oarecare — la un concurs oficial, nu m-am mai gîndit la îndrăzneala mea și m-am pregătit să încep o carte nouă. Aveam mai întîi nevoie de un titlu. Am avut încă de la început pretenția ca fiecare din operele mele să fie considerată ca o unitate, aproape ca un cerc închis, în care poemele, independente și libere în aparență, să alcătuiască un tot armonic, definit.

Pentru care să mă hotărăsc? Mă atrăgea și mă zguduia atmosfera din Rute, acel dramatic sat andaluz de la poalele Muntelui Crucilor, sat care, ca multe altele ascunse în munții aceștia, era saturat de teroare religioasă, năpădit de vechi superstiții populare, învolburat pe deasupra de o înfrînare a tuturor simțurilor, care izbucnesc adesea în crimele cele mai neobișnuite și mai tulburi; sat bogat, plin de sinucigași și de beți, de oameni nebuni care, după ce chemau duhurile, se duceau noaptea să caute comori prin munți; expediții diabolice care se sfîrșeau aproape totdeauna cu ciomăgeli, împușcături sau înjunghieri.

După ce am eliminat cîteva titluri, am crezut că l-am găsit, în sfîrşit, pe cel mai potrivit : *Calcaruri negre,* voind să condensez aici tot ce se ascundea întunecat, tragic şi misterios sub varul fierbinte din Rute.

Am început prima serie de poezii. Aici nu putea fi culoarea albastră a plajelor şi salinelor mele gaditane. Alta era şi muzica, cu ritmuri mai abrupte ; altele tonurile luminii ; alta vorbirea. Căci, cu tot soarele, vocea tăioasă, dură a umbrelor avea să se întindă ca o mantie de doliu peste tot ce scriam atunci. Din ceea ce vedeam, mi se povestea sau ghiceam, scoteam motivele versurilor, esenţa dramatică a noilor mele poeme ; unele cu aerul unor adevărate cîntece populare, făcute mai mult pentru ghitara rustică decît pentru cea cultă a culegerilor de poezii.

Locuia acolo, în cartierul din deal, o fată frumoasă, cunoscută în sat şi în împrejurimi sub numele de „deţinuta", pe care o puteai vedea numai la liturghia din zori, cu faţa acoperită de un văl şi totdeauna însoţită de cineva. Urcam în multe nopţi pînă pe strada ei şi mă plimbam în sus şi-n jos ore întregi, aşteptînd în zadar s-o ghicesc în dosul ferestrelor şi balcoanelor casei, niciodată deschise.

În legătură cu această tînără circulau cele mai ciudate şi chiar urîte poveşti, pe care le repeta tot satul, fiecare adăugînd ce avea mai rău în închipuirea sa. Atît mama, cît şi mătuşile care-o păzeau urau bărbaţii care visau la faţă şi o doreau pe faţă şi fără ruşine. Mi-a umplut şi mie visurile, şi purtam în mine un sentiment trist, o dragoste tăcută, o dorinţă chinuitoare de a-i smulge frumuseţea, biata ei tinereţe, din ghearele acelor negre umbre păzitoare care-o martirizau astfel, între patru pereţi.

Cînd se lumina de ziuă, la ora, încă întunecată în timpul iernii, cînd culegătorii de măsline se duceau cu foamea lor spre livezi, mă îndreptam în grabă spre biserică şi, ascuns după coloanele din tindă, mîngîindu-mă că o văd venind, zveltă şi sperioasă, cu capul mîndru acoperit de dantelele mantiei negre, nu însoţită ci arestată de două — şi uneori chiar patru — din mătuşile ei, ghemotoace înspăimîntătoare de priviri rotunde, neîncrezătoare.

După ce se termina liturghia, pe care o asculta cu faţa ascunsă în mîini, cu trupul totdeauna nemişcat şi în genunchi, o vedeam cum se pierdea iar, cu mersul curajos,

fără cel mai mic semn că s-ar ști privită, în lumina nelămurită a zorilor, pe drumul carcerei sale din cartierul din deal. N-am putut niciodată să-i întîlnesc ochii nici pe stradă, nici în biserică, în tot timpul cît am stat la Rute. Nici n-am aflat vreodată dacă îndărătul gratiilor și storurilor casei ochii ei au cutezat, în pustiul mut al nopții, să se îndrepte către ai mei. Am știut doar mai tîrziu că „deținuta" primelor mele cîntece din Rute, urmînd unei triste și foarte vechi tradiții din satul său, se sinucisese. Din ce cauză, n-am putut niciodată afla. Dar cu ceea ce știam despre ea și despre teribilele sale păzitoare, am putut totuși, după aproape douăzeci de ani, să urzesc fabula mea cu dragostea și babele, pe care am intitulat-o *Nebunia,* pentru toată oroarea fizică și morală care respiră din ea.

După *Deținuta* am scris și alte poezii : *Blestemata, Prizonierul,* această serie fiindu-mi sugerată de celula de închisoare pe care o aveam îndărătul unuia din pereții camerei mele. Se apropia primăvara și soarele călduț al dimineții mă făcea să ies în împrejurimi, să mă plimb pe drumul spre Loja, așezîndu-mă pe pietre, pe marginea semănăturilor și întorcîndu-mă totdeauna acasă cu vreun nou cîntec pentru *Calcaruri negre,* cartea care, deși de curînd începută, începea să-mi și solicite acea preocupare pentru desenul, pentru profilul strîns, care cu timpul a ajuns să fie una din cele mai clare caracteristici ale operei mele poetice. Din acele plimbări pe cîmp am adus *Unguroaica,* strofe dedicate unei drăguțe fete maghiare, care vagabonda cu familia sa într-o căruță verde, împodobită cu flori, păsări și oglinjoare ; am adus și niște laude, versuri ușoare care slăveau flora satului, oamenii și vîntul ce trecea printre măslinii acelei întregi geografii de munte.

Într-o seară cumnatul meu îmi zise :

— Trebuie să mă duc într-una din zilele astea la Iznájar. Dacă vrei să mă întovărășești...

Era vorba de un sat mai mic dar și mai extraordinar ca Rute, cocoțat pe munți, cu un castel maur — ca o măsea cariată — care își mai înălța încă puterea crenelată a turnurilor deasupra gurii unei prăpăstii.

În timpul urcușului, într-un mic automobil, care părea mai curînd un catîr, un alt notar care era cu noi îmi povesti :

— Iznájar este satul spiritiștilor. Don Ignacio știe.

— Spiritiști ?

— Spiritiști. Nu vă miraţi.

— Bine... Spiritiști... interveni cumnatul meu. Așa li se spune, dar...

— Ei cred că sînt...

— Ce sînt ei... dumneavoastră cunoașteţi poveștile astea.

— Sigur că le cunosc, după cum dumneavoastră, don Ignacio, le știţi pe ale dumneavoastră.

— Lume nebună și teribilă.

— Nebună, teribilă, tot ce vreţi, dar plină de atracţie și chiar de graţie. Lui don Rafael, care e poet, o să-i placă satul.

— Cine sînt acești spiritiști ? Cunoașteţi pe vreunul ? îl întrebai pe notar.

— Cunosc mai mulţi. Sînt și printre bogaţi, dar mai ales printre oamenii săraci de la cîmp, obsedaţi de gîndul de a găsi comori.

— Comori ? Da, da, murmură cu un surîs răutăcios cumnatul meu.

— Acesta e principalul motiv al ședinţelor : să caute comori, dar mai înainte să cerceteze locurile unde se găsesc.

— Și de asemenea...

— Bine, don Ignacio, știu ce se petrece de asemenea... !

— Ceea ce e principal.

— Desigur. Dar la toate acestea se adaugă un amestec de superstiţii ciudate, de reminiscenţe istorice, de lucruri vechi ce încă-s vii în memoria acestor oameni. Pe don Rafael îl vor interesa, ca și pe mine. Să știţi că eu sînt puţintel literat, deși modest... Don Ignacio rîde, dar... ce vrei ? M-am născut și am crescut în munţii aceștia.

Am înţeles că cumnatul meu vedea toate acelé lucruri într-un alt chip și că, în afară de aceasta, nu-i făcea nici o plăcere ceea ce avea de gînd să-mi povestească prietenul său notarul.

— Pe mine, Ignacio, îi spusei, m-a impresionat mult Rute. Este ceva sumbru și puternic în aceste ţinuturi muntoase. Doresc să cunosc tot ce se petrece.

— Ceea ce se petrece, don Rafael, este extraordinar, deși uneori e străbătut de lucruri neplăcute, cum sînt spiritiștii de la Iznájar. Aș putea să vă istorisesc multe povești

despre ei, dar nu vă voi spune decît una, şi pe scurt, ca să nu-l supăr pe cumnatul dumneavoastră. Cel mai bun titlu ar fi : „Mijlocul cel mai sigur de a găsi o comoară". În unele vineri, începu, în cele din urmă, bunul notar, spiriţiştii se adună, în mare taină, în vreo casă din sat, deşi în general o fac într-un loc — peşteră sau casă — pierdut în munţi. După ce s-au adunat, şi într-un întuneric total, cel mai însemnat dintre spiritişti, care are totodată faimă de vrăjitor, cheamă spiritele, întrebîndu-le care dintre cei adunaţi acolo va oferi în noaptea aceea lumînarea vrăjită, un fel de baghetă fermecată, care are darul să ghicească locul unde s-ar putea găsi comoara îngropată.

Marele spiritist face o lumînare magică, a cărei feştilă din mat de ied n-o poate stinge nici un vînt. După ce s-a aprins lumînarea, toţi sar şi strigă în jurul ei, pînă cînd marele spiritist, ridicînd-o în sus, dă semnalul de plecare. Apucîndu-se cu ambele mîini de brîu şi prinşi, în şir, de acela al şefului, hoinăresc muţi, lipsiţi parcă de voinţă, prin întunecimile mărginite de prăpăstii. Pot trece astfel cîteva ore. Dacă cineva ar rosti un singur cuvînt, ar trebui să se întrerupă ceremonia, pentru a o reîncepe în vinerea următoare. E o adevărată procesiune de somnambuli. În sfîrşit, acolo unde se termină lumînarea, unde cade, stinsă, ultima picătură de viaţă, acolo e comoara.

Notarul tăcu cîteva clipe ca să-şi aprindă o ţigară.

— Şi atunci ? îl întrebai, nerăbdător.

— Atunci, marele spiritist cheamă spiritele Fatimei şi Zoraidei, înălţînd o rugăciune către Fecioara Maria, pe care toţi o repetă cu evlavie în genunchi. Pe urmă, cu cuţitele, care nu lipsesc nici unuia, încep să scormonească pămîntul...

— Şi apoi ?

— Apoi, nu găsesc nimic, i-o tăie cumnatul meu.

— Ba da, spuse calm notarul.

— Dumneavoastră aţi văzut cumva vreo comoară ?

— Eu, nu. Dar amintiţi-vă, don Ignacio, că atunci cînd acel culegător de măsline a fost găsit spînzurat, în salteaua de pe patul său s-au găsit cîteva monede vechi de aur.

— Aşa s-a spus, dar eu nu le-am văzut.

— Eu însă le-am văzut. Şi erau din timpul maurilor.

— Aici, în Andaluzia, pentru majoritatea oamenilor, totul e de pe vremea maurilor.

— Nu știu dacă totul, spuse notarul, puțin jignit. Dar monedele erau... De asta sînt sigur.

Viteaza noastră mașinuță făcea ultima sforțare supraomenească pentru a ajunge în mahalalele înalte din Iznájar. Ne-am oprit în piața încununată de castelul foarte ruinat acum, dar încă plin de măreție. Ridicînd ochii, notarul glumi :

— N-o să tăgăduiți, don Ignacio, că acest turn...

— Știu, știu... De pe vremea maurilor... exact ca și dumneavoastră. E de-ajuns să vă privesc.

Și cumnatul meu, luîndu-și prietenul de braț, intră cu el în primărie.

Iznájar părea pustiu. Din cînd în cînd, trecea cineva care mă privea ca pe o gînganie ciudată. Unde-or fi spiriștii ? mă întrebam eu uroînd spre cetățuie. Ce singurătate dureroasă în satele acestui ținut de munte ! Rute, atît de trist pentru mine, era ca un clinchet de clopoței în comparație cu Iznájar. Am ajuns la castelul părăsit. Nimeni. M-am urcat în turn pe o scară mîncată de cari. Toate ferestrele sale ogivale, în afară de ultimele patru, erau bătute în cuie. Sub ele se revărsa peisajul ca într-o romanță a lui Federico. Da, mă privea moartea de pe culmile și din văile depărtate. Chiar acolo, în turn, am scris un cîntec, de un dramatism intim, asemănător cu acela al lui García Lorca. Parcă erau pămînturile aspre și funerare ale poeziei lui !

Prizonier în acest turn,
prizonier aș rămîne.
(Patru ferestre în vînt.)
— Cine strigă spre miazănoapte, draga mea ?
— Riul, care curge învolburat.
(Doar trei ferestre în vînt.)
— Cine geme spre miazăzi, draga mea ?
— Văzduhul, care n-are somn.
(Numai două ferestre în vînt.)
— Cine suspină la răsărit, draga mea ?
— Tu, care ești mort.
(Și numai o fereastră în vînt.)
— Cine plînge la apus, draga mea ?
— Eu, care merg moartă la îngroparea ta.
— Pentru nimic în lume n-aș rămîne
prizonier în acest turn !

Spre seară am început coborîrea spre Rute. În mașină, notarul căuta să-l facă pe cumnatul meu să vorbească.

— Și dumneavoastră ?

— Eu ?

— Da, știți și dumneavoastră povești cu spiritiști...

— Dar ale mele, adică a mea, este mai puțin... hidoasă ca a dumneavoastră.

— Ar fi putut fi și mai rea, don Ignacio.

— Dar n-a fost. Pînă la urmă a fost pur și simplu hazlie. Mi s-a întîmplat anul trecut. Într-o duminică, cu cîteva clipe înainte de a pleca la liturghie, începu cumnatul meu adresîndu-mi-se, văd că vine un flăcău voinic, care însoțea un bătrîn ce părea sănătos și în putere.

„— Don Ignacio — îmi spuse el — vi-l aduc pe bunicul, să-și facă testamentul."

„— Vino mîine, i-am spus. Azi e sărbătoare. Duminică. Și mă duc la biserică."

„— Imposibil, domnule, nu e timp de pierdut".

„— Îmi pare rău, dar..."

„— Fie-vă milă, domnule notar", imploră bătrînul, tremurînd.

„— Sîntem foarte grăbiți. Trebuie să-l facem chiar acum."

„— Chiar acum ? Și pentru ce ?" i-am întrebat, curios cu adevărat.

Nepot și bunic căscară ochii mari și rămaseră muți, uitîndu-se la mine.

„— E aproape douăsprezece. Trebuie să înceapă liturghia. Despre ce e vorba ?"

„— Să vedeți, bunicul o să moară în după-amiaza asta."

„— Cum ? Azi după-amiază ?"

„— Da, domnule notar, astăzi după-amiază. Mai am doar cîteva ceasuri."

„— Așa a spus spiritul."

„— Bine, bine ! Veniți puțin mai tîrziu. O să-mi explicați atunci..."

„— Fie-vă milă !"

„— Stăm departe..."

„— N-aș vrea să mor pe drum", se smiorcăi bătrînul, luîndu-mi mîinile.

„— O să vezi că n-ai să mori..."

Mă pregăteam să plec.

„— Vă plătim dublu, domnule", oferi bătrînul, astupînd uşa cu trupul său.

M-am înfuriat :

„— Plecaţi numaidecît !"

„— Ce fără inimă sînteţi !"

„— Şi acum, ce-o să se întîmple cu mine ?"

„— Don Ignacio !"

„— Don Ignacio !"

Strigătele lor m-au urmărit pe drum, pînă ce am trecut de colţ şi am ajuns în pridvorul bisericii, tocmai la timp ca să apuc liturghia.

— Şi bunicul ? O fi murit seara fără testament. Spiritele nu mint niciodată, spusei eu, în glumă, cumnatului meu.

— Pe naiba ! L-am întîlnit după cîtva timp în piaţă. Era singur. Voinic şi drept. „Ei asta-i ! Ce văd ? N-ai murit ?"

„— Să vedeţi, don Ignacio, se pare că a plouat în după-amiaza aceea şi spiritele s-au speriat..."

„— Mulţumeşte lui Dumnezeu că nepotul dumitale nu-i la închisoare."

„— La închisoare ? Nepotul meu ?"

„— Nepotul dumitale şi toţi ceilalţi..."

„— Nu înţeleg, domnule..."

„— Bine, să nu mai ai de-a face cu spiritele şi-ai să trăieşti mulţi ani." L-am lăsat singur. Cînd am întors capul, după cîţiva paşi, era tot acolo, în picioare, în acelaşi loc, întrebîndu-se desigur ce voiseм să spun cu vorbele mele. Înţelegi ce urzise nepotul în înţelegere cu faimoşii spiritişti ? întrebă cumnatul meu, adresîndu-se şi notarului şi mie. Nu-i nevoie să fii profet ca să ghiceşti despre ce e vorba. Voiau să-l pună pe bătrîn să-şi facă testamentul ca să-l ucidă în aceeaşi seară şi să-l moştenească... Sminteli de-ale satelor de pe aici.

— Ciudată poveste, comentă celălalt notar.

— De pe vremea maurilor, încheie cumnatul meu, zîmbind.

Rute ne-a primit noaptea, cu uşile închise şi cu bălăbăneala cîtorva beţivi pe drum.

Începeam să mă plictisesc. Primăvara înainta. Fetele doñei Colo ieşeau în piaţă cu şi mai multe flori pe cap. Nu mă mai amuzau. Nu vorbeam cu nimeni, în afară de sora şi de cumnatul meu. Mă săturasem să mă tot duc la liturghie ca s-o văd pe „deţinută", tot mai mult prizoniera mătuşilor sale, iar ei fiindu-i tot mai frică să-şi ridice ochii în biserică sau în drumul ei de calvar spre casă. Dezgustat, continuam să mă duc pe cîmp în dimineţile frumoase, oricînd gata să vînez din aer vreun cînticel pentru noua mea carte. Eram într-adevăr sătul de singurătatea rurală, dar n-aveam curaj şi nici bani ca să mă întorc la Madrid.

Iată însă că într-o zi am găsit soluţia în chipul cel mai neaşteptat.

Era către ora opt seara, cu cîteva clipe înainte de cină ; se întunecase de-a binelea. Eram în odaia mea, distrat, fără să fac nimic, aşteptînd să fiu chemat la masă. Am auzit cum cineva urcă grăbit scările. Era cumnatul meu. Apăru, gîfîind aproape, în uşă, aducîndu-mi o telegramă.

— Iartă-mă. Cum mama ta e cam bolnavă (începuse să sufere de inimă) mi-am permis s-o deschid. Slavă Domnului, nu-i asta... Ţine, citeşte.

Şi-mi oferi telegrama, îmbrăţişîndu-mă în acelaşi timp cu putere. Citii, aproape nevenindu-mi să cred, bănuind că era vorba de o glumă : „Acordat premiul naţional literatură, felicitări, îmbrăţişări. José María."

— Drept să-ţi spun, îi zisei cumnatului meu, şi uitasem de concurs.

Ce bine ! Acum sigur că lumea va uita că am fost pictor ! Acesta a fost primul meu gînd, cînd mai stăteam încă şi ţineam telegrama în mînă.

După cîteva zile, plecam fără zgomot din Rute, pe drumul spre Lucena, ca să iau expresul de Madrid.

V

Cu cîtă încetineală scriu ! O simplă pagină de proză îmi ia tot atîta timp, şi chiar mai mult, ca un poem. Totul iese prea ritmic. Mă lupt să nu fie aşa. Corectez, deformez o frază ca să nu sune a vers. O citesc cu atenţie. Şi atunci nu-mi place. Ce să fac ? Voi continua acest C r î n g ca şi

pînă acum. Îmi iert păcatul de a mă pierde în ramurile sale, lăsînd același suflu muzical, metric, săltăreț, care-l animă de la primul capitol.

Cînd am ajuns la Madrid, am aflat din ziarele mai vechi pe care mi le păstrau acasă, numele celorlalți care fuseseră distinși la concurs : Gerardo Diego și José Ignacio Alberti. Ce mare surpriză și bucurie ! Premiul național de critică fusese acordat unchiului meu pentru un eseu asupra vieții și operei pictorului Eduardo Rosales, iar al doilea premiu de poezie lui Gerardo Diego, pentru *Versuri umane*.

Familia mea era mulțumită. Fiul rătăcit și elevul atît de slab care nici măcar nu fusese în stare să-și ia bacalaureatul, își începea cariera poetică cu destul noroc. În al doilea rînd, banii au făcut impresie asupra alor mei. Cinci mii de *pesetas* de atunci și mai ales pentru mine, care aproape totdeauna și peste tot mă duceam pe jos, pentru că nu aveam cele cîteva centime pentru tramvai, erau ceva. Am început să-mi fac planuri, cu mult înainte de a încasa banii. Voi cumpăra numaidecît *Cancionierul* lui Barbieri și operele complete ale lui Gil Vicente ; un pardesiu pentru că, deși nu eram friguros, îmi era rece fără el ; niște haine, întrucît cele pe care le aveam se cam roseseră ; apoi... voi păstra ceva pentru cheltuieli de transport... Și restul... Ah, restul îl voi cheltui pe înghețată cu prietenii !

Acestea erau, în principiu, proiectele mele, pe care apoi le-am realizat aproape întocmai, cînd am avut premiul în buzunar.

Dar mai întîi de toate trebuie să mă duc să mulțumesc membrilor Juriului și, mai înainte încă, emoționaților mei prieteni, Claudio de la Torre și José María Chacón. Fiecare din ei m-a invitat la masă. Victoria fusese curată, clară, rotundă. Grație încrederii și entuziasmului lor mă simțeam salvat pentru totdeauna. Cu premiul acela îmi făceam apariția deodată în lumea literară a Spaniei. Din multe provincii, unde nu eram de loc cunoscut, și cu atît mai puțin ca pictor, mi-au sosit felicitări călduroase. Tinerii scriitori din Madrid, inclusiv cei de la Cămin, au început să mă privească cu alți ochi. De acum înainte, eu nu voi mai fi pictorașul slab, pe jumătate tuberculos, care se distra, cînd n-avea ce face, scriind versuri.

José Moreno Villa, membru al Juriului, îmi era deja cunoscut. Prima mea vizită a fost la el. L-am găsit bînd bere, de care era mare amator, în grădinile Căminului, locuința lui de mulți ani. Pepe Moreno, cum îi spuneau cu afecțiune toți căminiștii, mă felicită cu acel fin zîmbet malaghen care-i atîrna mereu sub mustăcioară. Ce vîrstă să fi avut atunci Pepe Moreno ? Aparținea unei generații destul de ciudate, care apăruse la cîțiva ani după aceea a lui Juan Ramón Jiménez. Opera lui poetică îmi era aproape necunoscută. Pe atunci nu era un poet — și n-a ajuns niciodată să fie — „aplaudat" ca Machado și Juan Ramón. Vreau să spun că numele său nu apărea des pe buzele celor „noi", care repetam din memorie poemele celor doi mari andaluzi, ridicați la categoria maeștrilor.

În perioada aceea îmi căzuse în mînă numai o singură carte a lui Moreno Villa : *Snopul*. Era prima sa operă — 1913 — care, în adevăr, nu m-a impresionat. Spiritul său malaghen nu avea sarea fină și delicată pe care aș fi vrut-o. Din cînd în cînd, da, era parfumat de iasomia andaluză, care-i dădea sprinteneală, împrumutîndu-i hazul poantelor sale. Dar ceva dur, abrupt, ceva stufos în forma tuturor poemelor sale îmi interzicea să le gust deplin, nu simțeam pentru ele simpatia necesară de a le recita. Era greu să pătrunzi în acea poezie. Și cu cea de mai tîrziu, aceea pe care Pepe Moreno ne-a dat-o pînă cu cîțiva ani înaintea războiului civil, mi s-a întîmplat același lucru. Cu toată cultura sa, cu toată gingașa și discreta lui omenie, el își lăsa versurile în stadiu silvestru, fiindu-i ades cu neputință unui om de mijloc să circule comod prin ele.

Iată, de pildă, poemul său de dragoste *Jacinta cea cu păr roșcat*, apărut în 1929, poate cea mai originală poezie a lui din acea decadă. Este dialogul poetului cu iubita sa. Recitînd-o acum, ea îmi amintește pe alocuri plimbările lirice ale lui Juan Ramón cu Platero al lui. Toată forma sa antiretorică, tonul confidențial, salturile și chiar grația sa, nu reușesc să deschidă în simțirea mea acea cărare netedă, fără obstacole, care trebuie să fie orice poezie. Prozaismele sale, tonul său răstit, rup ansamblul cadrului. Dar poate că aceasta era o trăsătură distinctivă, pozitivă, a personalității lui José Moreno Villa pe timpul acela. Pe mine

mă contraria. Şi acest şoc mă durea, deoarece pe acest poet, pe acest om atît de bine şi de variat înzestrat — bun prozator, mare critic de artă, pictor interesant — îl doream pe aceeaşi treaptă ca şi pe ceilalţi — unii de mai înainte, alţii de mai tîrziu — care clădeau măreţia poeziei spaniole, lumină călăuzitoare a secolului.

Dar, începînd mai ales cu *Salon fără ziduri,* cred că poezia lui Pepe Moreno, întors la singurătatea lui, la celibatul său de căminist de altădată, se şlefuieşte, se curăţă de impurităţi, îşi pierde ţepii spicului, am putea spune. Şi fără îndoială, datorită acestei iubiri claustrale pentru Jacinta, glasul îi devine mai profund, se netezeşte cu mai multă gravitate, ţine cadenţa şi se acordă cu versul, reuşind să armonizeze distonanţele, iniţiind concertul care-l va duce, după cîteva bune poeme asupra războiului civil, „pelerini pe ţărmuri străine", să ne ofere audiţia celor mai frumoase note ale muzicii sale, „muzica pe care o lua cu el".

Voi reveni la el — Pepe Moreno a murit în Mexic de curînd — în vreunul din viitoarele volume ale acestui *Crîng Pierdut.* Acum, în paginile de faţă, sînt cu Moreno Villa zîmbitor, discret şi amabil, înconjurat de studenţi şi de grădini, în tihnita după-amiază de primăvară înveselită de vizita ce-i făceam ca să-i mulţumesc pentru că m-a distins cu Premiul Naţional de Literatură.

Nu ştiu dacă poetul malaghen mi-a povestit atunci bătălia pe care o dăduse cu unul din membrii juriului, care se opunea ca premiul să-mi fie acordat mie. Era greu să uit o scenă atît de nostimă şi de revelatoare. Mai mult ca sigur că din vreun motiv oarecare — prezenţa vreunui necunoscut sau a cuiva mai puţin intim în timpul vizitei mele — nu mi-a relatat-o. Autobiografia sa *Viaţa mea fără ascunzişuri* (1944) — carte foarte interesantă şi captivantă, apărută în Mexic — am ajuns s-o cunosc abia acum cîteva zile, după mai mult de treizeci de ani ! Reproduc aici întîmplarea de care pomeneam, pentru că e o frunză deosebită între ramurile memoriilor mele. Pepe Moreno scrie :

„Vreau să povestesc scena de la Juriu fără să ascund ce boacănă am făcut. Juriul era compus din Menéndez Pidal şi contele de Mortera (Gabriel Maura) pentru istorie, Arniches pentru teatru, Antonio Machado şi eu pentru poezie.

Poate am uitat pe vreunul. Ca secretar, Gabriel Miró. Lucrurile au mers perfect pînă am ajuns la poezie. Maura a propus pentru premiul întîi pe poetul numit «Poetul păstor». Eu m-am opus numaidecît. Maura argumentă cu o frază puţin fericită : «Poezia sa miroase a lînă şi a cîrnaţi». Asta e de-ajuns — am replicat eu — ca o poezie să-ţi facă greaţă. Şi acum a venit boacăna. Am continuat spunînd : E tot atît de greţoasă ca şi pictura lui Don Luis Menéndez Pidal, afumată şi înnegrită ca nişte caltaboşi. Înfierbîntat de discuţie, nu m-am gîndit că era de faţă fratele său, don Ramón. A intervenit Miró cu îndemînare şi toţi mi-au cerut să dau eu un nume pentru premiul întîi. Rareori eram atît de sigur ca acum că votez din toată inima ; cel care se anunţase la acest concurs ca un poet de mare valoare era Alberti, cu cartea sa *Marinarul pe uscat*. Atunci Antonio Machado, care nu spusese nici un cuvînt, a fost de acord că aşa era, că era cel mai bun. Au admis şi Maura şi toţi ceilalţi, dar contele mai propunea un candidat, în afară de «Poetul păstor», şi acela era Gerardo Diego. Am propus atunci să i se dea premiul al doilea, transferat de la teatru la poezie. Şi aşa s-a şi făcut."

Sînt sigur acum că n-am cunoscut această hazlie relatare a lui Moreno Villa. Repet acest lucru. Cum n-aş fi înregistrat-o în memorie ? Dar tot azi mă întreb : Pentru care motiv singurul membru al Juriului căruia nu i-am mulţumit a fost Gabriel Maura, conte de Mortera ?

A doua mea vizită de mulţumire a fost la Gabriel Miró. Cred că m-am dus singur, învingîndu-mi timiditatea. Locuia pe strada Rodríguez San Pedro, în cartierul Argüelles, la un etaj al casei în care stătea şi Dámaso Alonso. M-a primit în camera sa de lucru : curată, simplă, cu masa plină de cărţi şi de foi de hîrtie, lîngă balcon. Cred că pe foile de pe masă începuseră deja să alerge primele capitole din *Tatăl nostru San Daniel*, prima parte a marelui şi ultimului său roman, *Episcopul lepros*. Îmi amintesc marile pleoape ale lui Miró şi privirea limpede şi tristă care se odihnea sub ele. Era masiv, puternic, nespus de simpatic, încîntător. I-am vorbit despre scrisoarea pe care mi-o trimisese cu cîţiva ani în urmă ; cuvinte măgulitoare pentru nişte versuri de-ale mele trimise de Juan Chabás, levantin ca şi el.

Era semnată din Polop de la Marina, ţinut alicantin din Sigüenza lui, unde avea o proprietate, o „fermă", loc liniştit în timpul verii pentru răbdătoarea şi armonioasa lui muncă literară.

— Mi-aţi spus, îi amintii eu, în acea scrisoare, care se referea la primele mele poeme: „Sînt în ele cuvinte de acută frumuseţe"... Şi mie, ca şi dumneavoastră, îmi place frumuseţea limbii, mă atrage cu adevărat ceea ce este frumos, limpede şi plastic în ea.

— Ce vreţi? Şi în Levante, ca şi în Andaluzia, totul este graţios, transparent. Lumina dă contururi pînă şi lucrurilor celor mai îndepărtate. Acolo pînă şi ceea ce-i tulbure devine limpede, strălucitor...

— Vin să vă mulţumesc... făcui eu aluzie, şovăind, după un moment de tăcere.

— Să-mi mulţumiţi? Ei asta-i! mi-o tăie el, ridicîndu-se. Vreau să vă prezint soţiei şi fiicei mele Olimpia. Cealaltă nu-i acasă.

Amîndouă apărură deîndată. Două fiinţe simple şi afabile ca şi el. După o discuţie despre cartea mea, al cărui manuscris îl cunoşteau, m-au tratat cu migdale zaharisite şi cu nişte delicioase prăjituri de casă — secrete de-ale călugăriţelor — pe care Miró se complăcea să le descrie în romanele sale cu o artă atît de îngrijită şi de măiastră.

A fost o după-amiază tihnită, intimă, familiară, plină de afecţiune. Gabriel Miró era un om bun, aproape un sfînt, ca şi Antonio Machado. Avea un venit modest: o slujbă la Ministerul Instrucţiunii Publice. Opera sa desăvîrşită, cu care biserica ducea un război surd, deşi era îmbrăţişată de o minoritate devotată şi entuziastă, nu-i aducea nici măcar atît cît să poată face faţă cheltuielilor zilnice. A fost nevoie să moară, cinci ani mai tîrziu, pentru ca familia lui să înceapă a primi onorurile şi roadele pe care autorul lor cu greu le-a putut culege cît a fost în viaţă. Trista şi cruda indiferenţă a Spaniei faţă de mai toţi marii săi scriitori!

După această vizită, l-am văzut rareori pe Gabriel Miró. Cu puţin înainte de moarte, l-am întîlnit cu Pedro Salinas în Antocha. I-am întovărăşit pînă la Cibeles. Miró umbla parcă încovoiat, cu faţa gălbejită, cu pleoapele

vinete. După o lună a murit, acolo, la Madrid, departe de marea albastră pe care o purta în ochi. Nu-mi pot aminti acum de ce n-am fost la înmormîntarea lui.

După ce l-am vizitat pe Miró voiam să salut mai ales pe acel membru al Juriului al căui vot îl prețuiam cel mai mult și care mă făcea să mă simt mîndru: Antonio Machado. M-am prezentat pe neașteptate la el acasă, în strada General Arrando. Dezamăgire. Nu era acasă. Nu locuia la Madrid. A ieșit să mi-o spună mama sa, o bătrînă drăguță, fină și mărunțică.

— Fiul meu e la Segovia. Vine foarte puțin pe aici. Poate în vacanță.

I-am sărutat mîna, în ușă, și am plecat.

Nu-mi încasasem încă premiul, nici nu-mi luasem originalul cărții de la minister. După ce m-am interesat de data cînd puteam s-o fac, am alergat într-o dimineață la acea groaznică clădire. Acolo, în fața ferestruicii prin care aveam să primesc, una lîngă alta, primele cinci mii de *pesetas* din viața mea, am întîlnit o persoană care aștepta același lucru. Era Gerardo Diego. Cred că nu-l mai văzusem niciodată. Am ieșit însă împreună, gata prieteni, în dimineața madrilenă, limpede și primăvăratică, și am plecat spre Salonul de la Prado, discutînd cu însuflețire.

Un poet din Cádiz și unul din Santander — doi poli opuși — se cunoscuseră atunci. L-am văzut pe Gerardo chiar din ziua aceea așa cum l-am văzut apoi totdeauna: timid, nervos, pasionat, crispat, ciudat și vesel în felul lui, avînd ceva dintr-un membru al congregației Maicii Domnului, dintr-un călugăraș de țară. Cunoșteam niște poezii alese și o carte a lui — *Icoană* — pe care o aveam acasă. Scrisese mult, dar operele sale capitale, ca *Agendă de spumă*, de exemplu, cred că erau încă inedite. O dată cu cartea mea *Pămînt și mare*, primise acum premiul ultimul său volum, *Versuri umane*, cuprinzînd poezii care mergeau de la anii optsprezece la douăzeci și cinci. Dar, după cum mi-a explicat el, aceste versuri aveau puțin de-a face cu acelea, îndrăznețe, libere, cu picioarele rupte, caleidoscopice și fără punctuație din *Icoană* sau din *Agendă*. Ele se limitau la formele clasice, mai senine, tradiționale, pe care le stăpînea cu adevărată măiestrie. Banii pe care-i avea acum în portofel nu erau pentru Gerardo creatorul de rit-

muri noi, prieten și coleg cu Vicente Huidobro[1] și Juan Larrea[2], ci pentru poetul liniștit, care frecventează pe Góngora, Jáuregui[3], Bocángel[4], Medina Medinilla[5]... *Terasă și pivniță.* Aceștia erau termenii cu care Gerardo definea tendințele sale opuse. Cu pivnițele, din punct de vedere economic și din alte puncte de vedere încă, poetul din Santander avea să obțină totdeauna mai multe avantaje în viață.

În aceeași seară, pe cînd mă duceam în camera mea răsfoindu-mi manuscrisul, a căzut dintre paginile lui o hîrtiuță gălbuie, pe jumătate ruptă, scrisă cu litere mărunte și tremurate. Iată ce conținea:

PĂMÎNT ȘI MARE

Rafael Alberti

Este, după părerea mea, cea mai bună carte de poeme prezentată la concurs.

ANTONIO MACHADO

Cu ce bucurie și înfiorare am citit și recitit acea descoperire neașteptată! O mai păstrez încă pe prima pagină a unui exemplar foarte vechi din *Marinarul pe uscat,* unicul pe care, printr-o întîmplare rară, l-am putut salva cu mine din războiul spaniol.

Îmi mai rămînea să vizitez pe Menéndez Pidal și pe Arniches, amuzantul și aproape genialul autor de scenete,

---

[1] *Vicente Huidobro* (1893—1948), poet chilean, venit la studii în Europa. În 1916, la Paris, este inițiatorul curentului creaționist, antidescriptivist, pentru care scrie o *Artă poetică.* După doi ani vine la Madrid și se alătură grupului ultraist, din care făcea parte și Gerardo Diego.

[2] *Juan Larrea* (1895), poet spaniol atras la începuturile carierii sale de mișcarea ultraistă. După războiul civil, s-a exilat în Mexic, împreună cu León Felipe.

[3] *Juan de Jáuregui* (1583—1641), pictor, poet și critic din Secolul de aur, prieten cu Cervantes și Lope de Vega și inamic al lui Quevedo și al lui Góngora, de a cărui influență nu poate totuși scăpa.

[4] *Gabriel Bocángel* (1608?—1658?), poet spaniol în opera căruia se simte influența lui Góngora și a lui Quevedo.

[5] *Baltasar Elisio de Medinilla* (1585—1620), poet din școala lirică a lui Lope de Vega, autorul unor poeme de inspirație religioasă.

viitorul socru al lui José Bergamín [1]. Acesta, cu care eram destul de prieten, m-a dus acasă la Arniches. Am fost invitat la masă, lucru pe care l-am primit nu fără oarecare îngrijorare căci pe atunci, după atîţia ani de izolare, eram nu numai timid ci şi cam sălbatic în reacţiile şi atitudinile mele.

Don Carlos Arniches, omul care a făcut să rîdă mai multe generaţii din Spania şi America, prezida masa, dar închis, serios, ascuns parcă îndărătul micilor săi ochelari. Cît a durat prînzul n-a deschis gura. Fiicele sale, frumoase şi admirate de mine pe promenada Castellana, înainte încă de a le cunoaşte personal, m-au aşezat între ele două, prevenindu-mi cu graţie şovăielile şi stîngăciile. Rosario era logodnica lui Bergamín, iar Pilar aceea a lui Eduardo Ugarte [2], un tînăr autor de comedii, în ajunul premierei. Ceilalţi comeseni erau doamna Arniches şi alţi doi copii : Fernando, militar, şi Carlos, un excelent arhitect.

De la această masă îmi amintesc numai de poticnelile mele, de faptul că nu ştiam ce să fac în faţa diferitelor farfurioare acoperite cu şervete şi alte nenorociri de felul acesta. Le sînt recunoscător lui Rosario şi lui Pilar de a-mi fi uşurat ceasurile acelea. N-am început să răsuflu mai în voie decît cînd m-am văzut pe stradă cu Pepe Bergamín.

Pepe era unul din nenumăraţii vlăstari ai unui ilustru şi spiritual avocat din Málaga, politician monarhist. De la el, de la don Francisco, moştenise, printre altele, două lucruri care aveau să-l distingă drept cel mai reprezentativ vlăstar al neamului. Dinspre tată : urîţenia neobişnuită şi foarte personală, spiritul său plăcut şi încă şi mai îndrăcit, de temut chiar, ca o lovitură de cuţit andaluz în josul pîntecelui, cea mai periculoasă înjunghiere cu putinţă. Credincios gîndirii sale, prietenilor săi, pînă la fanatism, aşa cum trebuie să fie cineva. Catolic de un anumit tip, din aceia pe care Sfînta noastră Inchiziţie i-ar fi osîndit

[1] *José Bergamín* (1897), poet şi eseist din generaţia de la '27, remarcabil stilist în eseuri de tradiţie unamuniană. În 1936, a condus revista *Cruz y raya*, despre care va aminti şi Alberti. Întorcîndu-se în Spania acum cîţiva ani, a fost silit din nou să se exileze din cauza activităţii sale democratice, de militant pentru amnistierea deţinuţilor politici.

[2] Om de teatru spaniol : conduce, împreună cu García Lorca, compania *La Barraca*, în primii ani ai Republicii.

altădată, şi de mai multe ori, la flăcările purificatoare ale rugului ; duşman al dictaturii, pe care o critica în aforisme înţepătoare, în piese de teatru extravagante, imposibil de reprezentat. Mecanismul limbii sale era tot atît de complicat, sau chiar mai mult, ca şi acela al lui Quevedo. Pasiunea sa era comparabilă cu a lui Unamuno, cu care întreţinea o prietenie înflăcărată, foarte generoasă din partea lui don Miguel, întrucît Bergamín tatăl, ministru al regelui, îl expulzase de la rectoratul Universităţii din Salamanca.

Nimeni nu începuse să scrie despre poezia spaniolă cu un entuziasm mai înflăcărat ca Pepe, care a devenit, cu timpul, cel mai bun comentator al poeziei noastre, deja conturată atunci. Ca poet era afectat, dificil, mlădiţă nouă şi greu de descurcat a pădurii Secolelor de aur ; el alcătuia sonete care, mai cu seamă unele din cele publicate în durerosul său exil, ar fi putut intra cu cinste în cea mai riguroasă antologie. Devotamentul său pentru Juan Ramón Jiménez se putea compara numai cu acela pe care extraordinarul şi, pe atunci, răutăciosul poet din Moguer, i-l dovedea şi el. După cîţiva ani, ruptura fiind provocată de J. R. J., şi-au plătit reciproc cu aceeaşi ură. O carte de aforisme — *Racheta şi steaua* — era singura pe care-o publicase pînă atunci Bergamín. Apăruse în *Biblioteca Indice*. Acelaşi J. R. J., care o conducea, tipărise pe prima pagină un portret liric al autorului, dovadă evidentă a prieteniei şi preţuirii sale literare. Acesta este debutul unuia dintre cei mai extraordinari şi complicaţi autori din generaţia mea. Cred că de la el am aflat că lui Juan Ramón îi plăcuseră mult unele poezii din *Marinarul* meu, apărute în *Adevărul*, un supliment literar pe care-l conducea la Murcia Juan Guerrero Ruiz, cel mai înfocat prieten al poetului şi al poeziei noi.

M-am hotărît să-l văd. (Nu era pentru prima dată cînd îl vizitam. Cu trei ani înainte, pe timpul expoziţiei mele la Ateneu, i-am dus un tablou : „Castelul unde te vei duce şi nu te vei mai întoarce", o naivă geometrie decorativă în culori strălucitoare. Nu cred că i-a fost pe plac. Niciodată n-am ştiut ce a făcut cu el. Eram întovărăşit de Juan Chabás.)

În după-amiaza celei de a doua vizite altul a fost tovarășul meu : José María Hinojosa, „nealteratul, graficul poet rustic", fiul unor bogați moșieri malagheni, căzut sub gloanțele propriilor săi țărani în cele dintîi ore confuze ale războiului civil. Ne-a deschis ușa Juan Ramón în persoană. Un amestec ciudat de bucurie și de teamă mi-a produs deodată sentimentul că mă aflam în prezența acelui om admirat, cu barbă neagră sălbatică pe profilul său de arab andaluz, drept în fața ochilor mei în seara care se lăsa ! După douăzeci de ani, exilat în Argentina, am scris în *Reveniri* versuri ce reaminteau această întîlnire :

Îi duceam strofe
cu mare și cu marinari,
dune aurii,
albastru clar de umbre
și ziduri de var proaspăt,
gravate cu șipote și grădini.

Da, îi duceam manuscrisul *Marinar pe uscat,* strofe în care se aglomerau toate nostalgiile mele gaditane, departe de minunatul golf pe care el, în copilăria lui în același colegiu iezuit din Puerto, îl păstra de asemenea în inimă. Trăia, acolo, coborînd rar în oraș, dar ascultînd toate ecourile lui, pe terasa înaltă a liniștitului cartier Salamanca, între caprifoi și clopoței, pe care degetele sale fine, meștere cultivatoare de grădini acum depărtate, le însemnau pe ziduri, desenînd arabescuri grațioase.

Stătea risipit
ca o lumînare aprinsă în amurg,
pe parapetul deschis
spre munții cu zăpada iertată
de mîna brună
a lunii iunie care venea.

Prietenia noastră, luminoasă și aproape nezdruncinată apoi, se deschidea astfel în asfințitul primăvăratic, în fața depărtărilor albastre ale culmilor Guadarramei. În după-amiaza aceea era cu el scriitorul Antonio Espina [1].

1 *Antonio Espina* (1894), poet și ziarist spaniol. Cultivă eseul și, de la o vreme, parodia.

Reproduc acum aici, cu unele adausuri și suprimări, capitolul dedicat poetului în cartea mea *Prima imagine a lui...* Începeau în anii aceia — 1924—1925 — nopțile de veghe ale lui Juan Ramón pentru noua poezie spaniolă, care pornea să se contureze cu atîta înflăcărare și elan pătimaș. Poetul înregistrase deja proaspătul foc tineresc al lui García Lorca, accentul nobil al lui Pedro Salinas, perfecțiunea liniară a lui Jorge Guillén [1], lirismul aproape mucalit al lui Antonio Espina, simplitatea inițială a lui Dámaso Alonso, pregătindu-se să primească pe terasa lui aerul mai nou care va urca curînd cu numele lui Altolaguirre, Prados [2], Cernuda [3], Aleixandre... Niciodată un poet spaniol nu avea să fie mai iubit și mai ascultat de o întreagă generație strălucitoare de poeți, sigură de izvorul proaspăt din care se adăpa și de steaua călăuzitoare care i se oferea.

Pe atunci, Juan Ramón conducea revista *Indice* și editura care avea același nume, îmbogățită, cred că la puțin timp după publicarea cărții lui Bengamín *Racheta și steaua*, cu două noi cărți : *Peceți*, a lui Antonio Espina, prezent acolo, și *Prevestiri*, a lui Pedro Salinas.

În după-amiaza aceea, cu un exemplar din *Peceți* în mînă, poetul protesta împotriva imperfecțiunilor lui tipografice. Găsise greșeli, litere murdare, rînduri căzute, iar toate acestea aveau să-i alunge somnul. „Și în ediția *Fabulei lui Polifem și a Galateiei* de Góngora — ne spuse el — îngrijită de Alfonso Reyes, i-au scăpat acestuia greșeli groaznice : în loc de coroană zice coarnă ; în loc de între, inter etc. Spania a pierdut marea sa tradiție tipografică.

---

1 *Jorge Guillén* (1893), personalitate poetică de prima mărime, din aceeași generație cu Alberti, Cernuda, Salinas. După războiul civil spaniol se exilează în Statele Unite ale Americii, unde ține cursuri de literatură spaniolă.

2 *Emilio Prados* (1899—1963), poet andaluz din generația de la '27, animator al revistei literare *Litoral*, care promova o poezie elegiacă, de emoții și sentimente profunde. După războiul civil din 1936—1939, își continuă activitatea literară în Mexic.

3 *Luis Cernuda* (1904—1963), poet din generația de la '27, socotit astăzi unul dintre cei mai mari pe care i-a dat Spania în secolul nostru. Poezia sa delicată este influențată de simplitatea lui Antonio Machado. În exilul său în Statele Unite scrie versuri în care vibrează melancolia singurătății și durerea depărtării de patrie.

Priviți această carte englezească. (Ne arătă una, modernă, a lui Keats.) Ce finețe, ce grație, ce delicatețe! Aș vrea să reușesc ceva asemănător pentru *Biblioteca Indice*, dar, după cum se vede, acest lucru e imposibil la noi."

Cum spuneam, Juan Ramón avea pe atunci barba de un negru violent, un profil perfect de arab andaluz și o voce suavă, opacă, și care suia uneori pînă la falset. S-a vorbit despre literatură, menționîndu-se nume din generația sa: Pérez de Ayala, frații Machado, Ortega y Gasset... Am putut să-mi dau seama la această vizită — lucru pe care am continuat să-l verific apoi, de-a lungul prieteniei noastre — de extraordinarul său spirit și de firea andaluză cu care-și bătea joc de lume și o caricaturiza. De cine l-am auzit atunci rîzînd mai mult au fost Azorín și Eugenio D'Ors.

— Ați văzut titlul ultimei cărți a lui Azorín? *Tomberonul politicienilor*. Tomberon! Halal cuvînt! Am primit-o cu dedicație. Nici vorbă că m-am dus la el acasă personal ca să i-o restitui. Azorín locuiește — continuă el — în una din acele case care miros a rasol madrilen cu zarzavat și a ud de pisică. Doarme în fundul unui pat cu apărătoare de țîntari și cu draperii cu margine roz, iar pe măsuța de noapte are, ca obiect pe care-l consideră desigur de un gust rafinat, un negrișor de stuc pictat, din aceia cu care se face reclamă cafelei prăjite marca „Steaua", un dar de la alegătorii săi, cînd a fost deputat de Alicante. Pe un scriitor, oricît de modestă i-ar fi viața, îl cunoști după casă.

Vizitîndu-l într-o zi pe Pérez de Ayala acasă, a rupt-o cu el, pentru că i-a arătat o cameră cu tot tavanul plin de cîrnați și caltaboși, spectacol care l-a făcut să tremure și să nu i-o ierte niciodată.

„Același scriitor, continuă să vorbească poetul, pentru ca realitatea din nu mai țin minte ce roman al său să fie absolut exactă, mi-a mărturisit că s-a mutat într-o casă de prostituție, luîndu-și un cufăr plin de haine, deoarece studiul acestui mediu urma să-i ia mai mult timp."

Pe Eugenio D'Ors îl detesta, și asta mai ales din ziua cînd bietul filozof catalan l-a salutat politicos pe stradă, ridicîndu-și un *chapeau melon* de culoare gri — o gam-

betă sau o pălărie ciupercă, cum îi spunem noi în Spania — podoabă care lui Juan Ramón i se părea ridiculă. „Acest Xenius (pseudonim foarte cunoscut al lui D'Ors) provoacă o adevărată încurcătură între limba catalană și cea castiliană. Aș vrea ca dumneata, prietene Alberti, fiindcă ești pictor, să-l reprezinți îmbrăcat ca balerină, cu brațele groase ridicate în sus și cu o legendă dedesubt, care să spună: Xenia, esperanta. O să sfîrșească dansînd rumba la Cuenca", încheie poetul, între amuzat și supărat.

În casa lui José Ortega y Gasset — să nu se uite că vizitatorul e Juan Ramón Jiménez și nu eu — a descoperit că acesta ținea pe pian o Venus din Milo de gips, din cele ce se vindeau la Madrid pentru douăzeci de centime, în piața Cibeles, și cred că și un *presse-papier* de bronz, reprezentîndu-l pe Don Quijote în scena cu morile de vînt, însoțit pînă și de un Sancho Panza disperat, care strigă. Aceste detalii ornamentale i-au dat lui Juan Ramón prilej de glume caustice și de bătaie de joc la adresa persoanei lui Ortega, pe care le-a extins și la stilul și opera acestuia.

Lucrurile — reale sau inventate — pe care ni le-a spus despre Antonio Machado nu le voi scrie poate niciodată, dat fiind respectul pe care-l merită din partea mea acest sfînt poet.

Casa lui Juan Ramón era tocmai contrariul celor pe care el le critica. Ajutat de Zenobia Camprubí, admirabila și răbdătoarea sa soție, reușise să o aranjeze cu un gust și cu o eleganță cu adevărat simple, firești. Acolo, într-o odaie misterioasă pentru mine, pentru că nici în vizitele ulterioare n-am reușit să pătrund în ea, poetul lucra neobosit, toată ziua și o parte din noapte, fiind cu neputință să-l vezi, refuzînd pe vizitatori, spunînd de multe ori el însuși că nu-i acasă. I se telefona numele celui care-l căuta de la camera portarului. Uneori vorbea chiar cel în cauză.

— Sînt cutare.

Și de sus, răspundea liniștit Juan Ramón însuși:

— Din partea lui Juan Ramón Jiménez, vă comunic că nu-i acasă.

Pe poet îl ducea la disperare, ca pe atîția alții, întreruperea inoportună a reculegerii sale, ruptura acelei tăceri

indispensabile pentru munca împlinită și plăcută, lucru care se întîmplă prea adesea cînd locuiești în orașele mari. În orele de profund extaz creator, pe Juan Ramón îl supărau pînă și musafirii soției lui. Aceasta mi-a povestit că de multe ori ochii uimiți ai prietenelor sale au văzut trecînd prin ușa din fundul sălii un paravan, ispitire stranie și modernă a lui Hieronimus Bosch, mișcat parcă de puterea diavolului. Paravanul era purtat de poet, care trecea în dosul lui, ascuns în barbă, fiindcă trebuia, pentru un motiv oarecare, să treacă fără a fi văzut într-un alt punct al casei.

În acea tăcere căutată, în mijlocul Madridului, Juan Ramón producea, șlefuia, retușa, își întorcea pe toate fețele Opera, cum o numea el, așa, cu literă mare. Pe atunci nu era încă poetul *Ariilor triste* și *Pastoralelor*, cărți care îi vor descoperi lui Rubén Darío fina și adînca tristețe a Andaluziei noastre. Nu era nici poetul baladelor și refrenelor de primăvară, nici elegiacul din *Singurătatea sonoră*, *Vară* sau *Jurnalul unui poet proaspăt căsătorit*. Și totuși, de mult timp, fără să-și înceteze trapul mărunt pe ulițele și cărările din Moguer, *Platero*, măgărușul ajuns nemuritor, colinda lumea. Juan Ramón lăsase mult în urmă crîngurile lirice, peisajele muzicale cele mai transparente și mai estompate pe care le-a adus el însuși în poezia spaniolă. Era încă de pe atunci, în penumbra arzătoare a muncii sale, poetul reînnoit din *Piatră și cer*, *Poezie*, *Frumusețe*, *Unitate*. Versul său începuse să fie ca un diamant dezvăluit. Nici rimă, nici asonanță, nici jocul dezmierdător, adesea ritmic, al versului liber. Numai miezul poemului, lipsit de orice îmbrăcăminte.

Smulg din rădăcină lujerul
proaspăt încă de roua aurorii...

Dintr-o strofă, aparținînd uneia din cele mai limpezi și scînteietoare romanțe din primele sale cărți, extrăsesem două versuri ca moto pentru unul din cîntecele mele pe care el le cunoștea din foaia literară *Adevărul*, și care-i plăcuseră atît :

Bluza albastră și panglica
miraculoasă peste piept.

Marea cea mică a poemelor mele, aluziile la salinele, plajele şi turnurile de pe coastele golfului gaditan, l-au făcut să-şi amintească adolescenţa lui la Puerto, arătîndu-ne că multe din ale sale *Marine* de vis erau viziuni, nostalgii evaporate ale mării de la Cádiz, pe care o vedea de la ferestrele infirmeriei sau printre copacii — eucalipţi şi pini — ai colegiului iezuit San Luis Gonzaga, unde şi-a pregătit bacalaureatul.

Am rămas mai mult decît mişcat de primirea pe care mi-a făcut-o Juan Ramón în după-amiaza în care i-am făcut această a doua vizită. Preferinţa lui pentru mine, o spun acum cu mîndrie, a fost mult timp mare şi mi-a dat un curaj, un entuziasm, o credinţă, pe care nu le avusesem niciodată pînă atunci. I-am lăsat manuscrisul *Marinarul pe uscat,* pe care-l aveam la mine. După puţin timp, o selecţie a poemelor cuprinse în manuscris a apărut în *Da,* cajete de poezie şi proză pe care el le edita sub pseudonimul „Andaluzul universal". Şi pentru a mă măguli, într-un alt număr al aceloraşi caiete, mi-a adresat acea afectuoasă scrisoare pe care am continuat s-o pun totdeauna ca prolog în fruntea diferitelor ediţii ale *Marinarului* şi ale antologiilor mele poetice.

M-am despărţit în stradă de Hinojosa. Şi nu m-am întors acasă pînă s-a luminat de ziuă. Nu ştiu pe unde am umblat în noaptea aceea de mai. Am mers în neştire, fără ţintă, ca beat de fericire, cum i s-ar fi întîmplat oricărui tînăr aspirant la titlul de poet care l-ar fi vizitat pe Góngora sau pe Baudelaire. Cîteva *pesetas* din premiu îmi sunau în buzunar. Am mîncat îngheţată prin cofetăriile care-mi ieşeau în cale, invitînd pe orice necunoscut care nu-mi refuza invitaţia.

Aveam acum haine noi : pantaloni roz şi jachetă sport în acelaşi ton, dar cu aspect de hîrtie sugativă, pe care familia mea o găsea de un „gust ucigător". O cravată de culoare caramel, cu nod mare, îmi atîrna la gulerul exagerat de lung al cămăşii, iar viziera rotundă a unei caschete englezeşti gri-deschis îmi acoperea aproape nasul. Lumea se uita după mine, dar eu continuam să umblu foarte mîndru, mîncînd şi oferind îngheţată.

O mare parte din premiu s-a evaporat astfel în primăvara aceea : potolind setea prietenilor şi a unor persoane

al căror nume nu-l cunoșteam și pe care nu aveam să le mai văd vreodată.

Tot atunci am găsit și un editor pentru *Marinarul* meu: don José Ruiz Castillo, proprietar și director al „Bibliotecii Noi". M-a chemat prin unul din fiii săi, care-mi pozase cu ani în urmă. Mare mi-a fost mirarea cînd mi-a dat să înțeleg că urma să plătesc, dacă nu întregul cost al editării, măcar o parte din el. Cum așa? Mai bine, i-am spus, rămîn inedit. În afară de asta, banii pe care-i mai aveam îi rezervasem pentru cărți și pentru o călătorie cu automobilul, cu fratele meu Agustín, pe meleagurile Castiliei. Don José, cu bunătate și simpatie, și-a înțeles repede greșeala. Îmi edita cartea, cu toate cheltuielile pe seama sa, și-mi cerea manuscrisul, pe care urma să-l trimită la Segovia, la celebra tipografie Adelantado, care lucra pentru el.

A doua zi am alergat la Daniel Vázquez Díaz. Îmi făgăduise să-mi facă un portret pentru *Marinar*. L-a desenat: un Rafael Alberti mai mult din profil, bun ca desen liniar, cu o carte în mînă. El, atît de sigur totdeauna în ceea ce privește asemănarea, n-a reușit de data aceasta. (Portretul o să-mi semene cu timpul — îmi spuse el — cînd voi primi la bătrînețe Premiul Nobel.)

Între timp, trei tineri compozitori — Gustavo Durán, Rodolfo și Ernesto Halffter[1] — entuziasmați de ritmica scurtă, melodică a cîntecelor mele, au pus pe muzică trei dintre ele. Din acest trio, aceea a lui Ernesto — minunat — *Căprioara albă* — a dobîndit, de îndată ce a fost publicată, o faimă mondială. Celelalte două — *Cinema* și *Sărarul* — erau și ele frumoase și s-au cîntat mult. Dar Ernesto Halffter, pe atunci un adevărat copil minune, reușise ceva măiestru, simplu, melancolic, foarte în acord cu stilul antic și nou al libretului meu, al cărui motiv îl luasem din *Cancionerul* lui Barbieri. A devenit de asemenea vestită *Fata care se duce la mare*, a aceluiași Ernesto, dar care n-a fost inclusă în ediție, din motive de spațiu.

O dată cu primăvara și cu prestigiul premiului, vizitele mele la Căminul Studențesc au devenit mai dese. (Era o

[1] *Ernesto Halffter Escriche* (1905), compozitor și dirijor spaniol de renume mondial, elev al lui Manuel de Falla.

epocă fericită, cel puțin pentru noi.) Am cunoscut atunci în grădinile Căminului pe Pedro Salinas [1] și pe Jorge Guillén, ambii cam de aceeași vîrstă — cu vreo zece ani mai mult ca mine — profesori de Literatură, ca și Gerardo Diego — în Spania și în afara ei, și în ajunul consacrării lor ca mari poeți.

Salinas era mai expansiv, mai vorbăreț, mai surîzător și mai madrilen. Toți îi spuneau don Pedro, deși îl tutuiau. Guillén, din Valladolid, era subtil, spiritual, stăpînit, palid și înalt, cu ochelari de după care priveau niște ochi mici, pătrunzători, în stare să contureze, să facă precisă cea mai obscură nebuloasă. José Moreno Villa a spus în *Viața fără ascunzișuri*, carte scrisă în exil, că, în ultimul timp, poeții apăruseră perechi : Machado și Juan Ramón, Salinas și Guillén, Lorca și Alberti, Prados și Altolaguirre, dar că el, ca și León Felipe, venise singur. Observație interesantă, care acum văd că e adevărată, și care, dacă într-adevăr se potrivea cuiva, era celor doi poeți castilieni. Așa i-am văzut din primul moment : o pereche perfectă, mult mai armonică, cu tot tonul ei foarte distinct, decît celelalte la care se referă Moreno Villa.

Din opera lui Salinas cunoșteam *Prevestiri*, prima sa carte, însoțită de un portret liric al lui Juan Ramón Jiménez din anii aceia de glorie ai poeziei spaniole. Din Guillén nu cunoșteam mai nimic : cîteva poeme apărute poate în *Revista Occidentului*. Îmi atrăgea atenția în cartea lui „don Pedro" realismul crud al unor poezii, care contrasta cu accentul mai degrabă intim, reținut, înfrînat al tuturor celorlalte.

Un „pește" bătrîn îi spuse
(mititica era crescută la azil) :
„Mă-ta fie binecuvîntată !"

De unde provenea la un poet atît de delicat, această notă vulgară, această ieșire de mahala ? Cînd l-am cunoscut mai bine pe don Pedro, am ajuns să mă dumiresc. Cu toate șederile sale la Paris, Cambridge sau New York,

[1] *Pedro Salinas* (1892—1951), însemnat poet al generației de la '27, profesor de literatură spaniolă la diferite universități spaniole și americane, după 1936.

Salinas continua să fie foarte madrilen, și, în vorbirea lui, apăreau pe ici, pe colo, mușcate îmbobocite, vorbe de duh rostite de haimanalele Madridului prin iarmaroace, expresii hazlii mustind de sucuri dulci și de rachiu. Prietenia noastră a rămas pecetluită din ziua aceea, a crescut odată cu apariția *Marinarului pe uscat* și a sporit, generoasă, treptat, ca după apariția cărții mele *Despre îngeri* și în legătură cu ea să-mi consacre o conferință întovărășind-o de exemple pe aceeași temă, care mergeau de la plastica medievală a Beaților pînă la geometriile metafizice ale lui Chirico[1]. L-am iubit totdeauna pe Salinas și l-am respectat drept ceea ce era de fapt : un frate mai mare de generație. (Tot așa era și Guillén.) Severul său adevăr poetic, deși atît de departe de al meu și de acela al altor poeți din sud, m-a atras întotdeauna prin esența sa umană, calmă și revelatorie, chiar și în clipele cele mai exaltate, specifică unei inimi liniștite, fără zvîcniri puternice și fără amărăciuni. Poezie de om bun, cordial, sincer, și care, deși supusă aproape mereu celor mai dificile procedee tehnice, te face să te gîndești adesea la vocea calmă a lui Antonio Machado. În sfîrșit, castiliană, lirica lui Salinas a arătat, chiar de la început, o linie simplă, dreaptă, fără podoabe exterioare, o lirică a cărei coloană se înalță în interior și susține, ca o osatură puternică, viața adevărată care o învăluie. Cred că García Lorca a fost cel care m-a prezentat acestor doi poeți.

Federico era tot acolo, la Cămin, tulburînd liniștea camerelor și a grădinilor. Pe drumeagurile împrimăvărate de aici, pline de murmurul plopilor negri, el continua să-și recite *Baladele,* sporite an de an, cîntecele, tot mai variate și bogate, dar încăpățînîndu-se, ca un jongler și ca un trubadur mulțumit de auditoriul său, să rămînă inedit. Tot aici se mai aflau Pepín Bello, Luis Buñuel, Dalí, Moreno Villa... și corul „suporterilor" lui Federico. Era momentul „anaglifelor", al „pîrțometrului", al farselor feroce ale lui Buñuel, al „Ordinului Fraților din Toledo".

---

[1] *Giorgio de Chirico* (1888), pictor italian născut în Grecia. Stabilit în 1911 la Paris întreține relații de prietenie cu Picasso, Apollinaire, Max Jacob și grupul artiștilor de avangardă. În tablourile sale încearcă o interpretare modernă a unor motive antice.

Despre anaglife a vorbit Moreno Villa în autobiografia sa. Erau o specie de poeme minuscule, improvizaţii hazlii, „care constau — explică Moreno — din trei substantive, din care unul, cel din mijloc, trebuia să fie «găina». Tot hazul consta în aceea ca al treilea să aibă condiţii fonetice impresionante prin neprevăzutul lor." Moreno se înşală în această ultimă afirmaţie. Dificultatea şi hazul unui anaglif consta în aceea că al treilea substantiv nu avea nici cea mai depărtată legătură cu primul. Îmi amintesc cîteva exemple de anaglife proaste, respinse de toţi în marile adunări „anaglifice" ce se ţineau, de obşte, în camera lui Federico. De pildă aceste două :

Pinul,
pîinea,
pun-ul,
găina
şi comandantul.

Costişa,
costişa,
găina
şi persoana.

Primul nu era bun, pentru că, pe lîngă că avea trei cuvinte, semnificaţia onomatopeică[1] — focul de armă — a lor păstra o evidentă legătură cu „comandantul". Al doilea, cred că de Pepín Bello, era şi mai rău, căci pe o costişă pot urca în linişte şi găina şi persoana.

Pepe Moreno dă, printre altele, două exemple destul de acceptabile :

Bufniţa,
bufniţa
găina
şi Atotziditorul.

Ceaiul,
ceaiul
găina
şi Teotocópuli.

Anagliful a ajuns să fie o adevărată epidemie. Chiar şi persoane grave, ca Américo Castro[2], au căzut în ispită. S-au creat diferite tipuri, care au fost în genere respinse. În cele din urmă, Federico le-a dat lovitura de graţie, inventînd anagliful baroc. Îmi aduc aminte de acesta :

---

[1] In original : *El pin, / el pan, / el pun, / la gallina / y el comandante* etc.

[2] *Américo Castro y Quesada* (1895), profesor de literatură la Universitatea din Madrid, apoi, după războiul civil spaniol, la Universitatea din Princeton (S.U.A.).

Guillermo de Torre,
Guillermo de Torre,
găina
şi pe aici trebuie să meargă vreo gloată.

După această inovaţie a venit decadenţa şi anagliful a fost uitat.

O altă invenţie care, cum era şi firesc, a fost ţinută secretă, a fost „pîrţometrul". Într-o cutie pătrată de lemn se punea un capăt de lumînare. La anumită distanţă de flacără şi la aceeaşi înălţime, atîrna un şnurulet de aţă. În direcţia lor, o gaură, nu prea mare, se deschidea într-o parte a cutiei. Meritul consta în intensitatea vîntului pe care fiecare concurent îl expedia prin orificiu. Era nevoie de un pîrţ de mare putere pentru a face ca flacăra să se aplece şi să ajungă astfel la aţă. Un joc de adevăraţi şcolari. Nu-mi aduc aminte dacă i-a venit pofta să-l practice şi vreunuia din acei severi profesori care locuiau la Cămin.

Cît despre „Ordinul Fraţilor din Toledo"... Asta era cu totul altceva. Cu toată rigoarea condiţiilor, am fost şi eu admis în acel an. Ordinul fusese întemeiat ceva mai înainte de grupul de prieteni căminişti şi principala îndatorire a membrilor era de a hoinări, mai ales noaptea, prin minunatul oraş de pe Tajo. Fraţii trăgeau în general la „Hanul Sîngelui", locul unde Cervantes scrie şi situează cîteva din nuvelele sale exemplare. Deşi modernizat puţin în unele detalii, hanul mai păstra pe atunci toată atmosfera spaniolă a acelor raţeşuri sau locuri de popas pentru cărăuşi şi catîrgii, despre care vorbeşte autorul cu poezie şi competenţă în *Quijote*.

Îndeplinind una din clauzele severe ale regulamentului lor, Fraţii părăseau hanul după ce la ceasul catedralei bătea ora unu, oră cînd Toledo pare că se strîmtează, că se complică şi mai mult în labirintul său tăcut şi fantasmagoric. În noaptea iniţierii mele în tainele Ordinului, am ieşit în stradă ; toţi Fraţii, în afară de mine, duceau ascunse sub haină cearşafurile luate pe ascuns de pe paturile din camerele noastre. Marele Confrate era Luis Buñuel. Actul poetic şi misterios, pregătit pentru zorii zilei, avea să conste din

reînvierea unui întreg șir de fantome în pridvorul și în piața mănăstirii Santo Domingo el Real. După o îndelungă peregrinare prin ungherele adînci ale orașului adormit, ne-am oprit în fața mănăstirii în clipa în care ferestrele ei de fortăreață se luminau, umplîndu-se de cîntări înăbușite și de rugăciunile călugărilor. În timp ce se perindau rugăciunile monotone, Frații, care mă lăsaseră singur într-un capăt al pieței, postați între coloanele pridvorului, se acopereau cu cearșafurile din cap pînă în picioare apărînd, încet și distanțați, de pretutindeni, albe și reale fantome din alte timpuri, în irealitatea tăcută a penumbrei toledane. Autosugestia și frica ce începuseră să mă cuprindă creșteau, cînd deodată arătările înfășurate în cearșafuri se mișcară și, strigîndu-mi : „pe aici, pe aici" ! se făcură nevăzute în străduțele înguste lăsîndu-mă — una din probele cele mai grele la care se vedeau supuși Frații novici — părăsit, singur, pierdut în acea înfricoșătoare vîrtelniță toledană, fără să știu unde sînt și fără posibilitatea consolatoare ca cineva să-mi arate drumul spre han căci, pe lîngă faptul că la ora aceea nu întîlnești picior de trecător, în Toledo, dacă nu ești îndrumat la fiecare treizeci de metri, te poți socoti, chiar și în timpul zilei, rătăcit definitiv. Așa că am apucat pe prima ulicioară — foarte mulțumit ; pe de altă parte, că nu aveam nici o putință de orientare — hotărît să rătăcesc pînă în zori.

Să mergi prin Toledo, și încă în întunericul unei nopți fără lună, ca aceea, înseamnă să te subțiezi, să te topești pînă ajungi din om o efigie, lamă, riscînd totuși să te rănești, să te tai în balamalele unui hău atît de straniu ; înseamnă să devii aerian, să te faci un șuier de apă prin coridoarele uscate, prin conductele amăgitoare, care se înfundă deodată și nu mai ai nici o putință de ieșire ; înseamnă să te întorci mereu pe unde ai mai mers, să pășești într-una în neștire, fără să te auzi, ca un ecou final al unei umbre pierdute.

Eram o umbră pierdută și neliniștită, cînd deodată, într-una din acele neașteptate deschideri ale străzii — brutalitatea unei spărturi care presupune o piață, cotitura unei stradele care dărîmă o bucată de spațiu pentru a face loc unui zid de mănăstire, unei biserici, unei case boierești — se înălță în fața mea un zid despletit și romantic de iederă,

prin care se ghicea ceva ce m-a făcut să-mi forțez ochii ca să văd ce este. Era o lespede albă, o piatră scrisă, întreruptă din loc în loc de șuvițele întunecate ale lianei. Pîlpîirea unui felinar atîrnat într-o firidă mi-a ajutat să descifrez : „Aici s-a născut Garcilaso de la Vega..." Inscripția continua cu litere mici, greu de citit, care-și măreau iar dimensiunile la numerele ce arătau anul nașterii și al morții poetului : 1503—1536. Și mi s-a părut atunci ca și cum Garcilaso, un Garcilaso de frunze reci și întunecate, s-ar fi desprins din iederă și ar fi pornit cu mine prin tăcerea nocturnă din Toledo, în așteptarea zorilor.

Lîngă Tajo, în dulce singurătate
de sălcii verzi, se află un desiș
plin și îmbrățișat tot de iederă,
ce se suie pe trunchi pînă la vîrf...

„Să fi fost în zori" cînd, cu aceste versuri ale lui Garcilaso pe buze, am nimerit la „Hanul Sîngelui" și m-am dus să mă culc în patul meu hodorogit, fericit de prima mea aventură de inițiat în tainele Ordinului toledan. După cîteva ceasuri, la ora prînzului, ce mai glume vesele făceau Frații, în fața unei cratițe cu potîrnichi, vestita specialitate de la „Hanul Vîntului" ! Acolo, sub bolta de viță, în curticica banchetului nostru, se vedeau, zugrăviți cu creionul pe pereții văruiți, principalii membri ai Ordinului. Autorul lor, Salvador Dalí, figura și el printre dînșii. Cineva le-a spus hangiilor să nu le acopere cu var, pentru că erau opere de valoare ale unui pictor vestit și că făceau mulți bani. Cu toate acestea, după cîțiva ani nu mai existau. Fuseseră șterse de noii stăpîni ai hanului.

Vara se apropia. Ca întotdeauna, Căminul se pregătea să-și înceapă cursurile pentru studenții străini. Cu cîteva zile mai înainte, cînd m-am dus să-i mulțumesc lui don Ramón Menéndez Pidal pentru votul său ca membru în juriul Premiului Național de Literatură, acesta m-a invitat să citesc cîteva din poemele mele la deschiderea cursurilor. Aveam să recit pentru prima oară în fața unor persoane necunoscute.

La ora deschiderii, eu, care eram senin, am ajuns să-mi pierd o parte din siguranță din cauza avertismentului unui

domn cu barbă de don Juan care, înghesuindu-mă între barbă și perete, m-a pus brusc pe frigare :

— Ține seama, tinere, că ești andaluz și că vei recita în fața unor străini care vin la Madrid ca să învețe castiliana. Recită rar, pronunțînd foarte bine cuvintele, finalul lor, și rogu-te ai deosebită grijă cînd vei pronunța *ll*-urile și *z*-urile.

Cînd, puțin intimidat de aceste sfaturi, m-am îndreptat spre aulă, am întrebat pe un prieten cine era acel frumos domn cu barbă, pe care îl speria atît de tare accentul meu andaluz.

— Este Américo Castro, un filozof ilustru. Cum se poate să nu-l cunoști !

În fața unui auditoriu de tineri englezi și nordamericani, în care se distingeau niște fete foarte frumoase, am recitat, cu o pronunție castiliană afectată, poezii din *Marinarul pe uscat*. Totul mergea bine, dar ajungînd la aceste versuri ale sonetului *Unui căpitan de vas :*

Pentru tine țărmurile cu frunți șerpuitoare
desfășoară[1] *cînd trece cîntarea ta brăzdată...*

am desfășurat cu atîta perfecțiune pe *ll*, încît, ridicîndu-mă în vîrful picioarelor, pentru a-l accentua și mai bine, mi-a alunecat un picior de pe estradă, de era cît pe ce să mi-l rup.

După aceea, în grădină, am fost călduros felicitat de studenți. Don Américo era mulțumit. Prelegerea mea nu fusese atît de rea. Cineva, hohotind de rîs, m-a strîns puternic în brațe. Era Amado Alonso[2], un tînăr filolog, navarez, încîntător, cu inima deschisă și vesel, și cu ceva din aerul unui jucător de pelotă. M-a prezentat logodnicei sale, o englezoaică înaltă, cea mai frumoasă elevă de la cursuri. Am devenit prieteni, dar curînd nu l-am mai văzut. A plecat, cred, în Anglia, unde s-a căsătorit cu frumoasa sa elevă. (L-am întîlnit apoi la Buenos Aires, înconjurat de copii adorabili. Am reînnodat prietenia noastră. Lucra

[1] A desfășura = *desenrollar.*

[2] *Amado Alonso* (1896—1952), filolog de renume mondial, elev al lui Menéndez Pidal. Stabilit în Argentina, conduce Institutul de Filologie al Universității din Buenos Aires și fondează în 1939 *Revista de Filología Hispánica.*

la Editura Losada. Din cauza neghioabei politici argentiniene, a trebuit să plece în Statele Unite, unde a murit de cancer. Gramatica și cărțile sale de lingvistică sînt studiate încă în multe centre de învățămînt.)

Căldura devenea apăsătoare. Căminul se despopula. Federico plecă în satul său granadin Fuente Vaqueros. Fără el, Căminul părea părăsit și trist. Plecase și Dalí. Am primit în vara aceea o carte poștală de la el, cu castelul din Figueras, în care scria: „Ei, Alberti, ce mai faci? Îmbrățișări. Salvador." Deasupra găurii celei mai de sus a fortului mic, Dalí explica: „Pe aici urinau canonicii". Factorul nu-și putea ține rîsul. „Iertați-mă, îmi spuse el. Am citit fără să vreau."

Marinarul pe uscat era tot la Segovia. Nu aveam să primesc corecturile decît la sfîrșitul verii. Eram acum în ajunul plecării. Voi cutreiera Castilia Veche în micul automobil al fratelui meu. Agustín, bun șofer și eu vom fi singurii călători. Între timp, neavînd nimic de făcut, mă plimbam, fără țintă precisă, cu o carte de versuri, pe care o citești totdeauna cu plăcere, la umbra copacilor.

Într-o dimineață urcam pe strada Cisne, cînd am văzut coborînd pe trotuarul opus, încet, cufundată în gînduri, umbra unui om pe care, deși îmbătrînită, am identificat-o fără șovăire cu aceea din portretul unui Machado mai tînăr, reprodus în fruntea poeziilor sale — ediția Căminului — păstrată de mine cu multă dragoste. Era el, umbra sa, nu-mi mai rămînea nici o îndoială, umbra lui tristă, abătută, precum și pașii săi de somnambul, de suflet scufundat în sine, absent, străin de lumea de pe stradă. Ce să fac? Voi fi în stare să trezesc această umbră, s-o smulg din visul ei? Dacă nu îndrăznesc acum — mi-am zis — nu voi îndrăzni niciodată...

Și alergai în întîmpinarea ei, temîndu-mă să nu se risipească.

— Don Antonio Machado?

Doi „da, da", rostiți rar, îi ieșiră din gură, după o tăcere speriată, ca și cum ar fi trebuit să facă apel la memorie, ca să-și aducă aminte de numele său.

— Rafael Alberti... Voiam să vă cunosc și să vă mulțumesc...

— Ah, ah ! murmură el, încă nu pe deplin trezit, luîndu-mi mîna. Nu aveţi de ce să-mi mulţumiţi...

Şi din nou absent, umbră pierdută prin galeriile din sine însuşi, l-am văzut îndepărtîndu-se, „rău îmbrăcat şi trist", în dimineaţa limpede de vară, pe strada Cisne în jos...

Misterios şi tăcut
mergea din cînd în cînd...

Aşa l-a zugrăvit Rubén Darío. Şi aşa a fost în realitate don Antonio Machado pînă în ceasul morţii sale.

În sfîrşit, într-o dimineaţă am pornit pe podişul castilian cu fratele meu. Urma să încep a doua mea carte. Tot de cîntece. În carnetul meu de călătorie titlul era deja scris : *Iubita.* Cum arăta aceea cu care, sub acest nume, aveam să mă plimb pe pămînturile Castiliei pînă la Marea Cantabrică, cealaltă mare, cea de la nord, pe care încă n-o cunoşteam ? Cineva — o frumoasă prietenă îndepărtată — din timpul zilelor mele de odihnă în Guadarrama. Tot marinarul pe uscat plecase să străbată cîmpii, munţi, rîuri şi sate necunoscute, dar de data aceasta fără tovărăşia grădinăresei albastre din marea lui gaditană. Pedro Salinas, pe care l-am întîlnit spre marea mea surprindere în piaţa din Burgos, a înregistrat cu cîţiva ani mai tîrziu imaginea exactă a ceea ce păream eu în decursul acestei călătorii : „curier de cabinet, mesager al regelui care ducea, de la o mare la cealaltă, o raţiune secretă de stat, din salinele argintii din San Fernando la falezele înnorate de la Asturias de Santillana". Spus cu spirit de către Salinas, acesta eram eu, deşi fără să-mi dau prea bine seama. Şi aşa am trîmbiţat acest lucru trecînd prin Aranda de Duero :

Castilieni din Castilia,
n-aţi văzut marea nicicînd !

Atenţie, că în ochii aceştia
din sud şi în cîntecul acesta
vă aduc marea toată !

Uitaţi-vă la mine, trece marea !

Ritmic, melodios, uşor, am colindat cu această iubită, pierdută acum, peste o sută de sate, împrăştiindu-mi cîntecul aproape prin toate, şi pe nenumăratele cărări şi drumuri care le înlănţuiau. Itinerar vesel, deschis mai tot timpului surîsului. Şi latura hazlie, care-mi place din totdeauna, s-a ivit la Medina de Pomar.

Vizitam cu Agustín frumoasa catedrală a satului. În biserică, bătrînul paracliser viclean care ne explica se opri, solemn, în faţa chivotului din altarul cel mare : un juvaer aurit şi strălucitor înconjurat de moaşte.

— Aici este închisă, murmură bătrînelul, o bucată de os al sfîntului Francisc. Aici, un dinte al sfîntului Blas, apărător de durere de dinţi. Aici un ac al Fecioarei. Aici, o lacrimă a sfîntului Ioan. Aici...

Tăcu, deodată, lăsîndu-ne cu răsuflarea tăiată. Ajunsese la mijlocul părţii superioare a chivotului. Lîngă degetul său, bont şi murdar, strălucea cu mai multă putere micul lăcaş unde se afla altă relicvă.

— Aici... Nu ştiţi ce se află aici ?

Fratele meu, dreptcredincios, se aştepta să fie vreun mir oarecare. Eu, în schimb, îmi muşcam buzele să nu pufnesc de rîs.

— Ei bine, aici se păstrează, nici mai mult nici mai puţin decît prepuţul lui Cristos.

Pînă şi Agustín a izbucnit în rîs.

— Nu rîdeţi. Adevăratul prepuţ al lui Cristos ! sublinie paracliserul, făcîndu-ne semne din deget să nu rîdem. Adevăratul, repetă el, pentru că acel care este venerat în catedrala din Jaén e fals.

Înainte de această scenă pioasă de la Medina de Pomar, printre alte lucruri mai serioase, mă întîlnisem cu ceva la fel de nostim în cele cîteva zile cît am stat la Santo Domingo de Silos, minunată mănăstire romanică ascunsă după munţii Demanda, în ţinutul Burgos.

Era noaptea tîrziu cînd am ajuns la acest sălaş benedictin, al cărui patron şi întemeietor s-a dovedit a fi Gonzalo de Berceo [1], cleric al aceluiaşi ordin. Un călugăraş mis-

[1] *Gonzalo de Berceo* (1195? — 1264?), cel dintîi poet spaniol al cărui nume s-a păstrat posterităţii. Opera sa, de inspiraţie religioasă, e plină de candoare şi naturaleţe.

Antonio Machado îl revendică printre maeştrii săi, alături de Garcilaso de la Vega.

terios, după îndelungi scrîşnete de zăvoare şi chei, a întredeschis poarta grea, invitîndu-ne să intrăm. La „bună seara" noastră a răspuns doar cu o înclinare mută. Era ora tăcerii pentru comunitatea sfîntului Benedict. Un mic felinar cu ulei îi atîrna într-o mînă ; în cealaltă, un şirag de mătănii cu boabe mari. O adiere de aer rece amestecată cu o mireasmă de grădină nevăzută ne-a anunţat sfîrşitul coridoarelor spăimoase, prin care părea că urmăm doar mîna ridicată în sus a călugărului. Întunericul era adînc. Numai frigul care se întetea şi ecoul întretăiat al unei cişmele ne-au lăsat să bănuim bolţile, oarbe noaptea, ale arcadelor galeriilor inferioare, minune a secolului al IX-lea.

Alte scări, noi arcade şi coridoare, mereu în urma acelorași paşi înăbuşiţi, a trebuit să străbatem, neliniştiţi, înainte ca o ultimă plecăciune să ne închidă uşa chiliei pe care ospitalitatea călugărilor din Silos o oferă prin tradiţie şi în chip dezinteresat călătorului.

Ne-a trezit în zori o cîntare gregoriană pură. Toată comunitatea umplea galeria superioară, în drum spre biserică. O urmarăm. Liturghie cîntată. Ţăranii din sat, adunaţi acolo, au intonat cîntările din memorie, în cor cu călugării. O armonie desăvîrşită s-a revărsat în valuri în naosul bisericii. În toate zilele anului se putea auzi în zori acelaşi concert, pe care nu erau în stare să-l împiedice nici zăpezile şi nici cele mai crîncene geruri ale iernii. După terminarea liturghiei, punîndu-şi pe umăr uneltele de muncă, pe care le lăsaseră în piaţă, acei preaumili plugari se răspîndeau pe ogoare.

După micul dejun — feţe de masă albe şi veselă de lut, puse parcă aici de Zurbarán — călugării ne-au înconjurat. Am sărutat mîna stareţului, părintele Luciano Serrano, istoric ilustru, pe care toată mănăstirea îl ura — după cum mi-au mărturisit în intimitatea unei seri mai multe din oile sale, cu care mă împrietenisem. În comunitate era şi un poet, cult şi simpatic, deşi un poet slab, Justo Pérez de Urbel, cunoscător al simbolisticii picturilor şi capitelurilor romanice ale galeriilor mănăstirilor. Am auzit de la el lucruri minunate, lecţii pe care nu le-am uitat încă. El mi-a arătat codicele lui Gonzalo de Berceo, comoară care era în paza Ordinului de cînd era scrisă şi

din ale cărei foi am respirat aroma sfîntă şi primitivă a poeziei noastre. (Păcat că astăzi Justo Pérez de Urbel este unul din călugării cei mai devotaţi regimului lui Franco !)

Fratele farmacist, mărunţel şi glumeţ, mi-a devenit şi el prieten. Cînd mi-a arătat farmacia, în partea cea mai retrasă şi mai întunecoasă a mănăstirii, am vrut să smulg de la el formula secretă a faimosului lichior benedictin, numit încă de pe atunci lichiorul de Santo Domingo de Silos, din pricina puţin prietenescului proces pe care călugării francezi, tot fraţi de-ai lor întru sfîntul Benedict, îl porniseră contra ordinului spaniol. Afacerile, chiar dacă sînt făcute în tovărăşie cu Duhul Sfînt, sînt afaceri. Cu rîsete şi glume, am propus farmacistului să otrăvească pe stareţ, pe care nimeni nu-l iubea şi pe care trebuiau să-l suporte pînă ce va muri, dat fiind că această funcţie, după ce a fost încredinţată de întreaga mănăstire, prin vot secret, e pe viaţă şi numai Sfîntul Părinte de la Roma i-o poate lua.

Pentru ce-l urau toţi pe stareţ ? Era dispreţuitor şi autoritar, pe lîngă că era orgolios ; iar bieţii călugăraşi, de origine ţărănească în majoritate, se socoteau umiliţi, sătui de atîta trufie şi puţină bunătate. Îl suportau cu resemnare. Ce erau să facă ! Ei îl aleseseră, dar cine şi-ar fi putut închipui că votul dat cu toată inima avea să aşeze mitra sfîntului Dominic pe capul diavolului ? Pentru că ajunseseră să creadă că era diavol, stăpînit de forţele iadului. Aşa-l văzuse Bernardino, fratele grădinar, bătrîn şi nebun, cînd era aproape în agonie. Stareţul, nu ştiu din ce motive, a trebuit să se ducă la Roma. Şi Bernardino, fost luptător de guerilă carlist [1], făptaş al mai multor asasinate, cu capul pus la preţ şi salvat prin dreptul de azil pe care-l dă mănăstirea, a crezut de datoria lui să comunice fraţilor săi cea mai teribilă din vedeniile sale nocturne.

— Fiilor, apropiaţi-vă. Am să vă destăinuiesc ce am văzut acum. Stareţul nostru e în păcat de moarte. Nu-l poate vizita pe Sfîntul Părinte. De cîte ori vrea să urce

[1] Partizan al lui Don Carlos, fratele monarhului decedat în 1833, Fernando al VII-lea, şi pretendent la tron. Tot secolul al XIX-lea e răscolit de sîngeroase războaie civile între carlişti şi armatele puterii oficiale, care apărau dreptul la tron al fiicei minore a lui Fernando, Isabel, desemnată de acesta ca unică moştenitoare.

scările Vaticanului, o legiune de draci coboară dintr-un turn, îl suie sus la ei și apoi îl aruncă de acolo jos. Pînă n-o să se spovedească și nu i se va da iertare, nu va fi primit.

După cîteva ceasuri, Bernardino a chemat din nou pe toți frații.

— Să ne bucurăm, fiilor, le spuse el, atins deja de aripa morții. Părintele nostru stareț e în grația lui Dumnezeu. Și-a mărturisit păcatele. În clipa asta vorbește cu Sfîntul Părinte. Pot să mor în pace.

Această vedenie și altele pe care le-a avut Bernardino la sfîrșitul vieții sale au băgat în sperieți toată mănăstirea. Chiar după ce murise, călugării le povesteau cu groază. Pentru ei, Bernardino murise ca un sfînt. Cît despre stareț... N-au avut niciodată curajul să-l întrebe.

N-am să uit niciodată nopțile pe care le-am petrecut la Silos ! Călcînd regula tăcerii, cîțiva călugări mai îndrăzneți veneau în chilia mea. Eu le ofeream vin de Jerez, iar ei, mie, faimosul lichior. Pînă ce se auzea ultima bătaie de clopot pentru ora douăsprezece, îmi țineau tovărășie și trăgeau la măsea, ba adesea nici nu mai țineau seama de oră. Cum eu nu aveam nici o obligație să mă împărtășesc, continuam să beau de unul singur.

Ce vesele și pline de haz erau întrunirile acelea aproape secrete !

Licoarea andaluză îi încînta pe călugări, făcea să le sticlească ochii, să devină vorbăreți și curioși. Deși ordinul sfîntului Benedict nu impune claustrarea — exceptînd pe stareț și alte oficialități — ei nu mergeau dincolo de satele și cîmpurile ținutului, pe care să le colinde, cînd pe jos, cînd călare, predicînd doctrina lui Cristos. De aceea lumea de dincolo de experiențele lor îi intriga cu adevărat. Cum e Madridul ? Dar Sevilla, dar Barcelona ? Cum e teatrul, cum sînt dansurile ? Dar luptele cu taurii ? Explicațiile mele. mai totdeauna amuzante și burlești, le dilatau pupilele, le rumeneau fața.

— Teatrul însă nu-i nimic în comparație cu varieteul, le-am spus eu maliție într-o seară.

Puțini cunoșteau acest cuvînt și mai puțin încă sensul spectacolului. Atunci le-am făcut o demonstrație. Am luat rasa cu glugă a unuia din călugări și învelindu-mi corpul

în ea, în chip de şal de Manila, le-am cîntat cupletul cel mai la modă pe atunci la Madrid :

Sînt o fată modernă spaniolă
care se plimbă pe bulevardul
Castellana...

Gesturile mele exagerate, mlădierile mijlocului, fandările şi jocul cu rasa i-au fascinat în aşa măsură, încît au izbucnit în aplauze, ridicînd paharele şi închinînd nu ştiu dacă pentru mine sau pentru frumoasa Raquel Meller, pe care o imitam. După alte demonstraţii, au fost de acord că dacă totul era aşa, varieteul nu avea nici o legătură cu iadul. Diavolul putea dormi liniştit.

Călugări ca acei din Silos, liberali, culţi şi candizi totodată, prea arareori am văzut după aceea. Biblioteca pe care-o aveau în grijă era minunată. Am văzut în ea pînă şi cărţi simboliste franceze. Am ţinut în mînă un Verlaine. Mănăstirea primea foarte des vizita unor oameni cunoscuţi. Don Miguel de Unamuno s-a plimbat deseori prin galeriile sale, neliniştind comunitatea prin îndoielile şi paradoxurile sale. I-am văzut semnătura în albumul pentru oaspeţi, alături de acelea ale lui Zuloaga, Eugenio D'Ors, Gerardo Diego şi alţi artişti şi scriitori cu renume. Eu le-am lăsat un poem în cinstea Fecioarei din Martie cu Pruncul, care prezida cu nişte ochi bovini galeriile inferioare, nu departe de chiparosul şi de nalba din grădină. Zile neuitate în mănăstirea Santo Domingo, la umbra plăcută a lui Berceo şi a atîtor suflete minunate cu iz de ev mediu şi pîine neagră ţărănească ! (Se pare că acum aceste minunate daruri liberale şi curate au murit călcate în picioare de Caudillo, Ordinul benedictin acceptînd ceea ce au refuzat să primească celelalte ordine religioase ; să îngrijească de Valea celor Căzuţi, această oroare necrofilică a regimului, care a costat bietul popor spaniol atîtea lacrimi şi atîtea milioane.)

Tot hoinărind cu... „iubita" mea, am ajuns, în sfîrşit, la mare.

Iertaţi-mă, marinari,
da, iertaţi-mă că plîng
în faţa mărilor nordului,

micile mele mări din sud !

Lăsați-mă, vînturi, să plîng,
ca o fetiță, în fața mării !

Puternică mi-a fost emoția în fața Mării Cantabrice, mare întunecată și agitată, atît de deosebită de golful meu blînd și albastru. De la Laredo, am colindat toată coasta santanderină și bască, pînă la San Sebastián, și am lăsat cîte un cîntec în fiecare sat de marinari.

Din nou la Madrid, l-am scris pe ultimul — al 70-lea — un rămas bun de la acea prietenă, mai mult visată decît reală, tovarășa ideală de călătorie pe meleagurile spaniole necunoscute mai înainte pentru mine.

La sosire, mă aștepta o surpriză plăcută : corecturile *Marinarului pe uscat,* pe măsuța mea de lucru. Nu mai văzusem niciodată alte corecturi. Nu știam cum să le corectez. Am inventat niște semne speciale și le-am trimis înapoi, cu indicația urgent, la Editura Adelantado.

Cartea a apărut toamna, într-o ediție corectă, cu desenul lui Vázquez Díaz, muzica celor doi Halffter și a lui Gustavo Durán și cu scrisoarea lui Juan Ramón Jiménez. O banderolă galbenă lăsa să se vadă cu litere mari, negre : „Premiul Național de Literatură 1924—1925".

Primele exemplare pe care le-am oferit cu dedicație au fost pentru membrii Juriului. Pe cel destinat lui Juan Ramón l-am dus personal. Apoi m-am pregătit, nu fără oarecare îngrijorare, să aștept criticile, care n-au întîrziat să apară. În paginile publicației *Soarele,* a deschis focul Enrique Díez-Canedo, cu un articol elogios, în care se sublinia înrudirea mea cu Lorca și importanța, tot mai evidentă, a poeților din sud. I-au urmat Gómez de Baquero [1], Fernández Almagro [2], Bergamín, Marichalar [3]... Aproape

[1] *Eduardo Gómez de Baquero,* cunoscut sub pseudonimul *Andrenio* (1866—1929), critic literar spaniol foarte judicios în aprecierile sale.

[2] *Melchor Fernández Almagro* (1895), istoric și critic literar, autorul unor studii capitale despre generația de la '98, Valle-Inclán, Angel Ganivet.

[3] *Antonio Marichalar* (1893), critic de artă și literatură, istoric literar și biograf.

toți vorbeau de Federico, unii stabilind deosebiri, alții afinități. Izbucnise bătălia Lorca-Alberti, o bătălie lungă în care combatanții aproape că s-au încăierat, în timp ce noi, comandanții, ne strîngeam mîinile, prietenește, fiecare pe poziția lui.

Din provincie am primit în spate cîteva lovituri de bîtă, absurde, pline de rea-credință și de lipsă de înțelegere Comentatorul anonim al unei reviste catolice, după ce afirma : „Alberti se întoarce din vreo vilegiatură din nord în cadența mării nestatornice", mă numea „monstru al iadului", „corupător al poeziei", și nu mai știu cîte alte drăgălășenii de felul ăsta. Altul îmi critica ritmul, „șchiopătarea căutată a versurilor, care face imposibilă lectura lor".

Lucru extravagant și stupid, cînd e vorba de o carte atît de simplă, de tradițională, ca *Marinarul pe uscat.* (În fața poeziei și a debuturilor teatrale ale lui Federico, personaje încă și mai grele, reacționau în același fel. La început, actrițe ca Membrives, López Heredia *and Company* rîdeau cu hohote de *Romanțele țigănești* și de primele sale piese de teatru, firește că în spatele lui Lorca, după ce le făcuse neasemuita cinste de a le citi. Apoi, lucrurile s-au schimbat cînd Xirgu și Josefina Díaz au interpretat, cu un succes răsunător, *Mariana Pineda, Minunata pantofărească* și *Nunta însîngerată.* Pentru unele actrițe, casa de bilete este, în cele din urmă, mama inteligenței.)

După triumful *Marinarului, Revista Occidentului,* pe care o publica Ortega y Gasset începînd din 1923, mi-a cerut colaborarea. Am dus secretarului său, Fernando Vela, o serie de poeme din *Marinar,* o dată cu altele din *Zorile micsandrei,* carte pe care o începusem în munții Cordobei, sub titlul de *Calcaruri negre.*

Au apărut traduceri în Franța, ca și în Anglia. (Cele engleze plătite ; cele franceze, gratis.)

În sfîrșit, eram foarte mulțumit. Voiam să scriu mai mult. Dar la Madrid îmi era foarte greu, solicitat cum eram, de toată lumea. Într-o dimineață am luat trenul și am plecat iar la Rute.

VI

Continuu să scriu în pădurile de la Castelar, cu o nouă toamnă în perspectivă. Mă scol mereu la aceeași oră : șase și jumătate. Soarele nu răsare pînă după șapte. Roua scînteiază în toate părțile, ca un felinar pulverizat. Zeama acrișoară a unei lămîi și o plimbare repede pe bicicletă îmi trezesc fruntea și-mi fac mintea ageră. Iau gustarea. Și, dacă timpul e binevoitor, mă așez la lucru afară.

La Rute se cunoștea „marea bombă" a premiului. Doña Colo și cele două fete ale ei se prezentară pe dată, acasă la cumnatul meu.

— Venim să salutăm pe faimosul poet. Și, zi așa cu don Rafaelito ! Și nici nu crîcnea măcar ! Știam noi că vă plac versurile, dar... dar... Asta ? Ei, lasă, că sîntem foarte mulțumite !

A venit să mă felicite și notarul, prietenul spiriților, și el puțin literat, care m-a numit, în timp ce mă strîngea tare în brațe, „coleg, poet ilustru și iubit al muzelor".

Pe drum, oameni ursuzi, care mai înainte abia dacă mă salutau, acum o făceau, și chiar cu zîmbetul pe buze. De îndată ce am sosit, m-am închis în camera mea — era iarnă și era foarte frig în partea de sus a casei — perete în perete cu închisoarea. Aveam cu mine, terminată, a doua mea carte de cîntece : *Iubita.*

Mi-am propus, ca unică sarcină pentru acest nou sezon la Rute, să o termin pe aceea pe care o începusem rîndul trecut : *Calcaruri negre,* al cărei titlu definitiv va fi *Zorile micsandrei.*

Se apropia Crăciunul. Ca să-mi distrez nepoții, am scris o serie de cîntece, inspirate de figurinele Nașterii Domnului, figurine pe care le-am făcut eu însumi. (Unul din aceste cîntece :

Culegătorule, ce bați
măslinii cu prăjina,
îmi dai trei măslinuțe
să se joace cu ele copilul meu ?

a fost făcut celebru peste cîțiva ani, cu mici variante, de către ansamblul de dansuri și cîntece populare „Argentinita" și s-a cîntat în toată Spania, ca operă a unui autor anonim.)

O altă serie — *Pescarul fără parale* — a avut ca motiv de inspirație felul cam neghiob în care-mi risipisem banii premiului național cu prieteni de ocazie :

Prostule !
Ai cheltuit tot !
Și acum nu mai ai un prieten,
de prost ce ești ; căci prietenul
mergea cu tine
numai pentru că erai prost !
Prostule !

Noi cîntece de slavă, peisaje și mici poezii în ton popular au contribuit la definitivarea cărții mele, dîndu-i acest contur, această linie pe care totdeauna, aproape fără să vreau, mi le-am impus în toate lucrările mele. Mult sporită acum, am împărțit partea din *Zorile micsandrei* pe care o compusesem la Rute în două : *Micsandra albă*, grupa poemelor ușoare, grațioase, zburdalnice, suave... și *Micsandra neagră*, pe cele mai dramatice și mai sumbre, ca *Blestemata*, *Deținuta*, *Cineva*, *Prizonierul*... A treia grupă, *Micsandra verde*, era destinată mării, pe care aveam s-o vizitez curînd.

Despărțirea mea de Rute a coincis cu o scrisoare de la García Lorca, răspuns întîrziat la mai multe scrisori pe care i le trimisesem în acest timp. Fiind foarte scurtă, încă mi-o amintesc. Iat-o :

„Dragă vere : ieri după-amiază a fost pe aici furtună mare. Spune-mi, te rog, dacă a fost și pe acolo. Lucrez, abandonat poeziei, care mă îmbolnăvește și-mi dă porunci

La revedere !
La moara dragostei,
prin roinița înflorită !
La revedereeee !

Îmbrățișări, Federico

Cînd vii la Granada ?"

Nu m-am dus niciodată la Granada, nici atunci, nici mai tîrziu. În aceeași seară, am plecat cu automobilul la Málaga, cu prietenul spiritiștilor, bunul notar care-mi spunea „poet ilustru, coleg și iubit al muzelor".

Din acea călătorie nocturnă îmi amintesc numai, ca prin ceață, de trecerea prin Antequera unde, în timp ce ne aprovizionam cu benzină, mi-am recitat în gînd octava din *Povestea rîului Genil* a lui Pedro Espinosa, marele poet clasic născut aici.

Am sosit aproape de ziuă. Prin palmierii din parc am văzut Málaga deschizîndu-și ochii spre mare și îmbujorîndu-se toată ca o garoafă de pe țărmurile sale. La ora nouă am alergat la tipografia „Sud". Nici Prados, nici Altolaguirre nu se așteptau la venirea mea. Nu mă cunoșteau. Dar au ghicit cine sînt. A fost o întîlnire minunată. Alcătuiau atunci al doilea sau al treilea număr din *Litoral,* cea mai bună revistă spaniolă de poezie pe care au înregistrat-o anii cei mai fericiți ai generației noastre. Manolo — Manolito — s-a repezit spre mine, vărsînd o sticlă de cerneală, prăbușindu-se peste umerii mei, ca un înger căzut dintr-un turn. În timpul acesta, Emilio Prados, ridicînd ochii îndărătul ochelarilor, mă contempla, nemișcat, cu un surîs de chinez. Erau eroii solitari ai tipografiei. Din acest atelier minuscul ieșeau, culese răbdător cu mîna, literă cu literă, paginile cele mai limpezi din toată lirica de atunci. În zilele acelea, cei doi poeți tipografi pregăteau primele lor cărți : Prados — *Timpuri,* și *Cîntecele fanaragiului* ; Altolaguirre — *Insulele musafire.*

Emilio Prados era deja ceea ce va fi după aceea și ceea ce continuă să fie și azi : o furtună întunecată, un fulger subteran care se zbuciumă fără răgaz ca să iasă și să lupte în aer, o sensibilitate concentrată, comprimată de chinuri insuportabile. Uneori, cu lanterna sa oarbă în mînă, reușește să urce din mina lui adîncă. Dar pentru puțin timp, întrucît lumea lui — infern și paradis deodată — se găsește acolo, în acele galerii profunde, pe care le cunoaște numai el și în care-și făurește minunatele lui scînteieri voalate.

Cu Prados se putea merge pe stradă, dar cu Manolito, cum ? Mergea în salturi, luînd pe mîneci varul de pe pereți. Cobora deodată de pe trotuar, oprindu-se tocmai în mijlocul străzii, sau rămînea în urmă, dispărînd — atît era de năs-

trușnic — în portalurile caselor, de unde trebuia să te duci să-l scoți, pentru ca iar să-l cauți după cîteva clipe. Avea o față de poet scandinav — al doilea său nume este Bolín : părul răvășit, cu zulufi ; gura zîmbitoare, mereu pusă pe haz. Părea totdeauna un viteluș scăpat din Limb, o ciudată invenție angelică rătăcită pe pămînt. Manolito își pierduse mama chiar în acele zile. Și data acestei morți avea să fie — după propria lui mărturisire — cea mai însemnată din viața lui de poet și de om. Multe din poemele din *Insulele musafire* pe care mi le-a citit atunci erau deja atinse de această neliniște, de această durere, profundă, ca a celui mai elevat și mai pur cîntec andaluz :

Așa de înaltă-mi era durerea
încît ușa casei
prin care am ieșit plîngînd
îmi venea pînă la brîu.

Am petrecut cu Manolo și Emilio ore de neuitat la Málaga. Am colindat împreună plajele, am privit năvoadele la soare, sclipind de amsii ; ne-am plimbat pe Limonar, urcînd la castelul Gibralfaro, vechea fortăreață maură. Cînd m-au condus, într-o seară, în port, ca să-și ia rămas bun, mi-am dat seama că acolo, la poalele Mării Mediterane, lăsam prietenia a doi noi poeți, ramuri proaspăt ieșite, tot andaluze, ale frumoasei noastre generații. Înainte de plecare, le-am dat manuscrisul *Iubita,* pe care l-au publicat în același an (1926).

O bărcuță urîtă, cu nume și mai urît — „Enriqueta R." — m-a dus la Almería. Sora mea Pepita, cea mai dragă din toate, mă aștepta pe chei cu soțul ei, un tînăr avocat (căruia îi era rezervată o moarte groaznică în primele zile ale războiului nostru). Am stat vreo două luni la ei ; erau recent căsătoriți și n-aveau copii încă.

Almería mi-a plăcut. Era ca un avanpost al Africii. Cînd sufla noaptea *terral*-ul, un vînt fierbinte din pustiu, dimineața vestibulele erau pline de nisip. Soarele primăverii ardea de parcă era vară. O mare călduță și albastră îmi îngăduia să mă scald aproape în fiecare zi. Pe plajă, sau între palmierii din parc, am început cîntecele destinate ultimei părți din *Zorile micsandrei.*

O frumoasă fată filipineză era prietena mea. Părinții săi, aflați atunci la Madrid, o lăsaseră pentru cîtva timp la sora mea. Cu ea străbăteam terasele ascultînd, ca și la Puerto, convorbirile din bucătării prin gura largă a coșurilor. Ce frumos era, după ce se înnopta, cînd stam alături pe terasele acoperișurilor, și priveam cum se aprind luminile vapoarelor, cum se conturau pe cer constelațiile !

Și s-a întîmplat ceea ce trebuia să se întîmple : ne-am îndrăgostit. Atunci sora mea, cu multă îndemînare, m-a lăsat să înțeleg, amabil, că ar fi bine să mă întorc acasă. Așa am făcut, dar ducînd cu mine un morman de cîntece și una din amintirile cele mai fericite din tinerețea mea.

Soseam la Madrid cu a treia mea carte, complet terminată. Ce să fac pentru a porni din nou ? Poemul scurt, ritmic, de factură muzicală, începuse să mă obosească. Era ca o lămîie stoarsă de tot, din care cu greu se mai poate scoate ceva. De ce s-o mai fac ? Nu încercasem oare și alte forme în *Marinarul* meu ? Mai întîi de toate voi scrie terține, legate tot de scumpele mele teme marine, dar și de altele, care începuseră să-mi ciocănească în tîmple. De atunci datează entuziasmul nostru pentru Góngora, sporit de apropierea centenarului său. Aveam nevoie urgent de un titlu. Cum să mă călăuzesc fără el, cum să cuprind noua avalanșă lirică ce încerca să mă ia ?

Am găsit *Pasiune și formă* imediat ce-am început noile poeme. Era o poezie de pictor, plastică, liniară, cu profil decupat. Fiorul sufletesc al cîntecelor mele aveam să-l pun într-un sipet de cristal de stîncă, într-o urnă albă și dură, deși transparentă. Voi supune versul metric presiunilor — și preciziunilor — celor mai înalte. Voi urmări ca un nebun frumusețea limbajului, cele mai vibrante timbre armonice, voi crea imagini care uneori, în același poem, se vor succede cu o repeziciune cinematografică, pentru că cinematograful, mai ales, printre alte invenții ale vieții moderne, era ceea ce mă exalta mai mult, simțind că o dată cu el se născuse ceva ce aducea o viziune nouă, o nouă simțire, care cu timpul va arunca la o parte vechea lume, prăbușită deja între ruinele războiului european.

Lăsînd la o parte terținele și sonetele, și în plus cu o intenționată influență gongoriană, am declarat cu o veselă convingere :

M-am născut — respectați-mă! — o dată cu cinematograful,
sub o rețea de cabluri și de avioane,
cînd au fost abolite caleștile
regilor iar Papa s-a urcat în automobil.

Nu știam atunci dacă respectul pe care-l pretindeam era îndreptățit, dacă mă înșelam cînd îl ceream. Am văzut apoi că nu, pentru că nu numai în cinematograf îmi concentram schematic punctul de plecare al noului, ci în toate celelalte, în tot ceea ce va face ca omul acestui secol să fie campionul, purtătorul de soare, eroul luminos al unei umanități necunoscute mai înainte.

Pasiune și formă era un titlu bun, dar la sugestia lui José Bergamín a rămas în cele din urmă *Calcar și cîntec*, cu o semnificație incompletă.

Am început să public primele poeme ale cărții. În *Revista Occidentului* au apărut: *Ursul de mare și de uscat*, *Visul celor trei sirene* și *Călărețul de matostat*. În *Litoral*, tot în terține, a apărut *Narcis*, o transpunere a legendei grecești în timpurile moderne. În general s-au bucurat de succes. Unii însă, ascuțindu-și unghiile, au început să vorbească de neoclasicism, de supunere la formele tradiționale, de întoarcere la strofă.

Eu știam prea bine ce făceam; mai mult încă, știam ce trebuia făcut. De pretutindeni se ivea pastișa cîntecului — cult sau popular — pe care mai întîi Federico, în felul lui, și eu ceva mai tîrziu, în felul meu, le lansaserăm în cele patru vînturi. Un andaluzism facil, frivol și aproape vulgar amenința să invadeze peste tot, epidemie primejdioasă care putea să ne dea gata chiar și pe noi. Se impunea s-o stăvilim de urgență, să punem diguri în fața unei tălăzuiri atît de prostești.

Îmi amintesc că într-un interviu pe care mi l-a luat cineva pentru *Gazeta Literară*, apărut la începutul anului 1927, am declarat, între glumă și supărare: „Eu nu sînt andaluz, sînt norvegian, prin intuiție și din simpatie personală pentru Gustavo Adolfo Bécquer [1]".

Mi-am propus să fac din fiecare poem o cursă dificilă de obstacole. Góngora ne venea în sprijin tocmai la timp.

1 Aluzie la originea nordică a marelui poet romantic.

Glorificarea lui și infiltrarea lianelor sale labirintice în pădurea noastră poetică ne vor ajuta să conjurăm răul. Pînă și Federico, ale cărui *Romanțe țigănești* erau încă inedite, face o haltă în andaluzismul său și lansează *Odă lui Salvador Dalí*, care, chiar dacă are puțin de-a face cu Góngora, are și mai puțin încă cu „popularul". Acea întoarcere la strofă va fi apărată cu adevărată înflăcărare și cu argumente clare de unul din cei mai înverșunați distrugători ai ei : Gerardo Diego.

E interesant să reluăm acum unele din afirmațiile lui : „Un poet de atunci — de ieri — nu știa să realizeze strofe perfecte, pentru același motiv pentru care un muzician nu reușea bine o sonată, și nici un pictor arhitectura unui tablou. Cîțiva ani încă, și ne va tîrî uraganul magnific al ismelor de avangardă. Ceea ce interesează este materia, noutatea conținutului. Imposibil să realizăm în același timp și armonia recipientului. Se face iar liniște și spunem : trebuie să creăm. Sau, ceea ce este cam același lucru : trebuie să posedăm, să dominăm, să avem conștiință... Trei drumuri se deschid. Pentru fiecare operă — forma sa unică, deplină. Versul liber... adică strofa liberă. Strofa veche. Sau să se inventeze strofe noi. Retorică ? Evident : retorică. Dar totul e retorică, și a fugi de ea e un fel de retorică negativă, de mii de ori mai primejdioasă. Nu. Nu trebuie să fugim de nimic... Să facem strofe de zece versuri, să facem sonete, să facem cîntece de liră dacă ne vine pofta... Dorința e sfîntă. Și este logică, pentru același motiv pentru care pictorii se încăpățînează azi să deseneze bine, iar muzicienii să învețe contrapunctul și fuga. Dar este o diferență față de rezonabilii noștri bunici din veacul al XVIII-lea. Pentru ei strofa, sonata sau hîrtia cu pătrățele erau o obligație. Pentru noi, nu. Am învățat să fim liberi. Știm că acesta este un echilibru și nimic mai mult. Și e sigur că vom simți adesea frumoasa și libera dorință de a zbura afară din colivie, după ce am calculat bine greutatea, motorul și benzina, pentru a nu ne pierde ca un nor, în voia întîmplării. Strofă, mereu strofă, sus sau jos, sclavi sau fără nume". Aceste idei ale lui Gerardo care, deși apărute mai tîrziu, sintetizau foarte bine ceea ce simțeam cu toții, coincideau cu primele sunete de trîmbiță ale bătăliei noastre în apărarea lui Góngora,

al cărui Centenar — al treilea de la moartea lui — ne pregăteam să-l serbăm zgomotos. Pînă atunci mai era încă aproape un an. Dar era necesar să ocupăm poziții, să strîngem rîndurile oștirilor noastre, să studiem strategia pentru o atît de colosală luptă.

Se și zvonea că Academia Regală va sta cu brațele încrucișate, adică va declara războiul tăcerii împotriva unei date atît de însemnate.

Don Luis, centru al admirației noastre entuziaste, deși conta, în docta corporație, pe cîțiva simpatizanți speriați, era încă oficial și tradițional considerat un drac cu coarne, „înger al întunericului", călău al limbii, mai cu seamă în cele două geniale poeme : *Singurătăți* și *Fabula lui Polifem și a Galateiei.*

Sîntem în luna aprilie 1926. Și în una din acele simpatice cafenele madrilene pe care le iubeam. Cei adunați acolo, mai mult din întîmplare, eram : Pedro Salinas, Melchor Fernández Almagro, Gerardo Diego și eu.

Din primul nostru schimb de idei a ieșit convocarea unei prime adunări gongoriene, care să traseze liniile generale ale proiectului : revendicarea definitivă a lui Don Luis cu ocazia Centenarului său.

Au aderat — în afară de noi și de unii pe care i-am uitat acum — Antonio Marichalar, Federico García Lorca, José Bergamín, Moreno Villa, José María Hinojosa, Gustavo Durán și Dámaso Alonso. S-a propus ca toate lucrările să fie împărțite în douăsprezece caiete sau cărți : șase pentru poeziile lui Don Luis și șase pentru omagii.

Editarea primelor șase urma să revină lui Dámaso Alonso *(Singurătăți),* José María de Cossío[1] *(Romanțe),* Pedro Salinas *(Sonete),* Jorge Guillén *(Octave),* Alfonso Reyes *(Șansonete)* și Miguel Antigas, autor al unei vieți a poetului, premiată *(Cîntece, decime, terține).*

De celelalte șase răspundeau : Gerardo Diego *(Antologie în onoarea lui Góngora, de la Lope de Vega la Rubén Darío),* Antonio Marichalar *(Proză, a contemporanilor despre Góngora),* Moreno Villa *(Album de desene)* și

[1] *José María de Cossío* (1893), critic literar, membru al Academiei spaniole.

Ernesto Halffter *(Album muzical)*. Darea de seamă a Centenarului va fi alcătuită de cei cu mai multă bunăvoință. În sarcina mea urmau să fie *Poeziile* dedicate lui Góngora de poeții invitați la omagiere. În afară de aceasta — mare cinste ! — am fost numit secretarul comitetului. Tot lui Marichalar i s-a încredințat misiunea cea mai delicată și mai grea : să obțină ca *Revista Occidentului* să editeze toate volumele proiectate, lucru pe care l-a obținut imediat de la directorul său, José Ortega y Gasset. (Aceste date și cele ce vor urma mai departe le împrospătez luîndu-le din *Cronica Centenarului*, publicată de Gerardo Diego în *Lola*, supliment la *Carmen* — numerele 1 și 2, 1927/28 — revista de poezie condusă de Gerardo însuși.)

În adunările următoare s-au planificat serbările ce aveau să aibă loc în onoarea lui Don Luis : un „autodafe" ca reparație pentru trei secole de prostie ; reprezentarea unei piese de teatru a lui Góngora ; concerte, o șezătoare populară andaluză, expoziții de gravuri și desene, conferințe, lecturi etc. Invitațiile urmau să fie trimise la momentul potrivit celor ce vor colabora la comemorare. Eu, ca secretar, trebuia să am grijă de asta. Deocamdată, pentru că mai rămînea destul timp pînă la începerea bătăliei, și mai avînd și vara înainte, grupul gongorian s-a împrăștiat, cu promisiunea fermă de a se întîlni în octombrie.

Eu mă întorc la opera mea — *Pasiune și formă* — și o amplific cu sonete și cu niște romanțe care l-au impresionat mult pe Salinas cînd i le-am citit și pe care le public în *Miazăzi*, noua revistă a tinerilor poeți sevillani, și mai încep și o serie de poeme burlești, precursoare evidente ale cărții mele despre măscăricii cinematografului și totodată suave prefigurări ale *Măgarului exploziv*. Cunosc în vara aceasta pe pictorul Benjamín Palencia, care-mi face un portret izbutit și cu care devin foarte bun prieten.

Palencia aparținea unei noi promoții de pictori excelenți, care erau mai toți la Paris : Bores, de La Sernna, Peinado, Ucelay, Pruna, Angeles Ortiz, Cossío și Dalí, intrat în grup chiar în timpul acela.

Drept frate mai mare al tuturor acestora putea fi considerat Juan Gris. Ar veni apoi Miró. În Spania, poate ceva

mai tineri ca Palencia, rămîneau Gaya, Luna, Flores şi alţii pe care nu mi-i amintesc. Benjamín era un desenator neobosit, cu chip şi naivitate de ţăran. Cînd îşi arăta desenele — şi făcea cu miile — acoperea literalmente podeaua atelierului, încît vizitatorului nu-i mai rămînea decît spaţiul minuscul pe care-l ocupau picioarele sale şi nu mai putea face nici o mişcare. Seriile erau interminabile. Tocmai străbătuse Extremadura, unde desenase pe orice ţăran sau copil ce se nimerise în tirul creionului său. Cred că aceste două provincii îi sînt datoare lui Palencia un monument. I-l vor face într-o zi, şi toată populaţia uluită din ţinuturile acestea va veni să-i aducă omagii. Peisajele pe care le-a pictat de asemenea în aceste meleaguri uimitoare sînt, după părerea mea, cea mai bună parte a operei sale. (Nu prea ştiu ce face acum. Puţinul din ultimele — sau penultimele — sale lucrări expuse aici, la Buenos Aires, mi-a plăcut în mai mică măsură. Dar mi-au plăcut iarăşi mult nişte ogoare, goale, nelocuite, din vechea sa etapă extremenă.)

Entuziasmul tauromahic al lui José María Cossío, o nouă achiziţie jovială a adunărilor noastre gongoriene, m-a făcut să cunosc într-o după-amiază, în holul de la Palace Hotel, un tip excepţional care avea să fie, după îngrozitoarea lui moarte, eroul uneia din cele mai bune elegii ieşită din vreo pană spaniolă : Ignacio Sánchez Mejías, pe atunci numai omorîtor de tauri. (Zic „numai", pentru că puţin mai tîrziu a devenit autor dramatic şi, după sfatul lui García Lorca, animator şi impresar al unui ansamblu de dansuri spaniole, avînd în frunte pe prietena sa Encarnación López, „La Argentinita".)

Ignacio era atunci în plină maturitate fizică, dar ajuns în pragul acelei vîrste cînd, pentru arta dificilă a tauromahiei, pierzi agilitatea, graţia, uşurinţa, profilul, lucruri pe care, dimpotrivă, le poseda cu prisosinţă un tînăr toreador, prieten recent, în culmea strălucirii sale : Cayetano Ordónez, „Copilul din la Palma". Îmi amintesc că, pasionat de versurile mele, Cossío, mi-a cerut să recit numaidecît, aproape ce în acelaşi timp Ignacio mă îmbrăţişa şi cerea unui chelner o sticlă de vin bun, alb. Eram pe atunci cufundat în tertinele mele. *Corrida* şi *Călăreţul de matostat* erau ultimele.

Am început. Sánchez Mejías asculta atent, cu un zîmbet ce-i înflorea pe fața bărbătească.

Soarele aleargă în volte și intră în rîuri
îmbibate de tauri și de păduri de pini,
năpustindu-se peste bărci și corăbii.

— Ce tîmpenie! comentă el, întrerupîndu-mă, dar făcîndu-mi semn cu mîna să urmez.

După ce-am terminat de recitat, i-am spus că acea expresie în gura unui om care se luptase și ucisese peste șapte sute de tauri, nu numai că-mi părea justă, dar mă umplea de mîndrie. Apoi Cossío ceru să recit *Micile glume,* poem ușor, vesel, dedicat „Copilului din la Palma", foarte admirat de mine, de Bergamín și de Cossío însuși. Aici lucrurile n-au mai mers atît de bine.

— Păcat de poem! lăsă să cadă Ignacio, după o tăcere aspră.

(Toreadorii, ca și marii noștri poeți din secolul al XVII-lea, nu au fost niciodată un exemplu de condescendență și de prietenie față de confrații lor. Comentariul marelui toreador sevillan confirmă aceasta.)

Pot spune că am fost primul din generația mea care l-a cunoscut pe Sánchez Mejías și căruia i-am devenit prieten. Ignacio nu era un toreador de origine populară, ca majoritatea din ei. Fiu al unui cunoscut medic din Sevilla, a urmat chiar cîteva clase pentru bacalaureat. Dar foarte andaluza vocație pentru tauri l-a împins să lupte cu alți băiețandri pe cîmpuri și imașuri, cunoscînd atunci pe Joselito, viitorul său cumnat, care va ajunge să fie unul din cei mai mari toreadori ai tuturor timpurilor. Nu voi reda aici pasionata și violenta sa carieră taurină, povestită cu înfocare de José María de Cossío în monumentalul său tratat *Taurii.* Mă voi referi numai la relațiile mele cu Ignacio, din după-amiaza întîlnirii noastre, pînă la instaurarea Republicii.

Ce om extraordinar și inteligent era acest toreador! Ce rară sensibilitate pentru poezie, și mai ales pentru a noastră, pe care a iubit-o și a animat-o cu entuziasm, fiind prieten cu noi toți:

Un aer de Romă andaluză
îi aurea capul,

a spus García Lorca în *Cîntec de jale* pentru moartea lui. Pentru că Ignacio, la fizic şi în toate, nu era un andaluz de ţigănie, ci din celălalt grup, clasic, grav, cu profilul sever al Sevillei lui Traian. Dar cu tot aerul său meditativ, era vesel, spiritual, glumeţ, şi chiar puţin supărător cu glumele lui neîncetate şi un pic copilăreşti. L-am văzut pe stradă trăgînd în picioarele fetelor cu boabe de năut, suflate printr-un tub de trestie pe care-l scotea din buzunar şi apoi îl ascundea repede.

Ca unul care se avîntă în lupta cu taurii, Ignacio s-a aruncat cu curaj în războiul nostru gongorian, pasionîndu-se pentru *Singurătăţi* ; încărcîndu-şi memoria cu cele mai dificile şi mai încîlcite arabescuri ale lui Don Luis.

Cu puţin înainte de data Centenarului, m-a chemat la Sevilla. Se celebra a şaptea aniversare a morţii tragice a lui Joselito. Direct din tren, m-a dus într-o cameră de la hotelul „Magdalena" şi m-a încuiat cu cheia, în timp ce mă avertiza :

— N-ai să bei şi n-ai să mănînci pînă nu scrii un poem închinat lui José. Serbarea în cinstea lui e chiar în seara asta. La Teatrul Cervantes.

Îmi recîştigam libertatea cîteva ore mai tîrziu, citind lui Ignacio *Joselito în gloria sa,* catrene foarte simple, pe care le-am recitat la serbare, în uralele şi ovaţiile unui public frenetic, compus din ţigani şi din profesionişti ai tauromahiei, credincioşi toreadorului comemorat. Un domn cu pretenţii de eleganţă şi cu monoclu s-a produs alături de mine cu un discurs plin de flori de prost gust. Era Felipe Sassone, un imitator mediocru al celui mai prost teatru benaventin. [1]

În timpul acestei scurte şederi la Sevilla, am cunoscut pe tinerii poeţi grupaţi în jurul revistei *Miazăzi.* Entuziaşti, eroici, în mijlocul indiferenţei frivole şi zurbagii a capitalei andaluze. Îmi aduc aminte de Collantes de Terán, de Rafael Porlán y Merlo [2], de Justo Sierra, de Rafael Laffon [3], de

1 Referire la opera dramatică a lui *Jacinto Benavente* (1866—1954), pe care Juan Chabás o caracterizează drept „teatru burghez", pentru scepticismul său ironic şi conformismul dezarmant.

2 *Rafael Porlán y Merlo* (1889—1945). poet andaluz, cultivator al unei arte cizelate şi subtile.

3 *Rafael Laffon* (1900), autor de romanţe şi delicate madrigaluri de factură modernistă.

Romero Murube... Toți cu aer de tineri toreadori sevillani, pe tărîmul poeziei, luptători de cel mai bun stil în corida literară spaniolă, tot mai amplă și mai frumoasă pe zi ce trecea. Era acolo și Adriano del Valle[1], poet naufragiat al ultraismului, transformat în cultivator de strălucite grădini rococo.

Și Luis Cernuda.

Brun, subțire, foarte distins, foarte dichisit. Puține cuvinte în ziua aceea. (Foarte puține, mai apoi, în mulți ani de prietenie.) M-a informat că locuia pe strada Aerului. Ce extraordinar, pentru poetul care era în acel moment și pentru cel care avea să fie! Editura „Sud", din Málaga, pregătea prima sa carte. Titlul? *Profilul aerului*. Nimeni n-ar putea să se autoportretizeze mai bine. Cunoșteam deja unele din poemele sale. Strofe de zece versuri sau strofe heptasilabice de o rară perfecțiune a liniilor. Limpezime. Transparență. S-a încercat, la început, să se stabilească o legătură între această poezie și aceea a lui Jorge Guillén. Dar curînd căutătorii de apropieri au dat chix. Cernuda deschisese ochii pe strada Aerului, și aerul său, închis încă între sîrmele fine ale unor strofe de zece versuri, ridica în zborul lui fior și muzică din sud, foarte diferite de acelea ale poetului castilian. Cernuda era cristalul care se putea sparge într-o clipă. Guillén, marmora solidă, înălțată ca o coloană. Prin aerul din ulicioara Aerului, Cernuda, sevillanul, avea să pătrundă într-o zi în inima visului, întîlnindu-se acolo cu aerul delicat și melancolic al altui poet de pe meleagurile sale: Gustavo Adolfo Bécquer, instalat un timp în sălașul lui, ca un locuitor treaz al uitării. Niciodată n-a fost în Sevilla un poet mai „andaluz și universal" — cum dorea Juan Ramón Jiménez.

Un alt poet — „cel mai mare din cîți sînt pe aici!" — mi-a fost prezentat de Ignacio chiar în seara sosirii mele. Eram în camera de la hotel.

— Intrați, don Fernando...

Un munte de om, mare, voinic, cu înfățișare de taur și de crescător de tauri totodată, umplu tot cadrul ușii și înaintă cu mîna întinsă.

---

[1] *Adriano del Valle* (1895), poet andaluz din aceeași grupare literară. Revista *Miazăzi* a scos un număr special numai cu poezii ale lui.

— Ăsta este... Don Fernando Villalón Daoíz [1], cel mai bun poet începător din toată Andaluzia.

Acel Fernando Villalón, care făcea să-mi trosnească degetele în ale lui, rîzînd de prezentarea pe care i-o făcuse prietenul său, nu era altul decît vestitul crescător de tauri de rasă, vrăjitor, spiritist, hipnotizator, pe lîngă că era conte de Miraflores de los Angeles... şi poet începător.

(Dezvolt sau prescurtez aici paginile pe care i le-am dedicat în *Prima imagine a lui...)*

Fernando şi eu am devenit pe dată intimi, pentru că ne însufleţeau în acelaşi timp cunoaşterea comună a aceloraşi peisaje trăite în golful Cádiz, salinele de la San Fernando, cramele de la Jerez şi Puerto. Cum, cînd eram atît de aproape, să nu încerc o călătorie? Şi după două zile de adevărată beţie la toartă, de surprinzătoare coincidenţă în entuziasmul pentru Andaluzia noastră de Jos, am plecat, fără nici un fel de preparative, într-o absurdă maşinuţă pe care o conducea Villalón însuşi, la Puerto de Santa María, să vizităm colegiul San Luis Gonzaga, colegiul meu şi al lui totodată, cu douăzeci de ani în urmă, şi cu Juan Ramón Jiménez drept coleg. Veselă excursie, care m-a umplut de groază, pentru că Fernando nu numai că ridica mîinile de pe volan cînd îmi explica proiectele sale literare, dar mai şi frîna brusc, şi scoţînd de sub banchetă o nuia de răchită mă lăsa singur în mijlocul drumului şi dispărea pe cîmp în urmărirea unui iepure! I-am jurat că mă voi întoarce la Sevilla cu trenul.

Fernando era un om extraordinar de fin şi de simpatic, fiu al acelei romantice Andaluzii feudale, care se aşeza sub măslini ca să împartă, tutuindu-se, pîinea cu zilerii. Profund popular, adevăraţii săi prieteni, cei inseparabili, erau vătafii care-i păzeau taurii, ţiganii, grăjdarii, toată servitorimea pestriţă de la fermele sale precum şi orice băieţandru ce voia să se facă toreador şi dădea tîrcoale păşunilor sale.

Cînd l-am cunoscut, era ruinat. Afaceri absolut poetice l-au dus treptat la strîmtorare, scufundîndu-l aproape în

[1] *Fernando Villalón Daoíz* (1881—1930), poet andaluz, cultivator al unei poezii de inspiraţie populară, sub influenţa lecturilor din clasici şi a tinerilor admiratori ai lui Góngora, din generaţia de la '27.

sărăcie. Dacă Villalón a fost, așa cum se spunea și cum am putut și eu constata, un om unic, extraordinar, aceasta nu se datorește operei sale scrise, care este foarte restrînsă, ci vieții sale fantastice, straniei sale personalități. Adevărata sa vocație, cea poetică, n-a început să și-o descopere în mod serios decît după patruzeci și ceva de ani. De aceea Sánchez Mejías mi-l prezenta, fără nici o umbră de glumă, drept poet începător. Ultimul foc de pușcă îl trăsese Villalón cu *Andaluzia de Jos*, prima sa carte, neașteptată, de poeme.

— Și don Fernando ăsta ! Ian te uită cu ce-a mai venit acum. Cu versurele !

Invidioșii, glumeții de pe la colțurile de stradă, cei care-l iubeau fără să-l înțeleagă, toată Sevilla, în sfîrșit, era scandalizată, cînd am sosit eu, de ultima nebunie a crescătorului de tauri, care împrospătase în amintiri întîmplările, reale sau închipuite, din viața sa, deja povestite și deformate, din gură în gură, pe Guadalquivir în jos.

Se spunea că idealul său de crescător de tauri sălbatici era să obțină un tip de taur de luptă cu ochii verzi ; că pentru a vîna nereide de apă dulce, a schimbat minunatele sale terenuri cu livezi de măslini pe un ostrov pustiu, șes și nisip, la gura Guadalquivirului, ostrov care dispărea cu totul la ora fluxului ; că pentru a dobîndi nirvana a trăit mai mult de șase luni într-o pivniță întunecoasă, în tovărășia unei capre și a unei broaște rîioase, hrănindu-se numai cu puține buruieni ; că la Cuervo, și aceasta mi-a povestit-o Fernando însuși cînd treceam prin acest cătun în drum spre Puerto, scăpase de un blestem apa tuturor izvoarelor, și că în seara aceea zarea s-a umplut de cîini negri cu capul alb, care au urlat pînă în zori ; se spunea... Dar ce nu se spunea de Villalón prin sate și orașe ? Tot el mi-a povestit practicile sale vrăjitorești pentru a descoperi tablouri de Murillo. Cumpăra orice pînză veche vedea, pentru că-i era de ajuns o singură privire ca să știe că sub stratul de pictură se ascundea o alta, a popularului pictor sevillan. Dar roadele acestor descoperiri, pe care mi le-a arătat la el acasă, nu erau decît niște tablouri mediocre cu subiect religios, distruse de acizii pe care-i întrebuința pentru a le curăți, cînd nu erau cu totul găurite.

Avea de gînd pe atunci să scrie un fel de istorie a tauromahiei, pe care urma s-a intituleze : „De la Gerion la Belmonte", căci afirma, cu oarecare spirit și dreptate, că primul toreador cunoscut este Hercule, care a furat taurii sălbatici ai legendarului rege din Tartesos, numele antic al Andaluziei. Fernando se încăpățîna să susțină teoriile cele mai năstrușnice, pe care Ignacio le combătea ore de-a rîndul.

De cîteva ori am fost de față la astfel de discuții, teribil de înfierbîntate, care se sfîrșeau rău, ca de pildă aceea, cea mai gravă, în care poetul crescător de tauri s-a încăpățînat să-i demonstreze lui Sánchez Mejías că cei Trei Crai de la Răsărit, în drumul lor spre Betleem ca să adore pe Copilul Dumnezeu nou-născut, trecuseră mai întîi prin Cádiz, lucru pe care Ignacio nu l-a admis, și care a dus aproape la o ruptură între cei doi prieteni.

Cînd la puțin timp după *Andaluzia de Jos* contele Miraflores de los Angeles și-a publicat *Romanțele de la '800* s-a alăturat — prin minunata sa putere de asimilare și prin talentul său poetic — noii generații care o pornise la drum.

Cînd m-am întors la Madrid, pe la mijlocul lui mai, problema Góngora era în toi. Știam numele adepților, ale poeților invitați să colaboreze la numărul special pe care *Litoral* din Málaga urma să-l publice. Ei erau : Aleixandre, Altolaguirre, Adriano del Valle, Cernuda, Rogelio Buendía [1], Pedro Garfias, Romero Murube, Moreno Villa, Juan Larrea, Hinojosa, Prados, Quiroga Pla [2] și alții. (Nu includ aici numele noastre, ale celor din comitetul de inițiativă.) Trebuie să trecem în această listă și pe Antonio Machado, deși apoi el nu și-a ținut promisiunea.

Trei mari poeți au refuzat, în scris, să participe la comemorare : Don Miguel de Unamuno, Don Ramón del Valle-Inclán și Juan Ramón Jiménez. Manuel Machado [3] și Ramón de Basterra [4] nici n-au binevoit să răspundă la invitația noastră. De la prozatorii care se angajaseră — Miró, Mari-

[1] Poet andaluz, născut în 1891, aparținînd mișcării moderniste.

[2] Poet și eseist, admirator și cercetător al operei lui Unamuno.

[3] *Manuel Machado* (1874—1947), frate mai mare al lui Antonio, poet modernist aparținînd generației de la 1898.

[4] *Ramón de Basterra* (1888—1928), diplomat și scriitor spaniol, traducător al lui Verhaeren.

chalar, Espina [1], Jarnés [2], Ramón G. de la Serna, Fernández Almagro, Giménez Caballero, Alfonso Reyes şi alţii — s-au primit manuscrise numai din partea lui José María de Cossío şi a lui César Arconada. După cum se vede, un mare eşec.

Urmînd exemplul rău al celor trei mari poeţi numiţi mai sus, n-au binevoit să răspundă nici Pérez de Ayala, Ortega y Gasset, Fernando Vela şi Eugenio D'Ors.

Au contribuit cu lucrări plastice : Picasso, Juan Gris, Togores, Dalí, Palencia, Bores, Moreno Villa, Cossío, Peinado, Ucelay, Fenosa, Angeles Ortiz şi Gregorio Prieto. Doi muzicieni iluştri, Manuel de Falla şi Oscar Esplá [3], îşi terminaseră lucrările omagiale, pe texte de Don Luis. Falla : *Sonet Cordobei,* pentru voce şi harpă ; şi Esplá : *Epitalamul Singurătăţilor,* pentru voce şi pian. Nici fraţii Halffter, nici Adolfo Salazar [4] nu şi-au ţinut făgăduinţa. Despre lucrările a doi muzicieni străini, Ravel şi Prokofiev, care intenţionau să-şi dea adeziunea, n-am ştiut niciodată nimic. Ce păcat !

Cum să nu reproduc acum, aici, unul din aceste răspunsuri negative, unicul de altfel pe care eu, ca secretar, nu l-am primit, pentru că autorul l-a publicat în numărul 1 al *Ziarului poetic* (publicaţie de durată) ? Din păcate, scrisoarea lui Unamuno şi cartea poştală a lui Valle-Inclán mi s-au pierdut în timpul războiului civil. Îmi amintesc, aproximativ, sensul refuzului lui Don Miguel, trimis din exilul său de la Hendaya. Aducea argumente de incompatibilitate cu estetica poetului din Córdoba, pe care-l critica violent pentru lipsa lui de omenie, pentru răceala şi pedanteria sa latinistă, îndreptîndu-şi apoi brusc antigongorismul spre o diatribă teribilă contra lui Primo de Ribera (dictatorul care era cauza exilului său), calificîndu-l, printre alte lucruri ceva mai blînde, drept „cămilă lascivă".

---

[1] ***Concha Espina y Tagle*** **(1879), romancier spaniol de faimă europeană, tradus în numeroase limbi.**

[2] ***Benjamín Jarnés*** **(1888—1949), romancier spaniol, traducător în spaniolă al lui Remarque.**

[3] ***Oscar Esplá Triay*** **(1886), compozitor spaniol, numit în 1936 director al Conservatorului Naţional de Muzică din Madrid.**

[4] *Adolfo Salazar* (1890), compozitor spaniol, discipol al lui de Falla şi **Albéniz.**

Cartea poştală a lui Valle-Inclán era mai insolentă şi mai puţin argumentată, lucru absurd la un gongorian, chiar spălat în apă — apă rubendariană — ca el. Nu ştiu dacă Gerardo Diego mai păstrează copia acestor misive. Rămîne din fericire aceea a lui Juan Ramón, publicată de Diego în *Cronica Centenarului*. Face s-o reproduc, mai ales că revista poetului santanderin trebuie să fie azi o raritate bibliografică, drept mostră a uneia din cele mai răsunătoare şi concludente explozii ale acestei faimoase bătălii. Iată ce scrie :

„Scrisoare contra
Madrid, 17 febr. 1927.
Sr. D. Rafael Alberti
Madrid.

Dragul meu Alberti,

Mi-a vorbit ieri Bergamín de chestiunea Góngora. Caracterul şi amploarea pe care Gerardo Diego vrea să le dea acestui subiect al *Revistei Dezorientului* îmi taie pofta de a mă amesteca. Góngora are nevoie de un regizor mai grav şi mai serios, şi care să nu şchiopăteze, fără gratuite idei fixe provinciale — care se mai şi cred, sărmanele ! — eleganţe universale. Dumneata — şi Bergamín — mă înţelegeţi, fără îndoială.

Al dumitale totdeauna
K. Q. X."

Amuzant, dar neplăcut, „întrucît acest K. Q. X. — copiez întocmai cuvintele cronicii gerardiene —, este Juan Ramón Jiménez în persoană, după cum el însuşi mărturiseşte, deşi seriozitatea acuzaţiilor ce se pot citi în acest bileţel nu mi se pare că se potriveşte prea mult cu semnătura cifrată. Dar, în sfîrşit, să facem ca el şi să căutăm o interpretare rezonabilă şi conciliatoare, numindu-l deocamdată Kuan Qamón Ximénez, ceea ce este într-adevăr drăguţ"

Lui Juan Ramón, care se săturase pe atunci să tot trăiască singur pe terasa lui, încurcînd şi descurcînd de la cap la coadă Opera sa, neavînd aproape nici o legătură cu strada, căreia-i recepta numai ecourile prin puţinii săi vizitatori, începea să-i fie lehamite de toate şi de noi toţi, cei mai credincioşi prieteni ai lui — silă ce mergea pînă la

inițialele propriului său nume — J. R. J., pe care le-a înlocuit tocmai în acele zile de exaltare gongoriană, și nu fără oarecare spirit andaluz, prin K. Q. X., „cele trei litere mai urîte din alfabet" — după cum l-am auzit spunînd cîndva.

Firește, răspunsul lui Gerardo pentru Kuan Qamón Ximénez a sosit tot „via Alberti" și serios, deși trecuse de acum zgomotul sărbătoririi, pentru că K. Q. X. nu și-a publicat răspunsul la invitația noastră decît pe la sfîrșitul lui 1927, deși apare datat la începutul anului.

Iată și scrisoarea lui Gerardo, în care se lămuresc lucrurile :

„Scrisoare Pro.
Madrid, 3 decembrie 1927.
Dragă prietene Rafael,

Am citit azi *Scrisoarea contra* pe care mi-o adresează K. Q. X. prin intermediul tău. Țin să rectific două erori istorice pe care le găsesc în textul ei. Mai cu seamă pentru ca să figureze în *Cronica Centenarului.* Caracterul și amploarea comemorării lui Don Luis au fost, așa cum știe toată lumea — și cum K. Q. X. nu știe după cum se vede — puse la cale între cîțiva prieteni : cei șase semnatari ai invitației și alții încă, după cum se arată în Cronica mea, veridică. *Revista Occidentului* a fost doar editoare, și problema Góngora, prin urmare, nu are altă legătură cu ea decît aceea a recunoștinței pentru că s-a oferit cu amabilitate să editeze ceea ce i s-a dat, lăsîndu-ne cea mai deplină libertate. De aceea, condamnarea care apasă asupra mea în această neînsemnată scrisorică trebuie s-o împărțiți în mod egal tu, Salinas, Lorca, Bergamín, Dámaso etc. Eu n-am făcut altceva — o știți cu toții — decît să vă îndemn la treabă și să supun aprobării voastre un plan general de editare. Dacă aceasta merită osînda lui K. Q. X. o accept cu plăcere, știind că ea cade asupra voastră a tuturora care sînteți la fel de păcătoși. De altfel — tu și Bergamín mă înțelegeți, fără îndoială — am comentat destul această lamentabilă atitudine a lui K. Q. X.

Bunul tău prieten, Gerardo."

Aceasta este poate amintirea cea mai puțin plăcută din tot Centenarul, pentru că e vorba de Juan Ramón. Au fost

și alte incidente, dar de ordin ziaristic, în legătură cu *Gazeta Literară* și cu directorul său, încă de pe atunci aspirant fascist, Ernesto Giménez Caballero, și cu *Liberalul*, pentru un articol semnat de un vechi ex-ultraist, López Parra [1], referitor la o încurcătură rău intenționată provocată de același Giménez Caballero, cu prilejul unui recviem oficiat în biserica Salesas Reales pentru odihna sufletului lui Don Luis, care se află fără îndoială în iad. (Nu vreau să comentez această ceartă, din care Diego a ieșit onorabil, pentru că azi, privind-o în perspectivă, îmi apare foarte neghioabă.)

Cît despre amintirile amuzante... Sînt multe. Voi cita, printre altele, autodafeul la care au fost condamnate la arderea pe rug cîteva exemplare din opera celor mai iluștri dușmani ai lui Góngora, vechi și contemporani: Lope de Vega, Quevedo, Luzán [2], Hermosilla [3], Moratín [4], Campoamor [5], Cejador [6], Hurtado y Palencia [7], Valle-Inclán etc.

În seara zilei de 23 mai pereții Academiei Regale au fost decorați în galben, cu ghirlande de urină, de neșters. Eu am reușit să scriu pe unul din trotuare, numele lui Alemany [8] — autorul *Vocabularului lui Góngora*. Domnul Astrana Marín [9], critic care ataca zilnic pe Don Luis, des-

---

1 *Ernesto López Parra*, literat și ziarist spaniol, contemporan cu Alberti.

2 *Ignacio de Luzán* (1702—1754), scriitor iluminist spaniol, autor al unei *Arte poetice* neoclasice, de mare răsunet în secolul al XVIII-lea.

3 *José Mamerto Gómez Hermosilla* (1771—1837), profesor de greacă și retorică la Madrid, autor al unui tratat de rigidă preceptivă neoclasică intitulat *Arte de hablar en prosa y verso (Arta de-a se exprima în proză și în versuri)* (1826).

4 *Leandro Fernández de Moratín* (1760—1828), dramaturg neoclasic, supranumit „Molière spaniol", prin care triumfă în Spania orientarea neoclasică de influență franceză.

5 *Ramón de Campoamor* (1817—1901), poet postromantic, azi aproape uitat din cauza prozaismului său.

6 *Julio Cejador* (1864—1927), profesor de literatură la Universitatea din Madrid, filolog, comentator erudit a numeroase ediții din scriitorii clasici.

7 *Juan Hurtado y Palencia* (1875—1944), profesor de literatură la Universitățile din Sevilla și Madrid.

8 *José Alemany y Bolufer* (1866—1934), filolog, profesor de greacă la Universitatea din Madrid, academician, traducător din sanscrită.

9 *Luis Astrana Marín* (1899), traducător al operelor complete ale lui Shakespeare, căruia îi publică și biografia. Editor al clasicilor și autor a unor monografii Lope de Vega și Quevedo.

cărcîndu-şi în treacăt furia asupra noastră, a primit ce i se cuvenea, trimiţîndu-i-se acasă, în dimineaţa sărbătoririi, o frumoasă coroană de lucernă, în care erau prinse patru potcoave, însoţită, ca şi cum nu era destul restul, de o decimă a lui Dámaso Alonso, din care îmi amintesc azi numai începutul :

Domnul meu Luis Astrana,
mizerabil criticastru,
tu, care începi ca astru
şi termini pansîndu-ţi rana... [1]

După cum se vede, generaţia noastră nu era solemnă. Nici măcar cei mai potoliţi nu erau, ca Salinas, Guillén sau Aleixandre. (Desigur că nu tocmai aceştia au fost cei ce-au contribuit la acţiunea fluvială împotriva zidurilor Academiei.)

Se schimbaseră timpurile. Nu voiam idoli. Şi deşi Juan Ramón Jiménez, cu barba lui, era într-un anumit sens ceva de acest fel, niciodată admiraţia pentru el n-a ajuns la idolatrie.

Acest sentiment de voioasă independenţă a fost bine înregistrat de *Lola*, spiritualul şi zeflemistul supliment al revistei *Carmen*. De aceea, sub stindardul pe care l-am desfăşurat în vînt în cinstea şi întru apărarea lui Don Luis, se înălţau în încăierare steagurile lealităţii, dar şi drapelele, suverane, ale fiecăruia. Nu ne-am închinat nimănui, nici lui Góngora însuşi, după ce-am cîştigat bătălia.

Dacă o parte din poezia întortocheatului şi primejdiosului poet din Córdoba s-a întîmplat să coincidă, după secole, cu o parte din poezia noastră, şi dacă data Centenarului ne-a fost folositoare pentru moment, aceasta nu presupunea nici cea mai uşoară umbră de vasalitate. Contagiunea gongoriană a fost trecătoare, în afară de faptul că a fost intenţionată. Aproape că nici n-a durat după anul comemorării. Urmele ei cele mai vizibile au rămas la Gerardo şi la mine. Şi ne fac cinste.

[1] Joc de cuvinte, bazat pe numele Astrana. Ultimul vers în original : *„para terminar en rana" : ca să termini în broască.*

Dar în timp ce terminam ultimele strofe din *A treia Singurătate (parafrază incompletă)* în cinstea lui Don Luis, pe cerul nocturn al camerei mele începuseră să fulgere aripile primelor poeme din *Despre îngeri.*

De aceea, cînd dragul meu prieten Pablo Neruda afirmă, în privința lui Federico, că „acesta a fost poate unicul asupra căruia umbra lui Góngora nu și-a exercitat stăpînirea de gheață care în anul 1927 a sterilizat marea poezie tînără a Spaniei", cred sincer că se înșală. Exemplul lui Góngora n-a sterilizat pe nimeni. Dimpotrivă, generația noastră în ansamblul ei a ieșit mai puternică și mai bine conturată din acea necesară bătălie revendicativă.

Iată o parte din realizările pozitive înregistrate în această luptă victorioasă: *Singurătățile,* ediție, prefață și adaptarea textului de Dámaso Alonso. O operă extraordinară, care e încă valabilă. *Romanțele,* în îngrijirea lui Cossío, și *Antologia poetică în cinstea lui Góngora,* selecționată și prefațată de Gerardo Diego. Celelalte volume, încredințate lui Salinas, Guillén, Artigas și Alfonso Reyes, n-au ajuns, din nefericire, să fie publicate. Voi arăta totuși rezultatele cele mai importante — și am să termin această scurtă recapitulare a cronicii gongoriene — cu cuvintele lui Dámaso: „Ultimele generații s-au format în lectura și în cultul autorului *Singurătăților.* Din acest entuziasm juvenil s-a strecurat mult în antrepozitele a ceea ce se cheamă «critică oficială». E amuzant aproape să se compare ce se spunea despre Góngora în manualele de literatură înainte de 1927 cu ceea ce se spune acum. Claritatea și frumusețea poeziei sale nu mai țintesc acum fortărețe aproape dărîmate, sau cu armament excesiv de anacronic." Și totuși, o, totuși, poate că nu sînt departe zilele cînd genialul cordovez se va întoarce la îngerul întunericului, pentru a lupta din nou — intermitenta, subpămînteana lui osîndă — ca să ajungă la lumină. Dar între timp, lecția — să fiu bine înțeles — exemplul lui Góngora continuă să răsară cu noi în fiecare dimineață. Împotriva facilităților grețoase ale unui liberalism impertinent, aproape anonim azi, împotriva falselor hermetisme prefabricate, contra neglijenței și dezgustătorului talmeș-balmeș al atîtor șarlatani flecari, ridice-se din nou mîna lui Don Luis, linia sa exigentă, disci-

plina sa riguroasă. Să nu trebuiască să implorăm plini de neliniște și cînd nu va mai fi nimic de făcut, ceea ce minunatul și neîmplinitul poet Guillaume Apollinaire implora de la judecătorii săi viitori :

Fiți indulgenți cu mine cînd mă comparați
Cu cei ce-au fost perfecțiunea și ordinea.

1927 a fost un an mare ! Variat, fecund, fericit, amuzant, contradictoriu. Pentru mine mai ales ; pentru că era gata să mă fac toreador cînd, pentru a doua oară, sănătatea începuse să mi se clatine, iar o furtună violentă și complexă mă zguduia pe dinăuntru. Prietenia mea cu Sánchez Mejías începea să devină periculoasă. Matadorul se înverșuna cu încăpățînare să facă din mine un *peon* al echipei sale. În glumă ? Poate. Dar încăpățînarea lui Ignacio începea să mă îngrijoreze. Pentru a mă obișnui cu vederea taurilor de aproape, mi-a trimis o telegramă de la Sevilla, cerîndu-mi să mă prezint la Badajoz, în a cărui arenă urma să debutez ca ajutor și să privesc apoi lupta de la barieră, îmbrăcat în costumul de gală. Cum era și firesc, nu m-am dus. Lucru care l-a supărat de-a binelea și l-a făcut să-și îndoiască sforțările pentru a-și satisface capriciul. Ignacio era feroce cînd își punea ceva în gînd, și era aproape cu neputință să-i scapi. Așa că, ideea de a mă prezenta ca toreador într-o arenă și-a realizat-o într-o după-amiază de iunie în arena de la Pontevedra, cu el, Cagancho, și Márquez ca *espada* [1], și portughezul Simao da Veiga ca *rejoneador* [2]. José María de Cossío a asistat la acest eveniment de pe treapta de jos a arenei. Culmea era că între toți acei *toreros* îmbrăcați în aur și argint, eu singur purtam un costum portocaliu cu negru, o haină de doliu pe care Ignacio o păstra de la moartea tragică a cumnatului său, Joselito.

Cu o oarecare strîngere de inimă am defilat în arenă în acorduri de *pasodoble* și ecouri de trîmbiță. Apoi... O ! Cînd primul cornut, fioros și orb de furie, s-a năpustit, trecînd între barieră și pieptul meu, am înțeles astronomica distanță care desparte pe un om așezat în fața unui sonet de

---

[1] Prim toreador, care trebuie să omoare taurul.

[2] Cel care întărîtă și rănește taurul cu un fel de suliță *(rejón)*.

unul care stă în picioare, în bătaia soarelui, în fața acestei mări, a acestui fulger orb și nestăvilit, taurul abia ieșit din boxă.

Noroc că publicul galician nu e din acel care protestează ca cel andaluz sau madrilen și am putut să stau neobservat în culoarul exterior, pe tot parcursul luptei. Cînd am ieșit din arenă, mi-am tăiat cosița : vreau să spun că am socotit încheiată cariera mea de toreador. Durase doar trei ore.

Ignacio s-a retras de asemenea în după-amiaza aceea, pe neașteptate, din tauromahie, anunțînd acest lucru lui Cossío, căruia i-a închinat ultimul taur cu care luptase : „Îți închin acest taur — îi spuse — care va fi ultimul pe care-l ucid". Ignacio părăsea eroica sa aventură pentru a se angaja în alta, unde loviturile de coarne sînt adesea mai grave. Schimba arena pentru scenă : din matador de tauri sălbatici devenea autor dramatic. O dramă — *Nechibzuința* — care-i fierbea în cap, avea să fie în anul următor cea dintîi premieră a lui. Dar despre această seară viitoare voi vorbi mai tîrziu.

Zvonul despre isprăvile mele taurine a ajuns pînă pe terasa lui Juan Ramón care, de cînd cu Góngora, începea să-și ascută cuțitul andaluz, aruncînd ici și colo primele împunsături. Cineva m-a ponegrit : „Am aflat — a spus acest cineva — că Alberti s-a înhăitat cu țiganii, cu banderillerii și cu alți stricați. Înțelegeți așadar că e pierdut." Acest comentariu cuprindea o foarte mică parte de adevăr. Cît despre pierzania mea însă... Iată-mă, cu încă cincisprezece sau douăzeci de cărți, amintindu-mi de toate acestea și zîmbind, după treizeci de ani.

Dacă era rău că Juan Ramón mă socotea pierdut pentru că-mi petreceam vremea cu Sánchez Mejías, era și mai rău că afirma același lucru despre Federico García Lorca, pentru că acesta scria pentru scenă, urmînd o netă vocație dramatică, vocație care se născuse aproape în același timp cu primele sale versuri. Trecuse cîtva timp de cînd, cu sprijinul amical al lui Martínez Sierra [1], Federico debutase ca

[1] *Gregorio Martínez Sierra* (1881—1948), scriitor sentimental, poet, romancier și dramaturg precursor al teatrului liric pe care-l va scrie García Lorca.

tînăr autor, la teatrul Eslava, cu *Farmecul fluturelui,* o scurtă piesă naivă pentru copii, pe care publicul a huiduit-o, făcînd haz de ceea ce spuneau personajele ei — gîndaci şi alte gîngănii. Piesa de acum avea să fie altfel, deşi era scrisă cu cîţiva ani mai înainte : *Mariana Pineda,* baladă populară în trei tablouri, despre eroina din Granada, care s-a jertfit pentru dragoste şi libertate [1].

E probabil, după cîte spune José Mora Guarnido, prieten intim al poetului, în excelenta şi foarte utila sa carte *Federico García Lorca şi lumea lui,* că trebuia s-o monteze însuşi Martínez Sierra, dar că, din cauza tonului liberal al piesei sub pretextul unor eventuale complicaţii de ordin politic, s-a abţinut s-o facă.

„Iată ce mi-a spus el ceva mai tîrziu la Montevideo — explică Pepe Mora. *Mariana Pineda* nu este, deşi pare să fie, un pamflet împotriva dictaturii lui Primo de Rivera."

A fost nevoie ca atît de curajoasa şi de dezinteresata Margarita Xirgu, în momentul cînd ţepii teribili ai lui Don Ramón del Valle-Inclán începeau duelul pe viaţă şi pe moarte cu sabia beată a dictatorului, să se încumete s-o pună în scenă. Am fost la premieră. Ne-am întîlnit acolo bătrîni şi tineri, cred că la teatrul Fontalba. Sala clocotea. Existau temeri cu privire la interzicerea piesei. Decorurile lui Salvador Dalí, după schiţele lui Federico, erau scăldate în graţie şi poezie. Aplauzele s-au prelungit foarte semnificativ cînd Marianita, condamnată la spînzurătoare şi părăsită de iubitul ei, cîntă Libertatea, transformîndu-se în eroină civică.

A doua zi, aproape toată presa a avut cuvinte favorabile pentru opera lui Federico, pe care-l semnala ca pe un tînăr autor plin de viitor. Noi eram mulţumiţi de triumful lui. În schimb, Juan Ramón îl deplîngea, singur, pe terasa lui : „Lorca ! Bietul Lorca ! E pierdut !" (Cîţiva ani mai tîrziu, îndată după reprezentarea *Nunţii însîngerate,* piesă pe care în mod sigur Juan Ramón n-o văzuse vreodată, a ajuns să spună că „nu putea fi decît o operetă".) Nu-i plă-

---

1 ***Mariana Pineda*** **(1804—1831), eroină a luptei pentru libertate în timpul regimului absolutist al lui Fernando al VII-lea. După insuccesul militar al revoluţionarilor pentru care broda drapelul libertăţii, e arestată şi condamnată la moarte.**

cea că unii din tinerii poeți născuți în umbra lui luminoasă făceau teatru, ceea ce era de înțeles și desigur ușor deși plicticos de explicat.

Cînd a aflat că eu lucram la *Jocul de gajuri* (piesă pe care n-am terminat-o) pentru teatrul de păpuși Podrecca, cu muzică de Oscar Esplá, a deplîns și această îndeletnicire, socotind-o pierdere de timp.

În anul 1927, Andaluzul Universal, K.Q.X. sau Cel Sătul de Numele său, dădea semne evidente că începuse să se sature de unii dintre noi. Și disputele adevărate au început. Uneori din meschinărie, din plictiseală sau din pretenții destul de tiranice de ordin literar, pretenții capricioase, nedrepte, lucrurile ajungînd adesea pînă la isterie ; adevărul e că motivele reale ale acestor dispute continuă să fie pentru mine cu totul neclare. E o taină pe care Juan Ramón a luat-o cu sine în mormînt.

Cum să explicăm că s-a certat în cele din urmă definitiv cu José Bergamín (care îi exalta pînă la hiperbolă opera și pe care noi îl socoteam un fel de secretar permanent al poetului), pentru că, după el, Bergamín nu făcea ceea ce i se potrivea, că ar fi trebuit să se limiteze numai la aforismele lui și să lase la o parte proza de proporții ample, pentru care — afirma el răspicat — Bergamín nu era bun ? Sau cearta cu oameni atît de minunați ca Salinas și Guillén, poeți foarte lăudați la început și pe care apoi îi poreclea „retori naivi", ingineri — sau ceva asemănător — supremă insultă adusă marii lor poezii cu profiluri precise, cu temelii temeinice, cum e aceea a lui Guillén mai ales ?

Dar cea mai mare ură o îndrepta asupra lui Gerardo Diego, căruia-i spunea „nebun și prost", insultîndu-i în treacăt și pe Huidobro și Larrea, pentru că erau buni prieteni cu Gerardo. (Repetatele lovituri de bîtă în spatele lui Neruda vor veni mult mai tîrziu.) Ce voia Juan Ramón ? De ce se temea ? Să nu piardă poate bagheta de dirijor și să nu se pomenească deodată singur, făcînd semne în aerul unei săli goale ? Dar eu am continuat să-l iubesc și să-l admir de la distanță, în ciuda supărărilor — am avut buna inspirație de a-mi rări vizitele după sfîrșitul lui 27 — iertîndu-i, deși nu totdeauna cu inima ușoară, evidentele sale nedreptăți.

Între timp, Ignacio Sánchez Mejías, cam tot prin mijlocirea lui Cossío, devenise intim cu noi toţi. Gustul său pentru literatură, din ce în ce mai puternic prin contagiunea noastră, l-a făcut să fie un entuziast înfocat al poeziei noi, să-l încurajeze pe Fernando Villalón să scrie, dat fiind că prietenul crescător de tauri pornea pe drumul poeziei la patruzeci de ani trecuţi. Cu José Bergamín, care-şi desăvîrşea atunci cartea *Ca prin farmec*, avea o specială legătură aforistico-taurină. În acest mic tratat ciudat şi plin de observaţii juste, Bergamín enunţa, prin stilurile cele mai semnificative şi opuse ale tauromahiei — Joselito şi Belmonte — o întreagă teorie a literaturii şi artei spaniole, cu un spirit şi un talent extraordinar.

Stilul luminos, clasic, universal, îl reprezenta Joselito ; cel pur spaniol, local, tradiţional — Belmonte. Exemple : un pictor şi un poet în genul primului : Picasso, Juan Ramón Jiménez. Acelaşi lucru şi pentru al doilea : Zuloaga, Valle-Inclán. În aţîţarea focului antibelmontist, vătraiul lui Sánchez Mejías nu-şi pierdea timpul. Grozav talent mai avea Ignacio de a se băga imediat în ceea ce era mai greu, de a sări de la lucrurile cele mai serioase la cele mai absurde şi mai trăsnite ! Înţelegea cu o mare uşurinţă şcolile moderne de pictură, ultimul ism parizian sosit la Madrid. Acum, cel puţin în aparenţă, îşi amintea vag de viaţa lui de toreador, de glorioasele lui după-amiezi de vitejie şi de aur în arenele spaniole şi americane. Prietenii lui nu mai erau cei de mai înainte. Nici măcar doamnele din aristocraţie, care-l sorbiseră totdeauna din ochi, nu-i mai erau pe plac. Nu-şi mai împărţea inima. Se fixase la un singur lucru, căruia i-a fost credincios pînă la moarte. Cei cu care Ignacio se simţea într-adevăr bine eram noi. Atît de bine, încît într-o zi ne-a suit pe toţi în tren şi ne-a dus la Sevilla. La Ateneu. Aranjase cu preşedintele, D. Eusebio Blasco Garzón — mort aici, la Buenos Aires, după ce a fost consul în Argentina în timpul războiului nostru — o serie de conferinţe ce urmau să fie ţinute de „cei şapte literaţi madrileni de avangardă", cum ne-a numit ziarul *Soarele*, sau „strălucita pleiadă", după cum a spus un ziar local la sosirea noastră.

Alcătuiam această constelaţie atît de strălucitoare : Bergamín, Chabás, Diego, Dámaso Alonso, Guillén, García

Lorca și eu. Cel mai amuzant lucru în timpul drumului a fost compunerea unui sonet, de către toți, în cinstea lui Dámaso Alonso, în care s-au nimerit versuri atît de neașteptate ca acestea :

Nu s-a văzut nicicînd alături un flecar atît de mare,
menendezpidalian și apeduct.

Seratele de la Ateneu au avut un succes neobișnuit. Sevillanii sînt gălăgioși, exagerați pînă la hiperbolic. Publicul aclama zgomotos decimele lui Guillén, precum aplaudă la luptele de tauri cele mai reușite eschive. Federico și eu am citit, alternativ, cele mai complicate fragmente din *Singurătățile* lui Don Luis, întrerupte de entuziasmul asistenței. Dar delirul a depășit pe cel din arenă cînd Lorca a recitat o parte din *Romanțele țigănești* încă inedite. S-au fluturat basmalele ca la cele mai reușite corride, lectura fiind încheiată de poetul andaluz Adriano del Valle, care, în frenezia lui nestăpînită, ridicat în picioare pe scaun, a ajuns să-i smulgă lui Federico haina, gulerul și cravata.

În timpul acestei călătorii l-a cunoscut García Lorca pe Fernando Villalón, „cel mai bun poet începător din toată Andaluzia", după cum l-a prezentat din nou Ignacio. Cei doi poeți s-au împrietenit pe dată, uimindu-se reciproc. Într-o după-amiază, Villalón ne-a invitat, pe Federico și pe mine, să ne plimbăm prin oraș. Am străbătut împreună străzile întortocheate, labirint primejdios de curbe și cotituri, în mașinuța aceea absurdă în care mai pătimisem cînd cu călătoria noastră la Puerto.

N-am să uit niciodată chipul îngrozit al bietului Lorca, a cărui frică de automobile era și mai mare ca a mea. Pentru că Villalón gonea ca un disperat, claxonînd, tăind adevărate pîrtii printre trecătorii înspăimîntați, în care se repezea ca la tauri în arenă, în timp ce ne explica viitorul său poem — *Haosul* — din care ne-a și recitat primele strofe, ridicînd mîinile de pe volan.

În aceeași seară, petrecere la Pino Montano, frumoasa reședință a lui Sánchez Mejías din împrejurimile orașului. Cînd am sosit, primul lucru care i-a trecut lui Ignacio prin minte a fost să ne deghizeze în mauri, băgîndu-ne în niște

bunuzuri groase, marocane, care aveau să ne facă să şiroim de transpiraţie pînă în zorii zilei.

Numai că, dintr-o dată, n-am mai părut a fi o adunare de Curte califală, ci un cor grotesc de operetă, în care se evidenţia Bergamín, ca maurul cel mai fioros, şi Juan Chabás, cel mai potrivit în rol şi cel mai autentic. S-a băut mult. Şi din adîncul infernal al acelor veşminte ne-am recitat poeziile. Dámaso Alonso a uluit auditoriul spunînd pe dinafară cele 1091 de versuri din prima *Singurătate* a lui Don Luis. Federico şi-a prezentat fulgerătoarele şi atît de amuzantele lui idei dramatice, iar Fernando Villalón a făcut cu mine mai multe exerciţii de hipnoză. Cînd devenise mai absurdă şi mai trăsnită serbarea aceea arabă, Ignacio anunţă sosirea ghitaristului Manuel Huelva, însoţit de Manuel Torres, „Băiatul din Jerez", unul din cele mai mari genii ale cîntecului ţigănesc. După cîteva rînduri de pahare cu vin alb, ţiganul a început să cînte, uimindu-ne pe toţi, tăindu-ne răsuflarea cu vocea şi gesturile şi cu cuvintele cîntecelor sale. Părea un animal ursuz rănit, o teribilă fîntînă de nelinişti. Însă, cu toată vocea sa adîncă, ceea ce era într-adevăr surprinzător erau cuvintele ; versuri neobişnuite, de hoinăreală şi de arşiţă, idei complicate, arabescuri dificile.

— De unde scoţi textele astea ? l-a întrebat cineva.

— Pe unele le născocesc, pe altele le caut.

— Ia spune, zise atunci Ignacio, de ce nu cînţi ceea ce numeşti tu „Plăcile Egiptului" ?

Aproape că nici n-am avut cînd să ne arătăm surpriza în faţa unui titlu atît de ciudat, cînd Manuel Torres dădu drumul unui cînt straniu, creat în întregime de el. Cînd a terminat, după o scurtă tăcere înfiorată, l-am rugat să ne explice cum îi venise în minte aşa ceva.

Ţiganul ne povesti, serios şi simplu :

— Într-o seară am fost chemat la nişte domni prieteni. M-am dus. Oricît s-a băut şi oricît m-au aclamat, nu-mi era voia de cîntat în seara aceea. Am cîntat puţin şi prost. Nu reuşeam. Vocea nu-mi dădea ascultare. Am plecat trist şi îngrijorat. Am mers singur pe străzi, fără să ştiu ce fac. Trecînd prin păduricea de plopi Hercule, m-am oprit în faţa unui chioşc de bîlci să ascult un gramofon. Plăcile se învîrteau şi se tot învîrteau şi cîntau nu ştiu ce poveste cu

regele Faraon. Am plecat spre casă cu toate astea în cap. Cînd treceam peste podul Triana, mi s-a limpezit deodată vocea şi am început să cînt ce-aţi auzit adineauri dumneavoastră : „Plăcile Egiptului".

Am rămas înmărmuriţi, mai ales cînd am înţeles că ceea ce genialul cîntăreţ ascultase la bîlci erau desigur — şi Ignacio ne-a confirmat-o apoi — nişte discuri, cărora mulţi le spuneau atunci plăci, din *Curtea Faraonului*, o operetă amuzantă, foarte cunoscută în toată Spania. Şi ceea ce, logic, gîndeam cu toţii că erau plăgile Egiptului, pentru Manuel Torres au fost plăci, ţiganul ajungînd astfel, pe drumul popular, alcătuit adesea din ignoranţe sau greşeli de memorie, la neobişnuita şi minunata sa creaţie : o nouă coplă de cîntec ţigănesc, fără nici o urmă din modelul ei atît de absurd.

Manuel Torres nu ştia nici să citească nici să scrie ; ştia doar să cînte. Însă conştiinţa lui de cîntăreţ era admirabilă. În aceeaşi seară, şi cu siguranţa şi ştiinţa esteticii sale, la fel cu acelea pe care le-ar fi arătat un Góngora sau un Mallarmé, ne-a spus în felul lui că nu se lăsa dus pe drumul obişnuit, pe acela prea cunoscut, pe cel umblat de toţi, şi-şi rezuma la sfîrşit gîndul în aceste cuvinte magistrale : „În cîntecul ţigănesc, murmură el, ţinîndu-şi mîinile lui aspre, înlemnite, pe genunchi, ceea ce trebuie să cauţi necontenit, pînă găseşti, este tulpina neagră a lui Faraon" ; cuvinte care coincid, deşi destul de ciudat, cu ceea ce Baudelaire cere morţii, vasul amiral al călătoriei sale : *Au fond de l'Inconnu pour trouver du nouveau* [1].

Tulpina neagră a lui Faraon !

Cum era şi firesc, din toţi cei prezenţi acolo, Federico a lăudat cel mai mult, aclamînd-o pînă la frenezie, nelinştitoarea expresie întrebuinţată de cîntăreţul jerezan. Nimeni — cred eu acum — în noaptea aceea magică şi agitată din Sevilla, n-a găsit termeni care să răspundă mai bine la ceea ce tot Federico a căutat şi a găsit în Andaluzia ţigănească şi a făcut să ardă ca o flacără în romanţele şi cîntecele sale. Cînd, în 1931, poetul din Granada publică *Poemul cîntecului ţigănesc*, scris cu mulţi ani înainte, în

[1] În adîncul Necunoscutului, ca să găseşti noul (franc.).

partea intitulată *Vignete țigănești* apare următoarea dedicație : „Lui Manuel Torres, «Băiatul din Jerez», care are tulpină de Faraon". Cuvintele marelui țigan îi rămăseseră fixate în memorie.

Călătoria noastră la Sevilla a culminat cu încoronarea lui Dámaso Alonso în hanul Antequera. În toiul banchetului, s-a prezentat Antúnez, unul din acei comici pe care-i dă poporul andaluz, ca să distreze pe comeseni. După un discurs, cu adevărat suprarealist, a așezat pe capul lucios al lui Dámaso o cunună verde de laur, „tăiată — după cum spune cronica lui Gerardo Diego în legătură cu această întîmplare *(Lola, 5)* — dintr-un copac apropiat de către mîinile lui Ignacio Sánchez Mejías, experte în astfel de recolte". Sărbătoare a prieteniei, a taifasului, a poeziei, în care au mai răsunat încă ecourile — ultimele poate — ale bătăliei noastre pentru Góngora.

La reîntoarcerea la Madrid, nori interni de furtună vor face să mă întunec un timp, pentru ca apoi să mă arunce în volbura vrăjmașă și disperantă a ultimilor mei ani dinainte de Republică.

VII

Scriu acest nou capitol în noua mea locuință de pe Pueyrredón, 2471, 9°A. Am părăsit-o de mult pe aceea din Las Heras, cu sărmana mea grădiniță de sub stelele federale, tot mai întunecată, tot mai mult încercuită de construcții înalte și groaznice. Acum stau, în lumină, deasupra frumoșilor arbori din Piața Franței, cu rîul uriaș în depărtare, cu forfota trenurilor, cu macaralele, vapoarele și sclipirea rapidă a avioanelor. Acum respir. Soarele răsare deasupra frunții mele. Pot lucra mulțumit.

Ce sabie mare de umbră m-a despărțit aproape pe nesimțite de lumină, de forma marmoreană a poemelor mele spontane, de cîntul apropiat încă de izvoarele populare, de corăbiile, lagunele și salinele mele, pentru a mă arunca în acea fîntînă de întuneric, în acea groapă de beznă, în care aveam să dau din mîini, în agonie aproape, dar cu violență,

pentru a găsi o ieşire spre suprafeţele locuite, spre aerul curat al vieţii ?

Împotriva mea, lumi întregi,
împotriva mea, adormit,
cu mîinile legate, fără apărare.

Nu puteam dormi, mă dureau rădăcinile părului şi ale unghiilor, mă revărsam în fiere galbenă, şi muşcam perna, pradă unor dureri sfîşietoare. Cîte lucruri reale m-au îmbrîncit în semiîntuneric, pînă la cădere, ca un trăsnet scrîşnit, în prăpastia aceea adîncă ! Dragostea imposibilă, dragostea lovită şi trădată în cele mai pline ceasuri de abandon şi de încredere ; gelozia cea mai fioroasă, în stare să urzească în insomnia nopţilor crima rece şi calculată ; umbra tristă a prietenului sinucigaş, ca o limbă mută de clopot ce-mi ciocănea în frunte ; invidia şi ura nemărturisită, care lupta să iasă, să explodeze ca o bombă subterană fără piedică de siguranţă ; buzunarele goale care nu-mi puteau servi nici ca să-mi încălzească mîinile ; plimbările fără sfîrşit, fără ţintă anume, prin vînt, prin ploaie sau arşiţă ; familia, indiferentă sau tăcută în faţa acestei crîncene bătălii, care se vedea pe faţa mea, în toată fiinţa mea, care cădea, somnambulă, prin culoarele casei, pe băncile de pe alei ; spaimele copilăreşti care se năpusteau peste mine ca nişte vijelii ce-mi aduceau în acelaşi timp remuşcări, îndoieli, teama de iad, ecouri mohorîte ale colegiului iezuit pe care l-am iubit şi unde am suferit, în golful meu gaditan; nemulţumirea de opera mea anterioară, graba mea, ceva care mă împingea neîncetat să nu mă opresc la nimic, să nu-mi acord nici o clipă de răgaz ; toate acestea, şi încă multe altele, contradictorii, inexplicabile, labirintice.

Ce să fac, cum să vorbesc, cum să strig, cum să dau formă acestui hăţiş în care mă zbăteam, cum să mă înalţ din nou din prăpastia de catastrofe în care eram scufundat ?

Afundîndu-mă, îngropîndu-mă tot mai mult în propriile mele ruine, acoperindu-mă cu dărîmăturile mele, cu mărunţaiele zdrobite, cu oasele ţăndări.

Şi atunci mi s-au arătat îngerii, nu ca aceia creştini, modelaţi ca în tablourile sau stampele frumoase, ci asemenea unor forţe irezistibile ale spiritului, ce puteau fi mode-

late după stările cele mai tulburi și mai secrete ale firii mele. Și i-am aruncat în stoluri prin lume, reîncarnări oarbe a tot ceea ce aveam în mine crunt, pustiit, agonic, teribil și uneori bun, și care mă strîngea ca într-un cerc.

Pierdusem un paradis, poate paradisul anilor mei fragezi, prima mea tinerețe luminoasă, voioasă și fără probleme. Mă găseam deodată ca și cum n-aș fi avut nimic, fără azururi în urma mea, cu sănătatea din nou zdruncinată, schilodit, sfărîmat în centrii cei mai intimi.

Am început să mă izolez de toate : de prieteni, de reuniuni, de Cămin, de orașul însuși în care locuiam. Oaspete al negurilor, am ajuns să scriu pe dibuite, fără să aprind lumina, la orice oră din noapte, cu un automatism necăutat, cu un impuls spontan, tremurător, înfrigurat, care făcea ca versurile să se acopere unul pe altul, fiindu-mi adesea cu neputință să le descifrez ziua. Limbajul mi-a devenit tăios, periculos, ca un vîrf de spadă. Ritmurile s-au spart în bucăți, fiecare înger ridicîndu-se ca un fuior de scîntei, ca niște coloane de fum, ca trombe de cenușă, ca nori de praf.

Dar cîntul nu-mi era obscur, cea mai confuză nebuloasă devenea concretă, șerpuitoare, ca o viperă de foc. Realitatea exterioară care mă înconjura, urzindu-se în realitatea mea, îmi zguduia peșterile ființei mele cu mai multă putere și mă făcea să arunc în mijlocul străzilor o lavă înnebunită, cometă vestitoare de catastrofe viitoare.

Făceam aceasta bolnav și singur. Nimeni nu mă urma. Un poet antipatic, jignitor, mușcător, insuportabil, după zvonurile ce ajungeau pînă la mine. Invidiam și uram poziția celorlalți : fericiți mai toți, unii cu banii familiei lor ; alții cu cariere din care trăiau tihniți ; profesori, călători prin universitățile lumii, bibliotecari, funcționari prin ministere, pe la oficii de turism... Eu ? Ce eram eu ? Nici măcar bacalaureat ; un sălbatic acasă, învrăjbit cu ai mei, mergînd pretutindeni pe jos, învîrtindu-mă ca o frunză, și cu apa ploii în tălpile rupte ale pantofilor.

Am vrut să muncesc, să fac ceva care să fie altceva decît scrisul. Am rugat atunci pe mai mulți arhitecți prieteni să mă plaseze ca zidar salahor la vreo construcție. Cum se poate ! Imposibil. Credeau că e vreo glumă, o extravaganță sau un mod de a atrage atenția. Și totuși, insistam : curăți-

tor de haznale, măturător, ce era mai rău, mai modest, mai umilitor... Trebuia să scap neîntîrziat din pivnița plină de demoni, de lungi insomnii, de coșmaruri. În vremea aceasta m-a invitat José María de Cossío să petrec cîteva zile în conacul său de la Tudanca. Și am ajuns cu el acolo, într-o seară ploioasă, călare, luminați de un felinar, prin pîraie umflate și răbufniri de vijelie.

La Tudanca, un sat abia de patruzeci de case, trăiam singuri, înconjurați de țărani sănmani, vizitați pe înserate de preot și de învățător — *Escolástico* — un om îmbătrînit, slab, spiritual, inteligent. Conacul — din piatră și lemn — era frumos. Biblioteca bună, fotolii călugărești, cămine pentru aprins focul pe frigul, ascuțit și prelungit acolo, în nord. Balconul dădea spre o grădină, o mică livadă cu flori și pomi. Deși era primăvară, eram recunoscător soarelui de dimineață, care ieșea din munți, după o înverșunată luptă corp la corp cu negura. Aici mi-am ales locul de lucru. Mă așezam ca să citesc sau să scriu, în timp ce Carlota, o țărăncuță frumoasă angajată la conac, dădea tîrcoale pe lîngă mine, aruncîndu-mi priviri furișe din pomii din livadă. Era timidă și sperioasă ; cu toate acestea, în multe dimineți se amuza aruncîndu-mi în pat boabe de năut — gloanțe afectuoase — printr-o crăpătură din acoperișul iatacului meu. Apoi, toată ziua Carlota era o căprioară care scăpa oricărei încercări de-a o mai prinde.

Oarecum mai liniștit, mi-am sporit cartea cu numeroase poeme. Întunecimile munților, lupta vînturilor — Africanul și Galicianul — laolaltă cu acele singurătăți mi-au procurat noi îngeri pentru ea. Acolo, la Tudanca, am trecut pe nesimțite de la versul scurt, frînat, chinuit, la altul mai lung, care mula mai bine mișcarea imaginației mele din acele zile. Atunci am scris *Trei amintiri din cer*, primul omagiu spontan al generației mele către Gustavo Adolfo Bécquer. (Mult mai tîrziu vor veni omagiile altora.) Dar, brusc, lăsînd la o parte aripi și întuneric, am făcut o odă unui fotbalist — Platko — portar eroic într-un meci dintre Real din San Sebastián și Barcelona. Meciul a fost la Santander : la 20 mai 1928. Am fost cu Cossío să asistăm. Un meci brutal, cu Marea Cantabrică în fund, între basci și catalani. Joc de fotbal, dar și de naționalism. Violența din

partea bascilor era neobișnuită. Platko, un uriaș portar ungur, apăra ca un taur poarta catalană. Au fost răniți, lovituri cu patul armelor din partea gărzii civile, curse ale publicului. Într-un moment disperat, Platko a fost atît de furios atacat de cei de la Real, încît a rămas însîngerat, fără simțire, la cîțiva metri de postul său, dar cu mingea în brațe. În mijlocul ovațiilor și al strigătelor de protest, el a fost ridicat de către ai săi pe umeri și scos de pe teren; descurajarea creștea în rîndurile lor, fiindcă trebuia să fie înlocuit cu altul. Dar cînd meciul se apropia de sfîrșit, Platko a apărut din nou, cu capul bandajat, puternic și frumos, hotărît să se lase ucis. Reacțiunea Barcelonei a fost instantanee. După cîteva secunde, golul victoriei a pătruns în poarta Real-ului, care a părăsit terenul însoțit de mînia multora și aplauzele dezamăgite ale partizanilor săi. Seara, la hotel, ne-am întîlnit cu catalanii. S-a cîntat *Cosașul* și s-au fluturat steaguri separatiste. Iar o persoană care fusese cu Cossío și cu mine în timpul meciului a cîntat, cu adevărat farmec și măiestrie, tangouri argentiniene. Era Carlos Gardel [1].

Am plecat cu el dimineața la Palencia. O scurtă excursie, prietenească, amuzantă. Gardel era un om sănătos, naiv, afectuos. Aclama tot ce vedea sau asculta. Raita noastră pe străzile orașului a fost zgomotoasă. Numele proprietarilor magazinelor ne-au fascinat. Nume aspre, primitive, din martirologia romană și vizigotă. Citeam cu încîntare, fără să ne putem ține rîsul : „Ceaprazăria Hubilibrordo González" ; „Cafeneaua Genciano Gómez" ; „Magazinul Eutimio Bustamante" ; și mai ales acesta : „Piese de schimb, Cojoncio Pérez". Scurtă și fericită călătorie, de neuitat. Peste cîteva luni, la Madrid, am primit o carte poștală de la Gardel, din Buenos Aires. Îmi trimitea, o dată cu o lungă îmbrățișare, cele mai bune amintiri pentru Cojoncio Pérez. Ca și pe mine, asta îl impresionase mai mult la Palencia.

În zilele pe care le-am petrecut cu Cossío la Tudanca am vizitat și cîteva orașe din nord : Santillana del Mar, Torrelavega, Gijón, Oviedo... De la Santillana, cred, am plecat cu mașina la o întîlnire emoționantă : bizonii, cerbii

[1] *Carlos Gardel* (1903—1935), celebru actor și cîntăreț argentinian de muzică populară din Río de la Plata.

și mistreții din peștera Altamira. Burnița. Ne-am oprit la marginea unui drum în fața căsuței administratorului peșterii care era, evident, un preot. Protejați de umbrela lui roșie am străbătut niște ogoare cu semănături, netede, care nu vesteau nimic. Deodată, coborînd o pantă a terenului, se ivi o portiță. Cine ar fi bănuit ! Pe acolo se intra în cel mai frumos sanctuar al artei spaniole. Am început să coborîm pe întuneric pînă în fundul pămîntului. S-a aprins o lumină, dar am continuat să mergem printr-un coridor strîmt, din ce în ce mai înclinat și mai umed. Eu nici nu cutezam să respir ; observam stîncile laterale, dornic să descopăr vreun indiciu a ceea ce aveam să vedem. Nimic. Fără de veste, s-au aprins niște reflectoare ascunse. Și, o, minune ! eram în inima peșterii, în cea mai uimitoare cavitate pictată din lume. Culcați pe pietrele mari de jos, am putut cuprinde mai bine, căci bolta e joasă, imensa frescă a maeștrilor subterani ai cvaternarului nostru pictural. Părea că stîncile mugeau. Acolo, în roșu și negru, buluciți, lustruiți de infiltrațiile apei, erau bizonii, înfuriați sau odihnindu-se. Un fior milenar cutremura încăperea. Era parcă primul grajd spaniol, ticsit de tauri sălbatici, care se luptă să iasă afară. Nu se vedeau pe pereți nici văcari, nici vătafi. Mugeau singuri, bărboși și fioroși în obscuritatea aceea de veacuri. Am părăsit peștera încărcat de îngeri, cărora le-am dat drumul în lumină, văzîndu-i cum se înalță în ploaie, cu ochi mînioși.

Cînd am plecat de la Tudanca, i-am dat lui Cossío *Zorile micsandrei,* în urma ofertei sale generoase de a le publica pe cheltuiala lui în colecția „Cărți pentru prieteni".

Din nord am zburat imediat în sud, vreau să spun la Puerto, trecînd repede prin Madrid. Nu-mi amintesc cine mi-a plătit călătoria. Sigur este că am sosit la unchiul Jesús, unde am petrecut cîteva săptămîni înconjurat de veri de toate vîrstele și dimensiunile. Unchiul Jesús — departe acum de a mai fi temutul unchi al copilăriei mele — era un om de treabă și îndatoritor, care nu avea aerul că bagă de seamă nevoile unui poet tînăr ca mine. Într-o seară mi-a propus, mai în glumă, mai în serios :

— Vrei să cîștigi cîteva *pesetas ?*

— Nici vorbă, am răspuns. Dar spune-mi cum.

— Scriind niște versuri pentru alde Domecq.

— S-a făcut. Voi face un mare poem, în care voi povesti istoria casei, originea coniacului și a vinurilor sale.

Unchiul Jesús, bun prieten cu vestiții negustori de vinuri și, pare-mi-se, reprezentantul lor pentru toată Andaluzia, m-a dus a doua zi la Jerez, ca să mă documentez. După ce am fost prin cele mai bune pivnițe, gustînd băuturile cele mai diverse, am luat masa cu Don Manuel Domecq, Viconte de Almocadén, un andaluz foarte fin, care nu-și dezmințea ascendența franceză. Semăna chiar cu Paul Valéry. El mi-a procurat toate datele necesare pentru poemul meu. În mai puțin de o săptămînă am compus un panegiric în „sextine regale", ridicînd în slavă măreția casei. Mărturisesc că, dată fiind starea sufletească în care mă găseam, compunerea lui m-a distrat îndeajuns, calmîndu-mi un pic neliniștea. S-a căzut de acord să-l citesc la sfîrșitul unui ospăț, la care va asista, printre alți invitați speciali, Fernando Villalón. În dimineața evenimentului m-am prezentat la Jerez, însoțit tot de unchiul meu, cu poemul sub braț, caligrafiat cu tuș pe coli mari de hîrtie de desen, legate în carton, cu ornamente făcute de mine în culori. La desert, și înainte de ultimul pahar, paharul toastului, am recitat poemul încărcat de laude, pe care toți l-au ascultat în tăcere, aplaudîndu-mă cînd l-am terminat, în timp ce-l dădeam lui Domecq în mînă. După-amiază ne-am dus să vedem crescătoria lui de cai, de rasă splendidă hispano-arabă, care păsteau, eleganți și frumoși, în lunca Guadaletelui. Acolo vicontele ne-a luat la o parte, pe mine și pe unchiul meu, și mi-a spus :

— Poți să-l alegi pe cel care-ți place mai mult. M-a impresionat deosebit poemul tău.

Am rămas mut, ca de piatră. Darul mă seducea. Ce să fac ? Am reflectat îndelung înainte de a-i răspunde.

— Don Manuel, i-am spus, în sfîrșit, ce pot face eu cu un cal la etajul al treilea ? Dacă măcar aș locui la Puerto...

A rîs.

Seara, după ce ne-am întors, unchiul Jesús și-a adunat fiii mai mari. Și în fața lor, după cină, mi-a întins în evantai pe fața de masă zece bilete noi a 500 de *pesetas*. Mi-au părut multe. Dar după ce-am mai chibzuit, am văzut că nu erau decît cinci mii. Aș fi preferat calul.

Am avut puține remușcări pentru această scurtă parantează fotbalistică și vinicolă. Între timp, îngeri și demoni con-

tinuaseră să se zbuciume în adîncurile mele, de unde-i scoteam plini de propriul meu sînge şi-i ţintuiam în poemele ce se apropiau de sfîrşit. În sertarele din camera mea odihnea încă, aşteptîndu-şi ceasul, *Calcar şi cîntec*, plin de sclipirile luptei pentru Góngora. Şi acest ceas nu se va lăsa mult aşteptat. În acelaşi an, editura „Revistei Occidentului" a creat o secţie pentru tînăra poezie, inaugurînd-o cu *Cîntarea* lui Jorge Guillén şi *Romanţele ţigăneşti* ale lui Federico, care au apărut apoi. *Curată întîmplare*, noua carte a lui Salinas, şi a mea, vor apărea îndată după aceea, dar la începutul anului 1929, an în care altă editură (C.I.A.P.), recent fondată, a publicat şi *Despre îngeri*.

Romanţele lui García Lorca au fost cel mai mare succes din toată acea decadă. Înainte de a apărea, străbătuseră deja o parte din drumul către acest imens răsunet. Secretul consta în claritatea, învăluită uneori într-un dramatic mister, a acestor poeme. Cum spune foarte bine Max Aub [1] — scriitor rămas în umbra acelei generaţii şi ale cărui cele mai bune roade, în teatru, povestire şi critică vor fi date cu ani mai tîrziu şi mai ales acum, în exil — „cu romanţa lui Federico se întoarce istoria, reînvie povestirea dramatică, revine în poezia spaniolă un curent, subjugat de modernism, de «artă pentru artă», de cei ce nu ştiau — sau nu voiau — să asocieze anecdota cu poezia (în concepţia pe care o aveau despre ea)". Romanţa o pusese însă din nou în circulaţie Juan Ramón ; a fost marea sa descoperire înaripată, flexibilă, muzicală, faţă de formele metrice dure şi capricioase ale modernismului. La puţin timp după poetul din Huelva, Antonio Machado scrie *Pămîntul lui Alvargonzález*, o teribilă istorie castiliană romanţată în stil simplu. Dar romanţa lui Federico e cu totul altfel, anecdota sa reală ne apare aproape totdeauna încărcată de mister, scăpînd adesea — ca în *Romanţă somnambulă* sau în *Durerea neagră* — oricărei încercări de relatare clară. García Lorca, pe pietrele vechiului *romancero* spaniol, împreună cu Juan Ramón şi Machado, a aşezat o alta, neasemuită şi tare, care-i în acelaşi timp suport şi coroană a vechii tradiţii castiliene. Aceasta a fost noutatea lui, aceea care i-a adus fulgerătorul său succes.

---

1 *Poezia spaniolă contemporană*, México, 1954. (Nota autorului.)

Succesul lui Jorge Guillén, cu *Cîntarea* sa, a fost altfel. Dar a fost succes. Cu toate cele ce s-au spus (şi s-ar mai putea spune încă) — în privinţa influenţelor sau preferinţelor — poezia lui Guillén, în ansamblul bine profilat al cărţii sale, apărea ca una din cele mai personale din Spania. Şi clară, în ciuda părerii multora ; optimistă, veselă, ca o circumferinţă desenată fără să ridici mîna : exaltată, vie, admirabilă. Aparenta ei dificultate consta în felul cum era scrisă. (Nu toată lumea pricepe frumuseţea unui cerc, cînd nu compasul, ci o mînă plină de tremur, îl trasează dintr-odată şi perfect). Nici urmă de poezie prefabricată, aşa cum sugerează cu răutate Juan Ramón, cînd o atacă. O poezie, fiică directă a lucrurilor în extaz dinamic dinaintea lumii, o lume transparentă, în care pînă şi umbrele se precizează inundate de lumină. Un poet mereu tînăr, elastic, sigur, susţinut în cîntarea sa, şi care a continuat să urce tot mai sus, putînd astăzi, de la zenitul său, să vadă mai bine ca oricare realităţile pămîntului şi, printre ele, pe aceea groaznică din Spania. Să se citească atent *Maremagnum,* ultima carte a lui Guillén — interzisă, cinste lui ! de cenzura franchistă — care e ceva ce seamănă cu strofele *Cîntării* sale. Şi nu e de mirare la un poet deschis, de la început, tuturor văzduhurilor.

Să plec, în sfîrşit, să plec
spre aureole, spre stropi de rouă,
(cu siguranţa aşteptării,
cu elanuri de pe acum fatale...)

Dar despre Guillén cel de astăzi voi vorbi în cărţile viitoare ale acestor memorii.

Acum vreau să mă întorc la Machado, a doua mea întîlnire cu el, la Cafeneaua Spaniolă, o cafenea veche din secolul al XIX-lea, de lîngă Teatrul Regal din Madrid, aproape de Piaţa Orientului. (Extrag această amintire din cartea *Prima imagine a lui...*). Oglinzi întunecate cu ape înnegrite culegeau umbra unor fantomatice doamne îndoliate, a unor domni singuratici cu gulere demodate, a unor familii sărmane din clasa mijlocie, cu fete veştede de măritat, flori triste închise în catifeaua istovită a fotoliilor.

Un orb, bun muzicant, după părerea obișnuiților cafenelei, cînta la pian, în timp ce o fată durdulie mergea de la masă la masă în așteptarea unei invitații — o cafea cu o felie de pîine prăjită, însoțită de cîte-o ciupitură pe furiș — din partea admiratorilor meditativi ai tatălui său. Din strada plouată și rece de toamnă am ghicit, prin ochiurile luminate ale ferestrelor, silueta lui Machado și am intrat să-l salut. Veneam de la o mică librărie intimă, al cărei stăpîn, bun prieten cu noi toți, îmi dăduse un exemplar rar din poeziile lui Rimbaud și mă simțeam în după-amiaza aceea fericit ca un copil, ducîndu-l ascuns sub pardesiu, ca să-l feresc de ploaie. Machado m-a salutat foarte afectuos, și mi-a oferit apoi un loc lîngă el, în timp ce mă prezenta celor ce erau cu el la masă. Foarte fudul, cînd mi-am scos pardesiul, i-am arătat prețiosul meu volum, pe care l-a răsfoit cu o ușoară mormăială aprobativă, lăsîndu-l apoi pe scaunul din stînga lui, pe al cărui spătar erau paltoanele și fularele. Dintre cei ce mi-au fost prezentați îmi amintesc azi numai de unul: bătrînul actor Ricardo Calvo, bun prieten al poetului. În acea după-amiază, lipsă neobișnuită, nu era acolo inseparabilul său frate Manuel. Ceilalți din jurul lui erau niște domni ciudați și demodați, ieșiți parcă pe ușa din dos a vreunei prăvălii de la țară. Și cred că nu mă înșelam, întrucît tot timpul cît am stat acolo conversația s-a învîrtit mereu, obositoare, în jurul unor chestiuni provinciale ; preocupări și lucruri foarte depărtate de ceștile de cafea pe care le aveau dinainte : mutarea vreunui profesor de institut, boala nu știu cui, recolta de anul trecut etc. Ah ! dar ce rău am făcut ! ce rău am făcut ! — îmi reproșam puțin mai tîrziu sub marile felinare verzi și sub înalții monarhi vizigoți din Piața Orientului. Încă din seara aceea am putut contempla, nu fără un anumit zîmbet melancolic, exemplarul meu rar din Rimbaud, mai rar și mai valoros acum din cauza arsurilor rotunde pe care țigările lui Machado le-au făcut în coperta sa de culoarea frunzei de toamnă.

1928 aluneca spre sfîrșit. *Zorile micsandrei,* într-o ediție de numai 150 de exemplare numerotate, nedestinate vînzării, un dar din partea lui José María de Cossío, publicată în acest an, abia dacă a fost consemnată de critică și a trecut aproape neobservată. Nu mi-a păsat prea mult, căci interesul meu era concentrat asupra apariției celorlalte două

cărți : *Calcar și cîntec* și *Despre îngeri.* Cînd m-am eliberat în sfîrșit de ultima, m-am apucat să lucrez alte noi opere : *Predici și sălașuri* (poezii) și *Omul pustiit* (teatru), ambele încă în atmosfera electrizată a îngerilor, și am mai început încă una, care rupe total cu lucrările anterioare, deși era produsul aceleiași dezordini și anarhii din perioada mea de atunci : „Eram un măscărici și ceea ce am văzut m-a făcut de două ori măscărici". Trăiam atunci în Vîrsta de Aur a marelui cinematograf burlesc nord-american, dominată de figura genială a lui Charles Chaplin. Tuturor acestor „măscărici" — adevărați îngeri în carne și oase — le dedicam poemele acestei cărți. Pe neașteptate, un eveniment neașteptat m-a făcut să-mi reiau locul în rîndurile prietenilor : Compania de teatru a lui Don Fernando Díaz de Mendoza — în doliu încă după moartea actriței Doña María Guerrero — anunța premiera piesei *Nechibzuința,* prima operă dramatică a lui Ignacio Sánchez Mejías. Așteptarea se simțea în lumea literară, dar și mai mult în aceea a tauromahiei, în rîndurile acelui public madrilen care jurase răzbunare toreadorului, pentru un gest urît, făcut de acesta, într-o după-amiază de corrida. Cînd am ajuns la teatru — teatrul Calderón — totul era în fierbere. La galerie se agitau tipi ciudați cu lavaliere și cu bîte grozave în mîini. În culise, trupa tremura. Don Fernando, un aristocrat, obișnuit cu premiere de gală, nu-și putea ascunde neliniștea și supărarea. „Dacă Doña María ar vedea asta !" ne spuse el, lui Bergamín și mie, cînd l-am salutat. În timpul minutelor nesfîrșite dinainte de ridicarea cortinei, teatrul părea o arenă de tauri. Pe treptele cele mai de sus ale ei — la galerie, vreau să spun — se bătea din picioare și se fluiera în ritmul bîtelor izbite în podea, în indignarea lojelor și a fotoliilor de la parter care, vrînd să potolească acel scandal infernal, îl măreau și mai tare cu protestele lor. În sfîrșit, a sunat o trîmbiță, vreau să spun s-a ridicat cortina și s-a produs o liniște instantanee. Scena apărea complet întunecată, conturul mobilelor — noutate — fiind fosforescent. Mai întîi s-au auzit vorbele cuiva nevăzut... Luminile s-au aprins... Și s-a ivit atunci, în tot albul său modern, o sală mare de consultații medicale. În mijloc, în fața unei mese, un om, tot în alb, punea întrebări altui om, ce părea dus pe gînduri. Piesa începuse. Acum, la peste treizeci de ani din

seara aceea memorabilă, nu mi-o mai amintesc. Dar nu era, cum se aştepta publicul, din mediul taurin. Se petrecea într-o casă de nebuni ; era o problemă de nebunie sau de luciditate, pe care Ignacio o rezolva curajos, ca în cea mai bună zi de luptă în arenă. A fost un succes neobişnuit, în afară de faptul că era prima încercare de teatru freudian în limba castiliană. La sfîrşitul ultimului act, publicul de pe treptele de sus, care venise hotărît să strivească pe marele toreador, a erupt în aplauze şi ovaţii, care au izbucnit cu şi mai multă putere, cînd Sánchez Mejías a ieşit pe scenă ca să mulţumească. A doua zi critica cea mai exigentă şi mai susceptibilă acorda toreadorului urechea, coada şi coarnele, salutînd în el apariţia unui nou autor dramatic. Unele voci răutăcioase au lansat imediat zvonul că *Nechibzuinţa* nu era scrisă de el, ci de vreunul din tinerii scriitori care-l înconjurau. Nimic mai stupid şi mai fals. Ignacio era un om de geniu, capabil chiar să facă, cum a şi făcut, acea piesă de teatru care a stîrnit admiraţia tuturor.

Anul 28 s-a sfîrşit pentru mine cu emoţia profundă a unei conferinţe a lui Salinas consacrată cărţii mele *Despre îngeri,* care era în ajun de apariţie. Furtuni puternice pe cerul politic al Spaniei favorizau acest succes. Dar mai înainte, în *Revista Occidentului,* avusese succes *Calcar şi cîntec,* carte de care nu mă mai interesam, pentru că o simţeam departe şi în afara clocotului în care trăiam. Era către sfîrşitul iernii, verdele primăverii izbucnea în copaci. Bergamín a fost primul care a salutat-o cu un lung eseu în *Gazeta Literară.* Articolele critice ale lui Quiroga Pla şi Salazar Chapela se ocupau de asemenea de ea, ajutînd-o să facă primii paşi... *Calcar şi cîntec* îşi începea drumul, aţîţînd din nou scîntei acum stinse, din Góngora. Am început să mă interesez de soarta cărţii. Dar deodată, aripile îngerilor care îşi luaseră zborul în aceste zile, au întunecat-o cu totul, au înăbuşit-o sub ruinele drumului fericit pe care-l începuse. Acele plăsmuiri înfocate, frînte, violente se ridicau împotriva ei într-o primăvară zbuciumată.

Primele mişcări studenţeşti contra dictaturii care ne oprima începeau să zguduie străzile. Ce confuze au fost pentru mine zilele în care a apărut *Despre îngeri,* semnalată de Azorín drept înălţarea mea „pe cele mai înalte culmi ale poeziei lirice" ! Dar îngerii mi se duseră şi mă

lăsaseră pustiit, rămînînd în mine numai golul dureros al rănii. Nu era însă timp de plîns. Momentul pe care-l prezisesem tulbure în unul din poemele mele nu numai că se apropia : era prezent, îmi dădea ghes.

Dar a venit în sfîrşit ziua, ora lopeţilor şi a găleţilor...

Ştiam puţin, sau nu ştiam nimic despre politică, preocupîndu-mă numai de versurile mele în acea Spanie ce păruse pînă atunci liniştită. Dar pe neaşteptate mi s-au deschis urechile pentru cuvinte pe care pînă atunci nu le ascultasem sau care nu-mi spuneau nimic, ca : republică, fascism, libertate... Şi am aflat, începînd din acel moment, că Don Miguel de Unamuno, din exilul său dela Hendaya, trimitea scrisori şi poeme prietenilor săi, adevărate pamflete împotriva celuilalt Miguel [1], veselul şi chefliul soldăţoi din Jerez, susţinătorul monarhiei care se clătina ; scrisori şi poeme care, de cum erau primite, alergau ca praful de puşcă prin adunările literare, prin redacţiile ziarelor ostile regimului, prin mîinile agitate ale universitarilor. Şi am văzut că Don Ramón del Valle-Inclán, în cartierul său general de la cafeneaua La Granja, pe stradă, la teatru, oriunde-i venea poftă, îşi începea duelul pe viaţă şi pe moarte cu ridicolul general [2], care, într-o notiţă memorabilă apărută în ziare, ajunge să-l numească : „acest pe cît de mare scriitor pe atît de excentric cetăţean". Pe nesimţite, ca prin farmec, se crease un climat de violenţă care mă fascina. Strigătul şi protestul care mă muşcau în chip nedesluşit, ricoşînd în pereţii mei, găseau în sfîrşit o portiţă de scăpare şi se repezeau, aprinse pe străzile înfierbîntate de studenţi, pe baricadele de pe alei, în faţa cailor gărzii civile şi a focurilor de mauser. Nimeni nu mă chemase. Mă călăuzea elanul meu orb. Majoritatea acelor tineri ştiau prea puţin despre mine, dar toţi erau prietenii mei. Ce să fac ? Cum să le dau ajutor, pentru a nu părea doar un instigator, unul din aceste „elemente străine" cărora presa le atribuia totdeauna orice acţiune contra regimului ? Nici poeziile din *Predici şi sălaşuri,* mai

[1], [2] Referiri la generalul *Miguel Primo de Rivera* (1870—1930), care la 13 septembrie 1923 — în înţelegere cu regele şi pentru a salva monarhia, vinovată de înfrîngerea militară suferită de Spania în Maroc — dă o lovitură de stat şi instituie o dictatură militară care a durat şase ani.

disperate şi mai aprinse decît acelea din *Despre îngeri,* nu le puteau fi de folos. Nimănui, pe de altă parte, nu-i dădea atunci prin minte că poezia ar servi la altceva decît la plăcerea intimă pe care ţi-o oferă. Nimănui nu-i dădea prin minte. Dar vînturile care suflau erau pline de prevestiri.

În aceste zile şi pe acest cîmp de bătălie, nu literar ci real acum, a apărut, ca o cometă, Luis Buñuel. Venea de la Paris, cu capul ras, cu faţa şi mai gravă, cu ochii mai rotunzi şi mai bulbucaţi. Venea ca să prezinte primul său film, făcut în colaborare cu Salvador Dalí. A fost una din şedinţele de neuitat ale Cineclubului, pe care-l conducea însuşi întemeietorul lui : stigmatizatul încă de pe atunci Giménez Caballero. Filmul a impresionat ; a nedumerit pe mulţi şi i-a emoţionat pe toţi cei de pe scaune, acea imagine a lunii, tăiată în două de un nor, imagine care duce imediat la alta, înfiorătoare, a ochiului tăiat de un brici. Cînd publicul, uimit, a cerut apoi lui Buñuel cîteva cuvinte explicative, îmi amintesc că acesta, ridicîndu-se o clipă, a spus din loja sa cam aşa : „E vorba doar de o disperată, de o pasionată chemare la crimă". Luis Buñuel îşi trăia şi el disperarea, protestul violent, „exprimînd — cum spune Georges Sadoul — toată acea «boală a secolului» suprarealistă, în *Cîinele andaluz,* imagine a unui tineret confuz convulsionat". Revelaţia acestui film a fost semnificativă, în coincidenţă cu un Madrid deja în fierbere, nu departe de ajunul unor mari evenimente politice. Uriaşa vijelie care ne agita ducea rapid spre o spărtură, prin care atîţia dintre noi vom ieşi cu conştiinţa limpezită, după ce se vor fi subţiat umbrele fîntînii adînci de întuneric în care căzuserăm în ultimii ani. Prin această spărtură, după *Cîinele andaluz* şi *Vîrsta de Aur* — cele două capodopere ale cinematografiei suprarealiste — Luis Buñuel va ieşi spre *Pămînt fără pîine,* minunatul său documentar despre viaţa nenorocită din ţinutul Hurdes din Extremadura, „un film care, după cuvintele aceluiaşi Sadoul, explică şi anunţă războiul civil în timpul căruia falangiştii l-au împuşcat pe poetul García Lorca, prietenul lui Buñuel..."

Era epoca inovaţiilor de avangardă, sosite la Madrid cu oarecare întîrziere, şi a marelui final al filmului mut, înainte de apariţia celui sonor. *Cabinetul doctorului Cali-*

gari fusese prima surpriză a magicului în mijlocul unei tăceri de nebunie, cruzimi și crime. Apoi cred că tot lui Buñuel i-am datorat prezentarea în saloanele Căminului a filmelor *Antract, Ghiocul și clericul, Nimic altceva decît ore* și *Prăbușirea Casei USHER.* Numele noi ale lui René Clair, Germain Dullac, Cavalcanti și Epstein se desfășurau în fața ochilor noștri într-o defilare de imagini surprinzătoare, o montare de metafore neprevăzute și absurde, foarte în acord cu poezia și plastica europeană ale momentului (Tzara, Aragon, Eluard, Desnos, Peret, Max Ernst, Tanguy, Masson etc.). Din realizările de seamă, care erau departe de această avangardă extremă, din acea Vîrstă de Aur a cinematografului mut, îmi amintesc de *Patimile Ioanei d'Arc,* a lui Dreyer, *Metropolis* a lui Fritz Lang, *Goana după aur* a lui Chaplin, *Mama,* a lui Pudovkin și mai ales *Crucișătorul Potemkin,* a lui Eisenstein. Mai păstrez încă în inimă o floare de duioșie pentru marii și admirabilii „măscărici" : Buster Keaton, Harry Langdon și pentru alții mai mici : Stan Laurel, Oliver Hardy, Luisa Fazenda, Larry Semon, Bebe Daniels, Charles Bower etc., toți eroi ai cărții pe care o începusem, în manieră mai mult sau mai puțin suprarealistă, cu un titlu scos dintr-o comedie a lui Calderón de la Barca : „Eram un măscărici și ceea ce am văzut m-a făcut de două ori măscărici". La teatru mă duceam puțin. Mă pasiona cinematograful. Scena noastră, pe atunci încă invadată de Benavente, Quintero [1], Arniches, Muñoz Seca [2]... nu-mi putea da nimic. Reținînd în memorie numai reprezentația *Nechibzuinței* lui Sánchez Mejías, *Tic-Tac* al lui Claudio de la Torre, *Brandy, mult brandy* de Azorín și *Semiființele* de Ramón Gómez de la Serna, cea mai îndrăzneață din toate aceste piese, cu efecte geniale dar, după cum mi s-a părut atunci, foarte prolixă și nu prea bine alcătuită din punct de vedere teatral.

[1] *Frații Serafin* (1871—1938) și *Joaquín Alvarez Quintero* (1873—1944), dramaturgi andaluzi, care aduc în teatrul vremii pitorescul regional, cu multă îndemînare scenică.

[2] *Pedro Muñoz Seca* (1881—1936), dramaturg spaniol foarte fecund, continuator al genului scurt : *pasos,* intermezzo-uri, *sainetes, zarzuelas.* Scurtele lui piese satirice s-au bucurat de mult succes în primele decenii ale secolului nostru.

Cu Ramón am avut puține relații, ca de altfel cu mai toți scriitorii dinaintea generației noastre. Ne salutam pe străzile cartierului, el mereu cu pipă și cu favoriți fercheși de flăcăiandru goyesc, madrilen. N-am fost niciodată „pombian“ [1] și cred că Ramón n-a privit niciodată cu ochi buni pe cei ce nu erau înfeudați meselor de la faimoasele sale sindrofii. Uneori mi-am îngăduit cu el glume supărătoare, ca atunci cînd i-am trimis un pamflet aiurit contra lui Ortega și a acoliților săi de la *Revista Occidentului*, un fel de sindrofie ramoniană, în care arătam tot ce s-a întîmplat și avea să se mai întîmple în cursul unuia din zgomotoasele banchete de la Pombo, dat, nu-mi amintesc dacă nu cumva în cinstea lui Giménez Caballero. Deși luam uneori parte la ele, eu nu eram un stîlp de cafenea, un obișnuit al adunărilor literare. Din primii ani la Madrid, eu eram unul din cei „fără pălărie“, obișnuit cu aerul liber și, mai cu seamă în zilele acelea, un poet singur și mușcător, din ce în ce mai îndepărtat de reuniunile sociale în cadrul cărora, ca în toate, m-am arătat doar un moment. Am fost atunci prieten cu Carmen Yebes, spirituala contesă admirată de Ortega ; cu Isabel Dato, fiica ministrului monarhist care a fost victima unui glonte anarhist ; am avut oarecare relații cu ducele de Alba ; ceva mai mult, cu ducele de las Torres, simpatic, sucit și zurbagiu. Am vizitat familia Bauer, proprietara minunatei păduri de plopi din Osuna, slăvită de Antonio Marichalar într-o carte bună, și alte personaje aristocratice, multe din ele neliniștite de adierile libertății care începuseră să amenințe Dictatura. Mai întîi luptele de stradă, apoi venirea Republicii m-au îndepărtat aproape cu totul de acești oameni și am păstrat numai prietenia unei contese argentiniene, care s-a distins chiar de la început ca o persoană consecventă și credincioasă sentimentelor sale liberale : Tota Atucha. contesă de Cuevas de Vera. Atît înainte, cît și după războiul spaniol, în timpul exilului meu la Paris, ca și aici, la Buenos Aires, ea a fost mereu aceeași: prietenă cu adevărat, fără teamă de repercusiunile politice, simplă, discretă, autentică ; în sfîrșit, o persoană excepțio-

[1] De la *Pombo* : cafenea madrilenă, loc de întîlnire a scriitorilor din cercul lui Gómez de la Serna.

nală, căreia mulți spanioli exilați îi răspundeau cu aceeași afecțiune.

În vara aceea, m-am dus din nou la odihnă în munții Guadarrama. Sănătatea mea, zbuciumată acum de indispoziții hepatice, mi-o cerea imperios. Slăbisem iar, păream și mai subțiat ca în preludiul primei mele boli. Mîncam numai verdețuri cu ulei, pe care nu le puteam suferi, și cîteva fructe. Și totuși, în ciuda opreliștii medicului, umblam zi și noapte, pînă cădeam sleit. Oriunde mă aflam, pe un munte. pe drum, sau pe cîmpul cel mai singuratic, îmi continuam poemele din *Predici și sălașe,* pe care le alternam cu acelea din cartea „măscăricilor" sau cu piesa de teatru — *Omul pustiit* — care era destul de avansată. Cu toate acestea, continuam să fiu dezorientat pentru că socoteam că orizontul meu se lumina prea puțin ; eram tot înjugat la carul familiei. Cărțile, eh ! Aveam cinci publicate, și ce ? Nimic. Nici o umbră de nimic. Buzunarele goale.

Cînd m-am întors la Madrid, Editura Plutarh, pe care o conducea unchiul meu Luis Alberti, mi-a propus să scoată o nouă ediție a *Iubitei.* I-am adăugat cîteva poezii mai vechi și trei desene ușoare în peniță. Am predat totul de îndată. A apărut. Total : 200 de *pesetas.*

Mi-am pus atunci nădejdea în teatru. În teatru ? Am recitit tot ce scrisesem din piesa la care lucram. Mi-a părut obscură, dificilă. Cine avea să cuteze s-o joace ? Actorii, niște dobitoci, cu foarte rare excepții, continuau să se mărginească la Marquina, Benavente, Muñoz Seca și ceilalți. Am încercat să compun librete muzicale ca acel *Joc cu gajuri,* pe care nu l-am terminat din motivele arătate mai înainte și ale cărui fragmente au rămas inedite. Cu un nou libret — *Scatiul roșu* — m-am dus la Alfredo Salazar, propunîndu-i să-l trimită unui muzician francez, lui Darius Milhaud, de pildă. Eșec, după cum era și firesc, deși era scris într-o limbă inventată, care nici n-avea nevoie să fie tradusă. Cred că pe atunci a trecut prin Madrid Don Manuel de Falla. Se executa în primă audiție *Concertul pentru clavecin și orchestră de cameră !* De la început am înțeles că ar fi fost mai mult decît absurd să-i propun ceva. Totuș, ca gaditan ce era, el mi-a vorbit de intenția sa de a compune muzică — cînd, cînd va fi asta ? — pentru

niște cîntece din *Marinarul* meu. Tremuram de emoție. Oferta era spontană, dar... Don Manuel era mai mult decît încet. Se va duce de pe lumea asta fără să termine *Atlantida,* pe care-o începuse atunci. Disperat, am acceptat să țin o conferință pe care mi-o ceruse cu cîteva luni în urmă clubul feminin Lyceum.

Eram un măscărici și ceea ce văzusem și continuam să văd mă făcuse de două ori măscărici. Vreau să spun că eram dispus să mă răzbun pentru toate, să pun bombe cu adevărat, sau pe jumătate, ca aceea pe care într-o după-amiază am pus-o, printre glume și adevăruri, în acel Lyceum feminin. (Din fericire, marele meu prieten, ispanistul Robert Marrast, mi-a trimis de curînd copia declarațiilor pe care le-am făcut în scris cu ocazia acelui eveniment atît de răsunător. Nimic mai bun, pentru a le salva și pentru a da o idee exactă despre ceea ce eram pe atunci, decît să le includ printre ramurile acestor memorii.)

Conferința se intitula „Porumbița și Broasca țestoasă (Nu mai sînt artritice !)". Cu nevinovata pasăre, pusă în colivie, într-o mînă, cu broasca în cealaltă și îmbrăcat ca un clovn — redingotă imensă, disproporționată, pantaloni ca niște burlane înorețite, guler larg și o minusculă gambetă pe vîrful capului — m-am prezentat într-o după-amiază de noiembrie la susnumitul club, pe strada Infantelor nr. 31, nu departe — ce coincidență ! — de circul Price. Și acum iată ceea ce a apărut în *Gazeta Literară* la cîteva zile după reprezentația mea.

UN EVENIMENT LITERAR

Conferința lui Rafael Alberti

Gazeta Literară, fără a vrea să se declare pro sau contra acestui „eveniment", dar doritoare să-și informeze cititorii cu o imparțialitate echidistantă de cele două tabere, a pus cîteva întrebări lui Rafael Alberti, conferențiarul, și mai multor doamne de la Lyceum Club, ascultătoarele lui. Rafel Alberti ne face „declarațiile" pe care le redăm mai jos. Redăm și primele declarații pe care le-am primit de la Lyceum, păstrînd pentru una din ele anonimatul care ne-a fost recomandat.

1. Nu-mi este necunoscut, împotriva a ceea ce cred mulți oameni cum se cade, un anume *Tratat de Politețe*, publicat de Casa Calleja în 1905, după cum nu ignorez că

acum orice femeie, pentru că Dumnezeu așa a voit poartă în sînul său un Ortega adormit,

și încă și mai puțin îmi este necunoscut cînd trebuie să lipești caraghios picioarele ca să săruți mîna unei elegante și distinse doamne, sau cînd trebuie să le desfaci foarte cavalerește ca să scuipi mîna aceleiași elegante și distinse doamne.

După ce nu-mi rămăsese nimic necunoscut din toate astea, am scris *Lyceum Club*-ului, anunțîndu-mi conferința : *Porumbița și Broasca țestoasă (Nu mai sînt artritice !)*. Am scris cerînd s-o țin, întrucît în anul școlar trecut am fost invitat s-o țin și n-am vrut sau n-am putut primi. Așa că-mi pare foarte rău să destăinuiesc unei delicioase și selecte minorități de „orientale și occidentale" că tot ce s-a întîmplat în strada Infantelor nr. 31 în după-amiaza aceea de 10 noiembrie a fost premeditat și perfid.

2. Intențiile mele erau următoarele : să verific mult lăudata în ultima vreme inteligență a sexului frumos, buna sa creștere, tinerețea, curajul său, dragostea pentru micile animale, pămîntești sau cerești, să aduc puțină animație în casa zeiței Venus și nenorocitei mele tovarășe, Broasca țestoasă, care ardea de dorința de a cunoaște de urgență pe doamnele de la Club ; și, mai cu seamă, să declar deschis război artritismului și paraliziei infantile, precum și să studiez spaima pe care o produce în *sufletul misterios al femeii* amenințarea pedagogică de a arunca cu un șobolan proaspăt cules de mine dintr-un canal sau o latrină. Și alte intenții bune, pe care le-am uitat.

Am realizat tot ce mi-am propus și așa după cum am avut în adevăr poftă. De exemplu, am recitat Porumbiței, Porumbiței mele poete, poezia următoare :

SCLAVIE

Plîngi, biată ilotă,
pentru libertatea dorită ?
Nimeni și nimic nu e liber.
Totul plutește în destin.

Libertul cu forță neștiută
își simte viața încătușată.
Se crede stăpînul spadei sale
și este al spadei lui ilot.
Lanțul tău e rupt acum.
Trăiești ? Soarta ta s-a hotărît.
Viața este cea mai apăsătoare
sclavie. — Pescărușul
fîlfîie-n vînt —. Biată ilotă !

Și aceastălaltă :

TRĂIASCĂ PROSTIA

Spun : Trăiască prostia !
În dorința mea de a cunoaște
oameni și cărți, am ajuns să văd
că știința zdruncină totul.
Nu vă veți găsi bucuria
nici măcar în dragostea femeii,
cenușă azi, ieri jar.
Spun : Trăiască prostia !
Să vezi în mîngîiere gheara.
Cînd bei să ai gust de fiere.
Înțelept cîndva, tristul ieri
al neștiutoarei copilării.
Spun : Trăiască prostia !

Ei bine : am reușit să fac ca delicatul auditoriu să rîdă în hohote de aceste două *iloții* poetice. Dar, deodată ...Deodată, Porumbița, cu ingenuitatea stupidă pe care a desfășurat-o în tot timpul conferinței, mi-a lăsat în auz un nume Și numele acesta era : Ramón Pérez de Ayala. A fost atunci momentul cînd a trebuit să explic multor doamne, printre care se găsea și soția poetului din care recitasem (și care se amuzaseră, cu cîteva clipe mai înainte, în fața neroziei verificate a celor două poeme), incalificabila incorectitudine pe care o săvîrșeau fluierînd în propria lor casă pe un conferențiar nevinovat invitat chiar de ele sau, ceea ce este și mai rău, pe un autoinvitat și nevinovat conferențiar. (Și acum, de aici, mai adaug : că nu știu să fluiere, că fluieră foarte prost, că te fac să te gîndești la gîș-

tele de la Retiro. Şi că mai fac caz, pe deasupra, de *Tratatul de Politeţe* publicat de Casa Calleja în 1905.)

3. Mi-am continuat conferinţa, întrerupt de aplauze pline de tinereţe şi înţelegere, precum şi de proteste din care se revărsau : prostie, *crochet, frivolité, filtiré, Houbigant,* pudră de paciulí şi apă de colonie Pompeya.

Porumbiţa, cu ingenuitatea stupidă şi de neuitat de care a dat dovadă în toată acea după-amiază stupidă şi de neuitat, m-a făcut iar să aud, la puţin timp după primele incidente, multe alte nume de zei şi de zeişori — Juan Ramón, Ortega, D'Ors, Martínez Sierra, Canedo, Gómez de Baquero, bătrînul Valle-Inclán etc. — invulnerabili, după cît se pare, pentru... prietenii şi prietenele lor ; şi atunci a fost momentul cînd un şir întreg de doamne supărate a părăsit sala, trecînd într-o săliţă alăturată, unde cu fluierături, ţistuieli şi vociferări a încercat să-mi înăbuşe glasul, foarte puternic totdeauna şi atunci mai mult ca oricînd, încît m-am văzut silit să-mi continui, nu vorbind ci strigîndu-mi conferinţa, încununată la sfîrşit de şase focuri de revolver, care au reuşit să pună pe fugă gîştele protestatare, lucru pentru care toate tinerele şi toţi tinerii şi, în plus, persoanele cu adevărat inteligente de la *Lyceum* au cerut în mijlocul unor ovaţii foarte călduroase urechea lui...[1] (Aduc aici mulţumirile cele mai expansive doamnelor Pilar de Zubiaurre, Ernestina de Champourcín, Carmen Juan de Benito, Concha Méndez Cuesta, Pepita Pla şi altora al căror nume nu-l cunosc, şi-mi pare rău.)

4. Fraze inteligente din partea doamnelor întrerupătoare ? Multe, multe. Cîteva exemple :

O isterică în gri, lîngă un domn cu ochelari şi cu dinţi lungi : Noi, cele care am trecut de patruzeci de ani, avem dreptul să ne batem joc ! Asta-i revanşa ! Asta-i revanşa ! Şi, pe lîngă asta, eu sînt foarte nervoasă.

Un fel de omidă, partizană a lui Ortega : Dacă asta înseamnă tinereţe, eu sînt bătrînă !

Zvîrluga cu faţa de piuneză ranchiunoasă : Ian te uită ! Să vie în propria noastră casă ca să insulte gloriile naţionale !

O nebună neghioabă : E prea palid ca să ţină o conferinţă atît de agresivă !

[1] A cui oare ? Nu-mi pot aminti acum (nota autorului).

Iar cînd am osîndit Porumbița la moarte :

O voce cu vegetații : Cum s-o ucidă ! N-o s-o ucidă, că arunc cu poșeta-n el !

O doamnă groasă, cu părul tăiat scurt, lîngă o fetiță îmbrăcată în uniformă de legionar : Aparțin Societății pentru protecția animalelor și nu admit !...

Una galeșă și deșirată, cititoare pasionată a lui Martínez Sierra : Ce lipsit de inimă !

Cea mai mînioasă soție a unei glorii naționale : Piiii ! Piiii ! Piiii !

Domnul cu dinți lungi : Neruşinatule ! Neruşinatule !

Voci de gîște diverse : Cucuriguuuu ! Hau, hau, hau ! Cotcodac, cotcodac, cotcodac ! Uuuuuu, uuuuu !

Și, la sfîrșit :

Cor de harpii, ieșind din scenă prin dreapta : Ne-a numit căcărezi de capră ! Ne-a numit căcărezi de capră ! Ne-a numit căcărezi de capră !

Eu, plîngînd cu lacrimi amare pe carapacea tristă a Țestoasei mele. Voici l'âme mystérieuse de la femme ! Voici sa liberté et sa modernité. [1]

5. Impresia mea despre cele ce s-au întîmplat ? Bună. Au plecat cei care prisosesc totdeauna pretutindeni și care, din nefericire, sînt mulți, prea mulți. Au rămas în sală, printre tineri, cei dispuși să apere cu mine Poezia nouă și totul. (Pentru că, luați aminte fandosiților, precupeților și țîrcovnicilor, a sunat ceasul palmelor !) Printre tinere au rămas multe din acelea care în primăvara trecută au ieșit în stradă alături de colegii lor de la Universitate și din cele care înțeleg cinematograful buf, pentru că eu, din fericire, sînt un măscărici și am făcut și am spus ca un măscărici tot ce am făcut și am spus la *Lyceum*, la 10 noiembrie. Au mai rămas de asemenea în sală destule doamne din Club, care aplaudau, înțelegînd cu prisosință atitudinea ridicolă adoptată de tovarășele lor. (Mulțumesc încă o dată lui Pilar de Zubiaurre.)

6. Rezultatele acestei conferințe pentru mine ? Minunate, toate. În afară de unul, foarte trist, desigur : asasinarea prea frumoasei și albei mele Porumbițe. S-a întîm-

[1] Iată sufletul misterios al femeii. Iată libertatea și moralitatea ei (franc.).

plat ca a doua zi după scandal să mă prezint dimineaţa la *Lyceum* ca s-o iau înapoi. O servitoare care mi-a deschis uşa mi-a spus : — Am găsit-o atît de leşinată printre becurile electrice de pe cornişa sălii încît... încît... am tăiat-o.

— Mîncaţi-o.

Poate exista o mai mare glorie pentru o Porumbiţă poetă decît acea de a fi mîncată de alte poete ? Am fugit, plîngînd, din casa crimei şi, pe stradă, mereu cu gîndul la imaculata şi biata mea tovarăşă, i-am scris o elegie.

Ca să fiu imparţial, vreau să reproduc aici şi declaraţiile — una pentru şi alta contra — a două doamne de la *Lyceum*, apărute o dată cu ale mele în *Gazeta Literară*.

Părerea pentru :

1. Cînd Alberti, anul trecut, ne-a oferit conferinţa lui, am acceptat imediat, îndeplinind intenţia de a aduce la Club toate figurile mai proeminente ale literaturii noi. De aceea, cînd mi-a scris astă iarnă, dîndu-mi şi titlul a ceea ce numea el „Divertisment asupra poeziei comice spaniole", ne-am grăbit să-i fixăm data pentru conferinţă.

2. Alberti a venit numaidecît la Club, pus pe harţă, iar conferinţa sa a fost o explozie de umor tineresc şi cred că a realizat-o pe deplin, orice-ar spune mulţi sau multe...

3. Au început protestele, *sotto voce*, la vederea costumului purtat de conferenţiar, perfectă imitaţie cinematică pe care aproape nimeni n-a înţeles-o. Direcţiunea şi-a pierdut siguranţa de pînă atunci cînd Alberti a început să numească şi să critice pe unii scriitori cunoscuţi.

4. Au protestat, cum era de aşteptat, anumite doamne, unele soţii ale scriitorilor la care s-a făcut aluzie şi altele care, pentru că aparţin altor vremuri, nu puteau înţelege sensul şi caracterul celor spuse. În schimb, toate tinerele şi unele doamne cu spirit mai pătrunzător aplaudau şi protestau contra celor ce protestau.

5. Nu-mi amintesc exact frazele lui Alberti, dar mărturisesc că m-au distrat grozav aluziile dese şi ingenioase la o anumită doctă corporaţie şi la un anumit eseist nu mai puţin savant.

6. Rămîn cu impresia unor clipe foarte amuzante, foarte agitate şi potrivite momentului. Ceea ce aş vrea să uit

este purtarea puțin curtenitoare prin care o parte din public și-a demonstrat neînțelegerea.

ERNESTINA DE CHAMPOURCÎN

Și acum părerea contra :

— Cum a putut fi invitat să țină o asemenea conferință ?

— Nu l-am invitat ; ne-a implorat s-o țină, mai multe zile de-a rîndul, pretextînd o anumită invitație, făcută de formă, anul trecut. În cele din urmă, *Lyceum*-ul a consimțit, presupunînd în acel Alberti, dacă nu talent, cel puțin educație.

— Credeți că urmărea vreun scop în conferința sa ?

— Dacă aceasta se poate numi conferință, da. Urmărea scopul sau intenția de a spune unor doamne ceea ce n-ar fi cutezat să spună soților lor de la aceeași distanță. S-ar putea numi aceasta conferință : stupiditate sau nerozie ; dar eu o calific drept lașitate. Pe lîngă aceasta, nici măcar n-a avut vreun moment originalitate ; nici spirit, nici talent. Se travestise într-un Charlot de arenă de tauri.

— Cînd au început protestele ?

— N-au fost proteste. Alberti a intrat ca un nătărău și cîteva doamne, printre care și eu, decepționate în fața spectacolului atît de deprimant pe care-l oferea nenorocitul, am ieșit. El a continuat, cu perfecta inconștiență a proștilor, crezînd că face un act de vitejie. Dar, cum spun, n-a fost nici un protest. Cîteva dintre noi am ieșit, pentru că ne era milă de ridicolul băiatului.

— Ce impresie păstrează *Lyceum*-ul despre această după-amiază ?

— Deocamdată, *Lyceum*-ului îi pare rău că s-a arătat slab și s-a lăsat înduplecat de rugămințile acelui nenorocit. E limpede că o instituție feminină nu poate să nu fie generoasă și-i pare bine, la urma urmelor, că i-a acordat acestui tînăr pomana notorietății pe care ne-a cerut-o.

DOAMNA DE X

Mă opresc aici cu declarațiile mele și cu ecourile acestui faimos scandal, despre care s-a continuat să se vorbească în ziare și în adunări încă multă vreme. În ceea ce mă pri-

veşte, eu mă simţeam răzbunat şi pentru moment mai fericit, ca anarhistul care aruncă în aer un teatru sau sparge casa de fier a băncii pentru a-i ajuta pe ai săi. Dar bombele adevărate explodau în stradă. Acel piedestal grotesc pe care se înălţa Dictatorul cu spada beţivă, într-o făţarnică îmbrăţişare, ca la teatrul de păpuşi, cu regele Alfonso, era deja subminat. Una din figuri va cădea iar cealaltă, cea burbonică, va fi aceea care o va împinge, crezînd că va înăbuşi astfel strigătele ce se ridicau din Spania întreagă sub balcoanele din Piaţa Orientului. M-am simţit atunci cu bună ştiinţă un poet în stradă, un poet al „zorilor cu mîinile în sus", cum am scris în momentul acela. Am încercat să compun versuri de trei sute sau de patru sute de silabe pentru ca să le lipesc pe ziduri, cu conştiinţa măreţiei şi frumuseţii faptului de a cădea între pietrele ridicate în baricadă, cu ghetele în picioare, aşa cum îşi doreşte eroul cîntecului popular andaluz :

Cu ghetele în picioare
trebuie să mor,
că dacă voi muri vitejeşte
se va vorbi de mine.

Cu ghetele în picioare trebuie să mor a fost titlul primului poem pe care l-am făcut cu mînia şi efervescenţa acelor ore spaniole. Disproporţionat, obscur, mai mult ghicind decît ştiind ce doream, cu dureri de ficat şi scrîşniri din dinţi, cu o disperare confuză care mă făcea să muşc pămîntul, acest poem, pe care l-am subintitulat *Elegie civică* marchează integrarea mea într-un univers nou, în care intram pe dibuite, fără să-mi pese măcar încotro mă ducea :

Va fi clipa cînd caii fără ochi îşi vor rupe ţurloaiele de fiarele ascuţite ale unui gard de scaune indignate, de pietrele de pavaj ridicate de fiecare stradă de curînd cufundată în nebunie.

Vin să mă c... pentru ultima oară pe toţi morţii voştri, în clipa în care armurile se năruie în palatul regelui, în care oamenii cei mai iluştri îşi privesc stinghiile fără să găsească în ele soluţia disperatelor porunci ale sîngelui...

Poezia subversivă, de comoție individuală, dar care anunța de pe atunci în chip confuz, drumul meu viitor. Nu știu cum a ajuns această lungă elegie în mîinile lui Azorín care — lucru fantastic — într-o bună dimineață și-a dat drumul în *A.B.C.* — cel mai monarhist din toate ziarele — cu un elogiu nemăsurat al ei, arătînd pentru prima oară, cu un dar profetic ce mă înfioară azi, în perspectivă, calea pe care o voi alege după doi ani. În articolul său din 16 ianuarie 1930, Azorín spune: „...Și totuși poetul (suprim aici calificativele care mă fac să roșesc) are nevoie de un punct de sprijin pentru viața sa spirituală. Care va fi acest contrafort al lui Rafael Alberti?... Și Rafael Alberti se îndreaptă spre elementul primar, fundamental, spontan: Rafael Alberti se îndreaptă, cu brațele deschise, spre popor. În dezgustul său de modelele citate, numai poporul și numai natura îi puteau da punctul de sprijin cerut și necesar". Uimitor, și mai ales la Azorín. Și cu atît mai mult în zilele acelea grozave de prăbușire iminentă, cînd într-o seară a aceluiași ianuarie, din cafeneaua *„La Granja el Henar"*, un grup format aproape numai din intelectuali, luînd-o în sus pe strada Alcalá, încerca să ajungă la palatul regal. Ajuns la Poarta Soarelui, acest mic grup se va transforma într-o mare manifestație care, strigînd: „Moarte lui Primo de Rivera! Jos Dictatura!" va coborî pe strada Arsenalului, voind să se reverse în Piața Orientului. Printre acești manifestanți mergeam și eu, însoțit de Santiago Ontañón — care era un mare scenograf — și de rafinatul, pedantul și fandositul falangist de acum Eugenio Montes [1], care striga cel mai tare. În timp ce poliția călare șarja împotriva grosului manifestației, cîțiva dintre noi am irumpt în pașnica obscuritate a Cinematografului Regal, făcînd pe îngroziții spectatori să se ridice de pe scaune. Cînd ne-am întors, tot noi am dat foc chioșcului ziarului *El Debate,* Eugenio Montes luînd parte la acțiune cu mai multe chibrituri. Astfel stingîndu-se în sfîrșit, o dată cu strălucirea lozincii „Spre cea mai mare glorie a lui Dumnezeu și a Dictaturii", și strălucirea ștearsă a săbiei bete a generalului Primo de Rivera,

[1] *Eugenio Montes* (1897), scriitor spaniol, membru al Academiei. A debutat ca poet ultraist, pentru ca apoi să-și concentreze eforturile în domeniul ziaristicii și eseului.

în locul căruia s-a urcat altul, Berenguer [1], ca să inaugureze trista perioadă care, deşi a fost numită *„dictablanda"* [2], s-a distins în penultimele sale zile printr-o duritate cruntă, pe care cheflîul dictator jerezan n-o atinsese vreodată.

Se pregătea un nou şi mare eveniment : întoarcerea lui Don Miguel de Unamuno, după mai mulţi ani de exil în Franţa, unde celălalt Miguel, duşmanul său, se va duce în surghiun, ca să moară acolo după cîteva luni. Intrarea lui Unamuno în Madrid prin Gara de Nord a fost triumfală. O mare mulţime l-a primit cu aplauze şi cu strigătul „Trăiască Republica !", strigăt pe care poliţia *dictablandei* era insuficientă ca să-l reprime, pentru că făcea zigzaguri, furişîndu-se, prin toată Peninsula. La puţin timp după sosirea sa, înflăcăratul rector al Universităţii din Salamanca era repus la catedra lui, reîncepîndu-şi cursurile întrerupte de atîta timp cu cuvintele lui Fray Luis ieşit din închisoare :

— „După cum vă spuneam ieri..." [3]

În aceste zile, García Lorca părăseşte Madridul şi se duce la New York, încununat de suces, cu a doua ediţie a *Romanţelor* în vînzare. Adio Cămin, adio pian al cîntecelor sale, acel Pleyel din anii fericiţi ! Federico se ducea în America de Nord, contagiat şi el de ideea că venise „ora Spaniei", deschizînd acolo o stranie paranteză de confuzie şi de umbre. Cîteva poeme iniţiale din volumul care va fi mai tîrziu *Poetul la New York* au apărut în revistele madrilene sau în altele provenind din Cuba. Ce sabie tăioasă era în gîtlejul poetului granadin ! Ce stranii emoţii precursoare a ceea ce avea să se întîmple, a ceea ce era să i se întîmple mai ales lui în anii cei mai buni ai cotiturii sale ! José Bergamín, autorul, acum exilat în Mexic, al primei ediţii a acestei cărţi, lămureşte luminos : „...Este un moment nou şi fugar al vieţii sale, în care forma timpului său se stinge în rezonanţe nebănuite, în cadenţe dureroase,

---

[1] *Dàmaso Berenguer*, general spaniol, şef al guvernului după plecarea lui Primo de Rivera.

[2] Joc de cuvinte : *dicta-dura — dictablanda*, în sensul de regim dur_regim blînd (span.).

[3] *Fray Luis de León* (1527—1591), celebru poet şi învăţat umanist din Renaşterea spaniolă, profesor la Salamanca. Reîntors la catedră după cinci ani de detenţiune în carcerele Inchiziţiei, şi-a reînceput cursurile prin cuvintele devenite celebre : „După cum vă spuneam ieri...".

întunecate, imprecise, distante ; într-o voce care înăbuşe, vers cu vers, strălucirea, fulgerul unei lumi întrezărită parcă fără voia lui, moartă în sine. Poetul se autoportretizează în felul acesta ca pe un sinucigaş. Se îndepărtează de o moarte violentă cu voinţa sinucigaşă de a o depăşi. Prezice şi dezice în felul acesta aproape fără a o zice..."

De acum voi trece foarte rar pe la Cămin, întrucît Federico îl va părăsi la întoarcere, locuind cu familia într-o casă de pe strada Alcalá. Decada exemplară de dragoste, unire, tinereţe şi entuziasm se apropia de sfîrşit...

Dar sîntem încă la începutul lui 1930.

Într-o seară de iarnă — ploua cu adevărat — mi-a căzut în mîini o carte, un manuscris neobişnuit. (Era în subsolul Hotelului Naţional şi în faţa unor sticle de jerez, golite toate în afară de una.) Titul : *Şederea pe pămînt.* Autorul : Pablo Neruda, un poet chilean de abia cunoscut pentru noi. Mi-l aducea Alfredo Condon, secretarul ambasadei republicii Chile, un prieten pe care-l cunoscusem prin Bebé şi Carlos Morla, ministru consilier al acestei ambasade, buni prieteni şi cu García Lorca. De la prima lectură m-au surprins şi m-au minunat poemele acelea, atît de depărtate de accentul şi de climatul poeziei noastre. Am aflat că Neruda era consul în Iava, unde se simţea foarte singur şi scria scrisori disperate, izolat de lumea şi de propria lui limbă. Cartea am purtat-o prin tot Madridul. N-a fost reuniune literară care să n-o cunoască, alăturîndu-se entuziasmului meu şi José Herrera Petere, Arturo Serrano Plaja, Luis Felipe Vivanco şi alţi tineri scriitori în formaţie. Am vrut s-o publicăm. O revelaţie atît de extraordinară trebuia să apară în Spania. Am propus-o puţinilor editori prieteni. Insucces. Şi atunci i-am dat-o lui Pedro Salinas, ca să sondeze el la *Gazeta Literară,* pentru că eu, de cînd cu conferinţa de la *Lyceum,* nu mă puteam duce pe-acolo. Şi Salinas a eşuat, obţinînd numai — nu era rău nici asta — ca revista să publice cîteva din poezii.

Am început atunci să port corespondenţă cu Pablo. Răspunsurile lui erau pline de zbucium. Îmi amintesc că-mi cerea într-una din scrisori un dicţionar şi se scuza pentru greşelile gramaticale ce s-ar fi putut găsi în ele. (La Paris — în 1931 — am încercat totuşi să public *Şederea.* O tînără argentiniană — Elvira de Alvear — urma s-o editeze. Am

obținut de la Elvira promisiunea unui avans. Împreună cu scriitorul cuban Alejo Carpentier, secretarul ei, i-am trimis eu însumi telegrama de înștiințare : 5000 de franci. Dar nici de data asta *Șederea pe pămînt* n-a avut noroc. N-a fost publicată. Și cînd, peste doi ani, l-am cunoscut pe Neruda la Madrid, mi-a spus că primise telegrama, dar bani nici pomeneală. De atunci m-am hotărît să nu mai lupt pentru cărți străine. (Lucru pe care, firește, nu l-am făcut.)

Nu voi uita niciodată pe Alfredo Condon, inteligent, strașnic băutor, mare zăpăcit, un bun chilean și căruia-i voi rămîne veșnic îndatorat pentru primul meu contact cu poezia lui Neruda. Cum să nu-mi aduc aminte de el acum, în acest *Crîng ?* Am ieșit în multe seri împreună. Am băut împreună de multe ori, pînă dimineața. Și tot împreună, într-o noapte de chef, ne-a oprit poliția. Era tare nenorocit. Cînd s-a întors în patrie s-a sinucis, trăgîndu-și un glonte în cap.

În același an, generația noastră a suferit o pierdere imensă.

Nu știam că Villalón era la Madrid. L-am întîlnit, pe neașteptate, într-o seară geroasă de la sfîrșitul lui februarie, cînd se întunecase, pe nu mai știu ce stradă din cartierul Salamanca. Era singur. Foarte trist, cu fața ascunsă între pălărie, gulerul înalt al pardesiului și fular.

— Fernando ! Ce surpriză ! Cum ai venit fără să anunți pe nimeni ?

Mi-a răspuns vorbind rar și încet :

— Am în acest moment febră, treizeci și nouă de grade.

N-am știut ce să-i spun. L-am luat de braț și am continuat să mergem. Ajungînd la o casă dintr-un colț de stradă s-a oprit și m-a rugat :

— Așteaptă-mă un moment în stradă. Cobor imediat.

Și am stat acolo, lîngă un portal, peste un sfert de oră, așteptîndu-l. Cînd am pornit iar la drum, am cutezat să-l întreb :

— Ce-i cu tine, Fernando ?

— Trebuie să mă operez. Am cerut adineaori cincizeci de *duros* de la un prieten pentru sanatoriu.

Villalón era de mult ruinat. Afacerile lui de poet, aclamate în toată Andaluzia, îi pusese capăt.

Mergeam încet. Nu știam despre ce să-i vorbesc, văzîndu-l așa de închis, atît de zgîrcit la vorbă și de abătut, el, totdeauna atît de inspirat și tare ca un taur !

— Ce părere ai despre situație ? mi-a dat prin gînd, ca să spun ceva.

— Nu trebuie să ne facem iluzii. Pînă cînd nu vei vedea garda civilă strigînd pe stradă trăiască Republica, totul va fi neschimbat.

Am rîs. Avea dreptate.

— Lumea e foarte rău alcătuită, continuă el, misterios, după o lungă tăcere. Pînă acum a cîrmuit-o Kutumí. Dar, cine știe dacă nu se schimbă lucrurile și nu va veni rîndul domnului Maitrellas ca s-o guverneze.

L-am lăsat în fața ușii unei case în care avea închiriat un mic apartament pentru scurtele lui șederi la Madrid.

După cîteva zile a intrat în sanatoriu ; Bergamín, alți prieteni și eu, însoțiți de Eusebio Oliver, un tînăr medic care era adesea cu noi, am asistat la operație. Fernando avea încrustată în rinichi nu o piatră, ci multe, de toate dimensiunile, după cum am putut vedea în batista însîngerată pe care ne-a arătat-o Oliver. Cu toate astea, speram că va scăpa. Era noapte tîrziu cînd m-am dus acasă, foarte impresionat, să mă culc. Dar după cîteva ore am fost chemat la sanatoriu. Fernando Villalón murise. Tocmai împlinise patruzeci și nouă de ani.

Consternat, m-am sculat și m-am dus să-l văd. Poetul crescător de tauri zăcea înfășurat în giulgiu, tot pe patul în care murise, îmbrăcat în haine închise, cu pantofi negri. De la un buzunar la altul al vestei, un lanț de argint, care mi-a atras atenția. Era ultima lui voință : să fie îngropat cu ceasul în mers. Conchilla, țiganca, iubita umilă a întregii sale vieți, plîngea, în tăcere, lîngă tic-tacul misterios, ultimul puls al lui Fernando, care avea să bată timp de peste douăsprezece ore sub pămînt. Cînd a sosit fratele său Jerónimo, țiganca n-a vrut să-l vadă și i-a interzis să intre în cameră. Acest frate, un coconaș andaluz sărac cu duhul, atît de diferit de Villalón, profitase în ultima vreme de nebuniile poetului, contribuind și mai mult la ruina lui.

Fernando ne-a părăsit lăsînd puține opere : *Andaluzia de Jos, Romanțe din 800, Toreada* și cîteva strofe lungi din *Haosul,* acelea pe care ni le-a făcut cunoscute la Sevilla, lui Federico și mie. Mai lăsa și o piesă de teatru în versuri — *Don Juan Fermín de Plateros* — care trata despre *ganochistas* (tauromahia) din Bailén[1] episod andaluz din războiul nostru împotriva trupelor napoleoniene. Dar cea mai bună operă a lui încă nu era cunoscută. Testamentul său. O bombă, dar plină și de duioșie.

Deschis într-o dimineață în fața notarului, a fratelui său Jerónimo, a țigăncii și cred că și a lui Bengamín și Sánchez Mejías, care mi-au povestit totul, testamentul spunea, în parte, mai mult sau mai puțin așa : „Blestem pe fratele meu Jerónimo pînă la a cincea generație. El a fost cauza multora din nenorocirile mele. Nu-i las nimic. În schimb Conchitei, această femeie admirabilă, tovarășa întregii mele vieți, care ieșea cu mine pe cîmp ca să culegem măcriș pentru salată, această femeie de treabă căreia i-am dăruit într-o zi o praștie ca să vîneze păsările, iar inima ei a fost atît de mare că niciodată n-a fost în stare să se folosească de ea, îi las mai multe tablouri de Murillo și de alți maeștri andaluzi, care sînt depozitate la Madrid, în mînăstirea de maici din..." Am uitat numele și celelalte amănunte ale unui document extraordinar, desigur pentru că sînt mai puțin interesante. Un poet genial, și mai mult prin viața decît prin opera lui, despre care voi vorbi totdeauna, pentru că totdeauna voi găsi în amintirea despre el motive de uimire și de haz.

La cîteva săptămîni de la moarte, i-am închinat lui Villalón o lungă elegie — *Calul focos prin crîngurile pierdute* — în versuri de peste o sută de silabe, ca aceea pe care am făcut-o ca s-o lipesc pe ziduri. Principalul ei refren a fost detaliul impresionant al ceasornicului care bătea sub pămînt pe pieptul lui. Parcă a fost ieri.

Dar mi s-a întîmplat pe neașteptate ceva ce trebuia scris.

[1] Localitate în Andaluzia unde armata spaniolă repurtează prima victorie asupra trupelor imperiale în timpul Războiului de independență (1808—1814).

VIII

Cînd ai apărut tu,
mă chinuiam în adîncul cel mai ascuns
al unei peşteri fără aer şi fără de ieşire.
Dădeam din mîini în întuneric, agonizînd,
auzeam un horcăit, un zbor de aripi
ca pulsul unei păsări nevăzute.
Ţi-ai revărsat asupră-mi părul
Şi am urcat la soare şi am văzut că el era doar aurora
ce acoperea o mare în flux de primăvară.
A fost de parc-aş fi sosit în cel mai mîndru
port din miazăzi. Se-necau în tine
priveliştile cele mai strălucitoare :
munţi limpezi, ascuţiţi, încununaţi
cu zăpadă trandafirie, cu izvoare tăinuite
în faldul umbros al pădurilor.
Am învăţat să mă odihnesc pe umerii tăi
şi să cobor prin rîuri şi pripoare,
să mă-mpletesc în ramurile-ntinse
şi să fac din vis cea mai dulce moarte.
Mi-ai deschis arcade şi anii mei înfloriţi,
proaspăt ieşiţi la lumină, s-au culcat
sub dragostea umbrei tale adunate,
scoţîndu-mi inima în bătaia vîntului
şi acordînd-o cu sunetul verde al inimii tale.
Aveam să dorm acum, ştiind la deşteptare
că nu mă chinuiesc în peştera cea sumbră,
dînd din mîini, fără de aer şi fără de ieşire.

Pentru că în sfîrşit apăruseşi tu.

Acest poem se numeşte *Recunoştinţă pentru dragostea ce s-a ivit*. El reaminteşte, după mai bine de douăzeci de ani, senzaţia de pivniţă în care trăiam şi lumina supremă care s-a despletit în mîinile mele şi m-a făcut să urc în soare şi să simt că în lume nu murise primăvara.

Asta s-a întîmplat în casă la cineva, unde nu-mi mai amintesc azi cine m-a dus. Acolo s-a ivit în faţa mea, blondă, frumoasă, reală şi înaltă, ca un val pe care o mare neprevăzută mi l-ar fi aruncat deodată în piept. Chiar în

noaptea aceea, pe stradă, în umbrele solitare ale grădinilor, în penumbrele tăinuite ale taxiurilor ce mergeau fără țintă, am respirat inundat de ea, îmbibat, fericit, exaltat de ecoul ei, împins către ceva ce simțeam că era sigur.

Mă smulgeam din altă dragoste chinuitoare, care mă atîța încă și mă făcea să șovăi înainte de a mă refugia în port. Dar, o, Doamne ! acum era frumusețea, umărul ridicat al Dianei, luminoasa floare adevărată, aurie și puternică a Venerei, așa cum o văzusem doar în cîmpiile lui Rubens sau în alcovurile lui Tizian. Cum s-o las să se ducă, cum s-o pierd, cînd ea mă și stăpînea, supus în brațul ei, biruit și fără nici o dorință de scăpare ? Și totuși, m-am zbătut, am strigat, am plîns, m-am tîrît pe jos... pentru a mă lăsa în cele din urmă, după atîta luptă, răpit bucuros și sosind într-o dimineață pe plajele de la Sóller, în fața Mediteranei baleare, albastră și unică. Au ajuns pînă la noi ecouri răutăcioase despre ceea ce mulți din Madrid credeau că era doar o aventură. În unele ziare și reviste au apărut notițe, cea mai amuzantă fiind aceasta : „Poetul Rafael Alberti repetă episodul mallorchin al lui Chopin cu o frumoasă George Sand din Burgos". Lumea umbla după scandal, întrucît această George Sand — scriitoare, căsătorită și încă nedivorțată — era foarte cunoscută. În vremea asta noi rîdeam, mîndri că numele ne erau colportate de oameni atît de depărtați de fericirea noastră, de tinerețea noastră desculță printre stînci, sub pinii-umbrelă sau în tihna bărcilor.

Întorcîndu-ne la Madrid cu avionul din Barcelona, o furtună groaznică în munții Iberici ne-a silit să aterizăm forțat la Daroca, tîrg aragonez cu ziduri romane, izolat și aspru ca un vers desprins din *Poema Cidului*. În zăpada aerodromului improvizat, am fost primiți de ciobani îmbrăcați în piei de oaie, ce păreau mai curînd niște miei uriași. Am petrecut aici două zile într-un mic hotel și am vizitat, după ce ne-am împrietenit cu preotul, măreața Catedrală. Cînd ne-am reluat călătoria, pasageri unici și intimi acum cu piloții, aceștia ne-au cinstit cu tot felul de acrobații — acum n-aș mai accepta așa ceva — deasupra cîmpului de aviație madrilen. Eu zburam pentru prima dată ; María Teresa, nu. Nu ne-au speriat aceste exerciții

îndrăzneţe. Ea era foarte curajoasă, ca şi cum numele său — León — o apăra şi îi dădea mai mult îndrăzneală.

Mama mea, foarte bolnavă de inimă de cîtva timp, a profitat de o scurtă ameliorare şi s-a mutat în sud, la sora mea. (N-o voi mai vedea niciodată.) Agustín se însurase. Rămînea numai fratele meu Vicente, căsătorit şi el, cu care trebuia să locuiesc mai departe. Ce să fac acolo, trist, în camera mea, veselul „tricliniu" de altădată ? Îmi petreceam ceasurile cu María Teresa, lucrînd la nişte poeme sau ajutînd-o să corecteze o carte de povestiri pe care o pregătea. Într-o seară — aşa am hotărît noi — nu m-am mai întors acasă. Definitiv, şi ea şi eu aveam să începem o viaţă nouă, liberă de prejudecăţi, fără să ne pese de gura lumii, acea temută gură a lumii a Spaniei fătarnice pe care o uram.

În acelaşi timp, cealaltă Spanie continua să fiarbă nestăvilită. Aspiraţiile sale spre libertate din ce în ce mai intense şi mai contagioase se revărsau pretutindeni. Pînă şi oameni la care nu te-ai fi aşteptat, chiar şi acei care vorbeau familiar de „Isabela noastră", „Victoria noastră", „Alfonso al nostru", au găsit deodată că splendidul teatru al Palatului Regal nu era altceva decît o grotescă barcă de bîlci, locuită de nişte marionete pocite şi valinclanice. Prieteniile pure încep să se destrame. Pentru prima dată, în anii aceştia, un scriitor se va apropia de alt scriitor din afinităţi politice, nu profesionale. Toţi ca unul au înţeles că aveau de încheiat, chiar dacă nu erau de ordin bancar, socoteli serioase cu Casa regelui ; rege, pe de altă parte, destul de analfabet, care n-a consultat niciodată inteligenţele ţării sale. Unamuno, Azaña, Ortega, Valle-Inclán, Pérez de Ayala, Marañón[1], Machado, Baeza[2], Bergamín, Espina, Díaz Fernández, pentru a cita doar cîteva nume, se agitau şi lucrau, pe faţă acum, „în slujba Republicii". (Cu acest nume se va forma apoi partidul ale cărui căpetenii

1 *Gregorio Marañón* (1888—1963), om de litere şi medic de renume mondial, profesor de endocrinologie, academician, autorul unor studii fundamentale de istorie şi istorie literară, în care rigoarea omului de ştiinţă se îmbină cu un rar talent literar.

2 *Ricardo Baeza* (1890—1955), ziarist, colaborator la reviste literare spaniole şi hispano-americane, traducător al lui Oscar Wilde. O'Neill. Emil Ludwig, Nietzsche.

mai de vază — Ortega, Marañón, Ayala — au dezertat la 18 iulie 1936[1], cînd au constatat că politica mănușilor albe trebuia murdărită pe fața însîngerată a inamicului, dacă voiau să salveze într-adevăr Republica.)

Strigătul care alerga peste tot, puternic dar discret, a năvălit deodată, grav de bărbăție și de eroism, în gîtlejul Pirineilor și a izbucnit într-o dimineață în zăpezile de la Jaca. Trăiască Republica ! A strigat Fermín Galán[2], un tînăr militar, pe care născînda înflăcărare populară îl va încorpora în cantonierul străzii. Făcîndu-și iluzii, poporul se așteaptă să respire iarăși în voie. Cenușa însîngerată a lui Galán și García Hernández va dezgropa, din panteonul în care zăcea de cincizeci și șapte de ani, trupul Libertății, adormit doar, pe care-l va flutura viu, în flamurile sale. Semnalul îl dăduse un val de sînge, deși ora nu sosise încă.

Ea a sosit într-o dimineață de decembrie. María Teresa și eu, ca și întregul Madrid, priveam cerul rece, așteptînd ca aripile conjurate ale celor Patru Vînturi[3] să hotărască. Dar aripile, simțindu-se urmărite de puști, s-au văzut silite să-și ia zborul, luînd drumul spre Lisabona. (În unul din aceste aviane era Queipo de Llano[4], în celălalt Ignacio Hidalgo de Cisneros : două Spanii în zbor, care aveau să se despartă definitiv. Queipo, monarhist, se ridică împotriva regelui ; Queipo, republican, se ridică împotriva Republicii. În schimb, Hidalgo de Cisneros, cu o purtare ireproșabilă, om cu inimă curajoasă și sigură, n-a șters niciodată de pe aripile avionului său de luptă drapelul republican. La 18 iulie, în bătăliile decisive pentru apărarea lui, poporul îl numește general, comandant al Forțelor Aeriene.)

---

[1] Ziua în care a izbucnit rebeliunea franchistă în Maroc.

[2] La 12 decembrie 1932, cînd monarhia își trăia ultimele zile, căpitanii garnizoanei din Jaca, Fermín Galán și Angel García Hernández, proclamă Republica și se îndreaptă spre Zaragoza. Revolta lor fiind izolată, sînt prinși și împușcați din ordinul lui Alfonso al XIII-lea.

[3] Referire la ocuparea, timp de cîteva ore (la 15 decembrie 1930), a aeroportului *Cuatro Vientos* de către un grup de aviatori care reușesc să lanseze deasupra Madridului manifeste republicane. Acțiunea lor nefiind sprijinită, sînt siliți să fugă în Portugalia.

[4] *Queipo de Llano*, general, mai întîi monarhist, apoi republican (participant la acțiunea de la *Cuatro Vientos*), ajunge mai tîrziu unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Franco.

În primele luni ale anului 31, răsunau încă în auzul Spaniei salvele sub care au căzut căpitanii Galán şi García Hernández, şi spaima a întunecat pentru un moment drumul care se şi deschisese. Cu aproape tot viitorul guvern republican în Închisoarea Model, nimeni nu-şi putea închipui că pe dedesubt creştea apa care avea să ţîşnească ca la o serbare cu fîntîni arteziene şi focuri de artificii, la 14 Aprilie.

La începutul lui februarie a apărut la Madrid, la Teatrul de Operetă, ansamblul mexican al Mariei Teresa Montoya. După nu ştiu ce reprezentaţie nu prea fericită, marea actriţă a vrut să-şi încerce norocul cu o piesă spaniolă. Cum o cunoscuse la Buenos Aires, María Teresa m-a dus la ea. Era o femeie palidă, interesantă, nu prea cultă, dar cu un mare temperament dramatic. M-a întrebat dacă nu aveam ceva care să-i convină. I-am spus că da — *Omul pustiit* — dar că nu era încă terminat. I-am citit a doua zi piesa în care era, pe lîngă rolul Omului, şi unul feminin, foarte important: Ispita. A fost entuziasmată, dar... voi fi în stare să scriu imediat actul care lipsea? Am văzut cum se deschidea cerul. Chiar în seara aceea mi-am reluat lucrul, pe care l-am terminat în ceva mai mult de o săptămînă, în timp ce piesa era în repetiţie şi afişele o şi anunţaseră pe străzi. Era un fel de dramă religioasă, firesc că fără religie, sau, mai curînd, cum a notat Díez-Canedo, în elogioasa critică a spectacolului, de o *moralitate* mai aproape de poetul hispano-portughez Gil Vicente decît de Calderón de la Barca. Influenţa directă a cărţii *Despre îngeri* se remarca în ea, deşi nu acestea erau personajele reprezentate aici, ci Omul, cu cele Cinci Simţuri ale sale, în încarnare alegorică; Autorul, în chip de paznic de noapte, şi două femei: soţia Omului şi Ispita, care urzeşte pierzania celor doi în complicitate cu Simţurile. Nu voi spune că a fost o bătălie ca la *Hernani,* dar premiera a fost totuşi o bătălie răsunătoare (Februarie, 26). Continuam să fiu un tînăr irascibil — jumătate înger, jumătate măscărici — al acestor ani anarhizaţi. De aceea, cînd s-a cerut în ovaţiile finale prezenţa mea şi publicul mi-a cerut să vorbesc, am strigat, cu cel mai frumos zîmbet, mînuit ca o spadă: „Trăiască exterminarea! Moară putreziciunea actualei scene spaniole!" Atunci scandalul a devenit imens. Teatrul, de

sus pînă jos, s-a împărţit în două tabere. Putreziţi şi neputreziţi se insultau, ameninţîndu-se. Studenţi şi tineri scriitori, urcaţi pe scaune, aţîţau vacarmul, iar Benavente şi alde Quintero au fost văzuţi părăsind sala în mijlocul unei huiduieli prelungi. Nici una din cărţile mele de versuri n-a obţinut mai multe laude ca *Omul pustiit*. Critica, în afară de aceea din ziarele catolice, care mă calificau drept păgîn, necuviincios, hulitor, a fost unanimă, condamnînd însă, pentru că nu le socotea necesare, „imprudentele" mele cuvinte, lansate de pe scenă. Şi în afara Spaniei s-a vorbit mult despre piesă, care a fost tradusă imediat în franţuzeşte de marele hispanist Jean Camp. Bătălia literară din ziua premierei spectacolului s-a transformat în bătălie politică în seara ultimei reprezentaţii. Sub pretextul că María Teresa Montoya era mexicană, reprezentantă a unei ţări avansate din America, s-a organizat pentru ea o reprezentaţie omagială. Teatrul plin pînă sus. Semnături de adeziune. Alvarez del Vayo [1] a profitat pentru a vorbi, de pe scenă, despre teatrul din Rusia, şi de a critica cu aluzii clare viaţa spaniolă, cu botniţă. José María Alfaro — vai, José María Alfaro, poet începător şi prieten, mai tîrziu membru al Consiliului Falangei şi ulterior ambasador al lui Franco în Argentina ! — a citit în aclamaţii zgomotoase, pline de surprize pentru spectatori, numele şefilor republicani condamnaţi la închisoare şi a căror adeziune ne-o procurasem cu multă grijă în timpul dimineţii : Alcalá Zamora [2], Fernando de los Ríos, Largo Caballero... Unamuno a trimis din Salamanca o telegramă care, rezervată pentru sfîrşitul spectacolului, a ridicat sala în picioare, aruncînd-o apoi, înflăcărată, în stradă. Cînd a sosit poliţia era prea tîrziu. Teatrul era gol. Numai în culise rămînea aruncat ca un

---

1 *Julio Alvarez del Vayo* (1891), scriitor şi om politic socialist. In timpul Republicii e ambasador în Mexic, apoi la Paris, ministru în guvernele Largo Caballero şi Negrín, pînă la sfîrşitul războiului civil, cînd ia calea exilului.

2 *Niceto Alcalá Zamora* (1877—1949), om politic liberal spaniol, în opoziţie în timpul dictaturii lui Primo de Rivera, ales în 1931 preşedinte al primului guvern provizoriu republican, apoi preşedinte al Republicii. După alegerile din februarie 1936, care au constituit o victorie a forţelor de stînga, e destituit, deoarece sprijinise elementele clerical-fasciste din C.E.D.A. Moare în exil.

lucru nefolositor caruselul oamenilor pustiiți, care reprezentau, în piesa mea, pe toate ființele fără viață, acele haine goale, fără nimeni în ele, care se dau pe după colțurile lumii și încurcă mersul celorlalți.

Tensiunea acelei luni, a lui martie, făcea ca lumea să folosească cel mai neobișnuit pretext ca să-și manifeste speranțele. Totul era bun : o glumă de cafenea, un cîntec cu dublu înțeles, un sonet cu acrostih în ziarul cu cea mai mare circulație ; numai forma în care se striga nu era aceeași. Era momentul poreclelor jignitoare. „*Gutiérrez*" (sub acest nume de haimana era cunoscut regele) tremură în palatul său. Valle-Inclán, și nu departe de el tinerii scriitori de la revista *Spania noastră*, transformă în tribună politică masa sa de la cafeneaua *La Granja*. Azaña și prietenii săi, gravi și prudenți, au încetat de a se mai așeza în cafeneaua vecină a lui Negresco. Noi știam că inteligențele spaniole sprijineau din plin și lucrau pentru realizarea acestor dorințe. Călătorii misterioase, întîlniri derutante în baruri elegante sau în taverne, toate erau îndreptate spre același scop. Pînă și în elegantul și monarhistul *Golf* de la Poarta de Fier se agită vechea talangă insurgentă a Republicii. Iar ducesa Victoria, în plin cocteil patriotic, arde o palmă albă unei domnișoare, fiică de marchiz care, puțin ametită, cutezase să-și pună în păr o minusculă cocardă tricoloră. Republicani notorii, care fuseseră totdeauna tratați de mojici, acum aveau numele de filozofi, iluștri profesori, mari poeți și academicieni, amestecați democratic cu organizații studențești și muncitorești. Pentru că proletariatul, care în prima republică forțase marșul voind să grăbească prin insurecții cantonale o libertate utopică, mai conștient în anul 1931, în plin proces de creștere politică, își dă adeziunea totală, mai ales cu marile sale mase socialiste, la ceea ce avea să întîrzie numai puțin pînă să apară.

Călătoresc și eu, dar nu cu scopuri politice. Mai întîi la Sevilla, singur, fără María Teresa, pentru a aduce omagiul meu lui Fernando Villalón, la prima comemorare a morții sale. Acolo, aduși din nou de Sánchez Mejías, ne întîlnim iar Bergamín, Eusebio Oliver, Pepín Bello, Santiago Ontañón, Miguel Pérez Ferrero și alții, pe care i-am uitat. Comemorarea a fost simplă, aproape intimă. Dimi-

neața s-a dezvelit o placă pe casa în care a locuit Fernando și seara, în aula Universității, s-a citit proză și poezie. Totul fără mare răsunet, însoțiți doar de un grup de tineri poeți de la *Miazăzi*. În timpul acestei scurte șederi la Sevilla am cunoscut o ființă genială : Rafael Ortega, dansator și „tont" zănatic. Era fiul unei bătrîne țigănci, sora „coanei" Gabriela, mama fraților Gallos, vestiți matadori. Rafael s-a încăpățînat să ne facă cunoștință cu mama lui, pe care o iubea mult. Țiganca, acum o vrăjitoare groaznică, cu gușă și mustăți, rotundă ca un butoi, cu vocea răgușită de rachiu, ne-a primit stînd jos, impasibilă, în mijlocul camerei, în timp ce Rafael se agita de colo-colo, făcînd prezentările. Nu putea sta locului, exagerat, foarte atent cu ea, sărutînd-o, trecîndu-i mîna prin păr sau prin barbă, ceea ce a făcut ca maică-sa să-i spună mereu „papălapte". Cînd am ieșit, Ignacio ne-a spus că într-o zi, sîcîită de prietenii fiului ei, impunătoarea femeie s-a înfuriat și i-a aruncat pe toți afară ca pe niște pisoi, cu aceste cuvinte pline de savoare : „Pe pieptănușii pe care i-a pierdut varămea Elvira cînd trăgea să moară, papă-lapte tineri, papălapte bătrîni, afară cu voi ! zît ! zît !" Ori de cîte ori mă duceam la Sevilla, aduceam cu mine lucruri extraordinare de povestit.

Îndată după aceea am făcut o altă călătorie în Andaluzia, de data aceasta însă cu María Teresa. Aveam nevoie să ne odihnim puțin după *Omul pustiit*. Am ales Rota, un cătun alb din golful gaditan. Mai întîi am trecut prin Puerto. Vizită nocturnă, incognito, în timpul căreia am avut timp că mîncăm pește fript stropit cu cîteva pahare bune de Fino Coquinero. La Rota — var sclipind în soare și grădini cu bostani pe plajă — am plănuit, însuflețit de recentul meu succes teatral, o nouă piesă : *Orele moarte*, pe care am început s-o scriu, alternînd-o cu o carte de romanțe despre viața lui Fermín Galán, romanticul erou împușcat la Jaca, născut tocmai în apropiere de Rota, pe insula San Fernando. Dar liniștea pe care-o căutăm a durat foarte puțin. Nici o săptămînă nu trecuse de cînd eram pe nisipul de la Rota, cînd ne-am trezit cu Sánchez Mejías, care a venit cu propunerea să-l însoțim la Jerez. Ignacio proiecta să înființeze ansamblul de dansuri andaluze care,

în frunte cu „Argentinita", va dobîndi apoi, cu ajutorul lui García Lorca, un renume universal. Se ducea la vînătoare de țigani, „dansatori" și „cîntăreți" puri, care să nu fi fost molipsiți de ceea ce se chema la Madrid „opera țigănească". Și numai în Jerez și în satele din golf puteau fi găsiți. Ce fantastice descoperiri a făcut prietenul nostru în acest turneu ! Alături de figura monumentală a lui Espeleta, care părea un Buda cîntăreț, Ignacio a scos de prin piețe și curți tăinuite o întreagă serie de tineri, bronzați, mlădioși, ale căror contorsiuni extraordinare ajungeau uneori pînă la cea mai scandaloasă indecență. Dar cea mai mare achiziție a făcut-o după aceea, la Sevilla, cu „La Macarrona", „La Malena" și „La Fernanda", trei bătrîne și de pe atunci uitate culmi ale dansului. Ultima, o babă care abia se putea ține pe picioare, începuse să danseze cu „La Gabriela" și „La Mejorana", în faimoasa „Cafenea Burrero". Nici un țigan n-a respins propunerile lui Ignacio. Toți, mai mult sau mai puțin în luptă cu foamea, spuneau da, cu capul plin de năluciri la gîndul că vor cutreiera lumea. S-a găsit numai unul care să zică nu. Și asta a fost acolo, la Jerez, a doua zi după sosirea noastră.

Eram în camera de la hotel, gata să ieșim în oraș, cînd cineva a împins ușa și a întrebat :

— Aici e Don Rafael Alberti, cel mai mare impresar de *variété* din Spania ?

Una din glumele lui Ignacio. Bine potrivită. În adevăr, a apărut apoi și el, murind de rîs, în spatele țiganului : un tip vioi, de vreo patruzeci de ani, zvelt, ascuțit, cu dinți foarte albi, revărsînd veselia din toată ființa lui.

— Eu sînt El Chele [1] — ole ! ole ! — și vin aici ca să mă angajați.

— Bine, i-am răspuns, foarte serios, intrînd în rolul pe care mi-l dăduse Sánchez Mejías. Și ce știi să faci, Chele ?

— Eu ? Dansul periei !

Și luînd o perie de haine care era pe pat, a executat o fantastică bătută, periindu-și în același timp, cu ritm și grație, pantalonii și bluza.

— Bravo — i-am spus eu. O să fie nu număr minunat. Angajat, chiar din clipa aceasta.

---

1 Blondul (span.).

Atunci a intervenit Ignacio.

— Foarte bine, Chele, dar acum ascultă-mă. O să-ţi plătim, în afară de costume, hotel şi transport, zece *duros* pe zi numai pentru acest număr : dansul periei. Ce spui ?

— Zece *duros ?* Rămase mult timp pe gînduri. Apoi : Aveţi cumva vreun creion, Don Ignacio ?

Ne-am privit toţi trei, uimiţi. Fără să spună nici un cuvînt, Ignacio i-a dat creionul. El Chele, foarte serios, scoase apoi din buzunar o hîrtiuţă pe jumătate ruptă ; a tras pe ea cîteva cîrlige ; a făcut apoi ca şi cum le-ar fi adunat şi bifat şi a declarat, categoric, cu ifose de potentat :

— Nu-mi convine. Pierd bani.

— !...

— Cum adică, pierzi bani ? îl întrebă Ignacio rar, neputînd parcă să-şi stăpînească rîsul.

— Sigur. Poftim aici socotelile, îi răspunse ţiganul, întinzîndu-i hîrtia, pe care erau doar nişte linii fără nici un înţeles. Pierd bani. Pentru că, să vedeţi dumnevoastră, Don Ignacio : slujba pe care vreţi să mi-o daţi n-o să fie, zic eu, pentru toată viaţa. Şi eu trăiesc numai din aceea că sînt foarte comic şi spun predici, pe care le aud de la preoţi la biserică ; şi dacă slujba asta o să se sfîrşească şi o să mă vadă lumea prin Jerez cu haine noi şi fumînd trabuc, toţi or să spună : Chele s-a întors bogat, înoată în aur. Şi atunci cine o să-l mai cheme pe Chele ca să-i asculte nostimadele ? Aşa că nu-mi convine, Don Ignacio. Pierd bani. Bună ziua. Ole ! Plec.

Şi s-a dus, mergînd legănat, dînd creionul înapoi toreadorului.

Singurătatea după care tînjeam a devenit imposibilă, căci la întoarcerea la Rota ne aştepta o telegramă de la Ateneul din Cádiz, prin care eram invitat să fac o lectură din poemele mele. Din nou călătoresc pe drumurile mărăneşti ale copilăriei.

Cádizul libertăţii, al conspiraţiilor romantice şi al primelor loji masonice ; Cádizul care n-a găsit un zidar în stare să desprindă de pe zidurile sale placa comemorativă

a Constituției din 1812[1], același Cádiz pe care-l vedeam de la colegiu ca pe o stampă albastră la care nu puteam ajunge, era acum înfiorat de la un capăt la altul de un vînt republican. Folclorul primei Republici, reînviat, se încumeta să-și agite ghitarele în ungherele cîntecului țigănesc, prin cîrciumi tainice. Acolo am învățat această coplă :

Republicană e luna,
republican e soarele,
republican e aerul,
republican sînt eu.

Tot trupul Cádizului se mișca, fierbînd, pe mare, de parcă aștepta ceva. În seara lecturii, publicul de la Ateneu, în majoritate studenți, nu putea sta liniștit pe scaune. Cînd eram gata să încep, un flăcăiandru sări deodată pe estradă, declarînd :

— Rafael Alberti nu va putea spune nimic în această sală atîta timp cît rămîne aici domnul Pemán.

Într-adevăr, poetul jerezan, atașat monarhiei, era acolo. Nu-l văzusem niciodată. Cînd am vrut să-l invit să plece, nu mai era. Avusese buna inspirație să plece imediat. Recitalul meu a atins culmea cînd am spus *Elegia civică*. Se cutremurau ușile și pereții. La sfîrșit m-am încumetat să recit una din romanțele în cinstea eroului de la Jaca :

Noapte neagră, șapte ani
de noapte neagră fără lună.
Primo de Rivera doarme
somnul lui de struguri verzi.
Majestatea sa se duce la vînătoare :
ucide păduchi și purici
și călărește pe iepe care în curînd
nu vor mai fi măcar măgărițe.

1 Prima constituție liberală din istoria Spaniei, votată în împrejurările speciale ale Războiului de independență, cînd cea mai mare parte a Peninsulei Iberice fusese invadată de armatele franceze, iar monarhii spanioli erau sechestrați la Bayonne. În 1814, la întoarcerea în țară, regele Fernando al VII-lea anulează constituția de la Cádiz, reinstituind absolutismul.

Mare succes, cu aplauze, urale și spaima unor doamne. A doua zi, o mare manifestație a acelorași studenți de la Ateneu mi-a cerut să recit în plină stradă un alt episod din *romancero*-ul lui Fermín Galán. Am făcut-o strigînd cît mă ținea gura, în picioare pe o masă din cafeneaua în care ne aflam, în timp ce autoritatea, reprezentată de niște bieți gardieni, din cei cărora li se spune în operetă „sticleți", mă asculta uluită, pierzînd noțiunea că ne-ar fi putut împrăștia cu loviturile lor de săbii.

Ne-am întors la Rota cu bucuria și impresia că avea să se producă ceva nou și grav. Am stat acolo, liniștiți, lucrînd, culcați între dune, alergînd desculți pe țărm, foarte departe de preocupările electorale ce făceau să fiarbă întreaga Spanie.

Dar deodată totul s-a schimbat. Cineva, din Madrid, ne-a chemat la telefon, strigîndu-ne :

— Trăiască Republica !

Era o amiază ce strălucea de soare. Pe pagina mării, o dată de primăvară : 14 Aprilie.

Ne-am repezit surprinși și emoționați în stradă și am văzut cu uimire că, pe turnulețul primăriei din Rota, un vechi drapel al Republicii din 73[1] își unduia cele trei culori pe cerul andaluz. Grupuri de țărani și alți oameni pașnici comentau faptul de la colțul străzilor, asurziți de o marsilieză hîrîită, pe care un republican nerăbdător o făcea să răsune la gramofon. Pe cînd aflam că Madridul se revărsase pe străzile în sărbătoare, satirizînd prin alegorii și cîntece dinastia care se îndepărta în automobil spre Cartagena, un biet jandarm din Rota, sprijinit de zidul plin de soare și de muște din ghereta lui, repeta, abătut, clătinînd din cap :

— Degeaba ! Nu mă pot obișnui, și pace. Nu mă pot obișnui !

— Cu ce nu te obișnuiești, omule ? a vrut să știe celălalt, care-i ținea tovărășie și făcea cu el pereche.

— Cu ce-o să fie ! C-o să fim fără rege ! Parcă-mi lipsește ceva.

Din nou, și ca totdeauna — începeam să văd limpede — două Spanii : același zid de neînțelegere care ne des-

[1] Prima Republică Spaniolă, de scurtă durată, proclamată în urma celei de a cincea revoluții burghezo-democratice din secolul trecut.

parte (zid care într-o zi, cînd se va surpa, avea să lase în mijloc un mare rîu de sînge). Făceam aceste comentarii, María Teresa şi eu, în drum spre Madrid. Nu era nici o oră de cînd fusese înălţat noul drapel, iar cel învins şi începea să se mişte, iscînd un fior de război civil. Republica fusese proclamată cu rachete şi vii aplauze de bucurie. Poporul, uitîndu-şi necazurile şi foamea de mai-nainte, se avînta, bucuros, în hore şi curse copilăreşti, atacînd în joacă regii de bronz şi de argint, care stăteau nepăsători sub umbra copacilor. Pe regină şi pe principi, care au rămas oarecum părăsiţi de ai lor în Palatul Oriente, acelaşi popor, bun şi generos i-a apărat cu o ghirlandă de mîini. Nimeni nu poate spune că le-a luat casa cu asalt, că le-a jefuit averea, că le-a prădat băncile sau le-a ucis vreo găină. Unica întîmplare gravă de care-mi amintesc a fost o piatră aruncată în geamurile trăsurii poetului Pedro Salinas, pe cînd străbătea Cibeles în tovărăşia scriitorului francez Jean Cassou[1]. Totul s-a petrecut liniştit, cuminte, civic. Republica se instaurase — cum spunea lumea atunci, satisfăcută — în cadrul celei mai mari legalităţi. Sunau bine cuvintele lui Azaña :

„Este emoţionant să te gîndeşti că a trebuit să vină Republica din 1931 pentru ca să se consemneze în Constituţie pentru prima oară o garanţie constituţională (garanţia libertăţii individului), pe care castilienii o cereau în 1529."

Intelectualii, oamenii de litere, artiştii în general, se bucurau. Acum se puteau reprezenta piesele interzise. *Farsa reginei de neam bun,* a lui Valle-Inclán, este reprezentată pentru ca Irene López Heredia să-şi pretindă merite republicane. Dar nu reuşeşte să ne înşele. Actriţa republicană, adevărata prietenă a poeţilor şi scriitorilor, este Margarita Xirgu. Ea pune în scenă *Coroana* de Azaña şi *Fermín Galán,* a mea.

De îndată ce-am sosit la Madrid am alergat, plin de entuziasm civic, să propun Margaritei să-mi transform romanţele despre eroul de la Jaca într-o piesă de teatru, piesă simplă, populară, în care să urmăresc mai mult decît

[1] *Jean Cassou* (născut la Bilbao, Spania, 1897), literat şi ispanist francez.

adevărul istoric, pe acela transfigurat de lume şi care şi începuse să circule cu o aură de legendă. Aventură primejdioasă, din capul locului, pentru că adevărul era prea aproape, iar povestea prea puţin conturată. M-am pus pe lucru cu nădejde. Intenţia mea era să realizez un cîntec de orb, o mare pată de culori intense, ca acelea care explică crima la ordinea zilei în bîlciurile de ţară. Cu o mare naivitate şi aproape fără să-mi dau seama, mă apucam de prima mea operă politică. După ce Xirgu a acceptat primele două acte şi încă-l mai plănuiam pe al treilea, *Fermín Galán* a fost anunţat pe afişierul Teatrului Spaniol.

În acest timp, la una din repetiţiile piesei mele, am intrat în contact mai direct cu Don Miguel de Unamuno, căruia-i fusesem prezentat la cafeneaua „La Granja el Henar". L-am invitat la noi acasă, în Paseo de Rosales — balcon deschis spre stejarii din Prado şi în faţa Escorialului proiectat pe albastrul ceresc al munţilor Guadarrama — dar cu condiţia să ne citească ceva, ce-i va plăcea mai mult, din ultimele sale poezii...

— Nu, dragul meu ! O să vedeţi, mă întrerupse el. Aş prefera să vă citesc ultima mea piesă de teatru, încă în ciornă : *Fratele Juan.* O să vă intereseze.

Ce după-amiază minunată mi-a rămas în amintire ! Invitaserăm numai pe César Vallejo, tristul şi profundul poet „corcit" peruvian, persecutat politic, refugiat pe atunci în Spania. Mai mult decît sensul *Fratelui Juan,* am urmărit atunci figura frumoasă a lui Unamuno, expresia nobilă a chipului său şi zelul fierbinte cheltuit în interminabila lectură a ciornei sale, în care adesea paginele erau amestecate, multe cîteodată chiar lipseau şi pe care Don Miguel le completa atunci prin viu grai. Nu, n-am urmărit în ziua aceea piesa, pe care nici măcar nu ştiu dacă a publicat-o mai tîrziu. Nu mi-o mai amintesc astăzi, dar m-a izbit mai mult, aşa cum am spus, spectacolul pe care-l dădea acel bătrîn vînjos, măreaţa lui lecţie de sănătate şi energie, de fecunditate şi entuziasm. Cînd şi-a terminat drama, după aproape trei ore, a mai avut încă graţia şi îndrăzneala să-şi bage copilăreşte mîinile în buzunarele vestei căutînd acele petece de hîrtie mîzgălite cu poemele care-l asaltau pe neaşteptate în mijlocul străzii şi pe care le nota sub un felinar, în locurile cele mai neaşteptate. Astfel, în după-

amiaza aceea, acasă la noi, în ultimele raze ale soarelui pe piscuri, ne-a descifrat un poem sălbatic şi frumos, dedicat bizonului din peştera de la Altamira, şi un cîntec de leagăn pentru nepotul său nou-născut, o desfătare de legănare muzicală, pasăre rară în grădina sa plină de bucsău şi de vînturi aspre. (Mai păstrez şi alte imagini ale lui Don Miguel, dar acestea aparţin volumului următor al memoriilor mele.)

La foarte puţine zile după această întîlnire cu Unamuno, s-a reprezentat *Fermín Galán*. La întîi iunie. Margarita era mama eroului, iar acesta era jucat de Pedro López Lagar, un actor tînăr cu un prestigiu crescînd. Cum era de aşteptat, în seara aceea au venit republicanii, dar şi grupuri numeroase de monarhişti, împrăştiaţi peste tot, gata să provoace gîlceavă. Primul act a mers bine, dar cînd, în al doilea, a apărut tabloul în care am avut ciudata idee de-a o prezenta pe Sfînta Fecioară cu puşcă şi baionetă alergînd în ajutorul torturaţilor răsculaţi şi cerînd cu strigăte puternice capul regelui şi al generalului Berenguer, tot teatrul a protestat evident ; republicanii atei pentru că n-o iubeau de loc pe Fecioară, iar monarhiştii pentru că li se păreau înspăimîntătoare nişte sentimente atît de criminale la acea Mamă a lui Dumnezeu inventată de mine. Dar abia după aceea avea să vină ce era mai rău : tabloul cu cardinalul — monseniorul Segura [1] — beat şi debitînd fraze latineşti pospăite, moliereşti, într-o petrecere la palatul ducilor. În faţa acestui tablou, duşmanii nu s-au mai putut stăpîni. Au coborît din toate părţile şi, în valuri hotărîte, cu lovituri de bîtă şi strigăte, au înaintat spre scenă. Din fericire, cineva din culise a dat ordin să se coboare cu cea mai mare viteză cortina metalică, aceea care e folosită numai în caz de incendiu. Cu toate acestea, cum publicul voia să vadă piesa pînă la sfîrşit, Margarita, adevărată Agustina de Aragón [2] în seara aceea, a avut totuşi curajul să joace

[1] *Pedro Segura y Sáenz* (1880), înalt prelat spaniol, cardinal de Toledo, pe care guvernul provizoriu al Republicii îl expulzează din ţară. În 1939 e numit arhiepiscop de Sevilla.

[2] *Agustina Zaragoza y Doménech* (1786—1854), celebră eroină a Războiului de independenţă, cunoscută sub numele de Agustina de Aragón. S-a distins printr-o vitejie fără seamăn în timpul asediului Zaragozei.

epilogul, încununată la sfîrşit de tot soiul de insulte, dar şi de aplauze, pentru neobişnuitul ei curaj şi marele ei prestigiu.

Criticile la *Fermín Galán* au fost foarte diferite de cele ce elogiau *Omul pustiit*. Ziarele catolice mai că cereau capul meu, iar republicanii, fără să precupeţească unele laude pentru anumite pasaje din piesă, semnalau erorile ei evidente, dintre care cea mai de seamă era lipsa de perspectivă istorică pentru a pune în scenă episoade care de-abia avuseseră loc. În parte, aceasta era sigur. Dar cea mai mare greşeală a mea a fost fără îndoială aceea de a fi prezentat o romanţă de orb — a cărei scenă adevărată ar fi trebuit să fie orice piaţă sătească — unui public burghez şi aristocratic, încă duşmănos, sectar într-un anumit fel, şi în care existau în stare latentă, deşi n-o ştia, toţi germenii care, în cursul a foarte puţini ani, se vor dezvolta pînă se vor închega în izbucnirea sîngeroasă încheiată cu prăbuşirea noii Republici.

La cîteva zile după reprezentaţie un echipaj de casă mare şi-a oprit caii pe aleea trăsurilor din Retiro. O cocoană foarte ţanţoşă — cu mantilă neagră şi carte de rugăciuni — a coborît din ea. Sub umbra copacilor, o doamnă foarte modestă se plimba liniştit. Cea ţanţoşă se apropie de ea.

— Dumneata eşti Margarita Xirgu? Şi, mai înainte ca actriţa să-i fi putut răspunde: Na! Pentru *Fermín Galán!* îi spuse, dîndu-i o palmă şi dispărînd în goană.

Piesa a ţinut afişul aproape toată luna iunie. Poate că n-a fost nimănui de folos, dar *Fermín Galán*, cu tot puţinul său succes, mi-a folosit mie pentru a-mi pune în mişcare şi a-mi aerisi sîngele, făcîndu-mă să mă simt un ales, gata de sacrificiu. Aveam acum în faţa ochilor cauza poporului, limpede de data aceasta, şi luminoasă.

Vechile furtuni se îndepărtau... Pas cu pas, stăruitor, cotropindu-mi urmele, *Crîngul Pierdut* continua să înainteze.

În sfîrșit, această a doua carte a Crîngului Pierdut — începută de cît timp, oare? — a ajuns la capăt. A trebuit ca un editor și un prieten, Jacob Muchnik, ascuns azi în spatele f-ului casei de editură care-o publică, cu remarcabila sa dîrzenie, să mă convingă s-o termin. Și iat-o. Multe ramuri mi s-au rătăcit pe un drum atît de lung. Multe frunze, pe care vîntul mi le-a adus tîrziu dinaintea ochilor, n-au putut fi prinse nici fixate pe aceste pagini. Apoi, sînt în ele numeroase pete albe, care nu sînt de loc uitate. Ar fi trebuit să mă întorc la ceea ce era terminat să deschid desișul rîndurilor și să introduc ici și colo nume, întîmplări sau comentarii de care mi-am amintit mai tîrziu; și munca de a le intercala pe fiecare la locul lor ar fi făcut să nu mai ajung niciodată să pun doritul punct final în această etapă a memoriilor mele. Poate că într-o zi, într-o viitoare ediție, dacă va contribui la aceasta cititorul entuziast, își vor ocupa locul pe care îl au rezervat. Voi face aceasta în Spania, sau tot aici, în Argentina, unde a fost scris sfîrșitul primei părți și toată partea a doua a prezentei lucrări? Nu știu, dar este ceva în țara mea care se agită acum, și printre noi, exilații spanioli, se simt adieri care ne îngînă cîntecul întoarcerii. Pînă atunci...

Un nou Crîng nu ca acela cu adevărat pierdut al copilăriei mele andaluze, am înălțat la distanță de o oră cu trenul de Buenos Aires, în pădurile de la Castelar. Acolo vreau să însemn cu roșu caseta finală pentru tipografie;

dar, înainte de a o face, vreau să vorbesc și de el, de plăcutul meu Crîng pierdut american, așa cum se cuvine.

Pădurile de la Castelar — sau Parcul Leloir, căci așa este numit în părțile sale cele mai frumoase — sînt mari. Și pline de neprevăzut. Cîți oameni și cîți prieteni nu le cunosc! Surprind, cînd le vezi pentru întîia oară. Și surprind mai mult cînd, trăind în ele, te prind zorile în cețurile sale de iarnă, în aurul cu nuanță de carmin al toamnei lor sau în verdele sonor, muzical, al primăverilor și verilor lor. Aici, în aceste locuri de umbră gravă, care par pustii; străbătute de drumuri pe care trebuie să mergi ca să le descoperi; pline de case și conace de-abia întrezărite printre cortinele crengilor, printre flori și apăsarea lianelor; aici, în aceste desișuri pline de murmure mi-am ales, de mult timp, locul pentru nevoia mea de izolare, pentru munca mea necurmată, departe de oraș, groaznicul oraș care continuă totuși să înainteze lacom, poate cu gîndul obscur de a le da asalt într-o zi, cu toporul în mînă, ca să-și instaleze așezările lui oribile, înlocuind atîtea drumuri curate, înmiresmate, cu zgomotul și aerul nesănătos al străzilor. Dar aceasta nu se va întîmpla. Sau eu n-o voi apuca. Colosul dușman se ține încă la distanță de marginea acestor păduri, în care se mai poate chiar visa și rătăci fără teamă, îngăduindu-mi să-mi ascult în tăcerea lor clocotul vieții acumulate, îngrămădite timp de atîția ani în șuvoiul sîngelui. Aici, cum am mai spus, în aceste desișuri, am ales — sau am găsit, mai bine zis — noul meu Crîng pierdut: un frumos teren dreptunghiular, împodobit numai cu chiparoși și plopi carolini, o grădină senină, simplă, clasică, ca de „villă" romană. Pe una din laturile sale — salcîmi galbeni americani — trece calea văcarilor; pe alta — casuarine întunecate — calea Vidalita. Înăuntru, acoperind un luminiș al acestei incinte, mi-am așezat, în sfîrșit casa: o casă prefabricată din lemn, plină de grație, lustruită, cu lac, cu chenare, uși și obloane albe.

O vijelie cumplită și prelungită, însoțită de inundații nemaipomenite, s-a iscat deodată în zilele pe care le alesesem pentru a o înălța. Inginerul Israel Dujovne, sufletul entuziast al noului meu Crîng, turnase deja platforma de ciment ce urma s-o primească. Era ca o plintă întinsă ieșită din iarbă, care parcă aștepta mai curînd o sculptură.

Dar cerul, prăbuşit în torente, ne declarase război. Multe drumuri erau acum doar nişte bălţi şi pămîntul din pădure era îmbibat de atîta apă cîtă înghiţise. La Buenos Aires priveam în fiecare dimineaţă, nerăbdători, în sus. Continua să plouă mereu cu furie, în timp ce casa noastră, desfăcută în bucăţi, aştepta într-un şopron din Ramos Mejía. Ce era de făcut? Toamna trecea şi noi visam să ne luăm rămas bun de la ea instalaţi deja în Crîng. Aprilie a trecut fără speranţe. Începuse luna mai. Dar ploua necurmat, deşi cu mai puţină putere. În sfîrşit într-o luni, soarele a pus mîna între nori, luptîndu-se pe viaţă şi pe moarte ca să-i şteargă de pe cer. Apa s-a oprit, învinsă. După două zile, foarte de dimineaţă, Dujovne ne-a înştiinţat:

— Pregătiţi-vă. Casa va fi ridicată. Vin să vă iau cu maşina.

Imediat, María Teresa şi eu am coborît în stradă şi am alergat cu el în toată viteza, ca să fim de faţă la marele eveniment. La nouă şi jumătate ne şi aflam în Crîngul pierdut. Pămîntul începuse să se întărească, dar sub un cer acoperit, care putea să ne ude iar iluziile, în orice moment. După ora zece şi cînd începusem să ne neliniştim, pe calea Vidalita şi-a făcut intrarea triumfală un camion imens, încărcat cu lemn. Au coborît din el şase oameni hotărîţi. Cui i-ar fi trecut prin minte că mormanul acela de scînduri stivuite ar putea fi casa? Tot Crîngul s-a schimbat deodată într-un film celebru: „Acoperişul". Trebuia să se lucreze repede, căci timpul continua să fie nesigur. Operaţia a fost mai simplă decît credeam María Teresa şi eu. Doi cîte doi, ajutîndu-se cu nişte cîngi, muncitorii au potrivit jos, în jurul platformei, şi în locul corespunzător, acele bucăţi mari de drugi sau de plafoane de teatru care aveau să alcătuiască peste cîteva zile refugiul nostru din pădure. Cel mai urgent lucru era să se aşeze acoperişul. Era interzis să plouă. Apa nu trebuia să ude partea interioară a lemnului. Cu această nouă şi mai cumplită îngrijorare ne-am întors la Buenos Aires. O, cum am petrecut aici trei nopţi de coşmaruri groaznice din cauza nervozităţii mele nebuneşti, nopţi străbătute de cicloane şi de ploi imaginare!

Cînd ne-am întors cu Dujovne în duminica aceleeași săptămîni la Castelar, chiparoșii și plopii din Crîngul pierrut, mai drepți ca oricînd, păreau că salută casa noastră, al cărei lemn lustruit și virginal îi dădea aerul unei ciudate corăbii tîrîte în mijlocul pădurilor pentru a fi vopsită. Corabie? Aiureală de poet.

— Ați face bine dacă ați acoperi-o cu niște crengi. Aici e interzis să se facă șoproane. N-ați citit prospectul? Vecinii au și protestat, îmi spuse cineva de la administrația Parcului, într-un moment în care-mi contemplam casa singur, de departe.

— Șopron?

O lovitură de praștie în frunte m-ar fi durut mai puțin.

— Bine. O prefabricată. E același lucru.

— Cum e același lucru? Să vii iar pe aici peste cîteva zile.

— Va trebui să vă înțelegeți cu Comisia de Ocrotire, care poate veni în orice moment. Acoperiți-o repede cu crengi. Ascultați-mă pe mine...

Și plecă, lăsîndu-mi înfiptă în suflet comisia aceea, pe care o și vedeam apărînd ca pe un imens topor nimicitor.

După ce a trecut — deși nu de tot — această nouă îngrijorare, m-am pus să țin isonul lui Dujovne în entuziasmul lui pentru casă. El a căutat prin partea locului muncitori care aveau s-o dichisească și să desăvîrșească lucrarea. Mai întîi, pe un enorm cal alb, a apărut Martínez, șeful de echipă, un om vorbăreț și hazliu, cu aghiotanții săi zidari, scutieri pedeștri; în urma lor, pe motocicletă, zugravii, doi tineri cu înfățișare țărănească, din care unul fusese mai înainte trompetist într-o fanfară militară; după cîteva zile, instalatorul closetului și, mai tîrziu, cel ce avea să pună podeauna...

Un mic spectacol încîntător — ceai de m a t e și friptură în aer liber, plin de haz popular.

Ne-am început vizitele — două și chiar trei pe săptămînă — la Crîng, ca însoțitori ai inginerului și, cîteodată, ai lui Berardo, fiul său, care era aproape arhitect și care a ales culorile pentru camera Aitanei, tonalitatea lacului pentru lemnăria exterioară și care a conceput terasa de cărămizi ce-mi amintesc, prin felul grațios în care sînt așezate, anumite opere maure din Spania. Călătorii mati-

nale, rapide, ingenui și emoționate, făcute din dorul de a vedea cum se ivea albul ferestrelor sau negrul gratiilor; sau cum mozaicurile verzi și castanii își trasau cruciulițele amețitoare pe peretele bucătăriei și al spălătoriei; sau cum lucea între copaci, sub zvelta-i structură de fier, rezervorul de apă!...

Acum, în pofida ploilor și a vînturilor, Crîngul pierdut este terminat. Inginerul Dujovne zîmbește satisfăcut, așa cum ar face-o în fața unor copii pe care i-a ajutat să-și înalțe o nostimă casă de jucărie.

Martínez, bunul șef de echipă, cam trist și bosumflat, pe mîrțoaga lui albă, minunată acum pentru mine, a dispărut în pădure; și zugravii, pe motocicleta lor înaripată... Vecinii care, după spusa omului Administrației, au protestat la început, au venit apoi să ne felicite. Ba cineva a întrebat chiar de prețul vilei. Vor s-o cumpere!

Mai lipsește însă un bazin, o oglindă de apă în care să se răsfrîngă norii și să se scalde păsărelele. În jurul lui, vom sădi portocali, lămîi, q u i n o t o... Am făgăduit, drept plăcută amintire, să săpăm pe trunchiuri numele fiecărui prieten care ne va dărui un pom. Totul o să meargă bine!

Și totuși, prin aleile mele interioare de plopi, văd mereu vizita Comisiei de Ocrotire... Dar nu se va întîmpla nimic, mă asigură inginerul.

Privim în sus. Nu plouă. Pe cer strălucește un azur aproape gaditan. Peste Crîngul meu argentinian trece, liniștit, soarele, prin care trimit un salut ideal celuilalt Crîng, atît de îndepărtat și de pierdut, al copilăriei mele.

Iulie, 1959.

Redactor responsabil : OLGA ZAICIK
Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Dat la cules 07.02.1966. Bun de tipar 07.05.1966. Apărut 1966. Tiraj 16.160 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt B satinat de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 16,74. Coli tipar 18,25. A. nr. 11. C.Z. pentru bibliotecile mari 86. C.Z. pentru bibliotecile mici 86—31=R.

Întreprinderea Poligrafică „Informaţia", Str. Brezoianu Nr. 23—25, Bucureşti, Republica Socialistă România, com. 56.